

NELJÄNNESVUOSIJULKAISU
KVARTALSPUBLIKATION

Kvartti

03
2019

Kaupunkitutkimus ja -tilastot • Stadsforskning och -statistik • Urban Research and Statistics

Pikkulapsiperheiden muutot
muovaavat koulujen oppilaspohjaa

Invandringsåldern förklarar
barnens skolframgång

Eriyttääkö muuttoliike Helsinkiä
seudun muista kunnista?

Helsinki

Kvartti

03 2019

NELJÄNNESVUOSIJULKAISU • KVARTALSPUBLIKATION

Helsingin kaupunki • kaupungitutkimus ja -tilastot
Helsingfors stad • stadsforskning och -statistik
City of Helsinki • Urban Research and Statistics

Päätoimittaja • Ansvarig redaktör • Editor in Chief ▶ **TIMO CANTELL**

Toimitus • Redaktör • Editor ▶ **TEEMU VASS**

Käännökset • Översättning • Translations ▶ **MAGNUS GRÄSBECK, LINGONEER OY (120–125)**

Kuviot • Figurer • Graphs ▶ **LOTTA HAGLUND**

Visuaalinen ilme • Formgivning • General Layout ▶ **PEKKA KAIKKONEN**

Kansi • Pärm • Cover ▶ **PEKKA KAIKKONEN**

Painoyhteydet • Tryckerikontaktperson • Printing Contact ▶ **TARJA SUNDSTRÖM-ALKU**

Paino • Tryckeri • Print ▶ **LIBRIS OY, HELSINKI 2019**

Julkaisija ▶ **HELSINGIN KAUPUNKI, KAUPUNGINKANSLIA, KAUPUNKITUTKIMUS JA -TILASTOT**

PL 550, 00099 Helsingin kaupunki

puh. (09) 310 36377

Utgivare ▶ **HELSINGFORS STAD, STADSKANSLIET, STADSFORSKNING OCH -STATISTIK**

PB 550, 00099 Helsingfors stad

tel. (09) 310 36377

Publisher ▶ **CITY OF HELSINKI, EXECUTIVE OFFICE, URBAN RESEARCH AND STATISTICS**

P.O.BOX 550, FI – 00099 City of Helsinki, Finland

telephone +358 9 310 36377

Tilaukset, jakelu | Beställningar, distribution ▶ puh. | tel. (09) 310 36293, kaupunkitieto.tilaukset@hel.fi

Subscriptions, distribution ▶ telephone +358 9 310 36293, kaupunkitieto.tilaukset@hel.fi

ISSN 0788-1576 (painettu)

ISSN 1796-7279 (verkossa)

03
2019

Kvartti

● Sisällys

6 ▶ Pääkirjoitus: **TIMO CANTELL**

KATJA VILKAMA • VENLA BERNELIUS:

8 ▶ Pikkulapsiperheiden muuttoliike muovaa koulujen oppilas pohjaa Helsingissä

SEPPO LAAKSO:

16 ▶ Muuttoliike Helsingin seudulle eriyttää Helsingin ja seudun muiden kuntien asukasrakennetta

LAURA ANSALA:

24 ▶ Maahanmuuttajien lasten ja suomalaistaustaisten lasten välisiä kouluttautumiseroja selittävät saapumisikä, perhetausta ja asuinalueet

NETTA MÄKI:

32 ▶ Hedelmällisyys Helsingissä ennätysalhaisella tasolla – nuorten ikäryhmien hedelmällisyys pienentynyt voimakkaasti

TUOMAS TAVI:

46 ▶ Myllypuron koulutus- ja tulotaso 2000-luvulla – myönteistä mutta epätasaista kehitystä

SUSA ERÄRANTA:

56 ▶ Kestäviä kaupunkeja ei voi suunnitella sektori kerrallaan

MATTI O. HANNIKAINEN:

62 ▶ Unohdettu alueliitoshanke 1970–72: mihin Helsingin toinen suuri laajentumisyritys kariutui?

HELSINGIN KAUPUNKI / YIPING FENG & LING OUYANG

Kvartti

● Innehåll

72 ▶ Ledare: **TIMO CANTELL**

KATJA VILKAMA ● VENLA BERNELIUS

74 ▶ Småbarnsfamiliernas flyttande formar skolornas elevunderlag i Helsingfors

SEPPO LAAKSO

80 ▶ Flyttningsrörelsen till Helsingforsregionen leder till differentiering i befolkningsstrukturen mellan Helsingfors och de övriga kommunerna i regionen

LAURA ANSALA:

88 ▶ Skillnaderna i fortsatt utbildning mellan invandrarbarn och barn med finländsk bakgrund förklaras av ålder vid hitkomsten, familjebakgrund och bostadsområde

NETTA MÄKI:

96 ▶ Rekordlåg fruktsamhet i Helsingfors – stark nedgång i unga åldersgruppers fertilitet

TUOMAS TAVI:

110 ▶ Utbildnings- och inkomstnivån i Kvarnbäcken på 2000-talet – positiv men ojämn utveckling

SUSA ERÄRANTA:

120 ▶ Hållbara städer kan inte planeras en sektor i taget

MATTI O. HANNIKAINEN:

126 ▶ Bortglömt inkorporeringsprojekt 1970-72 – vad strandade Helsingfors andra stora utvidgningsförsök på?

Pääkirjoitus

Suomen alhainen syntyvyys on herättänyt tänä vuonna paljon keskustelua niin tiedotusvälineissä kuin väestökehityksen asiantuntijoiden parissa. Myös Helsingissä syntyvyys on nyt historiallisen alhaalla. Helsingin tilanne poikkeaa silti koko maan kehityksestä. Syntyneitä on Helsingissä enemmän kuin kuolleita – toisin kuin valtakunnallisesti. Toisaalta hedelmällisyys meillä ollut aina ollut muuta maata tai naapurikaupunkeja pienempää. **Netta Mäki** avaa tämän lehden artikkelissaan hedelmällisyyteen liittyvää keskustelua ja erittelee Helsingin ominaispiirteitä.

HELSINGIN VÄESTÖN rakenne poikkeaa valtakunnallisesta kokonaistilanteesta monin eri tavoin. Väkilukumme kasvaa, ja kasvun odotetaan jatkuvan pitkään. Siten muuttoliikkeellä on suuri merkitys kaupungillemme. Olemme nuorten aikuisten kaupunki, ja meillä on suuri ensimmäisen ja toisen polven maahanmuuttajien osuus. Toisaalta myös ikäihmisten määrä ja osuus kasvavat lähivuosina nopeasti. **Seppo Laakson** artikkelissa käsitellään muuttoliikkeen vaikutuksia Helsingin seudun väestökehitykseen ja aluetalouteen sekä kuntien erilaistumiseen seudulla. Artikkelin mukaan Helsinkiin sijoittuvat muuttajat muun muassa kouluttautuvat pitemmälle mutta työllistyvät heikommin kuin muihin seudun kuntiin sijoittuvat.

HYVIEN KEHITYSKULKUJEN ohella kohtaammekin myös kaupunkikehityksen kielteisiä piirteitä kuten kasautunutta huono-osaisuutta tai asuinalueiden eriytymistä. Väestöryhmien menestyksessä on eroja monilla eri mittareilla. Vaikka erilaistumisen suhteen tilanteemme on kansainvälisesti verraten hyvä, näihin seikkoihin tulee paneutua huolella. **Katja Vilkama** ja **Venla Bernelius** käsittelevät artikkelissaan kaupungin sisäisen muuttoliikkeen ja koulupiirien eriytymisen välistä vuorovaikutusta. **Laura Ansala** puolestaan tarkastelee maahanmuuttajien lasten ja kantaväestöön kuuluvien lasten kouluttautumiseroja sekä sitä, millä tavoin saapumisikä, perhetausta ja asuinalue selittävät näitä eroja. ■

Timo Cantell

Pikkulapsiperheiden muuttoliike muovaa koulujen oppilaspohjaa Helsingissä

● KATJA VILKAMA & VENLA BERNELIUS

Koulujen väliset osaamiserot ovat olleet Suomessa kasvussa, ja yksi merkittävä tekijä kehityksen taustalla on koulujen oppilasalueiden väestörakenne. Väestörakenteeseen vaikuttaa muun muassa lapsiperheiden muuttoliike, eli käytännössä se, millaisilla alueilla kouluikäisten lasten vanhemmat haluavat asua. Lapsiperheiden muuttoliikkeessä on havaittavissa varsin selkeitä toisia alueita torjuvia ja toisia suosivia piirteitä. Koulujen oppilaspohjan eriytymisen kannalta merkittävin muuttajaryhmä eivät kuitenkaan ole koululaiset, vaan ne lapsiperheet, joissa on alle kouluikäisiä lapsia. Tässä artikkelissa tarkastelemme, miten lapsiperheiden muutot Helsingissä suuntautuvat, ja miten valinnat muovaavat koulujen oppilasalueiden väestöpohjaa.

ÄSKETTÄIN *Urban Studies* -lehdessä julkaistussa tutkimuksessamme havaitsimme, että lapsiperheiden muuttojen ja koulujen väliseen yhteyteen voi Helsingissäkin liittyä piirteitä, jotka muokkaavat kaupungin sosiaalista maisemaa (Bernelius & Vilkama 2019). Tässä artikkelissa tarkastelemme, miten lapsiperheiden muutot suuntautuvat kaupunkirakenteessa. Lisäksi kuvaamme havaintoja siitä, minkä ikäisten lasten vanhemmat muuttavat koulujen oppilasalueelta toiselle, eli missä vaiheessa kaupungin sosiaaliseen rakenteeseen ja koulujen tulevaan oppilaspohjaan vaikuttavat muuttopäätökset ensisijaisesti tapahtuvat.

Koulu ja lapsiperheiden muuttopäätökset

“Mukavan näköistä. Mutta millainen koulu täällä on?” Tutkimusraportit ympäri Eurooppaa ja Pohjois-Amerikkaa kertovat, että peruskoulut ovat nousseet yhä tärkeämmäksi tekijäksi naapurustoa valittaessa (ks. esim. Lareau & Goyette 2014). Kun etenkin pienempien lasten toivotaan voivan käydä koulua helpon matkan päässä kotoa, koulut vaikuttavat asuinpaikan valintaan. Tämä näkyy myös niissä kaupungeissa, joissa kouluille ei ole säädetty erillisiä oppilasalueita (Boterman 2013). Kun kouluihin pääsyä säädelään varsinaisilla oppilasaluerajoilla, naapuruston ja koulun välinen yhteys vahvistuu entisestään (ks. esim. Cheshire & Sheppard 2004). Erityisesti Yhdysvalloissa jopa asunnonvälitysyriyten ja sanomalehtien kiinteistösiivuilta löytyy vanhemmille räätälöityjä ohjepaketteja hyvän koulun – naapuruston – valintaan.

YKSI KANSAINVÄLISESTI keskeisistä tutkimushavainnoista on, että usein mielikuva kouluista liittyy pikemminkin koulun oppilaspohjaan ja sijaintialueen sosioekonomiseen rakenteeseen kuin koulun opetuksen laatuun (Rowe & Lubienski 2017). Etenkin Suomessa koulujen laatu on hyvin vakaa, mutta myös meillä on viitteitä siitä, että vanhempien käsitykset kouluista ovat tärkeä tekijä asuinpaikkaa pohdittaessa (Dhalmann ym. 2013; Harjunen ym. 2018). Ilmiö on kaupunkien kannalta keskeinen, sillä perheiden muuttopäätökset vaikuttavat asuinalueiden väestörakenteeseen ja sitä kautta esimerkiksi alueiden välisiin sosioekonomisiin ja etnisiin eroihin. Samalla oppilasalueille syntyvä väestörakenne heijastuu koulujen oppilaspohjan muodostumiseen ja oppimistuloksiin. Muuttopäätösten kytköksiä kouluihin ja niiden oppilasalueisiin on kuitenkin tutkittu meillä vielä suhteellisen vähän (Kömulainen 2012; Bernelius 2013; Dhalmann ym. 2013; Harjunen ym. 2018).

Koulujen toimintaympäristöjen muutokset Helsingissä

Helsingin peruskoulujen ja päiväkotien toimintaympäristöt ovat muuttaneet merkittävästi viimeisten vuosikymmenten aikana. Nopea väestönkasvu, työmarkkinoiden muutokset, väestörakenteen monikulttuuristuminen ja yhteiskunnallinen eriarvoistuminen ovat kasvattaneet asuinalueiden välisiä sosioekonomisia ja etnisiä eroja (esim. Kortteinen & Vaattovaara 2015). Alueellisten sosiaalisten erojen kasvu on heijastunut myös kouluihin, joiden oppilaaksiottoalueiden väliset sosioekonomiset erot ovat selvästi kasvaneet, erityisesti 1990-luvun alun tilanteeseen verrattuna (Bernelius & Vilkama 2019).

KOULUJEN LISÄKSI myös päiväkotien toimintaympäristöt ovat Helsingissä selkeästi eriytyneet aikuisväestön koulutus- ja tulotason mukaan (Bernelius ym. 2018). Helsingin lapset siis asuvat ja elävät hyvin erilaisissa naapurustoissa ja käyvät koulunsa ja päiväkotinsa sosiaalisesti erilaisissa toimintaympäristöissä.

ALUEELLISEN ERIITYMISEN kiinnostava erityispiirre on, että naapurustojen sosiaalinen ja etninen eriytyminen on usein lasten kohdalla selvästi aikuisväestön eriytymistä voimakkaampaa (Saikkonen ym. 2018: 51–54; Bernelius & Vilka 2019). Pienituloisissa ja suurituloisissa perheissä asuvat lapset ovat vahvemmin toisistaan eriytyneitä kuin eri tulo- luokkiin kuuluvat kaupunkilaiset keskimäärin.

SAMA ILMIÖ näkyy etnisissä alue-eroissa: Maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten osuudet alaikäisestä väestöstä nousevat tyypillisesti korkeammiksi kuin maahanmuuttajataustaisten osuus alueen koko väestöstä. Ilmiötä on osin selitetty maahanmuuttajataustaisten perheiden suuremmalla lapsiluvulla, mutta niin kansainvälisissä kuin kotimaisissa tutkimuksissa on havaittu, että selitys ei liity yksin lapsilukuun, vaan ilmeisesti myös kantaväestöön kuuluvien lapsiperheiden valikoivaan muuttoliikkeeseen (esim. Vilka 2011; Kauppinen & van Ham 2018). Ilmiö näkyy myös varhaiskasvatuksessa ja kouluissa. Koulujen on jo pitkään havaittu olevan etnisesti eriytyneempiä kuin asuinalueiden, kun tarkasteluun otetaan maahanmuuttajataustaisten lasten osuus (Riitaoja 2010; Bernelius & Vilka 2019).

SAMALLA HERÄÄ kysymys siitä, miten lapsiperheiden muuttoliike voi vaikuttaa edelleen sekä naapurustojen että koulujen väestöpohjan kehitykseen.

Tutkimus muuttoliikkeaineiston avulla

TÄSSÄ ARTIKKELISSA kiinnostuksemme kohdistuu kantaväestöön kuuluvien lapsiperheiden muuttoliikkeeseen. Otimme analyysiimme mukaan kaikki helsinkiläiset 0–12-vuotiaat suomenkieliset lapset, ja tarkastelimme heidän kauttaan lapsiperheiden muuttoliikettä koulujen oppilasalueiden välillä vuosien 2005–2014 aikana.

POISTIMME ANALYYSISTÄ ne muutot, jotka tapahtuivat saman asuinalueen sisällä, jotta saisimme näkyviin nimenomaan koulujen kannalta merkityksellisen muutoksen väestörakenteessa. Samalla analyysitapa mahdollisti tarkastelun siitä, näyttääkö koulujen oppilasalueen väestörakenteella olevan yhteys muuttoihin. Olimme kiinnostuneita näkemään, suosivatko tai torjuvatko lapsiperheet alueita nimenomaan alueelta toiselle suuntautuviissa muutoissa. Aineistona käytimme Tilastokeskuksen muuttoliikkeaineistoa ja Helsingin oppilasaluejako (lisää menetelmistä Bernelius & Vilka 2019).

KAUPUNKIRAKENTEEN SOSIOEKONOMISIA ja etnisiä piirteitä kuvasimme yhdistämällä Tilastokeskuksen Ruututietokannan väestötiedot oppilasalueittaisiksi keskiarvoiksi. Jaottelimme alueet eri ryhmiin niiden sosioekonomisen rakenteen ja keskustaetäisyyden mukaan. Keskus-

taetäisyyttä kuvasimme kolmella vyöhykkeellä: kantakaupunki, sisempi esikaupunkialue ja ulompi esikaupunkialue.

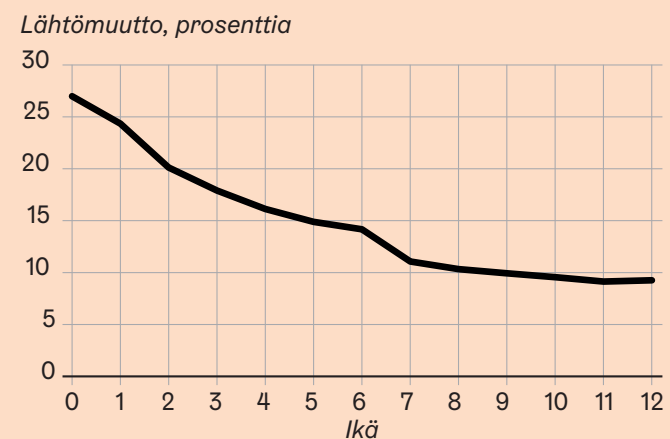
Pikkulapsiperheet muuttavat aktiivisimmin

Lapsiperheiden muuttoaktiivisuus on tulostemme mukaan vahvasti yhteydessä lasten ikään. Muuttoalttius on voimakkainta vauvaikäisten ja taaperoiden (0–2-vuotiaiden) perheissä ja laskee tasaisesti esikouluikään asti. Merkittävä tasoittuminen tapahtuu lasten saavuttaessa kouluikä. Kuten kuvio 1 osoittaa, vain kymmenisen prosenttia suomenkielisistä helsinkiläislapsista muuttaa asuinalueelta toiselle alakouluikäisenä, kun vielä vauva- ja taaperokäisistä asuinalueita vaihtaa vuosittain noin 20–25 prosenttia lapsista.

NÄYTTÄÄKIN VAHVASTI siltä, että lapsiperheet pyrkivät valitsemaan asuinalueensa selvästi ennen lasten kouluikä ja pysyttelevät tämän jälkeen aloillaan. Tulos ei ole sinällään yllättävä, mutta koulujen oppilasrakenteen muodostumiseen sillä on merkittävä vaikutus. Aktiivisimpia asuinalueen valitsijoita eivät siis olekaan kouluikäisten lasten vanhemmat, joihin keskustelu kouluista ja kouluvalinnoista tyypillisimmin kohdistuu, vaan ne vanhemmat, joiden lapset vasta opettelevat kävelemään tai leikkivät päiväkotien pihoilla.

KUVIO 1.

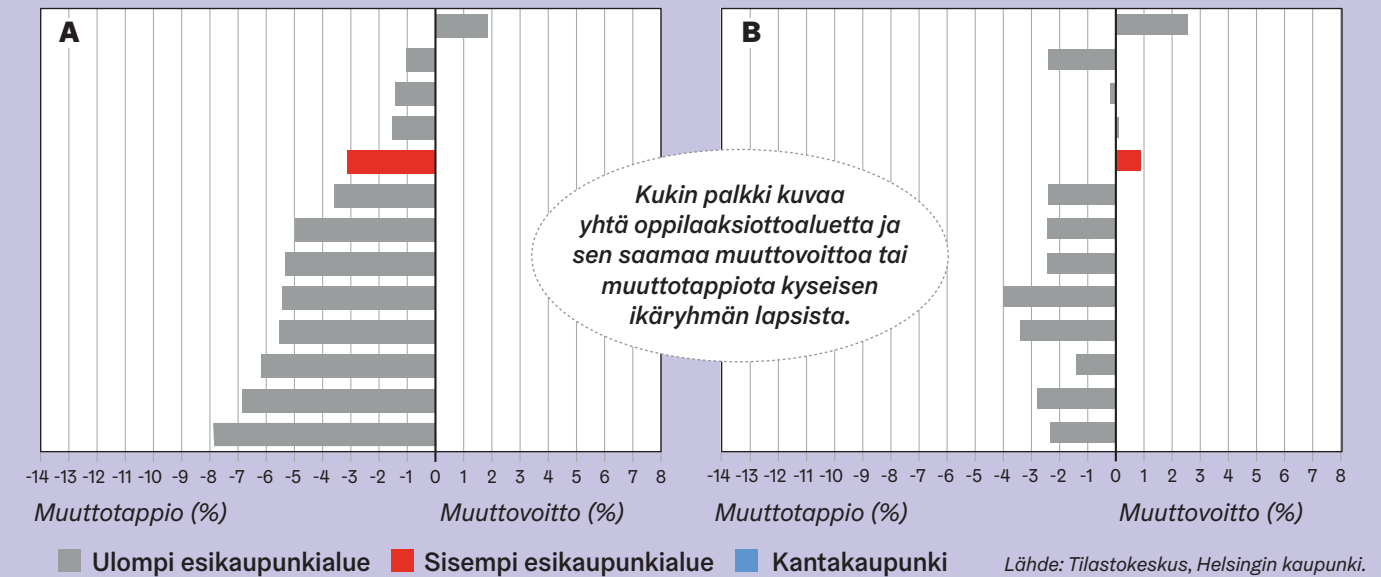
Asuinalueita vaihtaneiden lasten keskimääräinen osuus Helsingissä ikäryhmittäin vuosina 2005–2014. Kuviossa ovat mukana suomea äidinkielenään puhuvat lapset.

Lähde: Tilastokeskus, Helsingin kaupunki.

KUVIO 2.

Alle kouluikäisten lasten (a) ja alakouluikäisten lasten (b) keskimääräinen nettomuutto prosentteina matalimman tulo- ja koulutustason oppilaaksiottoalueilla vuosina 2005–2014.

Muuttojen alueita torjuva ja suosiva rakenne

Pikkulapsiperheet muuttavat muita lapsiperheitä aktiivisemmin. Tämän lisäksi heidän muuttoliikkeessään on havaittavissa kouluikäisten muuttoja selkeämpi alueellinen rakenne. Vaikka lasten ikään liittyvä muuttoalttiuden lasku näkyy hyvin samankaltaisena kaikenlaisilla asuinalueilla, alueille sisään ja niiltä pois suuntautuviissa muutoissa on selviä alueellisia eroja. Ne oppilaaksiottoalueet, jotka sijaitsevat matalimman tulo- ja koulutustason alueilla, ovat menettäneet suomenkielisiä alle kouluikäisiä lapsia systemaattisesti koko tarkastelujaksomme, vuosien 2005–2014 ajan (Kuvio 2a). Poikkeuksen muodostaa Myllypuron alueella sijaitseva oppilaak-

siottoalue, jolle on rakennettu paljon uusia asuntoja, ja jolla lapsiperheiden määrä on uudisrakentamisen myötä kääntynyt selvään kasvuun (ks. Pulkkinen & Idström 2017 sekä Tavi tässä lehdessä).

MATALAN TULO- ja koulutustason oppilaaksiottoalueet ovat menettäneet myös kouluikäisiä suomenkielisiä lapsia muuttoliikkeen seurauksena, mutta kouluikäisten kohdalla muuttotappion suuruus jää selvästi alle kouluikäisiä pienemmäksi (Kuvio 2b).

VASTAAVANLAISTA, YHTÄ systemaattista pikkulapsiperheiden poismuuttoa ei ole havaittavissa Helsingin muilla oppilaaksiottoalueilla; niillä muutoissa on ollut enemmän vaihtelua. Tulo- ja koulutusta-

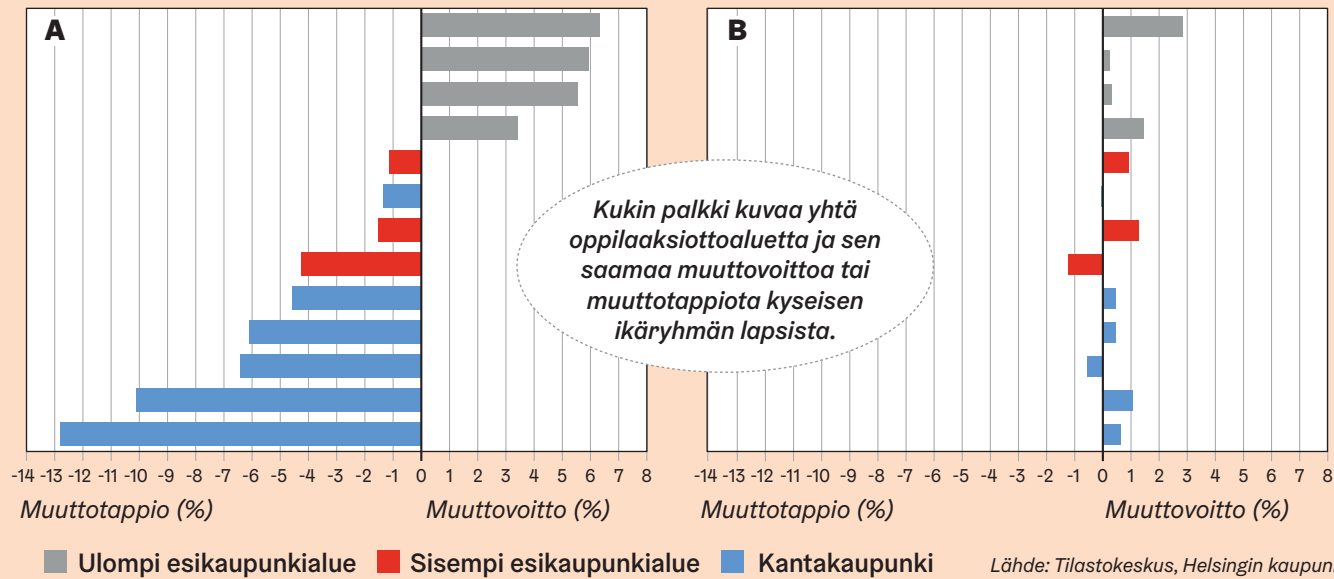
soltaan kaikkein hyväosaisimmilla oppilaaksiottoalueilla pikkulasten muutot ovat suuntautuneet kahdella tavalla (Kuvio 3a). Helsingin kantakaupungissa tai sen lähistöllä sijaitsevat oppilaaksiottoalueet, joilla asuntojen neliöhinnat ovat korkeita, ovat menettäneet pikkulapsia muuttoliikkeen seurauksena. Tämä siitäkin huolimatta, että kantakaupungissa asumisen suosio on lapsiperheiden kohdalla samanaikaisesti kasvanut (Mustonen & Lindholm 2016; Niska 2017).

KAUEMPANA KESKUSTASTA ulommalla esikaupunkialueella sijaitsevat tulo- ja koulutustasoltaan hyväosaisimmat oppilaaksiottoalueet, joiden asuntokanta on usein pientalopainotteisempaa, ovat puolestaan saaneet muuttovoittoa alle kouluikäisistä lapsista.

Näyttää vahvasti siltä, että lapsiperheet pyrkivät valitsemaan asuinalueensa selvästi ennen lasten kouluikä ja pysyttelevät tämän jälkeen aloillaan.

Alle kouluikäisten lasten (a) ja alakouluikäisten lasten (b) keskimääräinen nettomuutto prosentteina korkeimman tulo- ja koulutustason oppilaaksiottoalueilla vuosina 2005–2014.

Lapsiperheiden muuttopäätökset suuntautuvat tavalla, joka ylläpitää ja vahvistaa oppilasalueiden – ja lopulta koulujen – välisiä eroja.

KOULUIKÄISTEN LASTEN kohdalla tulo- ja koulutustasoltaan hyväosaisimpien oppilaaksiottoalueiden muuttoliike on ollut varsin tasaista, ja alueiden saamat muuttotappiot ja muuttovoitot ovat olleet suhteellisen pieniä (Kuvio 3b).

AINEISTOMME EI mahdollista tarkastella lapsiperheiden muuttopäätösten syistä. Tulosten valossa näyttää kuitenkin vahvasti siltä, että muuttopäätökset kytkeytyvät sekä asuntojen hinta- ja asuntotyyppitarjonnan että alueiden sosiaalisen rakenteen dynamiikkaan, erityisesti pikkulapsiperheiden kohdalla. Kouluikäisten lasten muutot ovat ylipäätään vähäisempiä ja niissä alueiden suunta tai torjunta ei ole yhtä voimakasta. Kuitenkin erityisesti matalimman tulo- ja koulutustason alueilla muutoissa on nähtävissä merkkejä jonkinasteisesta alueiden torjunnasta myös kouluikäisten lasten kohdalla.

AIKAISEMMAT TUTKIMUSTULOKSET lapsiperheiden asumisvalintoihin vaikuttavista syistä tukevat tulkintaa alueiden sosiaalisen ympäristön merkityksestä muuttopäätöksille. Tutkimukset ovat osoittaneet lapsiperheiden arvostavan

asumisvalinnoissaan elämäntilanteeseensa sopivan asunnon ja sijainnin lisäksi erityisesti alueen soveltuvuutta lapsille kasvuympäristönä (Kytö & Väliniemi 2009; Dhalman ym. 2013). Koulun merkitys korostuu näissä pohdinnoissa osana hyvää kasvuympäristöä.

OLIVATPA MUUTTOJEN taustalla vaikuttavat pohjimmaitten syyt lopulta mitä tahansa, muuttoliikkeen suuntautumisen havaittava alueellinen vinouma ylläpitää ja vahvistaa asuinalueiden ja oppilaaksiottoalueiden välisiä eroja. Kun toisia alueita systemaattisesti vältellään ja toisia suositaan, erkanevat alueiden sosiaaliset rakenteet pikkuhiljaa toisistaan, ja näin alueiden väestön eriytyminen ja koulujen toimintaympäristöjen eriytyminen vahvistuvat.

Lapsiperheiden muuttoliike kaupunkia muovaavana voimana

Analysoimiemme koulujen oppilasalueiden ja lapsiperheiden muuttopäätösten välillä on vahva kytkös, joka saa jopa joitakin yllättäviä piirteitä. Yhtäältä keskeinen tuloksemme on, että lapsiperheiden muuttopäätökset kaupungis-

sa suuntautuvat tavalla, joka ylläpitää ja vahvistaa koulujen oppilasalueiden - ja lopulta koulujen - välisiä eroja. Toisaalta tarkastelumme osoittaa, että koulujen kannalta merkittävin muuttajaryhmä eivät olekaan koululaiset, vaan vauvat ja päiväkotikäiset.

KYTKENTÄ OPPILASALUEIDEN väestörakenteen ja muuttoliikkeen välillä merkitsee sitä, että muuttoliike voi toimia segregatiota syventävänä voimana. Samalla kun suomalaisessa yhteiskunnassa pyritään kuroma umpeen alueiden ja koulujen välisiä eroja, oppilasalueiden olemassa oleva sosioekonominen status näyttää olevan vahvasti yhteydessä siihen, miten suosituksi tai torjutuksi alue lapsiperheiden muutoissa muodostuu.

ILMIÖ ON erityisen pulmallinen alueilla, jotka joutuvat kohtaamaan säännönmukaiselta näyttävää kantaväestön torjuntaa. Näin alueet, joiden lähtökohtainen tilanne on heikoin, menettävät kantaväestöön kuuluvia lapsiperheitä, ja heikenevän kehityksen riski syvenee. Havainto voi osaltaan selittää myös aiempaa tutkimustulosta lapsiväestön voimakkaammasta segregatiosta alueiden vä-

lillä. Koulujen kannalta ilmiö lisää eriytymisen riskiä, kun suurin osa kaupungin koululaisista käy omaa maantieteellisesti määriteltyä lähikouluun.

ANALYYSISSÄMME ON mahdotonta erotella koulujen suoraa vaikutusta lapsiperheiden muuttopäätöksiin naapuruston asuntotarjonnan, yleisen väestörakenteen tai esimerkiksi maineen vaikutuksista. Muuttoliikkeen yhteys oppilasalueiden väestöön ja muuttoliikkeen väheneminen heti lasten tullessa kouluun ovat kuitenkin vahvoja viitteitä siitä, että kouluilla ja niitä koskevilla mielikuvilla on potentiaalisesti suuri rooli lapsiperheiden muutoissa myös Suomen oloissa.

Koulut kaupunkia rakentamassa

Kaupunkien kehittämisen kannalta havaintomme korostavat koulujen itsestä merkitystä kaupungin kehittämistyössä ja naapurustojen vetovoiman lisäämisessä. Koulujen positiivisen alueellisen roolin nostamiselle on oloissamme kansainvälisesti tarkastellen erinomaiset lähtökohdat, koska kouluverkko nojaa meillä vahvasti alueellisiin

julkisiin kouluihin ja kauttaaltaan tasokkaaseen opetukseen. Useissa maissa liisähaasteita tuottaa se, että osaa kouluista leimaavat heikko akateeminen laatu ja hyvin vakaviksi muodostuneet sosiaaliset ongelmat, mutta meillä koulujen positiivista roolia on mahdollista lähteä vahvistamaan hyvistä lähtökohdista. Erityisen merkityksen tässä tarkastelussa saavat huono-osaistumisriskin kanssa kamppailevat tai muutoin herkemässä asemassa olevat naapurustot ja koulut.

TOINEN KESKEINEN tulos on, että vaikka koulujen ja kaupunkisegregaation välisiä yhteyttä pohdittaessa huomio kiinnitetään tyypillisesti koululaisiin, muuttopäätösten osalta tärkein ryhmä ovat vauvat ja päiväkotikäiset. Pikkulapsiperheet ovat muita lapsiperheitä ahkerampia alueiden välillä muuttajia, ja nimenomaan heidän tekemänsä naapurustovalinnat muokkaavat eniten asuinalueiden välisiä eroja – ja lasten tullessa kouluun myös koulujen välisiä eroja. Kouluja ja asuinalueita yhdessä kehitettäessä kannattaakin kiinnittää huomiota nimenomaan tähän ryhmään. Kun lapset ovat ehtineet kouluun, naapurus-

tojen väliset sosiaaliset erot ovat monilla alueilla koulujen näkökulmasta jo pysyviä.

PIKKULAPSIPERHEIDEN ROOLIN korostuessa analyysistämme on mahdollista nostaa kolmantena havaintona alueellisen varhaiskasvatuksen ja koulupolkujen merkitys. Päiväkotikäisten lasten perheiden keskeinen rooli koulusegregaation syntymisessä korostaa päiväkotien laadun ja niihin liittyvien mielikuvien tärkeyttä siinä, millaiseksi alueiden koulujen oppilaspuhja myöhemmin muodostuu. Erityisen tärkeiksi tässä nousevat päiväkotien koettu laatu, lasten mahdollisuus päästä lähipäiväkotiinsa sekä se tapa, jolla lapset ja perheet kiinnittyvät alueen yhteisöihin matkallaan koulutuspohjalle. Tästä näkökulmasta myös päiväkoteihin liittyvään alueelliseen segregatioon kannattaa kiinnittää erityistä huomiota (ks. myös Bernelius ym. 2018)

LAAJEMMIN KAUPUNGIN tulevaisuutta ja kaupunkipolitiikan mahdollisuuksia tarkastellen neljäs keskeinen havainto on, että lapsiin liittyvä segregatiodynamiikka on osin erilaista kuin aikuisväestöön liittyvä dynamiikka, ja se muovaa kau-

punkia ja sen sosiaalista maisemaa voimakkaammin kuin usein oletetaan. Lapsiväestön alueellinen eriytyminen on analyysiemme mukaan syvempää kuin aikuisväestön, ja tällä näyttää olevan edelleen vaikutusta sekä lapsiperheiden muuttopäätöksiin ja päiväkotien ja koulujen toimintaedellytyksiin, että lopulta siihen tapaan, jolla alueiden väestö muuttuu lasten kasvaessa kouluikäisiksi ja siirtyessä myöhemmin uusille koulutusasteille. Jos segregaatiotarkastelut kohdistetaan lähinnä aikuisväestöön tai alueellisiin väestökeskiarvoihin, huomaamatta voi jäädä keskeisiä alueellisiin muutosprosesseihin liittyviä piirteitä. Lapset ja lapsiperheet näyttävät merkittävänä erityisryhmänä naapurustojen monitoimijaisessa kehittämistyössä, ja lasten maantieteellä on laajakantoiset seuraukset alueelliseen mahdollisuuksiensa tasa-arvoon ja siihen, miltä kaupunkimme näyttää näiden sukupolvien kasvaessa. ■

KATJA VILKAMA toimii tutkimuspäällikkönä Helsingin kaupunginkansliassa.

VENLA BERNELIUS on kaupunkimaantieteen apulaisprofessori Helsingin yliopistossa.

Lähteet:

- Bernelius, V. (2013). Eriytyvät kaupunkikoulut: Helsingin peruskoulujen oppilaspuhjan erot, perheiden kouluvalinnat ja oppimistuloksiin liittyvät aluevaikutukset osana kaupungin eriytymiskehitystä. Tutkimuksia 2013: 1. Helsingin kaupungin tietokeskus, Helsinki.
- Bernelius, V., Bergström, K. & Sydänlammi, H. (2018). Kaupunkipäiväkotien eriytyvät toimintaympäristöt. Helsingin sosioekonomisen segregaaation vaikutus peruskoulujen ja päiväkotien lähialueisiin. *Kvartti* 4/2018, 38–45.
- Bernelius, V. & Vilkkama, K. (2019). Pupils on the move: School catchment area segregation and residential mobility of urban families. *Urban Studies*. DOI: 10.1177/0042098019848999
- Boterman, W. (2013). Dealing with diversity. Middle-class family households and the issue of 'black' and 'white' schools in Amsterdam. *Urban Studies* 50: 5, 1130–1147.
- Cheshire, P. & Sheppard, S. (2004). Capitalising the value of free schools: The impact of supply characteristics and uncertainty. *Economic Journal* 114: 499, 397–424.
- Dhalman H., Vaattovaara, M. & Vilkkama, K. (2013). Hyvää kasvu ympäristöä etsimässä. Asuinalueen ja koulun merkitys lapsiperheiden muuttopäätöksille pääkaupunkiseudulla. *Yhdyskuntasuunnittelu* 51: 4, 11–29.
- Harjunen, O., Kortelainen, M. & Saarimaa, T. (2018). Best education money can buy? Capitalization of school quality in Finland. *CESifo Economic Studies Working papers*, 23 January.
- Kauppinen, T.M. & van Ham, M. (2019). Unravelling the demographic dynamics of ethnic residential segregation. *Population, Place and Space* 25: 2, 1–12.
- Komulainen, S. (2012). Porvarillisen idyllin vai pikku-Moskovan lapset? Monikulttuurisuuden vaikutus suomalaisperheiden koulupaikan valintaan Turussa. Tutkimuksia A39. Siirtolaisinstituutti, Turku.
- Kortteinen, M. & Vaattovaara, M. (2015). Segregaaation aika. *Yhteiskuntapolitiikka* 80: 6, 562–574.
- Kytö, H. & Väliniemi, J. (2009). Pääkaupunkiseudun muuttovirrat muutoksessa. *Julkaisuja* 3/2009. Kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki.
- Lareau, A. & Goyette, K. (2014; toim.). *Choosing Homes, Choosing Schools*. Russel Sage, New York.
- Mustonen, P. & Lindholm, T. (2016). Kantakaupungissa asuu tyytyväisiä lapsiperheitä. *Kvartti* 1/2016, 52–67.
- Niska, A. (2017). Lasten määrän kasvu keskittyy nyt kantakaupunkiin. *Kvartti* 3/2017, 10–19.
- Pulkkinen, E. & Idström, A. (2017). Muuttuva Myllypuro – katsaus esikaupunkialueen menneisyyteen ja nykypäivään. *Työpapereita 2017:1*. Helsingin kaupunginkanslia, Helsinki.
- Riitaoja, A-L. (2010). Asuinalueiden ja koulujen eriytyminen Helsingissä – yhteiskunnalliset ja kasvatukselliset haasteet. *Terra* 122: 3, 137–151.
- Rowe, E. & Lubienski, C. (2017). Shopping for schools or shopping for peers: public schools and catchment area segregation. *Journal of Education Policy*, 32: 3, 340–356, DOI: 10.1080/02680939.2016.1263363
- Saikkonen P., Hannikainen K., Kauppinen T., Rasinkangas, J. & Vaalavuo, M. (2018). Sosiaalinen kestävyys: Asuminen, segregaaatio ja tuloerot kolmella kaupunkiseudulla. *Raportteja* 2/2018. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- Tavi, T. (2019). Myllypuron koulutus- ja tulotaso 2000-luvulla – myönteistä mutta epätasaista kehitystä. *Kvartti* 3/2019, 46–55.
- Vilkkama K (2011) Yhteinen kaupunki, eriytyvät kaupunginosat? Kantaväestön ja maahanmuuttajataustaisten asukkaiden alueellinen eriytyminen ja muuttoliike pääkaupunkiseudulla. Tutkimuksia 2011: 2. Helsingin kaupungin tietokeskus, Helsinki.

Koulujen positiivisen alueellisen roolin nostamiselle on oloissamme kansainvälisesti tarkastellen erinomaiset lähtökohdat, koska kouluverkko nojaa meillä vahvasti alueellisiin julkisiin kouluihin ja kauttaaltaan tasokkaaseen opetukseen. Useissa maissa lisähaasteita tuottaa se, että osaa kouluista leimaavat heikko akateeminen laatu ja hyvin vakaviksi muodostuneet sosiaaliset ongelmat.

Muuttoliike Helsingin seudulle eriyttää Helsingin ja seudun muiden kuntien asukasrakennetta

Helsingin seutu on kasvanut nopeasti vuosikymmenien ajan muuttovoiton ansiosta. Seutu vetää nuoria aikuisia opiskelemaan ja työmarkkinoille, mutta niiden ohella myös palvelut ja kaupunkielämä houkuttelevat. Muuttaminen on valikoivaa erityisesti iän suhteen. Elämänvaihe, ikä, koulutus ja työ vaikuttavat myös asuinkunnan valintaan seudulla. Helsingin kaupunki saa erittäin paljon muuttovoittoa nuorista aikuisista, mutta menettää muuttoliikkeessä lapsiperheitä, erityisesti niitä, joissa on alle kouluikäisiä lapsia. Helsinkiin sijoittuvat muuttajat kouluttautuvat pitemmälle, mutta työllistyvät heikommin kuin muihin kuntiin sijoittuvat.

● SEPPÖ LAAKSO

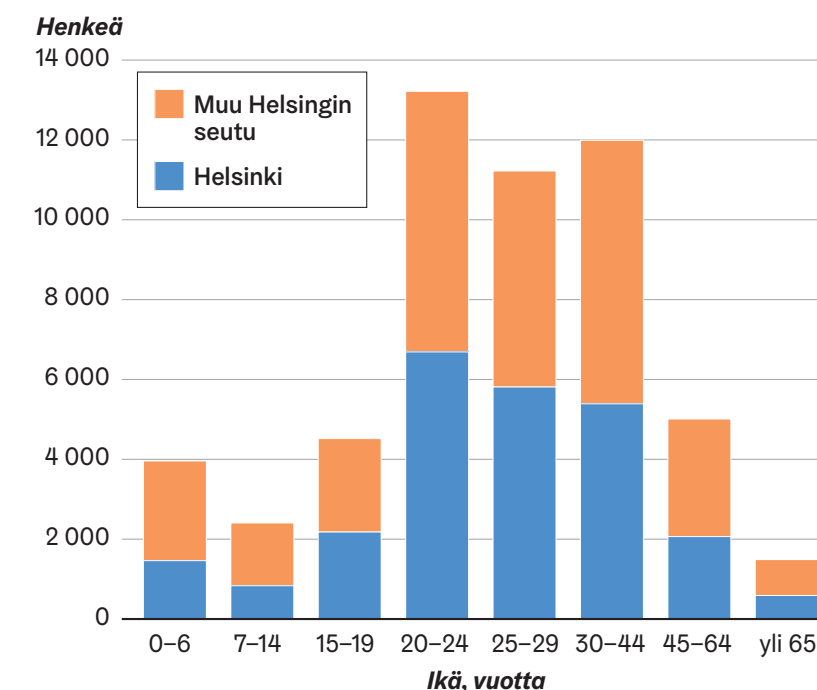
Tässä artikkelissa arvioidaan muuttoliikkeen vaikutusta Helsingin seudun aluetalouteen sekä verrataan Helsinkiin ja muualle Helsingin seudulle sijoittuvia muuttajia, jotka tulevat seudulle muualta Suomesta tai ulkomailta. Aluetalouden kannalta pohditaan, olisiko seudun korkean tuotavuuden erikoistumisaloilla kasvuedellytyksiä ilman jatkuvaa tulomuuttovirtaa. Alueen sisäisessä vertailussa näkökulmina ovat muuttajien erot Helsingin ja muun seudun välillä ikäjakautuman, koulutuksen, työllisyyden ja tulotason suhteen. Kiinnostava kysymys on, miksi seudulle muuttavista uusista asukkaista Helsinkiin päätyvät koulutautuvat pitemmälle, mutta työllistyvät heikommin ja jäävät tulotasossa jälkeen verrattuna muihin kuntiin sijoittuviin. Tähän kytkeytyy merkittävä ero asumisen hallintasuhteessa ja asutokunnan muodostuksessa. Artikkelin perustuu pääasiassa keväällä 2019 julkaistuun tutkimukseen ”Muuttajat ja Uudenmaan aluetalous” (Laakso 2019).

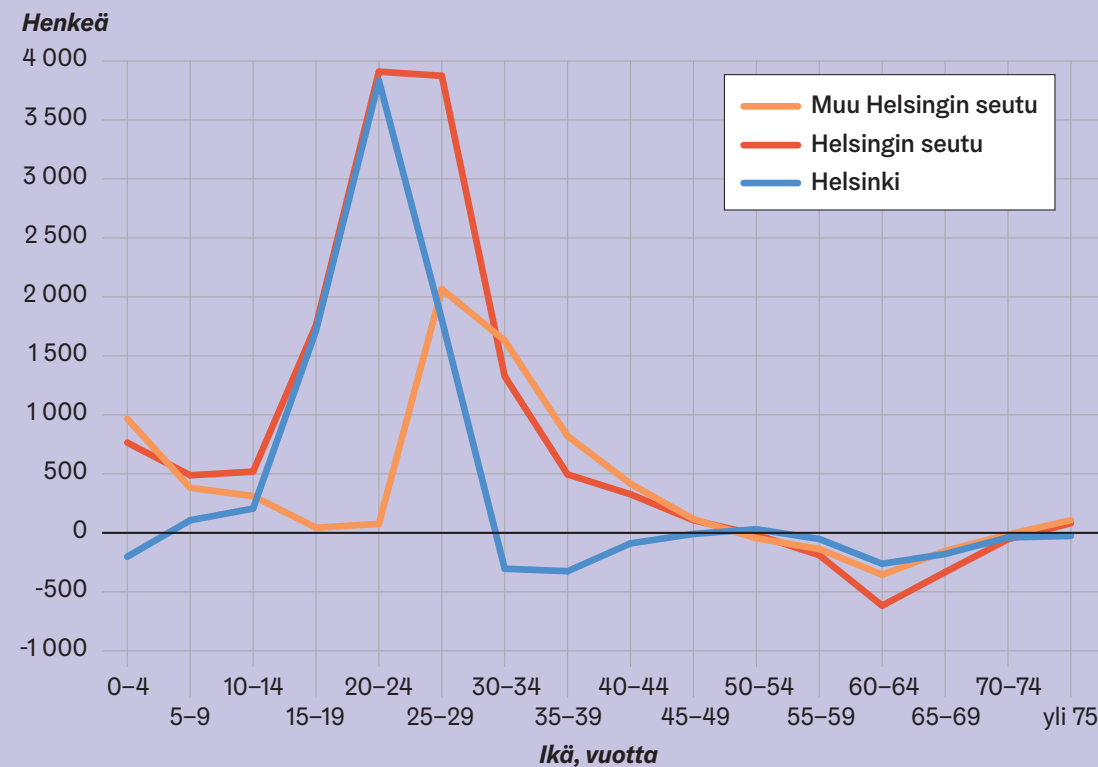
Seudulle muuttavista nuorista aikuisista lähes puolet päätyy Helsinkiin

Helsingin seudulle on viime vuosina muuttanut seudun ulkopuolelta (kotimaasta ja ulkomailta) keskimäärin 54 000 henkeä vuodessa (vuosina 2013–17). Seudulle muuttavista 47 % on sijoittunut asumaan Helsinkiin, jonka osuus seudun asukasluvusta on 44 %. Helsingin seudulle suuntautuva muutto painottuu vahvasti nuoriin aikuisiin, sillä seudulle tulijoista lähes puolet (45 %) on 20–29-vuotiaita ja Helsinkiin tulijoista 50 %.

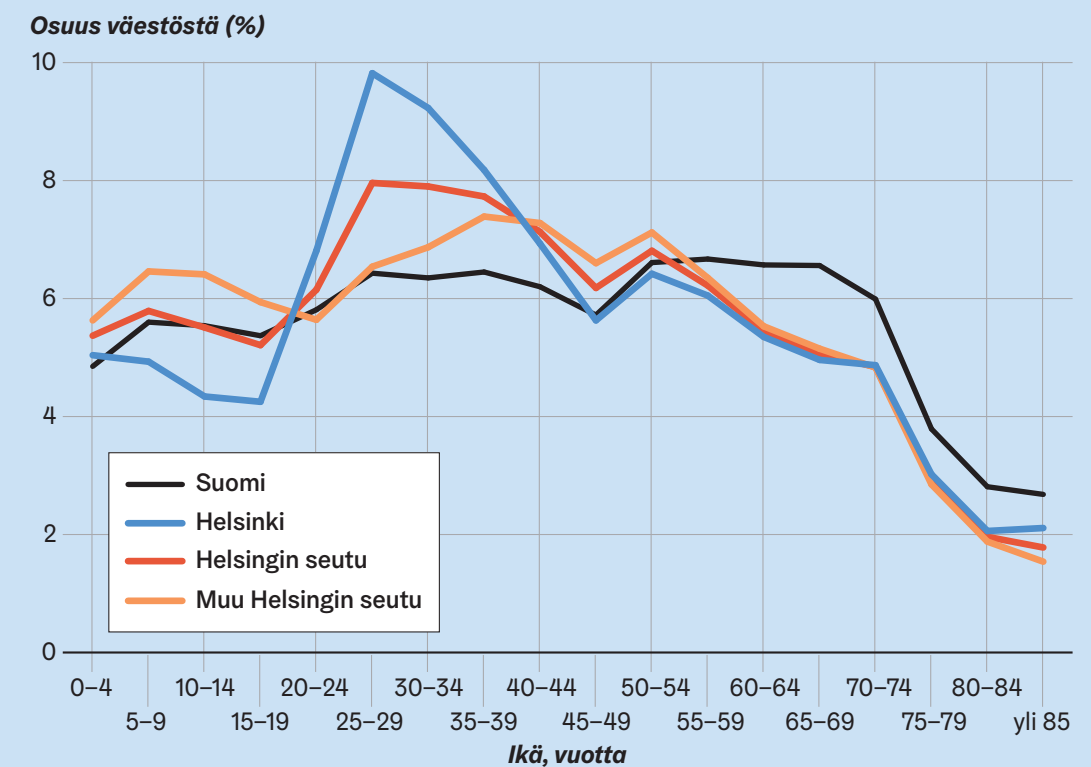
KUVIO 1.

Tulomuutto Helsingin seudulle muualta Suomesta ja ulkomailta iän ja kohdealueen mukaan (keskimäärin vuodessa jaksolla 2013–17).

KUVIO 2. Nettomuutto iän mukaan alueittain Helsingin seudulla (keskimäärin vuodessa jaksolla 2013–17).

KUVIO 3. Väestön ikäjakauma Helsingin seudulla alueittain sekä koko maassa 1.1.2019.

NETTOMUUTTOA TARKASTELTAESSA muuton valikoivuus iän ja alueen suhteen korostuu vielä enemmän kuin tulo-muutossa. Seudun ulkopuolelta tulevien lisäksi Helsinkiin muuttaa runsaasti nuoria aikuisia seudun muista kunnista, ja toisaalta Helsinki menettää erityisesti nuoria lapsiperheitä muualle seudulle. Seudun saama muuttovoitto 15–24-vuotiaista tulee kokonaan Helsinkiin, kun taas 25–29-vuotiaiden muuttovoitto jakautuu lähes tasan Helsingin ja muun seudun välillä. Pienten lasten ja 30–44-vuotiaiden aikuisten osalta Helsinki kärsii muuttotappiota sekä muualle seudulle että seudun ulkopuolelle suuntautuvan muuton vuoksi.

Muuttoliikkeen ansiosta Helsinki on nuorten aikuisten kaupunki

Muuttoliikkeen valikoivuus iän ja alueen suhteen vaikuttaa voimakkaasti väestön ikäjakaumaan. Helsinki on nuorten aikuisten kaupunki, sillä 25–29-vuotiaiden

osuus väestöstä on lähes 10 %, yli 3 %-yksikköä korkeampi kuin muualla Helsingin seudulla tai koko maassa. Myös 20–24-vuotiaiden ja 30–39-vuotiaiden osuudet ylittävät selvästi muun seudun ja koko maan tason. Sen sijaan alle 20-vuotiaiden ja 45–59-vuotiaiden osuudet ovat Helsingissä alempia kuin muualla seudulla.

KOKO HELSINGIN seudulla aikuisväestön ikäjakauma on selvästi nuorekkaampi kuin muualla Suomessa. 20–54-vuotiaiden ikäryhmien osuudet ovat tuntuvasti korkeampia ja yli 55-vuotiaiden osuudet alempia kuin koko maassa.

Helsinkiin sijoittuneet kouluttautuvat pitemmälle kuin muihin kuntiin muuttaneet

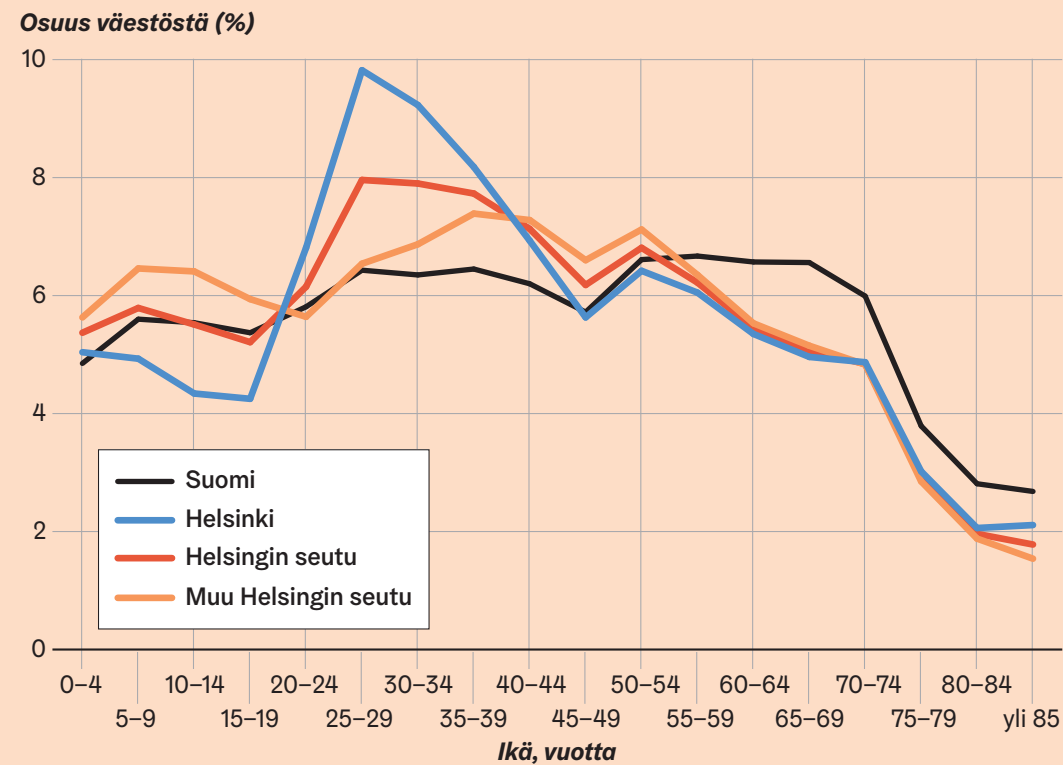
Seuraavassa seurataan Helsingin seudulle muualta Suomesta tai ulkomailta vuosina 2000–2002 muuttaneiden koulutustason, työllisyyden, tulotason ja asutuskunnan koon muutosta muuttoa seuraavina vuosina (13 vuoden

ajan). Näkökulmana on seudullisen muutostrendin lisäksi Helsinkiin asumaan sijoittuneiden erot suhteessa kaikkiin seudulle sijoittuneisiin verrattuna. Helsinkiin sijoittuneiksi on määritelty ne muuttajat, jotka asuivat Helsingissä seurantaajakson viimeisenä vuonna. Tulokset perustuvat em. tutkimuksen (Laakso 2019) julkaisemattomiin aineistoihin. Seudulle muuttaneiden työllisyyteen ja tulotasoon vaikuttivat talouden suhdanteet, erityisesti finanssikriisin jälkeinen taantuma vuodesta 2008 alkaen, jonka alku ajoittuu vuosina 2000–2002 muuttaneilla vuosiin 8–10 muuton jälkeen (kuviot 4–6).

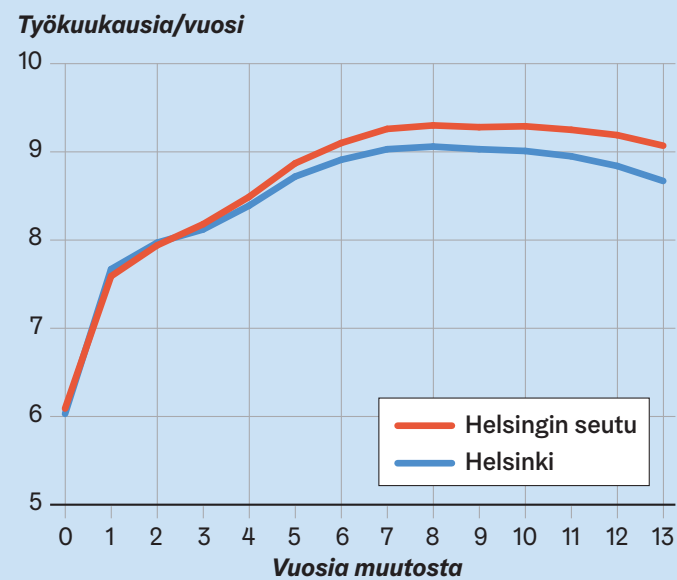
TUTKIMUKSEN MUKAAN Helsingin seudulle alle 25-vuotiaina muuttaneet, joista suuri osa muuttaa nimenomaan opiskelemaan, ovat seuraavien vuosien aikana kouluttautuneet pitemmälle kuin saman ikäiset syntyperäiset asukkaat. Yli 25-vuotiaina muuttaneista suuri osa on jo tullessaan suhteellisen korkeasti koulutettuja, jotka muuttavat seudun työmarkkinoille tai jatkamaan opiske-

luja pitemmälle. Kaiken kaikkiaan muualla Suomessa kuin Helsingin seudulla syntyneillä ja Helsingin seudulle jossain elämän vaiheessa muuttaneilla koulutustaso on keskimäärin korkeampi kuin Helsingin seudulla syntyneillä.

SEUDULLE MUUTTANEISTA Helsinkiin sijoittuneiden koulutustaso nousi keskimäärin jonkin verran korkeammaksi kuin muuttaneilla keskimäärin, kun koulutustasoa mitataan laskennallisilla opiskeluvuosilla peruskoulun jälkeen. Eroa alkoi syntyä viiden vuoden jälkeen muutosta. Helsinkiin sijoittuneista muuttajista suoritti korkeakoulutuksen suurempi osuus kuin muihin kuntiin muuttaneista. Tässä suhteessa muuttajat muistuttavat koko työikäistä väestöä, jonka koulutustaso on Helsingissä asuvilla korkeampi kuin seudulla keskimäärin. Tosin helsinkiläisten koulutustaso jää selvästi jälkeen Kauniaisten ja Espoon tasosta.

KUVIO 4. Helsingin seudulle vuosina 2000–02 muuttaneiden koulutustaso (laskennallisia opiskeluvuosia peruskoulun jälkeen) muuton jälkeen, Helsingissä ja koko seudulla asuvat.

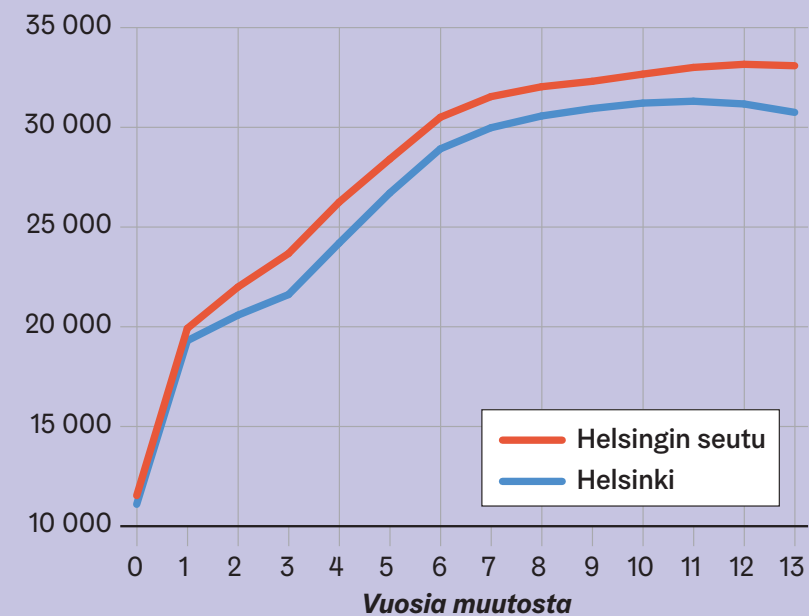
KUVIO 5. Helsingin seudulle vuosina 2000–02 muuttaneiden työllisyys (työkuukausia vuodessa) muuton jälkeen, Helsingissä ja koko seudulla asuvat.

Helsinkiin sijoittuneiden työllisyys ja tulot kehittivät seudulle muuttaneiden keskiarvoa heikommin

Muualta Suomesta Helsingin seudulle muuttavat menestyvät hyvin seudun työmarkkinoilla, suurelta osin korkean koulutustason ansiosta. Vuosina 2000–02 seudulle muuttaneiden työllisyys kasvoi nopeasti muuttoa seuraavina vuosina, mutta kasvu pysähtyi talouden taantuman aikaessa noin 8 vuoden kuluttua muuton jälkeen ja kääntyi muutaman vuoden kuluttua loivaan laskuun. Helsinkiin sijoittuneilla muuttajilla työllisyyskehitys oli heikompaa kuin muuttaneilla keskimäärin, ja erityisesti taantumavuosien työllisyyden lasku oli jyrkempää. Enimmillään työllisyyden ero Helsinkiin ja koko seudulle sijoittuneiden välillä oli 0,4 työkuukautta vuodessa jakson lopussa.

MYÖS TYÖPERUSTEISEN tulotason kehitys (mitattuna palkka- ja yrittäjätuloilla) jäi Helsinkiin sijoittuneilla muuttajilla alemmaksi koko seudulle sijoittuneiden tasosta. Eroa alkoi syntyä jo kahden vuoden kuluttua muutosta, ilmeisesti johtuen opiskelijoiden suuremmasta osuudesta Helsinkiin sijoittuneiden keskuudessa. Jakson loppuvaiheessa ero alkoi kasvaa Helsinkiin sijoittuneiden muuttajien työperusteisten tulojen kääntyessä laskuun taantuman jatkuessa ja työllisyyden heikentyessä. Tulotason ero Helsinkiin ja koko seudulle sijoittuneiden välillä oli enimmillään noin 7 prosenttia jakson lopussa.

Palkka- ja yrittäjätulot, euroa/vuosi

KUVIO 6. Helsingin seudulle vuosina 2000–02 muuttaneiden tulotaso muuton jälkeen, Helsingissä ja koko seudulla asuvat.

HELSINKIIN SIOJITTUNEIDEN muuttajien työllisyyden ja tulotason ero suhteessa koko seudulle sijoittuneisiin muuttajiin on samansuuntainen ja samaa suuruusluokkaa kuin koko työikäisellä väestöllä. Helsingissä asuvien 35–59-vuotiaiden työllisyysaste on ollut pitkään muutaman prosenttiyksikön alempi kuin Helsingin seudulla keskimäärin. Ero on samaa suuruusluokkaa kaikissa äidinkieliyhmissä, joten ero ei selity esimerkiksi maahanmuuttajataustaisen väestön suuremmalla osuudella ja alemmalla työllisyysasteella Helsingissä kuin muualla seudulla.

Helsinkiin on valikoitunut erilainen asukasphoja kuin muualle seudulle

Helsingin seudulla, joka on 14 kunnasta koostuva toiminnallinen kaupunkiseutu, asukkaat ja kotitaloudet vaihtavat elämänsä aikana useita kertoja asuntoa ja asuinalueetta, mutta sen lisäksi myös asuinkuntaa. Asukkaiden valikoitumiseen eri kuntiin vaikuttavat asukkaiden elämänvaihe, asuntokunnan koko ja tyyppi sekä arvostukset, tarpeet ja resurssit koskien asumista, liikkumista, palveluita sekä asumisen ja elämisen kustannuksia. Kuntien tarjoavat erilaisia asumis- ja elämismahdollisuuksia, joihin vaikuttavat maantieteelliset, liikenteelliset ja yhdyskuntarakenteelliset tekijät sekä kuntien tarjoamat palvelut ja niiden kustannukset kotitalouksille. Helsingin seudulla vaikuttaa suurkaupunkialueelle ominainen asukkaiden valikoitumis- ja muuttoprosessi, jossa sijain-

niltaan ja yhdyskuntarakenteeltaan erilaiset kunnat tarjoavat vaihtoehtoisia asuinalueita ja elinympäristöjä, joita asuinpaikan valintaa harkitsevat asukkaat voivat verrata keskenään. On ilmeistä, että Helsingin seudulle muutosta kuluva ajan kasvaessa Helsingin seudulle muualta muuttaneiden ja seudun syntyperäisten asukkaiden kriteerit samankaltaistuvat asuinkunnan, asuinalueen ja asunnon valinnassa.

EM. TUTKIMUKSESSA (Laakso 2019) tutkittiin myös asukkaiden eri ominaisuuksien ja taustatekijöiden vaikutusta asuinkunnan valintaan Helsingin seudulla. Seuraavassa vedetään yhteen henkilötasoisia tekijöitä, jotka selittävät sijoittumista nimenomaan Helsinkiin koko seudun sisällä. Analyysin kohdejoukkona olivat 18–64-vuotiaat Helsingin seudun asukkaat vuonna 2015.

TULOSTEN MUKAAN yksin asuminen lisää todennäköisyyttä ja vastaavasti kuuluminen lapsiperheeseen alentaa todennäköisyyttä sijoittua Helsinkiin. 20–34-vuotiaiden ikäryhmiin kuulumisen lisää todennäköisyyttä päätyä Helsinkiin. Seudun ulkopuolelta muuttaneilla todennäköisyys asua Helsingissä on sitä suurempi, mitä vähemmän aikaa muutosta on kulunut. Myös korkeakoulututkinto lisää todennäköisyyttä sijoittua Helsinkiin. Sen sijaan korkea tulotaso alentaa alttiutta päätyä Helsinkiin, kun muut tekijät, erityisesti ikä ja koulutustaso, on kontrolloitu.

Työperusteisen tulotason ero Helsinkiin ja koko seudulle sijoittuneiden välillä oli enimmillään noin

7 %

Helsingin urbaanisuus ja vuokra-asuntovaltaisuus vaikuttavat asukasrakenteeseen

Helsingissä asuntokanta on kerrostalovaltaista ja vuokra-asuminen on yleistä. Toisessa ääripäässä ovat Kuuma-maalaiskunnat, joiden asuntokanta on omakotitalovaltaista ja pääasiallinen hallintamuoto on omistusasuminen. Helsinkiin sekä Espoon ja Vantaan suuriin keskuksiin muuttaa nuoria aikuisia seudun muilta alueilta, muualta maasta ja ulkomailta. Vetävinä tekijöinä ovat pääkaupunkiseudun opiskelupaikat, työpaikat, pienet vuokra-asunnot sekä palvelut ja muut suurkaupungin vetovoimatekijät. Iän kasvaessa ja elinkaaren vaiheissa eteenpäin siirryttäessä koulutustaso nousee, työllistyminen yleisty ja ansiotaso nousee. Samalla myös yksin asuvien osuus supistuu ja perheellistyminen yleistyy. Tässä vaiheessa tapahtuu vilkasta muuttoa kaupunkialueen ulommille vyöhykkeille, pääkaupunkiseudun esikaupunkiin sekä Kuuma-kuntiin, joissa on tarjolla suurempia ja edullisempia asuntoja.

Asukkaiden valikoituminen kuntiin vaikuttaa kunnallistalouteen

Asukkaiden muuttaminen kuntien välillä vaikuttaa erittäin paljon kunnallistalouteen, koska kuntaan ja kunnasta muuttavien asukkaiden ikärakenne, asuntokuntajakauma, perherakenne, koulutustaso ja tulotaso poikkeavat yleensä tulo- ja lähtömuuttajien välillä, samoin kuin muuttajien ja kunnan senhetkisen väestön rakenteen välillä. Muuttajat vaikuttavat sekä kunnan tuloihin että kustannuksiin. Tärkeimmät tuloihin vaikuttavat tekijät perustuvat

kunnallisveroon sekä valtionosuuksiin. Kustannukset muodostuvat pääasiassa kunnan peruspalveluiden kustannuksista, jotka vaihtelevat voimakkaasti iän mukaan.

KUN TARKASTELLAAN yksittäistä vuotta, monien asukkaiden verotulot ja palvelukustannukset ovat epätasapainossa. Peruspalveluiden kustannukset painottuvat lapsiin ja nuoriin, joilla ei ole tuloja tai niitä on vähän, sekä ikääntyneisiin, joiden sosiaali- ja terveyspalveluiden kustannukset ovat korkeat, mutta tulot alemmat kuin työikäisillä. Verotulot painottuvat työikäisiin, joiden peruspalvelukustannukset ovat keskimäärin alhaiset. Kuitenkin asukkaan elinkaaren yli tarkasteltuna keskituloisen henkilön verotulot ja palvelukustannukset ovat kohutuullisen hyvässä tasapainossa kunnallistalouden kannalta. Kunnan väestö kullakin hetkellä koostuu eri elinkaaren vaiheissa olevista asukkaista, joiden muodostama kokonaisuus voi olla kunnallistalouden kannalta tasapainoinen, vaikka yksittäisten asukkaiden kohdalla niin ei olisi.

KUNNALLISTALOUDEEN KANNALTA suurituloisen veronmaksaja on kiistatta parempi asukas kuin pienituloisen, erityisesti lapsiperheiden osalta. Valtionosuusjärjestelmän verotulotasaus leikkaa keskimääräistä korkeampaa verotulokeräystä jossain määrin, mutta ei muuta perustulosta. Tämä luo periaatteessa kunnille kannustimen houkutella kuntaan keskimääräistä hyvätuloisempia asukkaita ja välttää keskimääräistä pienituloisempia asukkaita. Kuitenkin seudun aluetalouden ja työmarkkinoiden kannalta monipuolinen työvoiman tar-

jonta on välttämätöntä. Tämä edellyttää myös pienituloisille asukkaille asumismahdollisuuksia työmarkkina-alueen kaikissa kunnissa. Sen edellytyksenä on toimiva ja laaja-alainen kuntien ja valtion välinen sopimusjärjestelmä, johon sisältyy myös sopiminen yhteiskunnan kontrollissa olevasta asuntojen tarjonnasta ja asukkaiden valintaperiaatteista niihin. Tällaisena sopimusjärjestelmänä on toiminut Helsingin seudulla MAL-sopimusjärjestelmä.

Helsingin seutu saa ja tarvitsee muuttajia

Asukkaiden toiminta ja tulotaso muuttavat elinkaaren vaiheen mukaan. Työllisten osuus kasvaa ja opiskelijoiden osuus supistuu suunnilleen 35 ikävuoteen asti, jonka jälkeen pääasiallisen toiminnan jakaumassa seuraa noin 20 vuoden mittainen suhteellisen vakiintunut vaihe. Vastaavasti myös tulotaso nousee iän myötä ja saavuttaa huippunsa 45 ikävuoden jälkeen. Seudun ulkopuolella syntyneillä ja seudulle jossain elämän vaiheessa muuttaneiden koulutustaso nousee ajan mittaan keskimäärin korkeammaksi kuin Helsingin seudulla syntyneillä. Tämän seurauksena Helsingin seudulle muualta muuttavat menestyvät hyvin seudun työmarkkinoilla, sillä koulutus nostaa työllistymisen todennäköisyyttä Helsingin seudun työmarkkinoilla.

HELSINGIN SEUDUN elinkeinorakenne poikkeaa suurkaupunkien tapaan muusta maasta. Helsingin seutu on erikoistunut erityisesti osaamisintensiivisiin palveluihin (informaatiopalvelut,

rahoituspalvelut, ammatillinen, tieteellinen ja tekninen toiminta), joissa seudun osuus koko maan kyseisten toimialojen arvonlisäyksestä on yli 60 %. Sen rinnalla kauppa (erityisesti tukkukauppa), kuljetus ja varastointi, majoitus- ja ravitsemistoiminta sekä erikoistuneet kuluttajapalvelut (mm. taiteet, viihde ja virkistys), ovat seudulla vahvasti edustettuina. Palveluiden rinnalla Helsingin seutu on erikoistunut osaamisintensiiviseen teollisuuteen (elektroniikan, sähkölaitteiden, koneiden ja laitteiden valmistus), jotka ovat erityisen korkean tuottavuuden aloja.

HELSINGIN SEUDUN tuotanto on alkutuotantoa lukuun ottamatta kaikilla päätoimialoilla tuottavampaa (arvonlisäys tehtyä työtuntia kohti) kuin koko maassa (Tilastokeskus, aluetalouden tilinpito). Tuottavuusero on 10–30 % toimialan mukaan. Useimmilla erikoistumisaloilla seudun osuus koko maan arvonlisäyksestä ja työllisyydestä on kasvanut 2000-luvulla. Tuottavuusetu perustuu useaan tekijään: Helsingin seudun saavutettavuuteen kansainvälisesti ja valtakunnallisesti, yritystoiminnan kasautumisetuihin, työvoiman koulutustasoon ja osaamiseen sekä vahvaan tutkimus- ja kehittämissympäristöön.

SUOMEN YLIOPISTOJEN opiskelijoista 35 % opiskelee ja yhtä suuri osuus tutkinnoista suoritetaan pääkaupunkiseudulla toimivissa yliopistoissa. Lähes puolet Suomen tutkimus- ja kehittämissä työstä (työvuosina mitattuna) tehdään Helsingin seudulla sijaitsevissa yrityksissä, korkeakouluissa ja muissa tutkimusorganisaatioissa. Melkein 40 % Suomen asiantuntija-ammateissa toimivista (johtaja, erityisasiantuntija, asiantuntija) työskentelee seudulla. Korkeakoulut vetävät seudulla nuoria aikuisia opiskelemaan, ja korkeaa koulutusta ja osaamista edellyttävän työvoiman kysyntä houkuttelee jäämään alueelle. Toi-

saalta väestönkasvu ja korkeasti koulutettujen alojen korkea palkkataso ovat osaltaan työntäneet asuntojen hinta- ja vuokratasoa ylöspäin. Korkeat asumiskustannukset nostavat seudulle jäämisen tai seudulle muuttamisen kynnystä erityisesti matalapalkka-alojen potentiaaliseen työvoimalle.

TUTKIMUSTEN MUKAAN alueen yritysten korkea tuottavuus vetää sinne uutta yritystoimintaa, joka johtaa työvoiman kysynnän kasvuun. Vaikutusketju kulkee myös toiseen suuntaan: vilkas tulomuuttoa alueelle johtaa pitkällä aikavälillä yritysten tuottavuuden nousuun (Lewis & Peri, 2015). Keskeinen tähän vaikuttava tekijä on muuttajien – erityisesti maahanmuuttajien – aikaansaama osaamisen monipuolistuminen, kun muuttajat tuovat muuttoalueelle mukanaan uudenlaista tiedollista, sosiaalista ja kulttuurista osaamista, joka sekoittuu alueella pitkään asuneiden asukkaiden osaamis- ja pääomaan. Tämä edistää sekä teknistaloudellisten että yhteiskunnallisten innovaatioiden leviämistä ja soveltamista.

TOINEN MERKITTÄVÄ tekijä on se, että muuttajien myötä kilpailu työpaikoista kiristyy ja ”työntää” kaupunkiseudulla pitkään asuneita erikoistumaan vaativampiin ja tuottavampiin tehtäviin. Tutkimusten keskeinen tulos on, että muuttoliike ja erityisesti maahanmuutto johtaa alueella pitkään asuneiden ansiotason nousuun. Kuitenkin ainakin lyhyellä aikavälillä maahanmuuton lisääntyminen voi johtaa kantaväestön työllisyyden heikentymiseen ja tulotason laskuun niillä toimialoilla ja tehtävissä, joihin maahanmuuttajat sijoittuvat. Sen sijaan pitemmällä aikavälillä tutkimusten mukaan maahanmuutto ei johda kantaväestön työllisyyden heikkenemiseen. (mm. Cattaneo ym. 2013; D’Amuri & Peri 2014). Helsingin seudulla maahanmuuttajataustaisten työllisten osuus on kasvanut kuluvalle vuosikymmenellä

nopeasti mm. rakennusalaalla, kuljetus-toiminnassa, majoitus- ja ravitsemisalaalla sekä siivouspalveluissa. Muutoksen vaikutuksista kantaväestön työmarkkina-asemaan ja tulotasoon tulisi kuitenkin tehdä lisää tutkimusta pitemmälle meneviä päätelmiä varten.

HELSINGIN SEUDUN aluetalouden ja työllisyyden kasvu on 2000-luvulla perustunut erityisesti seudun korkean tuottavuuden erikoistumisalojen kasvuun, joka on ollut myös valtakunnallisesti merkittävää. Asiantuntijatyövoiman lisäys ja erikoistumisalojen kasvu ei olisi ollut mahdollista 2000-luvulla eikä sitä edeltävinä vuosikymmeninä ilman jatkuvaa suurta tulomuuttoa Helsingin seudun ulkopuolelta. Korkeasti koulutetun työvoiman tarve on edellyttänyt sekä tulo- ja muuttamista opiskelemaan korkeakouluun että sen lisäksi muualla Suomessa ja ulkomailta tutkinnon suorittaneiden muuttamista seudun työmarkkinoille. ■

SEPPO LAAKSO, VTT, on tutkija ja toimitusjohtaja Kaupunkitutkimus TA Oy:ssä.

Kirjallisuus

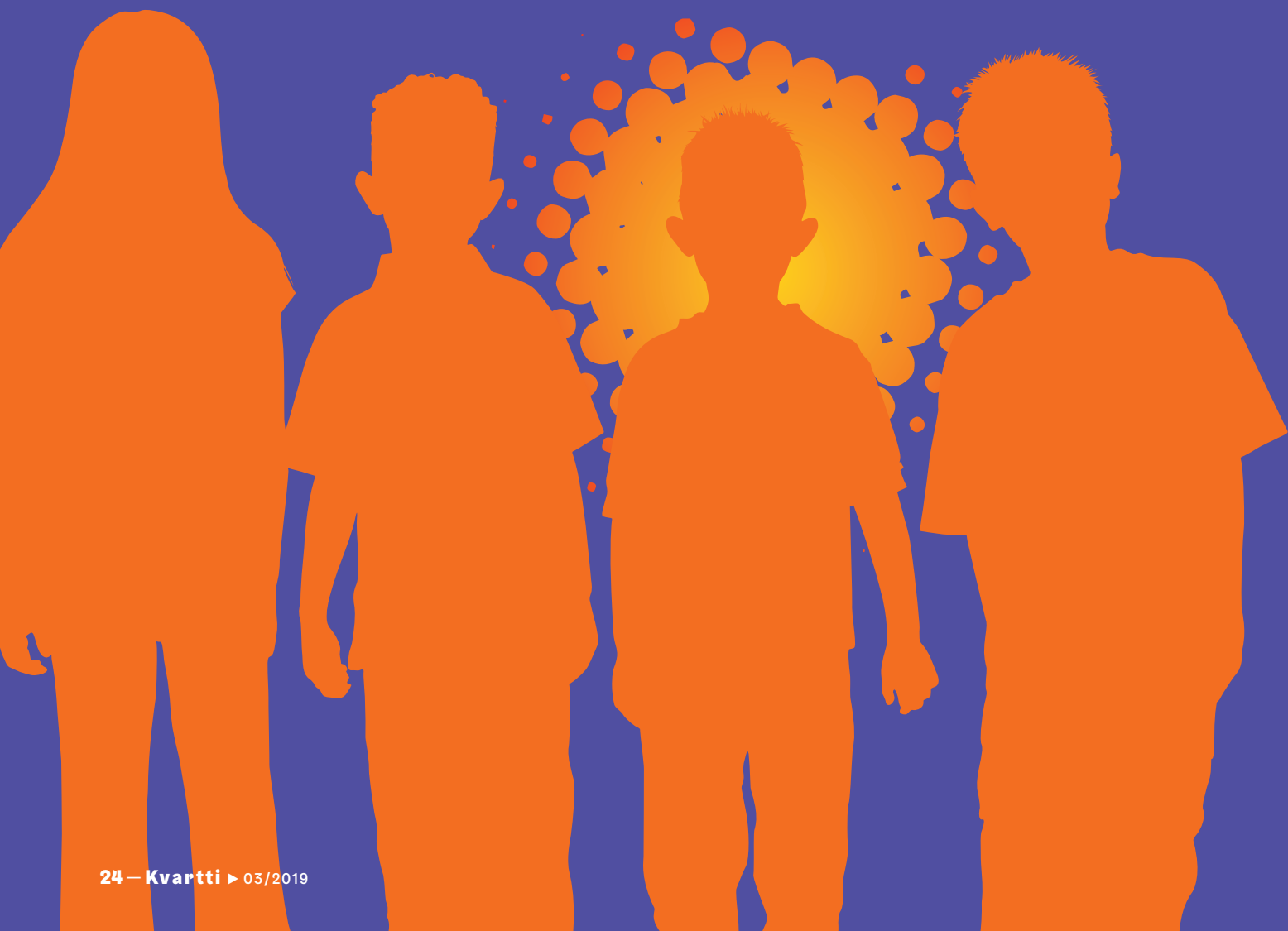
- Cattaneo, C. & Fiorio, C.V. & Peri, G. (2013). What happens to the careers of European workers when immigrants ‘take their jobs’? IZA Discussion Papers 7282.
- D’Amuri, F. & Peri, G. (2014). Immigration, jobs and employment protection: evidence from Europe before and during the great recession. Journal of European Economic Association, 12 (2), 432–464.
- Laakso, S. (2019). Muuttajat ja Uudenmaan aluetalous. Uudenmaan liiton julkaisuja E219 – 2019.
- Lewis, E. & Peri, G. (2015). Immigration and the Economy of Cities and Regions. Handbook of Regional and Urban Economics, Volume 5A, Elsevier B.V.

Yksin asuminen lisää ja lapsiperheeseen kuuluminen alentaa todennäköisyyttä sijoittua Helsinkiin.

Maahanmuuttajien lasten ja suomalais-taustaisten lasten välisiä kouluttautumiseroja selittävät saapumisikä, perhetausta ja asuinalueet

● LAURA ANSALA

- Maahanmuuttajien lapset suorittavat pääkaupunkiseudulla toisen asteen tutkinnon keskimäärin harvemmin kuin suomalaistaustaiset lapset. Maahanmuuttajien lasten kouluttautumisen yleisyys kuitenkin vaihtelee paljon eri ikäisinä ja eri alueilta Suomeen saapuneiden lasten välillä. Nämä vertailut eivät kuitenkaan huomioi maahanmuuttajataustaisten ja suomalaistaustaisten perheiden välisiä sosioekonomisia eroja.
- Kun pääkaupunkiseudulla asuvia maahanmuuttajien lapsia verrataan perhetaustaltaan ja asuinalueiltaan samankaltaisiin suomalaistaustaisiin lapsiin, havaitaan että maahanmuuttajien Suomessa syntyneet lapset suorittavat toisen asteen tutkinnon vähintään yhtä todennäköisesti kuin samankaltaiset suomalaistaustaiset lapset.
- Maahanmuuttajien lasten maahan saapumisikä on kausaalinen vaikutus kouluttautumiseen, ja lapsena ja teini-iässä Suomeen saapuneet maahanmuuttajien lapset suorittavat toisen asteen tutkinnon vähemmän todennäköisesti kuin Suomessa syntyneet maahanmuuttajien lapset. Täten lapsuusaikana Suomeen saapuvat maahanmuuttajien lapset voisivat hyötyä sellaisista kouluttautumista edistävästä toimista, jotka olisivat räätälöityjä heidän tarpeisiinsa.

Tilastojen valossa ulkomaalaistaustaiset lapset ja nuoret pärjäävät Suomen koulujärjestelmässä heikommin kuin suomalaistaustaiset lapset. Tämä näkyy muun muassa huomattavina ulkomaalaistaustaisten ja suomalaistaustaisten lasten välisinä osaamiseroina PISA-tutkimuksissa sekä ulkomaalaistaustaisten nuorten vähäisempänä osallistumisena toisen asteen koulutukseen. Nämä erot jo itsessään antavat aiheita huoleen, mutta heikompi kouluttautuminen voi myös pitemmällä aikavälillä vaikuttaa maahanmuuttajien lasten edellytyksiin menestyä suomalaisessa yhteiskunnassa. Huolet maahanmuuttajien lasten kotoutumisesta korostuvat erityisesti pääkaupunkiseudulla, jonne noin puolet koko Suomen ulkomaalaistaustaisesta väestöstä on asettunut asumaan.

MAAHANMUUTTAJIEN LASTEN kotoutumiseen tähtäävien toimien suunnittelu edellyttää perusteltuja näkemyksiä heidän heikomman pärjäämisensä taustalla olevista syistä. Kyse voi yhtäältä olla

siitä, että maahanmuuttajien lapset kasvavat usein sosioekonomisesti heikommassa asemassa olevissa perheissä ja huono-osaisemilla asuinalueilla kuin suomalaistaustaiset lapset. Tällöin mahdollisten toimenpiteiden olisi syytä kohdistua kaikkiin heikommassa asemassa oleviin nuoriin, eikä välttämättä vain maahanmuuttajataustaisiin. Toisaalta on mahdollista, että ainakin osa maahanmuuttajien lapsista tarvitsee erityishuomiota. Tässä tapauksessa olisi keskeistä tunnistaa kaikkein haavoittuvaisimmasa asemassa olevat ryhmät.

TÄSSÄ ARTIKKELISSA esitelty analyysi maahanmuuttajien lasten kouluttautumisesta pääkaupunkiseudulla tuo oman näkökulmansa tähän pohdintaan. Analyysissä selvitetään, kuinka suuret maahanmuuttajien lasten ja suomalaistaustaisten lasten väliset erot toisen asteen tutkinnon suorittamisessa ovat, kuinka paljon eri maahanmuuttajaryhmät poikkeavat tässä suhteessa toisistaan ja kuinka suuri osa eroista toisen asteen tutkinnon suorittamisessa voidaan selittää eroilla muissa taustatekijöissä – eri-

toten lasten perhetaustassa, asuinalueissa ja iässä Suomeen saavuttaessa.

KYSYMYKSENASETELULTAAN JA menetelmällisesti analyysi pohjautuu kirjoittajan, Ulla Hämäläisen ja Matti Sarvimäen tuoreeseen tutkimukseen, joka tarkastelee maahanmuuttajien lasten kouluttautumista ja muuta pärjäämistä koko Suomen tasolla (Ansala ym. 2019). Vaikka pääkaupunkiseutuanalyysin tulokset numeerisesti hieman poikkeavat alkupe- räisen tutkimuksen koko Suomea koskevista tuloksista, laadullisesti tulokset ovat varsin yhtenevät. Näin ollen tässä artikkelissa esitetyt päätelmät ja tulkin- nat maahanmuuttajien lasten koulut- tautumisesta pääkaupunkiseudulla ovat linjassa alkuperäisessä tutkimuksessa tehtyjen johtopäätösten kanssa.

ANALYYSISSA KÄYTETTY Tilastokeskuksen paneeliaineisto sisältää tietoja lasten ja heidän vanhempensa syntymämaasta, maahantuloajasta, sekä lukuisista demografisista ja sosioekonomisista ominaisuuksista. Tarkastelun kohteena ovat vuosina 1975–1994 syntyneet lapset, jotka asuivat 15-vuotiaina Helsingissä, Espoossa tai Vantaalla. Otokseen kuuluvilla maahanmuuttajien lapsilla tarkoitetaan lapsia, joilla on ulkomailla syntyneet vanhemmat, ja jotka itse ovat joko syntyneet ulkomailla ja saapuneet Suomeen korkeintaan 15-vuotiaina, tai ovat syntyneet Suomessa. Suomalaistaustaisilla lapsilla tarkoitetaan Suomessa syntyneiden vanhempien lapsia. Lasten kouluttautumista mitataan sillä, ovatko he suorittaneet toisen asteen tutkinnon 23 ikävuoteen mennessä.

Suomessa syntyneet maahanmuuttajien lapset suorittavat toisen asteen tutkinnon vähintään yhtä todennäköisesti kuin taustatekijöiltään samankaltaiset suomalaistaustaiset lapset

Keskimääräiset erot kouluttautumisessa maahanmuuttajien lasten ja suomalaistaustaisten lasten välillä ovat pääkaupunkiseudulla huomattavat. Siinä missä suomalaistaustaisista lapsista 75 prosenttia suorittaa ylioppilas- tai amatillisen tutkinnon 20 ikävuoteen mennessä, vastaava osuus maahanmuuttajien lapsista on 46 prosenttia. Osa tästä erosta selittyy sillä, että maahanmuuttajien lapset etenevät koulutuspolullaan hieman suomalaistaustaisia hitaammin. Tästä huolimatta 23-vuotiaankin maahanmuuttajien lasten ja suomalaistaustaisten lasten välinen ero toisen asteen tutkinnon suorittamisessa on pääkaupunkiseudulla keskimäärin noin 20 prosenttiyksikköä.

NÄMÄ KESKIMÄÄRÄISET erot kätkevät kuitenkin taakseen paljon erilaista vaihtelua. Ensinnäkin iällä maahan saapues- sa on suuri merkitys kouluttautumisen

kannalta. Ulkomailla syntyneet maahanmuuttajien lapset suorittavat toisen asteen tutkinnon selvästi Suomessa syntyneitä lapsia harvemmin. Toiseksi, eri maissa syntyneiden maahanmuuttajien lapset eivät ole kouluttautumiseltaan yhtenäinen joukko. Toisen asteen suorittamisen todennäköisyys on erityisen alhainen Somaliasta, Turkista ja Irakista saapuneiden maahanmuuttajavanhempien lasten keskuudessa.

NÄMÄKÄÄN VERTAILUT eivät kuitenkaan anna koko kuvaa maahanmuuttajien lasten tilanteesta, sillä ne eivät huomioi sitä, että maahanmuuttajataustaisten perheiden sosioekonominen tilanne on keskimäärin heikompi kuin suomalais- taustaisten. Maahanmuuttajavanhempien keskimääräinen tulotaso on alhaisempi, heillä on keskimäärin enemmän työttömyyskuukausia, he ovat useammin yksinhuoltajia, ja heillä on tyypillisesti enemmän elätettäviä kuin Suomessa syntyneillä vanhemmilla. Lisäksi maahanmuuttajien lapset asuvat suomalaistaustaisia lapsia useammin huono-osaisemmillä alueilla.

KÄSITYS MAAHANMUUTTAJIEN lasten kouluttautumisesta muuttuukin paljon, kun heitä verrataan suomalaistaustaisiin lapsiin, jotka ovat kasvaneet tuloiltaan, työllisyyseltään ja kotitalouden rakenteeltaan samankaltaisissa perheissä ja samoilla postinumeroalueilla. Itse asiassa, pääkaupunkiseudulla maahanmuuttajien Suomessa syntyneet lapset suorittavat toisen asteen tutkinnon 23 ikävuoteen mennessä keskimäärin neljä prosenttiyksikköä todennäköisemmin kuin perhetaustaltaan ja asuinalueiltaan samankaltaiset suomalaistaustaiset lapset.

SAAPUMISIÄN, PERHETAUSTAN ja asuin-alueiden erilaisuuden huomiointi on siis aivan keskeistä, kun arvioidaan maahanmuuttajien lasten ja suomalaistaustaisten lasten välisiä eroja kouluttautumisessa. Tätä havainnollistavat erityisesti maahanmuuttajaryhmittäiset tarkastelut (Kuvio 1). Kun mitään em. taustatekijöitä ei huomioida, esimerkiksi somalialaisvanhempien lasten todennäköisyys suorittaa toisen asteen tutkinto 23 ikävuoteen menses-

sä on keskimäärin 45 prosenttiyksikköä pienempi kuin suomalaistaustaisten lasten. Pienimmillään ero on Euroopassa¹, Pohjois-Amerikassa, Australiassa tai Uudessa-Seelannissa syntyneiden vanhempien lasten kohdalla, keskimäärin kahdeksan prosenttiyksikköä.

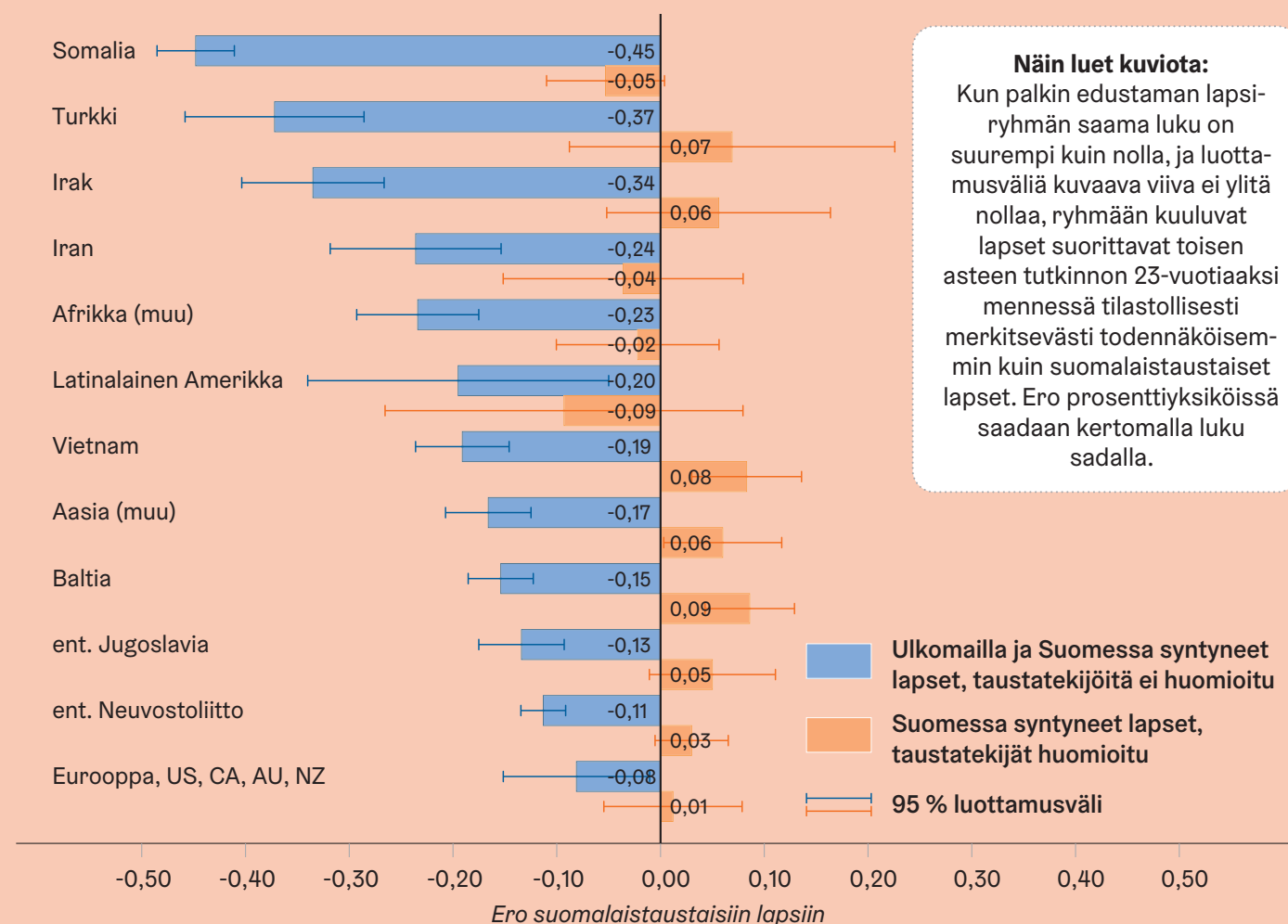
KUN ERILAISET saapumisiät, perhetaustat ja asuinalueet otetaan huomioon, havaitaan Baltian maista², Vietnamista ja muualta Aasiasta saapuneiden vanhempien Suomessa syntyneiden lasten suorittavan toisen asteen tutkinnon 6–9 prosenttiyksikköä todennäköisemmin 23 ikävuoteen mennessä kuin suomalaistaustaisten lasten. Muiden maahanmuuttajaryhmien Suomessa syntyneiden lasten ja samankaltaisissa oloissa kasvaneiden suomalaistaustaisten lasten välillä ei ole tilastollisesti merkitseviä eroja kouluttautumisessa. Maahanmuuttajaryhmien väliset erot kouluttautumisessa näyttävät siis aiheutuvan pitkälti ryhmien välisistä eroista lasten saapumisiässä, perhetaustassa ja asuinalueissa.

MYÖS MUUALLA Euroopassa maahanmuuttajien lasten koulutus jää usein vähäisemmäksi kuin kantaväestön lasten. Ero kantaväestöön on tyypillisesti suurempi ulkomailla kuin kohdemaassa syntyneiden lasten keskuudessa, sekä niiden lasten kohdalla, joiden vanhemmilla on haasteita työmarkkinoilla (esim. Dustmann ym. 2012, Algan ym. 2010, Schnepf 2007). Monissa eurooppalaistutkimuksissa on myös havaittu, että vanhempien taustan huomiointi yleensä kaventaa maahanmuuttajien lasten ja kantaväestön lasten välisiä eroja koulutuksessa (esim. Baert ja Cockx 2013, Bratsberg ym. 2012, Belzil ja Poinas 2010, Hällsten ja Szulkin 2009, Van Ours ja Veenman 2003, Gang ja Zimmerman 2000). Samaa johtopäätökseen päätyy myös Kilpi-Jakonen (2011), joka tarkastelee maahanmuuttajien ja suomalaistaustaisten lasten siirtymistä peruskoulusta toisen asteen koulutukseen.

1) Eurooppaan eivät tässä luokittelussa kuulu Baltian, entisen Neuvostoliiton tai entisen Jugoslavian maat.
2) Baltian maat Viro, Latvia ja Liettua muodostavat oman luokkansa, eivätkä kuulu entisen Neuvostoliiton maiden luokkaan.

KUVIO 1.

Maahanmuuttajien lasten ero verrattuna suomalaistaustaisiin lapsiin toisen asteen tutkinnon suorittamisen todennäköisyydessä 23-vuotiaaksi mennessä lasten vanhempien syntymämaan tai -alueen mukaan.

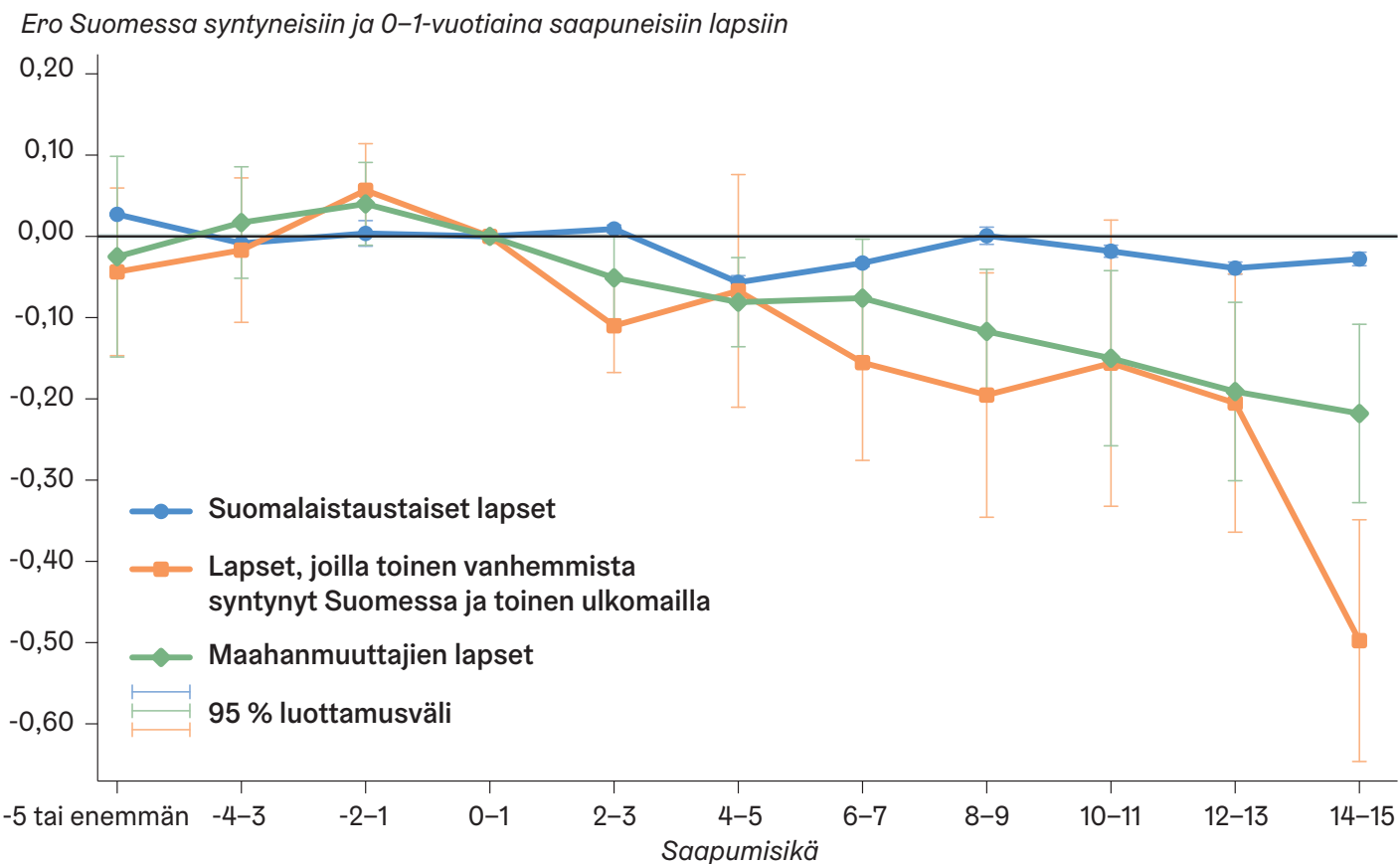
Näin luet kuviota:
Kun palkin edustaman lapsiryhmän saama luku on suurempi kuin nolla, ja luottamusväliä kuvaava viiva ei ylitä nollaa, ryhmään kuuluvat lapset suorittavat toisen asteen tutkinnon 23-vuotiaaksi mennessä tilastollisesti merkitsevästi todennäköisemmin kuin suomalaistaustaiset lapset. Ero prosenttiyksiköissä saadaan kertomalla luku sadalla.

Keskimääräiset erot toisen asteen tutkinnon suorittamisessa kätkevät kuitenkin taakseen paljon erilaista vaihtelua.

KUVIO 2.

Eri-ikäisinä Suomeen saapuneiden lasten ero verrattuna Suomessa syntyneisiin ja 0–1-vuotiaina Suomeen saapuneisiin lapsiin toisen asteen tutkinnon suorittamisen todennäköisyydessä 23-vuotiaaksi mennessä lasten vanhempien taustan mukaan sisarusasetelmassa.

Näin luet kuviota:

Kun pisteen edustaman saapumisikäryhmän saama luku on pienempi kuin nolla, ja luottamusväliä kuvaava viiva ei ylitä nollaa, ikäryhmään kuuluvat lapset suorittavat toisen asteen tutkinnon 23-vuotiaaksi mennessä tilastollisesti merkitsevästi vähemmän todennäköisesti kuin Suomessa syntyneet tai Suomeen 0–1-vuotiaina saapuneet lapset. Ero prosenttiyksiköissä saadaan kertomalla luku sadalla. Negatiivinen saapumisikä tarkoittaa vanhempien Suomessa viettämää aikaa ennen lapsen syntymää.

Myöhäisempi Suomeen saapuminen ennustaa epätodennäköisempää toisen asteen suorittamista, mutta miksi?

Edellä esiteltyjen tulosten mukaan Suomessa syntyneet maahanmuuttajien lapset suorittavat toisen asteen tutkinnon vähintään yhtä todennäköisesti kuin perhetaustaltaan ja asuinalueiltaan samankaltaiset suomalaistaustaiset lapset. Samankaltaisten ulkomailla syntyneiden maahanmuuttajien lasten todennäköisyys suorittaa toisen asteen tutkinto jää kuitenkin alhaisemmaksi. Todennäköisyys on sitä pienempi, mitä vanhempia nämä lapset ovat Suomeen saapuessaan. Näiden havaintojen pohjalta voisi ajatella, että maahanmuuttajien lasten kouluttautumista edistävien toimien suunnittelussa olisi syytä huomioida erityisesti lapsuusaikana Suomeen saapuvien lasten tarpeet.

OLENNAISTA OLISI kuitenkin vielä ymmärtää, miksi myöhäisempi saapumisikä on yhteydessä heikompaan kouluttautumiseen. Edellä esiteltyjen tulosten tulkinta ei ole aivan suoraviivaista, sillä saapumisiän yhteys koulutukseen voi heijastaa myös muiden, erityisesti lasten perheeseen liittyvien havaitsemattomien tekijöiden vaikutuksia. Osa maahanmuuttajavanhemmista saattaa esimerkiksi ajoittaa muuttonsa lasten iän ja koulupolun vaiheen suhteen suotuisasti, mutta osalle perheistä tämä ei ole syystä tai toisesta mahdollista. Havaitsemattomat perhetekijät voivat myös suoraan edesauttaa tai heikentää lasten myöhempää kouluttautumista. Koska edellä esitel-

lyissä tarkasteluissa tällaisia tekijöitä ei ole huomioitu, niiden vaikutusta lasten kouluttautumiseen ei voida erottaa itse saapumisiän vaikutuksesta.

EI OLE siis selvää, johtuuko edellä havaittu saapumisiän ja kouluttautumisen välinen negatiivinen yhteys lainkaan, osittain tai jopa kokonaan tästä maahanmuuttajaperheiden mahdollisesta valikoitumisesta lasten saapumisiän suhteen. Tästä tuloksiin sisältyvästä mahdollisesta ns. valikoitumisharhasta voidaan kuitenkin päästä eroon vertailemalla maahanmuuttajataustaisia sisarusia, jotka kasvoivat samoissa perheissä, mutta jotka saapuivat Suomeen eri-ikäisinä. Tällaisella menetelmällä arvioitu saapumisiän ja toisen asteen tutkinnon suorittamisen välinen yhteys on mitä todennäköisimmin kausaalinen, sillä sisarusvertailussa saapumisiän vaikutukseen ei enää sekoitu sisarusten jakamien ajassa muuttumattomien perhetekijöiden mahdollisia vaikutuksia.

MAAHANMUUTTAJATAUSTAISTEN SISARUSTEN välisen vertailun tulokset vahvistavat edellä esiteltyt tulokset, ja saapumisiän negatiivinen vaikutus toisen asteen tutkinnon suorittamiseen on tilastollisesti merkitsevä maahanmuuttajataustaisien lasten keskuudessa. Yksi lisäikävuosi Suomeen saapumisen hetkellä alentaa toisen asteen tutkinnon suorittamisen todennäköisyyttä keskimäärin vajaat kaksi prosenttiyksikköä. Toisin sanoen, esimerkiksi kahdesta maahan muuttaneesta sisaruksesta se, joka on vuoden nuorempi tullessaan

Suomeen, suorittaa toisen asteen tutkinnon vajaat kaksi prosenttiyksikköä todennäköisemmin kuin hänen vanhempi sisaruksensa.

MYÖS AIEMMAT sisarusasetelmaa soveltavat tutkimukset ovat todenneet saapumisiällä olevan negatiivinen vaikutus erilaisiin koulutuksellisiin tulemiin (esim. Hermansen 2017, Bratsberg ym. 2012, Böhlmark 2008). Vaikutuksen taustalla voi kuitenkin olla useita erilaisia tekijöitä. Joissakin aiemmissa tutkimuksissa on esimerkiksi havaittu, että uuteen maahan vieraiden kielten oppimisen kannalta ns. kriittisen periodin, tyypillisesti varhaisiän, jälkeen saapuneilla maahanmuuttajalapsilla uuden kielen osaaminen jää selvästi heikomaksi kuin nuorena muuttaneilla (esim. Bleakley ja Chin 2004, 2010). Tällöin koulunkäynti voisi olla erityisesti myöhemmin lapsuusaikanaan saapuneille lapsille haastavaa, ja näkyisi heidän selvästi muita heikompana kouluttautumiseen.

TÄTÄ SELITYSTÄ analyysin tulokset eivät kuitenkaan tue. Pääkaupunkiseudulla maahanmuuttajien lasten todennäköisyys suorittaa toisen asteen tutkinto ei pienene voimakkaammin varhaisiässä tai sen jälkeen saapuneilla, ja myös ennen kouluikää saapuneilla lapsilla tutkinnon suorittamisen todennäköisyys on pienempi kuin Suomessa syntyneillä lapsilla (Kuvio 2). Lisäksi saapumisiän negatiivinen vaikutus kouluttautumiseen havaitaan lapsilla, joilla toinen vanhemmista on Suomessa syn-

Olennaista olisi ymmärtää, miksi myöhäisempi Suomeen saapumisikä on yhteydessä heikompaan kouluttautumiseen.

Maahanmuuttajien Suomessa syntyneet lapset suorittavat pääkaupunkiseudulla toisen asteen tutkinnon 23 ikävuoteen mennessä keskimäärin neljä prosenttiyksikköä todennäköisemmin kuin perhetaustaltaan ja asuinalueiltaan samankaltaiset suomalaistaustaiset lapset.

tynyt ja toinen ulkomailla syntynyt. Verrattuna maahanmuuttajavanhempien lapsiin, heidän kielellisen osaamisensa voisi olettaa olevan parempi, sillä useimmat heistä oppinevat ainakin jonkin verran suomea tai ruotsia toiselta vanhemmistaan.

SAAPUMISIÄN NEGATIIVISESSA vaikutuksessa voisi myös olla kyse muuttamisen aiheuttaman koulupolun ja sosiaalisten verkostojen katkeamisen seurauksista, jotka olisivat mahdollisesti huomattavammat vanhempana kuin nuorempana saapuneilla. Tässä tapauksessa lapsuusaikana saapumisen pitäisi vähentää myös suomalaistaustaisten, paluumuuttajina Suomeen saapuvien lasten todennäköisyyttä kouluttautua. Analyysin tulosten mukaan saapumisiän vaikutus kouluttautumiseen on kuitenkin paluumuuttajien kohdalla hyvin vähäinen, eikä vaihtelee systemaattisesti eri-ikäisinä saapuneiden välillä.

MYÖS MAAHANMUUTTAJAVANHEMPIEN Suomessa viettämä aika voisi olla saapumisiän negatiivisen vaikutuksen taustalla. Aikuisten maahanmuuttajien integroituminen työmarkkinoille ja yhteiskuntaan voi olla haasteellista ja viedä paljonkin aikaa. Tällöin vanhempiensa kanssa maahan saapuvien lasten lapsuusvuosista suurempi osa ajoittuu vanhempien kotoutumisvaiheeseen kuin niiden lasten, jotka syntyvät vasta Suomessa vanhem-

pien jo kotouduttua. Mutta, jos vanhempien Suomessa viettämä aika olisi erityisen keskeinen saapumisiän negatiivista vaikutusta selittävä tekijä, vanhempien Suomessa viettämällä, lasten syntymää edeltävillä vuosilla pitäisi olla samankaltainen vaikutus lasten kouluttautumiseen kuin lasten syntymän jälkeisillä vuosilla. Tämän analyysin perusteella lasten syntymää edeltävillä vuosilla ei kuitenkaan näytä olevan merkitystä lasten toisen asteen tutkinnon suorittamisen kannalta.

VIELÄ YKSI mahdollinen selitys saapumisiän negatiiviselle vaikutukselle on, että lasten itsensä suomalaisessa yhteiskunnassa ja sen instituutioiden parissa viettämä aika edistäisi kouluttautumista. Tämä hypoteesi saa kahdenlaista tukea analyysin tuloksista. Ensiksi havaitaan, että Suomessa syntyneet ja varhaisemmin lapsuudessa Suomeen saapuneet maahanmuuttajien lapset kouluttautuvat myöhemmin saapuneita todennäköisemmin. Lisäksi havaitaan, että saapumisiän vaikutukset ovat maahanmuuttajien lasten keskuudessa selvästi voimakkaammat kuin suomalaistaustaisten paluumuuttajien keskuudessa. Koska paluumuuttajista suuri osa asuu ulkomailla ollessaan maissa, joiden yhteiskunnat muistuttavat Suomea monin tavoin (esim. Ruotsi ja Iso-Britannia), he sopeutunevat nopeammin suomalaisiin järjestelmiin kuin hyvinkin vaihtelevista

oloista saapuvat maahanmuuttajien lapset. Vaikka analyysin tulokset ovat tämän institutionaalisen selityksen kanssa linjassa, arvioitujen vaikutusten epätarkkuuden vuoksi vaihtoehtoisia mekanismeja ei voida silti poissulkea.

Mitä tuloksista voidaan oppia?

Tässä artikkelissa esitellystä, pääkaupunkiseudulla asuvia maahanmuuttajien lapsia koskevasta analyysistä voi nostaa esille kaksi havaintoa. Ensiksi, maahanmuuttajien Suomessa syntyneet lapset suorittavat toisen asteen tutkinnon vähintään yhtä todennäköisesti kuin samankaltaisissa perheissä ja asuinalueilla kasvavat suomalaistaustaiset lapset. Tulos viittaa siihen, että Suomessa syntyneiden maahanmuuttajien lasten vähäisempi kouluttautuminen heijastaa enemmänkin heidän haasteellisempaa sosioekonomista taustaansa kuin maahanmuuttajataustaa itsessään. Tämän perusteella yhtäältä kaikkia heikommassa asemassa olevia nuoria tukevat ja toisaalta maahanmuuttajavanhempien sosioekonomista tilannetta parantavat toimet voisivat edistää myös maahanmuuttajien Suomessa syntyneiden lasten kouluttautumista.

TOISEKSI, MAAHANMUUTTAJIEN lasten välillä on suuria eroja kouluttautumisessa riippuen siitä, missä heidän vanhempiensa ovat syntyneet. Nämä erot selittyvät

pitkästi eroilla lasten perhetaustassa ja asuinalueissa, mutta sisarusvertailujen tulokset viittaavat siihen, että korkeammalla maahan saapumisiällä on negatiivinen kausaalinen vaikutus lasten kouluttautumiseen. Voi siis olla, että lapsina tai teini-ikässä Suomeen saapuvat maahanmuuttajien lapset hyötyisivät toimita, jotka olisivat räätälöityjä heidän tarpeisiinsa.

ON SYYTÄ korostaa, että tässä artikkelissa esitelty analyysi ja sen pohjana oleva tutkimus ovat luonteeltaan kuvailevia. Näistä saatujen tulosten perusteella ei voida siis tehdä päätelmiä siitä, mitkä politiikkatoimet tai palvelut olisivat tehokkaimpia maahanmuuttajien lasten koulutustason parantamiseksi. Tulokset antavat kuitenkin viitteitä siitä, millaisten toimien testaaminen ja tutkiminen asianmukaisin tutkimusasetelmin voisi olla tuloksekkainta. ■

LAURA ANSALA toimii erikoistutkijana Helsingin kaupunginkanslian kaupunkitutkimus ja -tilastot -yksikössä.

Kirjallisuus

- Algan, Y., Dustmann, C., Glitz, A., Manning, A. (2010) The Economic Situation of First and Second-Generation Immigrants in France, Germany and the United Kingdom. *Economic Journal* 120 (542): F4–F30.
- Ansala, L., Hämäläinen, U., Sarvimäki, M. (2019). Age at Arrival, Parents and Neighborhoods: Understanding the Educational Attainment of Immigrants' Children. *Journal of Economic Geography*. Julkaistu ennakkoon verkossa, <https://doi.org/10.1093/jeg/lbz017>.
- Baert, S., Cockx, B. (2013) Pure Ethnic Gaps in Educational Attainment and School to Work Transitions: When Do They Arise? Discussion paper No. 7262. IZA Institute of Labor Economics.
- Belzil, C., Poinas, F. (2010) Education and Early Career Outcomes of Second-Generation Immigrants in France. *Labour Economics* 17: 101–110.
- Bleakley, H., Chin, A. (2010) Age at Arrival, English Proficiency, and Social Assimilation among US Immigrants. *American Economic Journal: Applied Economics* 2 (1): 165–192.
- Bleakley, H., Chin, A. (2004) Language Skills and Earnings: Evidence from Childhood Immigrants. *The Review of Economics and Statistics* 86 (2): 481–496.
- Bratsberg, B., Raaum, O., Røed, K. (2012) Educating Children of Immigrants: Closing the Gap in Norwegian Schools. *Nordic Economic Policy Review*. *Economics of Education*, Copenhagen: Nordic Council of Ministers, pp. 211–251.
- Böhlmark, A. (2008) Age at Immigration and School Performance: A Siblings Analysis Using Swedish Register Data. *Labour Economics* 15: 1366–1387.
- Dustmann, C., Frattini, T., Lanzara, G. 2012. Educational Achievement of Second-Generation Immigrants: An International Comparison. *Economic Policy* 27 (69): 143–165.
- Gang, I.N., Zimmermann, K.F. (2000) Is Child like Parent? Educational Attainment and Ethnic Origin. *The Journal of Human Resources* 35 (3): 550–569.
- Hermansen, A.S. (2017) Age at Arrival and Life Chances Among Childhood Immigrants. *Demography* 54 (1): 201–229.
- Hällsten, M., Szulkin, R. (2009) Families, Neighborhoods, and the Future: The Transition to Adulthood of Children of Native and Immigrant Origin in Sweden. Working paper 2009:9. The Stockholm University Linnaeus Center for Integration Studies.
- Kilpi-Jakonen, E. (2011) Continuation to Upper Secondary Education in Finland: Children of Immigrants and the Majority Compared. *Acta Sociologica* 54 (1): 77–106.
- Schnepf, S.V. (2007) Immigrants' Educational Disadvantage: An Examination across Ten Countries and Three Surveys. *Journal of Population Economics* 20 (3): 527–545.
- Van Ours, J.C., Veenman, J. (2003) The Educational Attainment of Second-Generation Immigrants in the Netherlands. *Journal of Population Economics* 16 (4): 739–753.

Hedelmällisyys Helsingissä ennätysalhaisella tasolla

– nuorten ikäryhmien
hedelmällisyys
pienentynyt
voimakkaasti

● NETTA MÄKI

Hedelmällisyyden pienenemisestä Suomessa on puhuttu paljon viime aikoina. Jo Tilastokeskuksen marraskuussa 2018 julkaisema väestöennuste vuoteen 2050 saakka herätti suurta huolta nykyisestä ja tulevasta lasten määrästä. Ennuste pohjautui viime vuosien syntyvyyslukuihin, ja mikäli ne pysyisivät ennallaan, lasten ja nuorten määrä ja osuus vähentyisivät tulevaisuudessa huomattavasti ikääntyneiden osuuden kasvaessa. Väestön ikärakenne muuttuisi siis selkeästi ja vanhushuoltosuhte heikkenisi huomattavasti. Tässä artikkelissa tarkastellaan hedelmällisyyden muutoksia Helsingissä ja verrataan tilannetta niin muihin pohjoismaisiin pääkaupunkeihin kuin naapurikaupunkeihin sekä pohditaan hedelmällisyyden pienenemiseen vaikuttavia syitä tutkimuskirjallisuuden pohjalta.

Hedelmällisyys on pienentynyt Helsingissä, mutta vähemmän kuin koko maassa

Luonnollinen väestönkasvu, eli kuolleiden ja syntyneiden välinen erotus, on Suomessa ollut jo pari vuotta negatiivinen, eli vaikka elinajanodote jatkuvasti hieman kasvaa, niin ikärakenteen vuoksi kuolleita on syntyneitä enemmän. Lisäksi kokonaishedelmällisyysluku on pienentynyt 2010-luvulla 1,87 lapsesta 1,41 lapseen eli neljänneksen. Maahanmuuton enemmistö suhteessa maastamuuttoon kuitenkin kasvattaa edelleen Suomen väkilukua.

HELSINGIN TILANNE on hieman erilainen. Vaikka hedelmällisyys on huomattavasti koko maata alhaisempi, nuoremman ikärakenteen johdosta syntyneitä on kuitenkin kuolleita enemmän. Niin ikään muuttoliike ulkomailta ja etenkin Uudenmaan ulkopuolisesta Suomesta pitää Helsingin väkiluvun kasvun melko nopeana.

HELSINGISSÄ HEDELMÄLLISYYDEN pieneneminen on ollut hitaampaa kuin koko maassa keskimäärin, ja oikeastaan selvä pudotus 2010-luvun hedelmällisyyslukuissa on tapahtunut vasta vuodesta 2016 (Taulukko 1). Kokonaishedelmälli-

syysluku eli naisen keskimäärin saamien lasten lukumäärä pieneni ensin vuoden 2015 1,30 lapsesta 1,24 lapseen vuonna 2016 ja sitten vielä 1,13 lapseen vuonna 2018. Kuluvan vuosikymmenen aikana hedelmällisyys on vähentynyt 19 prosenttia. Edellisen kerran hedelmällisyys on Helsingissä ollut näin alhaista tai alhaisempaa vuonna 1973 sekä 1930-luvun loppupuolella. Vuoden 2018 luku on 0,28 lasta vähemmän kuin koko Suomen kokonaishedelmällisyysluku eli hedelmällisyys oli Helsingissä viidenneksen pienempää kuin muualla Suomessa.

HELSINKILÄISTEN OSALTA ei ole erikseen tutkittu hedelmällisyyden pienenemisen syitä, mutta ne lienevät paljolti samoja kuin kaikkien suomalaisten kohdalla. Hedelmällisyyden pienenemisen syitä tarkastellaankin tässä artikkelissa yleisellä tasolla nojaten muun muassa Väestöliiton Perhebarometri-kyselyiden tuloksiin. Helsingin osalta näytetään tuloksiin liittyviä kuvioita siinä määrin, kuin olemassa olevat aineistot niitä mahdollistavat.

TAULUKKO 1. Kokonaishedelmällisyysluku Helsingissä ja koko Suomessa 1971–2018.

Vuosi	Helsinki	Koko Suomi	Ero / lasta	Ero / prosenttia
1971–75 ¹	1,26	1,62	0,36	22,2
1976–80 ¹	1,25	1,67	0,42	25,1
1981–85 ¹	1,31	1,69	0,38	22,5
1986–90 ¹	1,36	1,68	0,32	19,0
1991–95 ¹	1,46	1,82	0,36	19,8
1996–00 ¹	1,32	1,74	0,42	24,1
2001–05 ¹	1,31	1,76	0,45	25,6
2006–10 ¹	1,35	1,85	0,50	27,0
2011–15 ¹	1,32	1,75	0,43	24,6
2010	1,38	1,87	0,49	26,2
2011	1,34	1,83	0,49	26,8
2013	1,31	1,75	0,44	24,9
2014	1,30	1,71	0,41	23,8
2015	1,30	1,65	0,35	21,3
2016	1,24	1,57	0,33	21,0
2017	1,18	1,49	0,31	20,8
2018	1,13	1,41	0,28	19,9

1) Vuosikeskiarvo

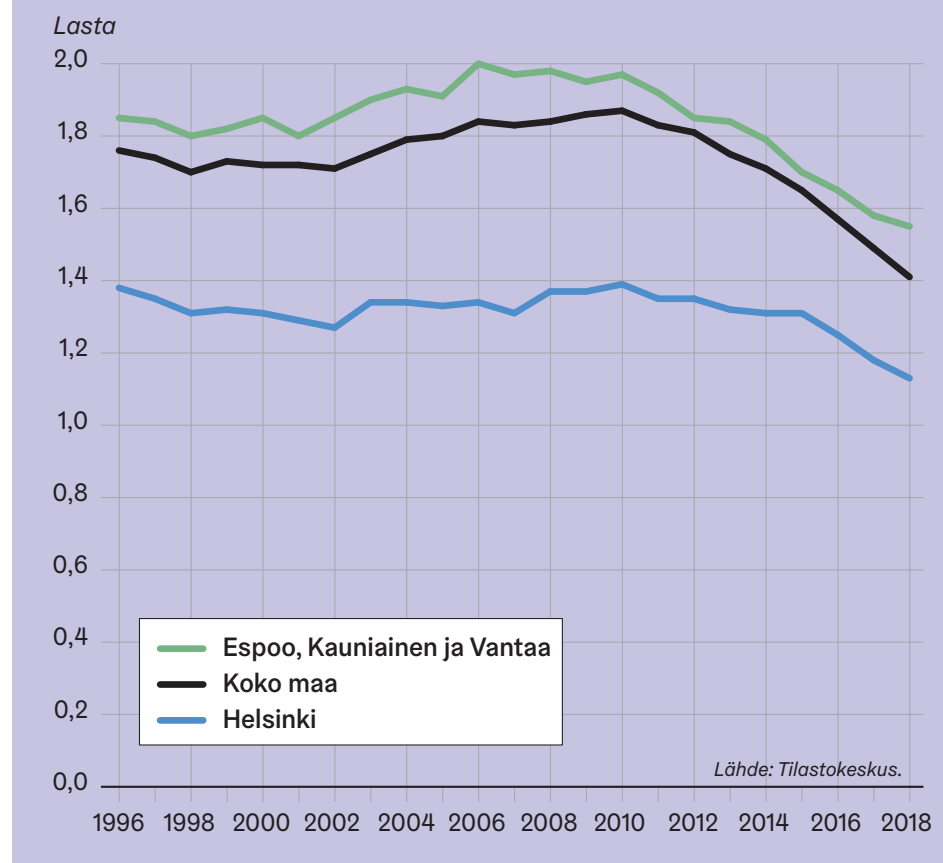
Lähde: Tilastokeskus

Hedelmällisyys on Helsingissä naapurikuntia ja muita pohjoismaisia pääkaupunkeja pienempää

Hedelmällisyys on perinteisesti ollut Helsingissä naapurikaupunkeja pienempää (Kuvio 1). Vuonna 2017 ero oli 25 prosenttia. Taustalla on useita syitä. Helsingin ikärakenne poikkeaa selvästi Espoon ja Vantaan ikärakenteesta. Helsinkiin muuttetaan muualta Suomesta ja myös naapurikunnista tyypillisesti muun muassa opiskelemaan, ja Helsingissä nuorten aikuisten ikäluokkien koko onkin erittäin suuri. Sen sijaan Helsingistä muualle pääkaupunkiseudulle muutetaan vilkkaasti kolmekymppisinäkin (Mäki & Vuori 2018). Helsingissä 28-vuotiaat muodostavatkin suurimman ikäluokan, kun Espoossa ja Vantaalla 34–35-vuotiaita, eli vilkkaimmassa perheenperustamisikässä olevia, on eniten.

TAUSTALLA ON osittain kuntien väliset erot asuntokannassa. Huoneistotyypeistä yksiöt ja kaksiot ovat Helsingissä yleisimpiä ja niiden osuus kaikista asunnoista on peräti lähes 60 prosenttia, kun Espoossa ja Vantaalla osuus on 40–46 prosenttia. Talotyypeistä niin ikään

KUVIO 1. Kokonaishedelmällisyysluku Helsingissä ja vertailualueilla 1996–2018.

Lähde: Tilastokeskus.

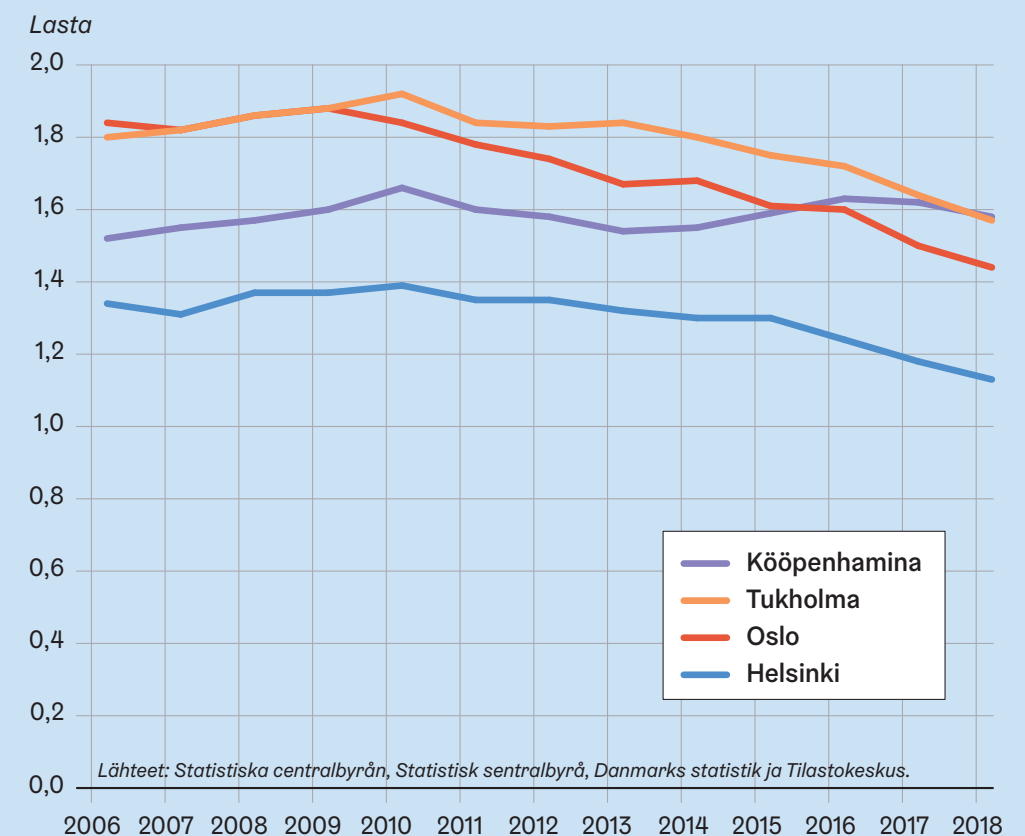
asuinkerrostalot ovat Helsingissä valitsevin muoto (85 prosenttia asunnoista sijaitsee kerrostalossa) ja rivi- ja pientaloja on vähän. Vaikka 2000-luvun alun niin sanottu Nurmijärvi-ilmiö onkin laantunut, eikä lapsiperheitä enää muuta Helsingin naapurikuntiin tai muualle Helsingin seudulle samassa määrin kuin ennen, niin kokonaan muutto perheasuntojen perässä ei ole loppunut.

HEDELMÄLLISYYS ON Helsingissä niin ikään matalammalla tasolla kuin muissa pohjoismaisissa pääkaupungeissa, mutta sen sijaan viime vuosien hedelmällisyyden pieneneminen Helsingissä ei ole mitenkään ainutlaatuisista (Kuvio 2). Ainoastaan Kööpenhaminassa hedelmällisyys on reilun kymmenen vuoden ajan pysynyt suunnilleen samalla tasolla tai jopa hieman kasvanut. Tukholmassa ja Oslos-

sa hedelmällisyys sen sijaan on Helsingin tavoin pienentynyt: kun vuoteen 2006 verrattuna Helsingissä hedelmällisyys on pienentynyt 16 prosenttia, niin Tukholmassa pieneneminen on 13 prosenttia ja Oslossa peräti reilun viidenneksen. Hyvin samantapainen kehitys on siis käynnissä kulttuurisesti toisiaan muistuttavilla alueilla – vaikkakin makrotaloudellisesti erilaisissa tilanteissa.

KUVIO 2.

Kokonaishedelmällisyysluku Pohjoismaisissa vertailualueissa 2006–2018.

Lähteet: Statistiska centralbyrån, Statistisk sentralbyrå, Danmarks statistik ja Tilastokeskus.

Miksi hedelmällisyys on pienentynyt?

HELSINKILÄISTEN HEDELMÄLLISYYDEN pienenemisen taustalla lienevät paljolti samat tekijät kuin kaikkien suomalaisten kohdalla. Hedelmällisyyden tasoon vaikuttavat tekijät jaetaan proksimaalisiin ja distaalisiin tekijöihin. Näistä ensiksi mainitut ovat välittömiä biologisia tai

käyttäytymiseen liittyviä tekijöitä, joiden kautta jälkimmäiset eli sosiaaliset, taloudelliset ja kulttuuriset tekijät vaikuttavat hedelmällisyyteen. Esimerkiksi lasten hankinnan ajoittaminen on proksimaalinen käyttäytymistekijä, mutta sen taustalla voi olla laajempia yhteiskunnallisia

syitä, kuten perheellistymiseen ja lasten hankintaan liittyviä arvoja ja kulttuurisia tekijöitä tai vaikkapa taloudellinen tilanne. Näiden distaalisten tekijöiden muutuksessa voidaan nähdä muutoksia myös hedelmällisyydessä.

LISÄKSI ON hyvä muistaa, että ensimmäisen lapsen hankintaan – ja siis vanhemmaksi tulemiseen – ja toisaalta toisen tai kolmannen lapsen hankintaan voivat vaikuttaa eri tekijät. Väestötasolla syntyvyys voi pysyä ennallaan, vaikka lasten määrä perheissä laskisi, jos samaan aikaan yhä useammat päätyvät vanhemmiksi – jolloin nämä vastakkaiset vaikutukset kumoavat toisensa.

VÄESTÖDYNAMIIKASTA PUOLESTAAN kannattaa huomata se, että yhtä aikaa tapahtuvat muutokset voivat korostaa liikaakin poikkileikkajankohdan indikaattoreita: jos vaikkapa synnytysikä nousee ja hedelmällisyys pienenee samaan aikaan, periodikokonaishedelmällisyysluku voi näyttäytyä hyvin alhaisena, vaikka naisten lopullinen lapsikertymä (ns. kohorttihedelmällisyysluku) muuttuisi huomattavasti vähemmän. Vastavasti synnytysiän nousun myötä lapsettomien osuus 45-vuotiaista voi pysyä muuttumattomalla tasolla samaan aikaan kuin vanhemmaksi tuleminen poikkileikkajankohdasta harvinaistuu. Seuraavaksi pohditaan aikaisemman tutkimuskirjallisuuden pohjalta mahdollisia hedelmällisyyden pienenemisen syitä sekä niiden merkitystä Helsingissä.

1. Lastenhankinta siirtynyt myöhempään ikään ja kolmansien lasten hankinta vähentynyt

Kaikkina aikoina yksi syntyvyyteen yhteydessä oleva tekijä on lapsettomien osuus väestössä. Suomessa lapsettomien osuus on kasvanut pidemmällä aikavälillä tasaisesti 1940-luvulla syntyneistä kohorteista lähtien, ja osuus on huomattavasti suurempi kuin muissa Pohjoismaissa. Nuorimmissa kohorteissa eli 1970-luvun alussa syntyneissä 27 prosenttia miehistä ja viidennes naisista on lapsettomia. (Jalovaara ym. 2018.)

TILASTOKESKUKSEN (2011) hieman erilainen tarkastelutapa antoi samanlaisen lukeman vuoden 2010 osalta: silloin 40-vuotiaista naisista 21 prosenttia oli lapsettomia. Kuviossa 3 näytetään vastaava osuus helsinkiläisistä 40–44- ja 45–49-vuotiaista. Lapsettomien osuus on Helsingissä suurempi kuin koko maassa keskimäärin. Vuonna 2017 45–49-vuotiaista miehistä 37 prosenttia

ja naisista 32 prosenttia oli lapsettomia (Tilastokeskus 2019).

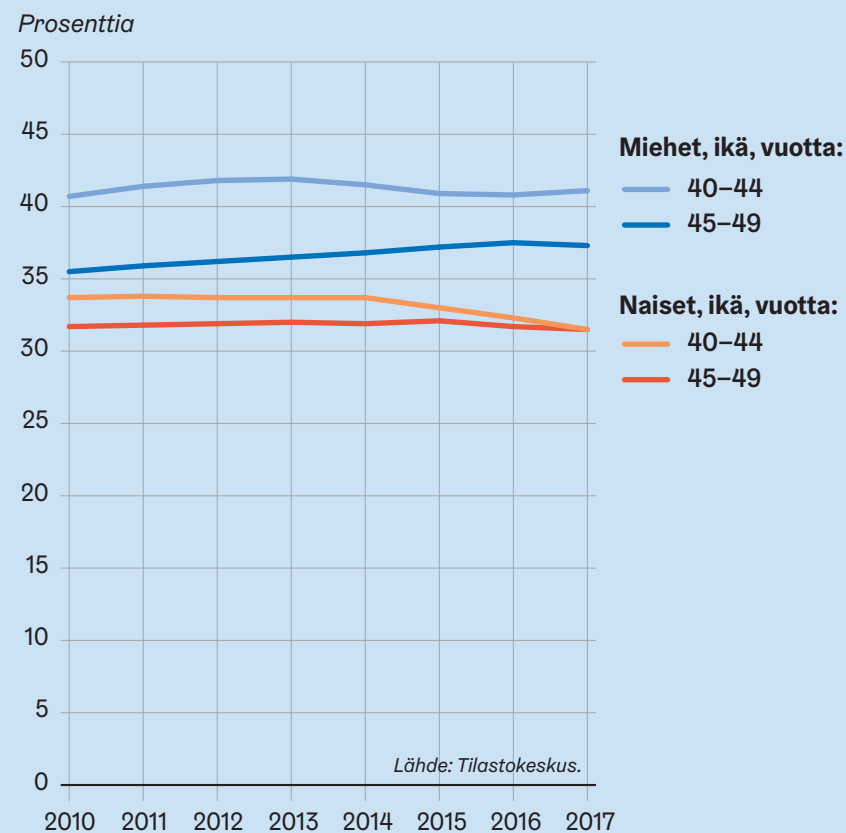
MIESTEN LAPSETTOMUUS vähenee vielä 40 vuotta täyttäneillä, mutta naisilla muutos on ollut hyvin pieni etenkin viime vuosina. Lapsettomien osuus 40 vuotta täyttäneillä kuvaakin käytännössä lopullisesti lapsettomaksi jääneiden osuutta ja heijastelee siis jopa parin edeltävän vuosikymmenen hedelmällisyyskäyttämistä. Ajallinen muutos lapsettomien osuudessa onkin 2010-luvulla vähäinen. Helsingissä lapsettomien miesten osuus on kasvanut 1,7 prosenttiyksikköä (5 prosenttia), mutta lapsettomien naisten osuus on hieman pienentynyt.

PARISUHTEN JA sopivan kumppanin puuttuminen ovat kaikkina aikoina olleet lapsettomuuden taustalla keskeisiä tekijöitä. Lapsettomien liittopolut ovat hyvin erilaisia kuin niiden, jotka ovat saaneet lapsia, ja lapsettomille tyypillistä on joko ”ikisinkkuus” tai eroon päätyneet avoliitot. Tutkijat muistuttavatkin, että kos-

ka lapsettomuuteen liittyy hyvin usein pysyvän parisuhteen puuttuminen, ovat perhepolitiikan keinot rajallisia. Perhepolitiikan keinoin voidaan mahdollisesti edistää lastensaantia niiden parien kohdalla, jotka epäoivivat lapsen hankintaa, mutta parisuhteen puuttumisesta johtuvaan lapsettomuuteen ne tehoavat heikosti. Jos lastenhankintaa halutaan tukea lapsettomien kohdalla, lapsiperheiden taloudellinen tukeminen ei riitä. Tarvitaan laaja-alaisempaa hyvinvointipolitiikkaa, jolla pystytään vaikuttamaan perheenmuodostukseen laajemmin. (Jalovaara & Fasang 2017.)

LOPULLISESTI LAPSETTOMIEN osuuden kasvu ei siis juurikaan selitä viime aikojen hedelmällisyyden pienenemistä Helsingissä, vaan selitystä on haettava hedelmällisyyskäyttämisen muutoksesta nuoremmilla ikäluokissa. Muutos nuoremmilla voi toki suurentaa lopullisesti lapsettomaksi jäävien osuutta tulevaisuudessa.

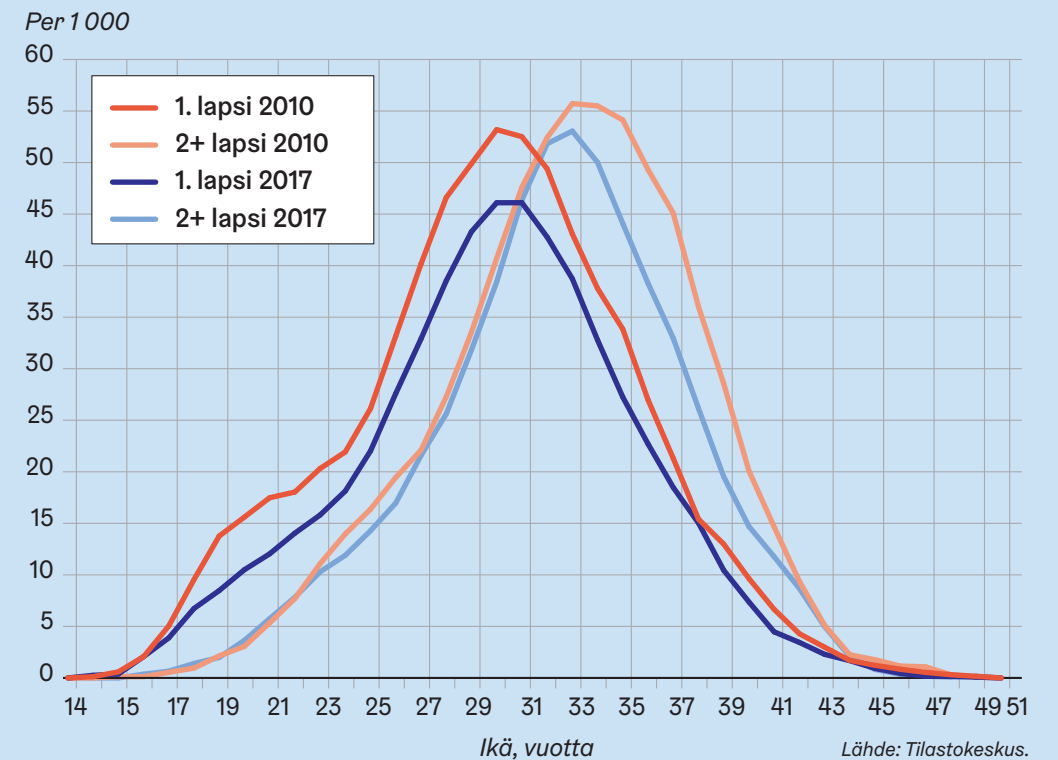
KUVIO 3. Lapsettomien miesten ja naisten osuus (%) ikäryhmittäin Helsingissä 2010–2017.

Lähde: Tilastokeskus.

KUVIO 4.

Ikäryhmittäinen hedelmällisyys lapsiluvun mukaan Helsingissä vuosina 2010 ja 2017, kolme vuoden liukuvat keskiarvot.

Lähde: Tilastokeskus.

MERKITTÄVÄMPÄNÄ TEKIJÄNÄ pienenemisen syntyvyyden taustalla on se, että vanhemmiksi tullaan yhä iäkkäämpinä. Vanhemmaksi tuloikä on osin yhteydessä lapsilukuun: mitä myöhemmin väestössä keskimäärin ensimmäinen lapsi saadaan, sitä alhaisempi on lapsiluku ja sitä enemmän on myös lapsettomia (Miettinen ym. 2015). Lykättäessä lasten saamista myöhempään ikään ei välttämättä kaikkia aiottuja raskauksia enää ehditä toteuttaa hedelmällisen iän aikana. Vanhemmaksi tuloikään liittyvät toisaalta myös synnytysväli ja muutokset niissä. Suomalais tutkimuksen mukaan sisarusten syntymäväli ovatkin lyhentyneet ajan mittaan, ja erityisesti korkeampi ensisynnytysikä on yhteydessä lyhyempään synnytysväliin seuraavan lapsen osalta (Berg & Rotkirch 2014). Tämä voi hieman tasoittaa synnytysiän nousun vaikutusta hedelmällisyyteen.

TUORE TUTKIMUS (Hellstrand ym. 2019) kuitenkin viittaa siihen, että nuoremmissa ikäkohorteissa lastenhankinnan siirtäminen myöhempään ikään olisi yhteydessä myös lopullisen lapsiluvun pienenemiseen. Siinä missä lopullinen lapsiluku on 1940-luvulla syntyneiden

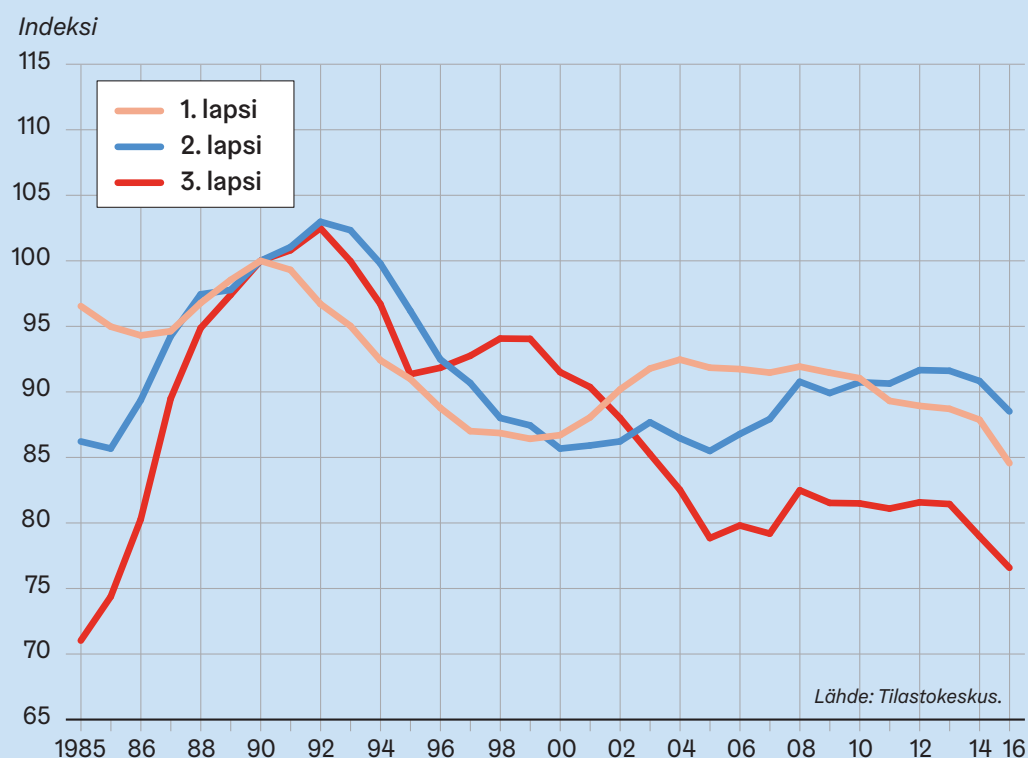
naisten kohortista aina 1970-luvulla syntyneiden kohorttiin saakka pysynyt melko tasaisena, niin 1980-luvulla syntyneiden naisten lopullinen lapsiluku näyttäisi jäävän pienemmäksi.

HELSINKILÄISNAISTEN IKÄRYHMITÄINEN hedelmällisyys on muuttunut huomattavasti, etenkin kun asiaa tarkastellaan pidemmällä ajanjaksolla: kun kolmekymmentä vuotta sitten hedelmällisyys oli suurinta 29-vuotiailla, vuonna 2018 se oli 34 vuoden ikäisillä. Huomattavaa muutosta on kuitenkin tapahtunut myös 2010-luvulla: alle 30-vuotiaiden hedelmällisyys on pienenemistä 36 prosenttia ja suurimman hedelmällisyyden ikäryhmä on siirtynyt 31-vuotiaista 34-vuotiaisiin. Vuonna 2018 hedelmällisyys pieneni kaikissa ikäryhmissä. Edelleen selvästi korkein hedelmällisyys oli 30–34-vuotiailla, vaikka myös tämän ikäryhmän hedelmällisyys hieman laski.

TOINEN KESKEINEN tekijä pienenemisen hedelmällisyyden taustalla on se, että toisen ja etenkin kolmannen lapsen hankkivien osuus on vähentynyt. Kuviossa 4 näytetään ikäryhmittäiset hedelmällisyysluvat lapsiluvun mukaan

vuosina 2010 ja 2017. Ensimmäisen lapsen kohdalla ikäryhmittäiset hedelmällisyysluvat ovat pienenemistä lähes kaikissa ikäryhmissä, mutta selvimmin alle 30-vuotiailla. Toisen ja sitä useamman lapsen kohdalla sen sijaan hedelmällisyyden pieneneminen näkyy 34 vuoden ikäisten ja sitä vanhempien naisten osalta, mutta ei sitä nuoremmilla. Vanhemmaksi tulo ylipäättään on siis vähentynyt, minkä lisäksi kolmannen ja sitä useamman lapsen hankkiminen, mikä keskimäärin tapahtuu myöhemmällä iällä, on vähentynyt. Asiaa voidaan katsoa tarkemmin tarkastelemalla vanhemmuuteen päättämisen ja toisen ja kolmannen lapsen hankkimisen suhteellista muutosta (Kuvio 5).

Kokonaishedelmällisyysluku hajotettuna lapsen järjestyslusun mukaan Helsingissä 1985–2017 (1991 = 100 jokaisen lapsen järjestyslusun kohdalla), kolmen vuoden liukuvat keskiarvot.

Lähde: Tilastokeskus.

KUVIOSSA 5 tarkastellaan ensimmäisen, toisen ja kolmannen lapsen saamista suhteessa tilanteeseen vuonna 1991. Verrattuna vuoteen 1991 lapsia saatiin vähemmän 1980-luvun lopun taloudellisen nousukauden aikana. Etenkin toisen ja kolmannen lapsen hankkiminen oli melko vähäistä. 1990-luvun lamavuosien aikana puolestaan ensimmäisen lapsen saaminen harvinaistui, mutta toisia ja kolmansia lapsia saatiin enemmän kuin ennen. Heikossa taloustilanteessa vanhemmuus ei välttämättä houkuttellut. Toisaalta on mahdollista, että nousukaudella käytännössä vallinneen täys-työllisyyden aikana etenkin kolmansien lasten hankkimista lykättiin ja työllisyystilanteen heikkenemisen seurauksena päätös lapsen hankkimisesta sitten aktualisoitui.

PIAN TÄMÄN jälkeen toisten ja etenkin kolmansien lasten hankinta kuitenkin jälleen väheni. Perheiden lapsiluku on Helsingissä keskimäärin laskenut, ja monissa perheissä mahdollinen toive kolmannesta lapsesta on jäänyt vain haaveeksi.

VERTAILEMALLA VASTAAVALLA tavalla kulluvan vuosikymmenen hedelmällisyyden pienenemistä nähdään, että muutos on suurin sekä ensimmäisen lapsen kohdalla, eli vanhemmuus ylipäätään on vähentynyt että kolmannen lapsen hankkimisen osalta.

2. Perheellistymiseen ja vapaaehtoisen lapsettomuuteen liittyvä kulttuurinen muutos

Edellä kuvattujen hedelmällisyyden proksimaalisten tekijöiden taustalla vaikuttavat kulttuuriset, sosiaaliset ja taloudelliset tekijät, ja muutokset näissä tekijöissä voivat vaikuttaa hedelmällisyyden tasoon.

VIIDEN 2015 Väestöliiton Perhebarometri-kyselyn mukaan suomalaisten näkemys ihanteellisesta perhekoosta näyttää alentuneen selvästi aiempiin vuosiin verrattuna, ja oma ihanteellinen perhekoosta jää nyt niukasti alle kahden lapsen. Lisäksi hyvin pienen perheen ihanne näyttää voimistuneen: lapsettomuutta tai korkeintaan yhtä lasta ihan-

teenaan pitävien osuus on kohonnut vuosien 2001–2007 noin 7–15 prosentista lähes 25 prosenttiin vuonna 2015. (Miettinen 2015.)

MUUTOS ON erityisen suuri lapsettomuutta ihanteenaan pitävien osuudessa. Aikaisemmissa kyselyissä on lapsettomuutta ihanteenaan pitävien osuus ollut Suomessa noin 2–4 prosentin luokkaa, mutta vuoden 2015 Perhebarometrin mukaan lähes 15 prosenttia pitää ihanteenaan lapsettomuutta. Yhtä lasta pitää ihanteenaan noin joka kymmenes vastaaja vuonna 2015, lähes yhtä suuri osa kuin aikaisemmissakin kyselyissä. Kolme tai useampia lapsia toivovien osuus sen sijaan on laskenut selvästi. Pääkaupunkiseudulla ihanteellinen lapsiluku on pienempi kuin muissa kaupungeissa tai taajamissa tai harvaan asutulla maaseudulla asuvien, ja erityisesti lapsettomuutta ihanteenaan pitävien välillä alueellinen ero on suuri.

TARKASTELTAESSA PIDEMPÄÄ aikaväliä suomalaisten lastenhankintaa leimaa aiempaa voimakkaammin polarisoitumi-

nen. Samaan aikaan kun yhä suurempi osuus väestöstä jää kokonaan lapsettomaksi, niin toisaalta kolme tai neljä lasta hankkivia on 1960- ja 1970-luvuilla syntyneissä enemmän kuin toisen maailmansodan jälkeen syntyneissä (Miettinen 2015, 12–13). Eriytyminen näkyy myös kansainvälisessä vertailussa. Meillä on pitkään ollut suurempi lapsettomien osuus kuin muissa Pohjoismaissa. Se, että kokonaishedelmällisyyslukumme näyttää samankaltaiselta kuin vaikkapa Norjan, johtuu siitä, että meillä on suhteellisen paljon suurperheitä, eli naisia jotka ovat synnyttäneet vähintään kolme lasta. Suomessa melkein kymmenen prosenttia naisista on saanut neljä tai useampia lapsia, mikä on viime vuosien aikana ollut eurooppalainen ennätys (Eurostat 2017). Muualla sekä lapsettomien osuus että suurperheiden osuus on alhaisempi, ja kahden lapsen perheet vastaavasti tavallisempia.

VIIME VUOSIEN hedelmällisyyden pieneneminen ei Helsingissä sen sijaan vielä näy lopullisesti lapsettomien osuuden muutoksessa. Jos kuitenkin lapsettomuus ihanteena säilyy ja toteutuu, tulee lapsettomien osuus kasvamaan.

SUOMALAISTEN LAPSILUKUTOIVEET ovat siis pienenemässä ja vapaaehtoinen lapsettomuus on lisääntynyt selvästi, etenkin miesten, kaupungissa asuvien ja pienituloisten keskuudessa. Keskustelua on kuitenkin käyty siitä, onko kyse voimakkaasta ihanteelliseen elämään liittyvästä kulttuurisesta muutoksesta vai pikemminkin ulkoisten puitteiden sanelemista ehdoista ja olosuhteisiin sopeutumisesta. Keskeisimmät syyt lastenhankinnan siirtämiseen lapsettomilla nuorilla aikuisilla olivat vuoden 2015 Perhebarometrin mukaan se, että haluaa tehdä muita itseä kiinnostavia asioita sekä se, että lastenhankinnan myötä joutuisi luopumaan nykyisestä elämäntyylistä. Verrattuna vuoden 2008 Perhebarometriin näiden syiden osuus oli vastaajilla myös noussut huomattavasti enemmän kuin taloudellisiin tekijöiden liittyvien syiden. Kolmantena syynä mainittiin, ettei ole sopivaa puolisoa, mikä oli vuoden 2008 Perhebarometrissa yleisin syy lasten hankinnan lykkäämiseen. Näiden jälkeen tulivat taloudelliset

sekä työelämään liittyvät syyt. (Miettinen 2015.)

KAIKEN KAIKKIAAN on mahdollista, että yhtenäiskulttuurin vaikutus on pienempi ja perhemuotojen moninaisuus suurempi Helsingissä, ja siten kokonaisuudessaan kulttuurinen muutos on pidemmällä kuin muualla maassa.

3. Sosioekonomisten tekijöiden yhteys hedelmällisyyteen

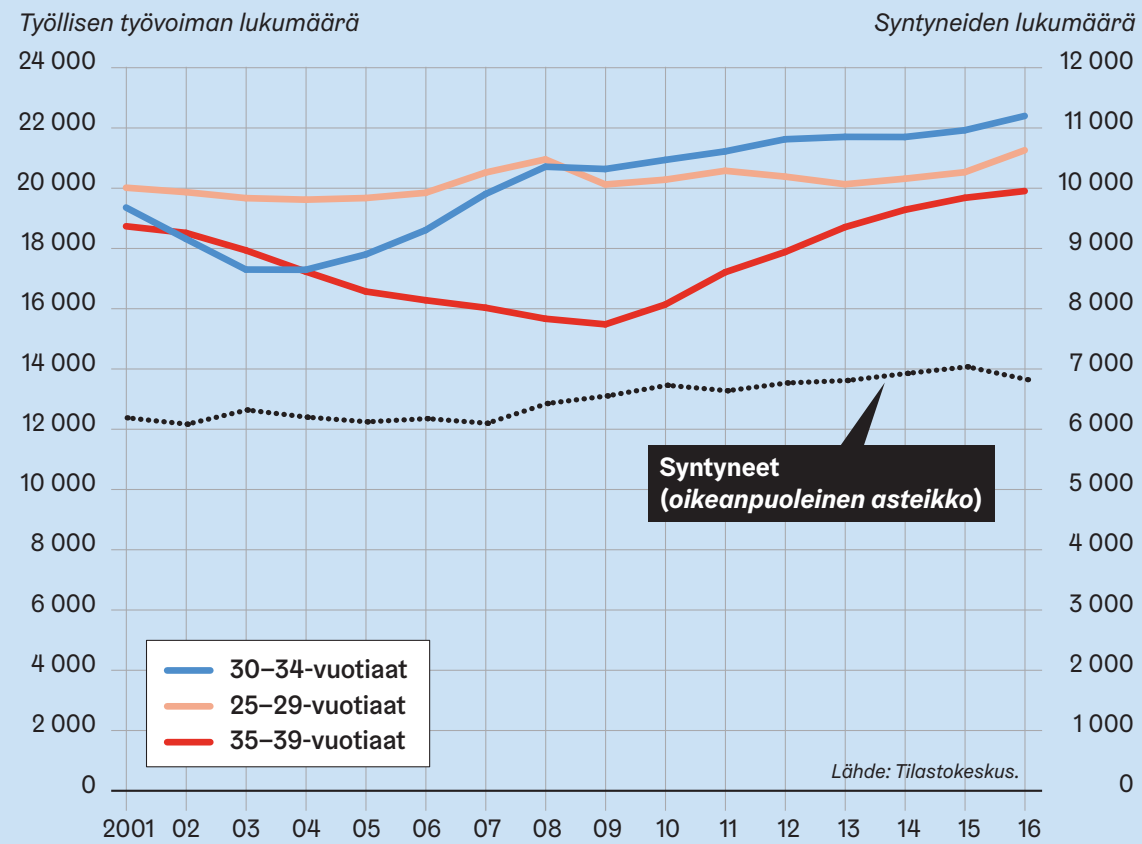
Viime aikoina on myös keskusteltu paljon taloudellisen epävarmuuden sekä työttömyyden lisääntymisen – erityisesti työttömien, työvoiman ulkopuolella olevien ja pienituloisten miesten osuuden kasvun – yhteydestä pienenemiseen hedelmällisyyteen. Väittämä on jopa kiitetty niin, että nuorten miesten syrjäytyminen pitkälti selittäisi syntyvyyden pienenemisen. Aggregaattitasolla eli vaikkapa aikasarjoista mitatun taloudellisen taantuman ja pienituloisuuden yleisyyden yhteys syntyvyyteen ei kuitenkaan ole yksiselitteinen.

LISÄKSI PÄÄVÄITTÄMÄT perustuvat menetelmällisesti ongelmallisiin mittareihin – kuten sellaisten absoluuttisten ja suhteellisten lukujen vertaamiseen, jotka eivät ole yhteismitallisia. Esimerkiksi työllisyysastetta ja syntyneiden määrää luontevampaa olisikin verrata työllisten tai työvoiman ulkopuolella olevien ja syntyneiden määrää tai työllisyys/työttömyysastetta ja syntyneiden suhteellista määrää. Niin ikään useat esitetyt tulokset pohjaavat aggregaattitasoihin aineistoihin, joissa siis verrataan työttömyyden tai pienituloisuuden ja syntyvyyden trendejä. Monimutkaisen ja monitahaisen yhteyden liiallinen yksinkertaistaminen onkin herättänyt paljon kritiikkiä (esimerkiksi Wessman 2018).

Lapsilukutoiveet ovat pienenemässä ja vapaaehtoinen lapsettomuus yleistynyt.

25–39-vuotiaiden miesten työllisen työvoiman lukumäärä sekä syntyneiden lukumäärä Helsingissä 2001–2016.

VAIKKA KAHDEN ilmiön välisen yhteyden kuvaaminen aggregaattitason aineistoja käyttämällä ei riitä todentamaan näiden ilmiöiden kausaalisuhdetta, katsotaan tässä muutaman kuvan avulla perheenperustamisikäisten miesten taloudellisen tilanteen ja toisaalta syntyvyyden kehittymistä Helsingissä. Kuviossa 6 tarkastellaan 25–39-vuotiaiden työssä käyvien miesten määrää sekä syntyneiden määrää Helsingissä 2001–2016. Hyvin samantapainen kuva saataisiin, vaikka työllisten sijaan katsottaisiin koko 25–39-vuotiaiden miesten määrää – lukumäärät olisivat vain hieman suuremmat. Työllisen työvoiman lukumäärä on kasvanut näissä ikäryhmissä. Niin ikään on syntyneiden määrä hieman kasvanut 2000-luvun aikana. Työssä käyvien miesten puutteella ei siis oikein pystytä selittämään hedelmällisyyden pienene-

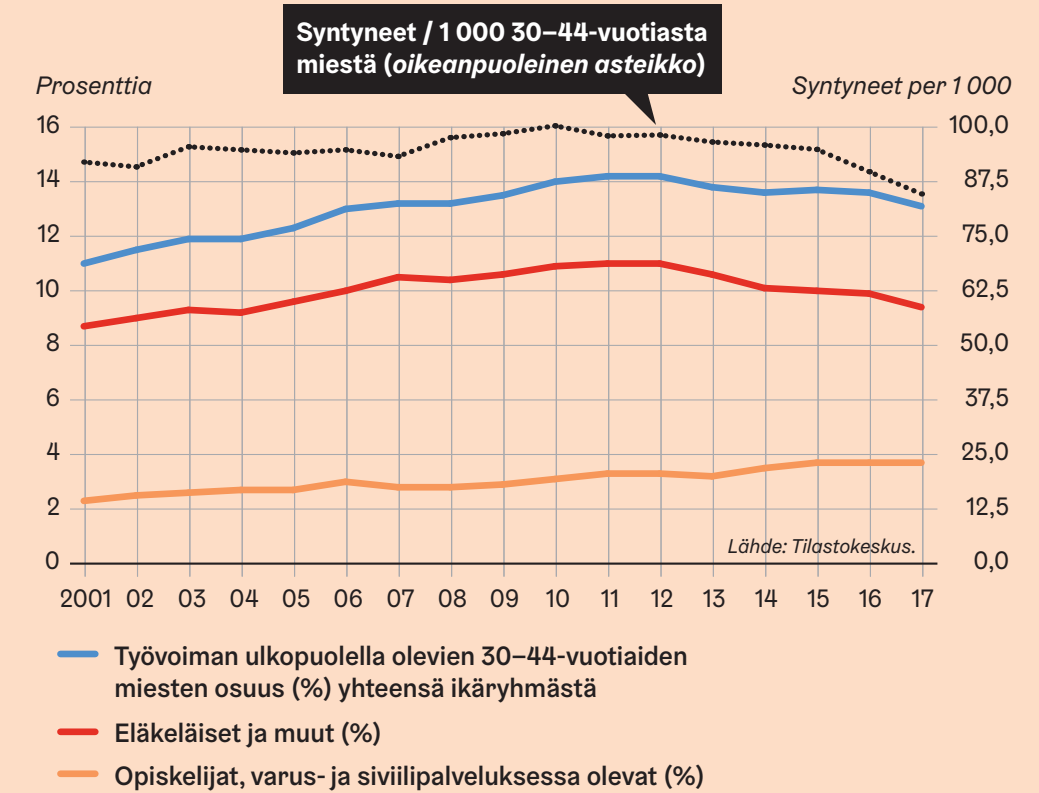
TARKASTELUA VOIDAAN tarkentaa katsoamalla työvoiman ulkopuolella olevien ja pienituloisten miesten osuutta sekä syntyneiden suhteellista määrää. Kuvion 7 mukaan työvoiman ulkopuolella olevien 30–44-vuotiaiden miesten osuus on pienentynyt Helsingissä 2010-luvun aikana. Pienituloisuudesta puolestaan on saatavilla sukupuolen ja iän mukaan tietoa lyhemmältä ajanjaksolta, mutta vuosien 2013–2017 aikana myös pienituloisten 20–49-vuotiaiden miesten osuus ikäryhmästä näyttäisi hieman pienentyneen (Kuvio 8). Minkäänäköistä yhteyttä miesten heikkoa taloudellista tilannetta kuvaavien trendien ja syntyneiden suhteellisen määrän välillä on kuitenkin vaikea nähdä.

EUROOPPALAISET VERTAILUTUTKIMUKSET viittaavat siihen, että lastenhankintaa lykätään taloudellisesti haastavina aikoina (esim. Goldstein ym. 2013). Suomessa

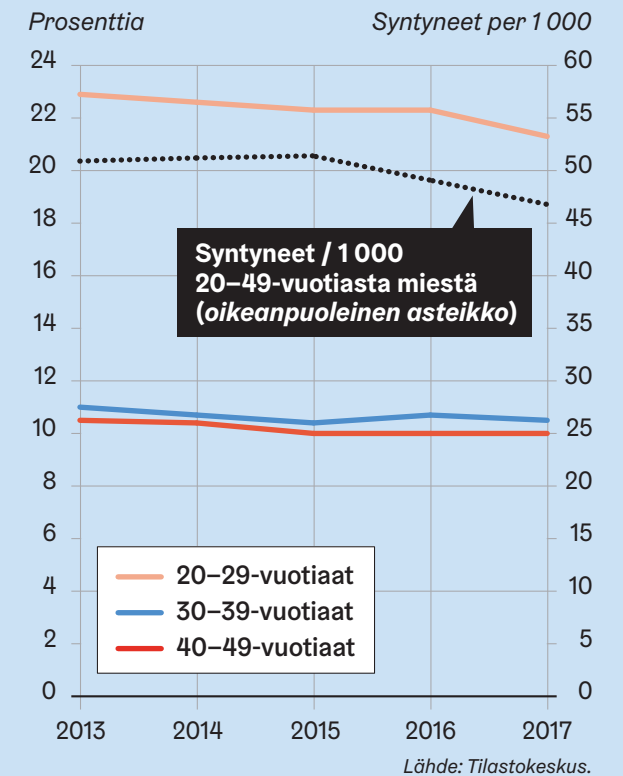
kuitenkin syntyvyys nousi 1990-luvun lamavuosina. Ehkä siksi suomalaiseen julkiseen keskusteluun on jäänyt mielikuva siitä, että ”laman aikana tehdään lapsia” (Rotkirch ym. 2017). Kuitenkin myös Suomessa 1990-luvun laman aikana esi-koisten määrä aleni, eli nuoret lykkäsivät perheen perustamista. Sen sijaan toisten ja kolmansien lasten määrä kasvoi, ja siksi myös kokonaishedelmällisyysluku nousi. (Miettinen 2015.)

EDELLÄ TARKASTELTIIN aggregaattitason aineistoilla syntyvyyttä ja taloudellisia tekijöitä kuvaavia yleisiä trendejä. Niiden avulla ei kuitenkaan voida selvittää, ketkä todella lapsia ovat saaneet. Monimutkaisen ilmiön ymmärtäminen vaatii yksilötason rekisteriaineistojen analysointia. Niillä tehtyjen analyysien perusteella miesten työttömyys – erityisesti pitkittynyt työttömyys – ja sekä miesten että naisten pienituloisuus näyttäisivät

Työvoiman ulkopuolella olevien 30–44-vuotiaiden miesten osuus (%) koko ikäryhmästä sekä syntyneet tuhatta saman ikäistä kohti Helsingissä 2001–2016.

Pienituloisten 20–49-vuotiaiden miesten osuus (%) vastaavan ikäisistä sekä syntyneet tuhatta saman ikäistä kohti Helsingissä 2013–2017.

todella olevan yhteydessä ensimmäisen lapsen hankinnan lykkäämiseen vielä senkin jälkeen, kun lukuisten muiden selettävien ja väliin tulevien tekijöiden vaikutus on otettu huomioon (Miettinen ja Jalovaara 2018). Toisen tutkimuksen (Hiilamo 2017) mukaan työttömyyden yhteys pienentyneeseen hedelmällisyyteen oli 2008 alkaneen finanssikriisin aikana voimakkaampi kuin 1990-luvun alun laman aikaan. Muutos koski nuoria ikäryhmiä, jotka heikkenevien työllistymisnäkyvien myötä siirsivät vanhemmaksi tuloa myöhemmäksi. Toisaalta yhden tutkimuksen mukaan pariskunnilla naisen tulot ja työllistyminen ovat jopa tärkeämpiä lastensaannin kannalta kuin miehen. Lisäksi työvoiman ulkopuolella oleminen on työttömyyttäkin keskeisempi lastenhankinnan siirtämiseen liittyvä tekijä etenkin nuorilla. Todennäköisyys lasten hankintaan onkin pienin niillä pariskunnilla, joista molemmat olivat työvoiman ulkopuolella, esimerkiksi opiskelijoita. (Jalovaara & Miettinen 2013.)

SOSIOEKONOMISISTA INDIKAATTOREISTA

koulutuksen yhteyttä hedelmällisyyteen on tutkittu eniten. Kohorttien lopullista lapsilukua tarkasteltaessa korkeasti koulutetut naiset saavat vähemmän lapsia kuin matalasti koulutetut. Osan tästä erosta selittää naisen oma sosioekonominen tausta: naiset, joiden vanhemmillä on korkea koulutus tai ammattiasema, vähemmän sisaruksia tai jotka ovat asuneet kaupunkiympäristössä lapsesta, saavat vähemmän lapsia. (Nisén ym. 2014.) Koska edellä mainitut tekijät ovat Helsingissä koko maata yleisempiä, ne voivat selittää paitsi hedelmällisyyden sosioekonomisia eroja, niin osaltaan myös sitä, miksi hedelmällisyys on Helsingissä matalampaa.

TOISIN KUIN naiset, korkeasti koulutetut miehet saavat enemmän lapsia kuin muut koulutusryhmät, ja miehillä matala sosioekonominen asema on yhteydessä myös lopulliseen lapsettomuuteen (Jalovaara ym. 2018). Ilman puolisoa eläminen ja lyhytkestoiset avioliitot ovat yleisimpiä vähän koulutetuilla (Jalovaara & Fasang 2017). Ilmeisesti erityisesti miehillä pysyvän liiton puuttuminen on keskeinen mekanismi, joka kytkee yhteen vähäisen koulutuksen ja lapsettomuuden.

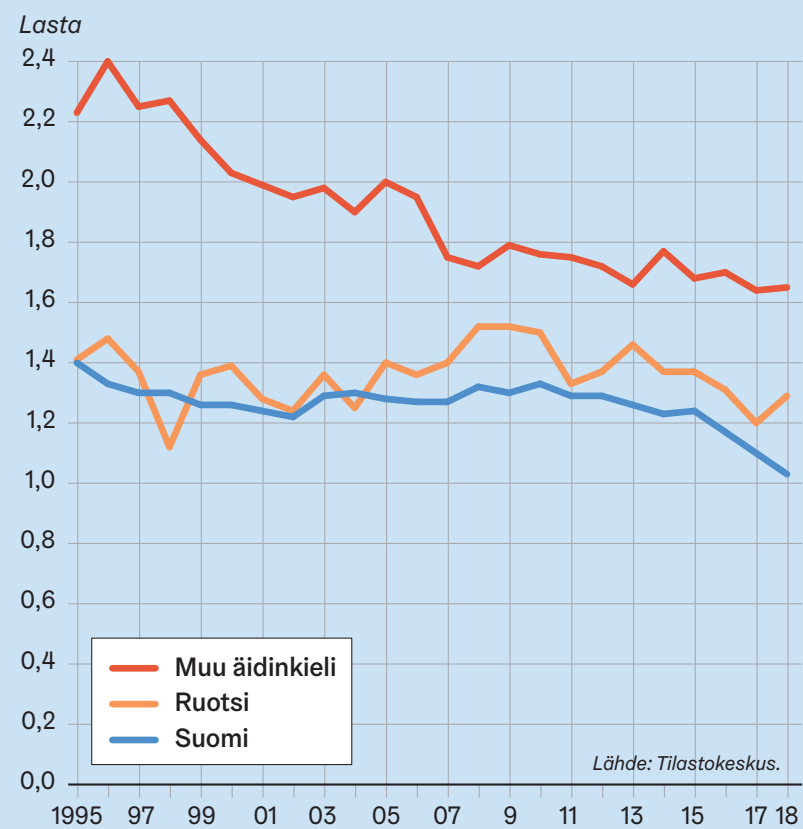
ON MYÖS esitetty, että työn epävarmuuteen liittyvät tekijät ja erityisesti naisilla yleiset ja yleistyneet määräaikaiset työsuhteet olisivat pienentyneen syntyvyyden taustalla. Määräaikaiset palkansaajat ensinnäkin elävät harvemmin avo- tai avioliitoissa kuin pysyvissä työsuhteissa olevat palkansaajat. Toisekseen määräaikaisuus vähentää esikoisen syntymän todennäköisyyttä myös avo- tai avioliitossa olevilla palkansaajilla jopa silloin, kun puolison työmarkkina-asema (työssä/ei työssä) otetaan huomioon. Kahden palkansaajan parisuhteessa merkitystä on erityisesti sillä, onko naisen työsuhte määräaikainen vai pysyvä. Jos naisen työsuhte on pysyvä ja miehen määräaikainen, lapsi hankitaan todennäköisemmin kuin silloin, kun mies on pysyvissä ja vaimo määräaikaisessa työsuhteessa. Perheellistymisen todennäköisyys on kaikkein pienin niillä palkansaajapariskunnilla, joissa molemmat puoliset ovat määräaikaisessa työ-

suhteessa. Määräaikaisuuden kielteinen yhteys perheellistymiseen näkyy ennen kaikkea ensimmäisen lapsen hankinnassa eli vanhemmuuteen siirtymisessä. Määräaikaisuus ei kuitenkaan ennusta vähäisempää lapsen hankinnan todennäköisyyttä silloin, kun tarkastellaan kaikkia palkansaajia eli myös heitä, joilla jo on lapsia ja joilla kyse on lapsiluvun kasvattamisesta. (Sutela 2013.)

4. Vieraskielisten korkeampi hedelmällisyys kompensoi hieman tilannetta

Helsingin väestöstä huomattava osa on vieraskielisiä. Vuodenvaihteessa 2018/2019 asukkaista muuta kuin suomea, ruotsia tai saamea äidinkielenään puhuvia oli yli 100 000 henkeä. Vieraskielisten hedelmällisyys oli etenkin aikaisemmin kantaväestön kieliä puhuvia selvästi korkeampaa, mutta ero pienentyi nopeasti aina vuoteen 2006 saakka. Sen

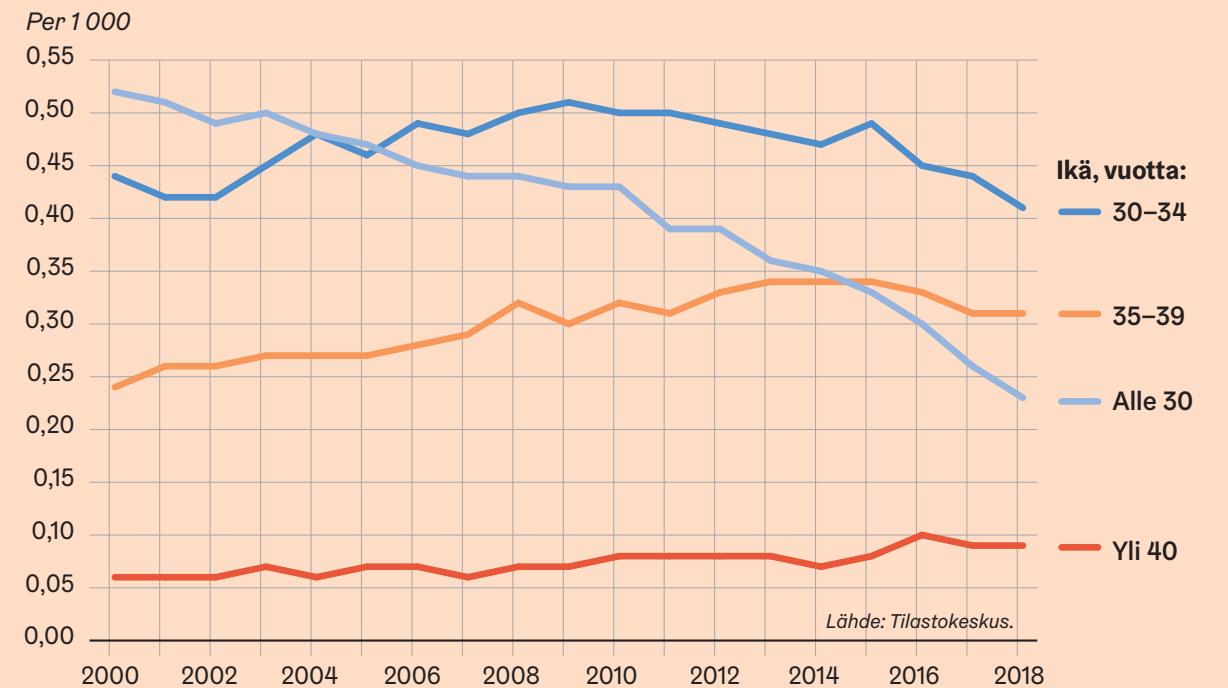
KUVIO 9. Kokonaishedelmällisyysluku äidin äidinkielen mukaan Helsingissä 1995–2018.

Lähde: Tilastokeskus.

KUVIO 10.

Kantaväestön kieliä puhuvien ikäryhmittäinen hedelmällisyys Helsingissä 2000–2018.

Lähde: Tilastokeskus.

jälkeen vieraskielisten hedelmällisyys on muuttunut vain vähän (Kuvio 9), ja vuonna 2018 vieraskielisten kokonaishedelmällisyysluku oli 1,65 lasta. Vuodesta 2016 lähtien tapahtunut hedelmällisyyden pieneneminen koskee siis nimenomaan kantaväestön kieliä puhuvia.

KUN 15–49-VUOTIAISTA helsinkiläisistä naisista 77 prosenttia puhui äidinkielenään suomea, saamea tai ruotsia, niin lapsista vain 69 prosenttia syntyi näille naisille. Kantaväestön kieliä puhuvien kokonaishedelmällisyysluku oli vain 1,04 lasta vuonna 2018, joten vieraskielisten korkeampi hedelmällisyys nosti syntyvyyttä kahdeksan prosenttia.

SUOMEA TAI ruotsia äidinkielenään puhuvien helsinkiläisten hedelmällisyys on pienentynyt erityisen paljon alle 30-vuotiaiden osalta – vuosien 2000 ja 2018 välillä peräti 56 prosenttia, ja suurin osa tästä muutoksesta on tapahtunut 2010-luvun aikana (Kuvio 10). Myös vie-

raskielisten osalta nuorten ikäryhmien hedelmällisyys on pienentynyt, mutta huomattavasti hitaammin.

Lopuksi

Kokonaishedelmällisyysluku oli Helsingissä 1,13 lasta vuonna 2018. Kuluvan vuosikymmenen aikana hedelmällisyys on vähentynyt 19 prosenttia, mikä on hieman vähemmän kuin koko maassa keskimäärin tai Espoossa ja Vantaalla. Muutos Helsingissä on kuitenkin samantapainen kuin useissa muissa pohjoismaisissa pääkaupungeissa.

SYNTYVYYDEN JA hedelmällisyyden tasoon ja muutokseen vaikuttavat monet tekijät – osa niistä toistensa vaikutuksia kompensoiden tai kumoten. Lisäksi ensimmäisen lapsen hankkimiseen eli vanhemmaksi tulemiseen ja myöhempien lasten saamiseen vaikuttavat osin eri tekijät. Niinpä kuluvalla vuosikymmenellä tapahtuneen hedelmällisyyden pienene-

misen syiden ymmärtäminen on todella haastavaa. Hedelmällisyyteen vaikuttavat tekijät jaetaan yleensä proksimaalisiin eli välittömästä syntyvyyteen vaikuttaviin tekijöihin sekä distaaliin eli taustalla vaikuttaviin kulttuurisiin, sosiaalisiin ja taloudellisiin tekijöihin. Näyttäisi siltä, että molempien tasoissa tekijöissä on tapahtunut muutoksia.

LAPSETTOMIEN OSUUS on Helsingissä muuta maata suurempi. Pidemmällä aikavälillä lopullisesti lapsettomien osuus on kasvanut, mutta 2010-luvulla Helsingissä ainoastaan miehillä lapsettomien osuus on hieman kasvanut. Hedelmällisyyden pienenemiseen ei siis lyhyellä aikavälillä liity lapsettomuuden yleistymistä. Kyselytutkimuksen mukaan suomalaisten lapsilukutoiveet ovat kuitenkin pienentyneet ja erityisesti lapsettomuutta ihanteenaan pitävien osuus on kasvanut. Toteutuessaan tämä saattaa tulevina vuosina heijastua lapsettomien osuuden kasvuna edelleen.

- **Syntyvyys** tarkoittaa syntyneiden lasten määrää suhteessa väestön keskiikäluokkaan. Luonnollinen väestökasvu on syntyneiden ja kuolleiden erotus.
- **Ikäryhmittäiset hedelmällisyysluvut** kertovat tietyn ikäisten naisten synnyttämien lasten ja vastaavan ikäisten naisten suhdeluvun.
- **(Periodi)kokonaishedelmällisyysluku** kertoo, montako lasta naiset keskimäärin saivat elinaikanaan, jos tietyn vuoden ikäryhmittäiset hedelmällisyysluvut eivät muuttuisi. Se lasketaan summaamalla ikäryhmittäiset luvut yhteen.
- **Lopullinen lapsiluku** eli kohorttikokonaishedelmällisyysluku puolestaan viittaa tietyn syntymäkohortin naisten todellisuudessa saamien lasten lukumäärään. Se vaihtelee ajassa huomattavasti vähemmän kuin periodikokonaishedelmällisyysluku.

SELITYSTÄ HEDELMÄLLISYYDEN pienene- miseen on siis haettava hedelmällisyys- käyttäytymisen muutoksesta nuorem- missa ikäluokissa. 2010-luvulla sekä vanhemmaksi tuleminen että etenkin kolmansien lasten hankkiminen on sel- västi harvinaistunut, ja lasten hankinnan ajoittuminen on siirtynyt myöhäisem- pään ikään. Erityisen huomattava hede- mällisyyden pieneminen on tapahtu- nut alle 30-vuotiailla suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvilla helsinkiläisil- lä. Lasten hankinnan lykkäämisen myötä voi käydä niin, että kaikkia aiottuja lapsia ei hedelmällisen iän aikana ehditä hank- kia. Tuoreen tutkimuksen mukaan pit- kään hyvin tasaisena pysynyt lopullinen lapsiluku olisikin nuorimpien kohorttien eli 1980-luvulla syntyneiden osalta jää- mässä aiempaa pienemmäksi.

NÄITÄ VÄLITTÖMÄSTI hedelmällisyyteen vaikuttavia tekijöitä määrittävät kulttuu- riset, sosiaaliset ja taloudelliset tekijät. Yksilötason tutkimusten mukaan esi- merkiksi työttömyys ja pienituloisuus sekä erityisesti työvoiman ulkopuolel- la oleminen ovat yhteydessä pienem- pään hedelmällisyyteen. Toisaalta paris- kunnilla naisen tulot ja työllistyminen saattavat ovat jopa tärkeämpiä lasten- saannin kannalta kuin miehen, ja naisil- la myös esimerkiksi määräaikaiset työ- suhteet näyttäisivät olevan yhteydessä vanhemmuuden lykkäämiseen eli ensim- mäisen lapsen hankinnan siirtämiseen. Aggregaattitason analyysit helsinkiläis-

ten osalta eivät kuitenkaan tuo esiin mi- tään selkeää tai voimakasta yhteyt- tä taloudellisten tekijöiden muutoksen – etenkin miesten syrjäytymisen – ja syntyvyyden pienenevän välillä, kuten välillä esitetään. Monimutkaisen ilmiön ymmärtäminen vaatii yksilötason rekisteriaineistojen analysointia.

OSIN HEDELMÄLLISYYDEN pienene- misen taustalla voikin olla laajempi kulttuuri- nen muutos, elämänvalintojen monimuo- toistuminen ja yhtenäiskulttuurin mer- kityksen väheneminen. Näkemykset parhaasta perhekoosta ovat muuttu- neet ja lapsettomuutta ihanteenaan pi- tävien osuus on kasvanut. Tulkintaa las- ten saamiseen ja perheellistymiseen liittyvästä kulttuurisesta muutoksesta tukee osaltaan se, että hyvin samanta- painen kehitys on käynnissä myös muis- sa pohjoismaisissa pääkaupungeissa, vaikka niiden makrotaloudelliset kon- tekstit – esimerkiksi työllistymiseen ja työelämään liittyen – hieman poikkeavat toisistaan. Elämänvalintojen yksilöllisty- misen merkityksen korostumiseen voi kuitenkin olla poliittisin keinoin vaikea vastata, minkä lisäksi mahdollisia vaikut- tamisyrittäjiä voidaan pitää monin ta- voin arveluttavina.

TOISAALTA TÄMÄN hetken matalaa hede- mällisyyden tasoa ei voi pitää mitenkään lopullisena. Hedelmällisyys on vaihdel- lut aiemminkin, ja vaikka nyt näyttäisi, että lopullinen lapsiluku on nuoremil-

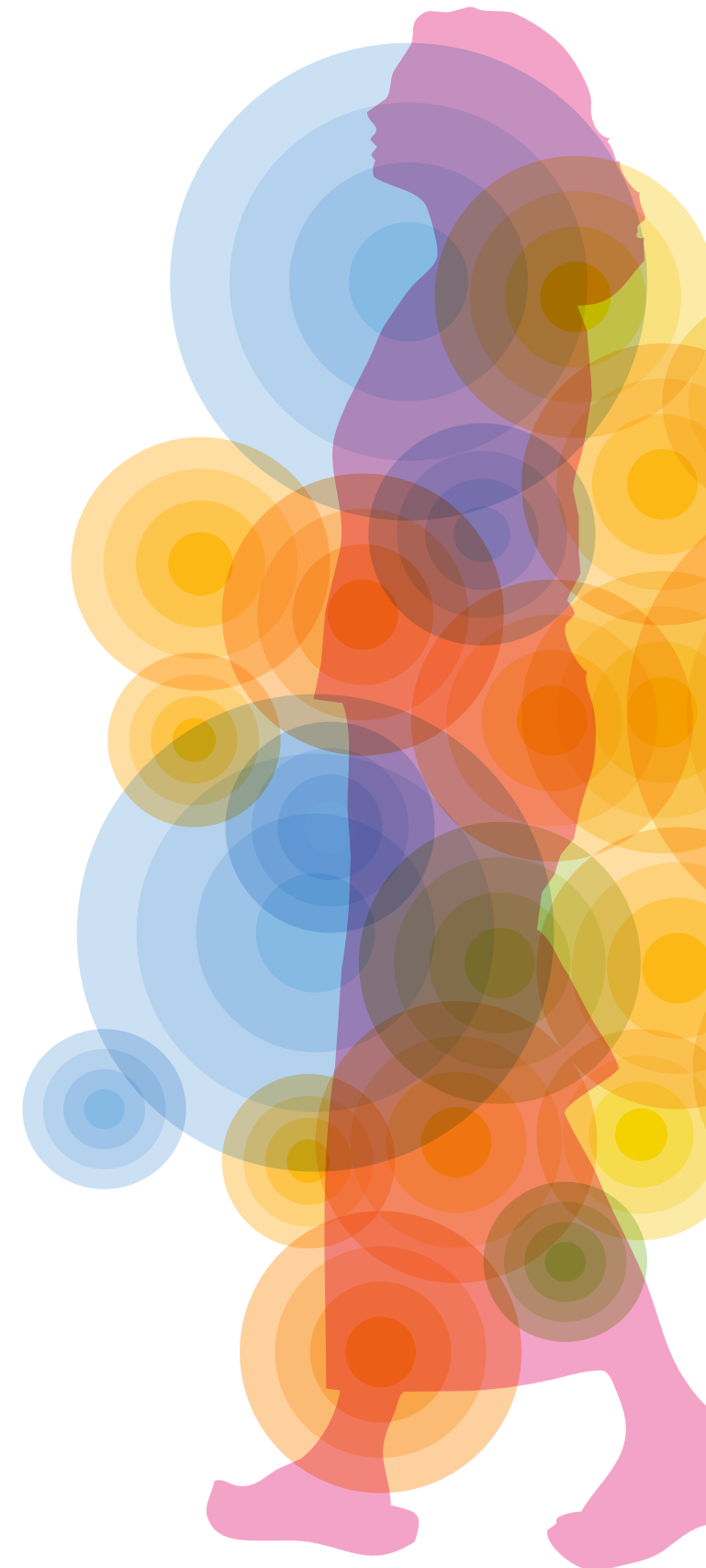
la kohorteilla pienentynyt, voi muutos- ta tapahtua myös toiseen suuntaan. He- delmällisyyden voimakas pieneminen sekä epävarmuus sen tulevasta kehityk- sestä asettavat suuria haasteita myös esimerkiksi väestöennusteiden tekemi- seen.

HELSINGIN NUORI ikärakenne pitää luon- nollisen väestökasvun positiivisena. Niin ikään muuttoliike ulkomailta ja eten- kin Uudenmaan ulkopuolisesta Suomes- ta pitää tällä hetkellä Helsingin väkiluvun kasvun melko nopeana. Myös vieras- kielisten hieman korkeampi hedelmälli- syys osaltaan kompensoi kantaväestön kieliiä puhuvien erittäin matalaa hede- mällisyyttä. Helsinki tuntuu ainakin tois- taiseksi houkuttelevan työikäisiä, joten huoltosuhdekin on toistaiseksi erittäin hyvä. ■

VTT, dosentti NETTA MÄKI toimii yliaktuaari- na Helsingin kaupunginkanslian kaupunki- tutkimus ja -tilastot-yksikössä.

Kirjallisuus

- Berg V & Rotkirch (2014): Faster Transition to the Second Child in late 20th Century Finland: A Study of Birth Intervals. Finnish Yearbook of Population Research 49, 73–86.
- Eurostat (2017): Statistics explained. Fertility. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Fertility_statistics#Main_statistical_findings. Luettu 17.6.2019
- Goldstein J, Kreyenfeld M, Jasilioniene A, ym. (2013): Fertility reactions to the “Great Recession” in Europe: Recent evidence from order-specific data. Demographic Research, 29, 85–104.
- Hellstrand J, Nisén J & Myrskylä M (2019): All-time low period fertility in Finland: drivers, tempo effects, and cohort implications. MPIDR Working Paper WP 2019-006.
- Hiilamo H (2017): Fertility Response to Economic Recessions in Finland 1991–2015. Finnish Yearbook of Population Research 52, 15–28. <https://doi.org/10.23979/fypr.65254>
- Jalovaara M, Neyer G, Andersson G, ym. (2018): Education, Gender, and Cohort Fertility in the Nordic Countries. European Journal of Population 2018. <https://doi.org/10.1007/s10680-018-9492-2>
- Jalovaara, M. & Fasang A. (2017). From never partnered to serial cohabitators: union trajectories to childlessness. Demographic Research 36(55), 1703–1720.
- Jalovaara M & Miettinen A (2013): Does his paycheck also matter? The socioeconomic resources of co-residential partners and entry into parenthood in Finland. Demographic Research 28, 881–916.
- Miettinen A (2015): Miksi syntyvyys laskee? Suomalaisten lastensaantiin liittyviä toiveita ja odotuksia. Väestöliitto: Perhebarometri 2015.
- Miettinen A & Jalovaara M (2018): Unemployment delays parenthood but not for all. Life stage and educational differences in the effects of employment uncertainty on first births. Turku Center for Welfare Research Working Papers on Social and Economic Issues 9/2018
- Miettinen A, Rotkirch A, Szalma I, ym. (2015): Increasing childlessness in Europe: time trends and country differences. Families and Societies Working Paper Series 33.
- Mäki N & Vuori P (2018): Helsingin väestö vuodenvaihteessa 2018/2019 ja väestömuutokset vuonna 2017. Helsingin kaupunki, Kaupunginkanslia, Kaupunkitutkimus ja -tilastot 2018:22.
- Nisén J, Myrskylä M, Silventoinen K, ym. (2014): Effect of family background on the educational gradient in lifetime fertility of Finnish women born 1940–50. Population Studies 68(3), 321–337, <http://dx.doi.org/10.1080/00324728.2014.913807>
- Rotkirch A, Tammsalo K, Miettinen A, ym. (2017): Miksi vanhemmuutta lykätään? Nuorten aikuisten näkemyksiä lastensaannista. Väestöliitto: Perhebarometri 2017.
- Sutela H (2013): Määräaikainen työ ja perheellistyminen Suomessa 1984–2008. Tilastokeskus, Tutkimuksia 259.
- Tilastokeskus (2019): Timo Nikanderin tiedonanto 2.4.2019
- Tilastokeskus (2011): http://www.stat.fi/til/vaerak/2010/01/vaerak_2010_01_2011-09-30_tie_001.fi.html Luettu 2.4.2019
- Wessman R (2018): Grafiikka nuorten miesten syrjäytymisestä ja syntyvyydestä johtaa vääriin johtopäätöksiin. MustRead 10.4.2018. https://www.mustread.fi/blogit/grafiikka-nuorten-miesten-syrjaytymisesta-ja-syntyvyydesta-johtaa-vaariin-johtopaatoksiin/?_ga=2.68686039.773867326.1561016946-1169183793.1561016946

Myllypuron koulutus- ja tulotaso 2000-luvulla

– myönteistä mutta epätasaista kehitystä

Myllypuron peruspiirin asukkaiden koulutus- ja tulotaso on noussut 2000-luvulla sekä suhteessa koko Helsingin tilanteeseen että sitä pienempiin vertailualueisiin muualla Itä-Helsingissä. Samana ajanjaksona Myllypuro on kasvanut ja ollut aktiivisen kaupunkikehittämisen kohteena. Peruspiiri voidaan karkeasti jakaa pääosin 1960-luvulla rakennettuun kerrostaloalueeseen ja sitä ympäröivään pientaloalueeseen, joita molempia on 2000-luvulla kehitetty uudella asuinrakentamisella ja tiivistämällä. Tässä artikkelissa tarkastellaan, miten tulo- ja koulutustason muutos näkyy Myllypuron eri osissa. Tavoitteena on saada lisää ymmärrystä siitä, selittyvätkö muutokset yksinomaan täydennysrakentamisella vai onko myös vanha asuinkanta kehittynyt myönteisesti.

Johdanto

Useiden Helsingissä 1960–1970-luvuilla rakennettujen kerrostalolähiöiden yleinen koulutus- ja tulotaso aleni selvästi 1990-luvun laman jälkeen aina 2010-luvulle asti, kun tilastoja verrataan koko Helsingin seutuun (Stjernberg 2017, 101). Yksittäisten lähiöalueiden välillä on tässä suhteessa suuriakin eroavaisuuksia, mutta Myllypuron kerrostaloalueen voidaan katsoa kuuluneen niihin asuinalueisiin, joissa esimerkiksi koulutus- ja tulotaso ovat olleet selvästi Helsingin tason alapuolella. Vastatoimena ei-toivotulle kehitykselle on Myllypuro 1990-luvun puolivälistä asti ollut yksi Helsingin kaupungin lähiökehittämisen kohteista. Myllypuro oli yksi kohdealueista vuosina 1996–2017 toimineessa Helsingin Lähiöprojektissa sekä EU-lähtöisissä Urban I (1997–2000) ja Urban II (2001–2006) -yhteisöaloiteohjelmis-

sa, joiden tarkoitus oli kehittää 1990-luvun laman jäljiltä taantuviksi katsottuja asuinalueita, (Korhonen-Wälkä, ym. 2008; 76, Pulkkinen & Idström 2017, 41; Nupponen ym. 2008).

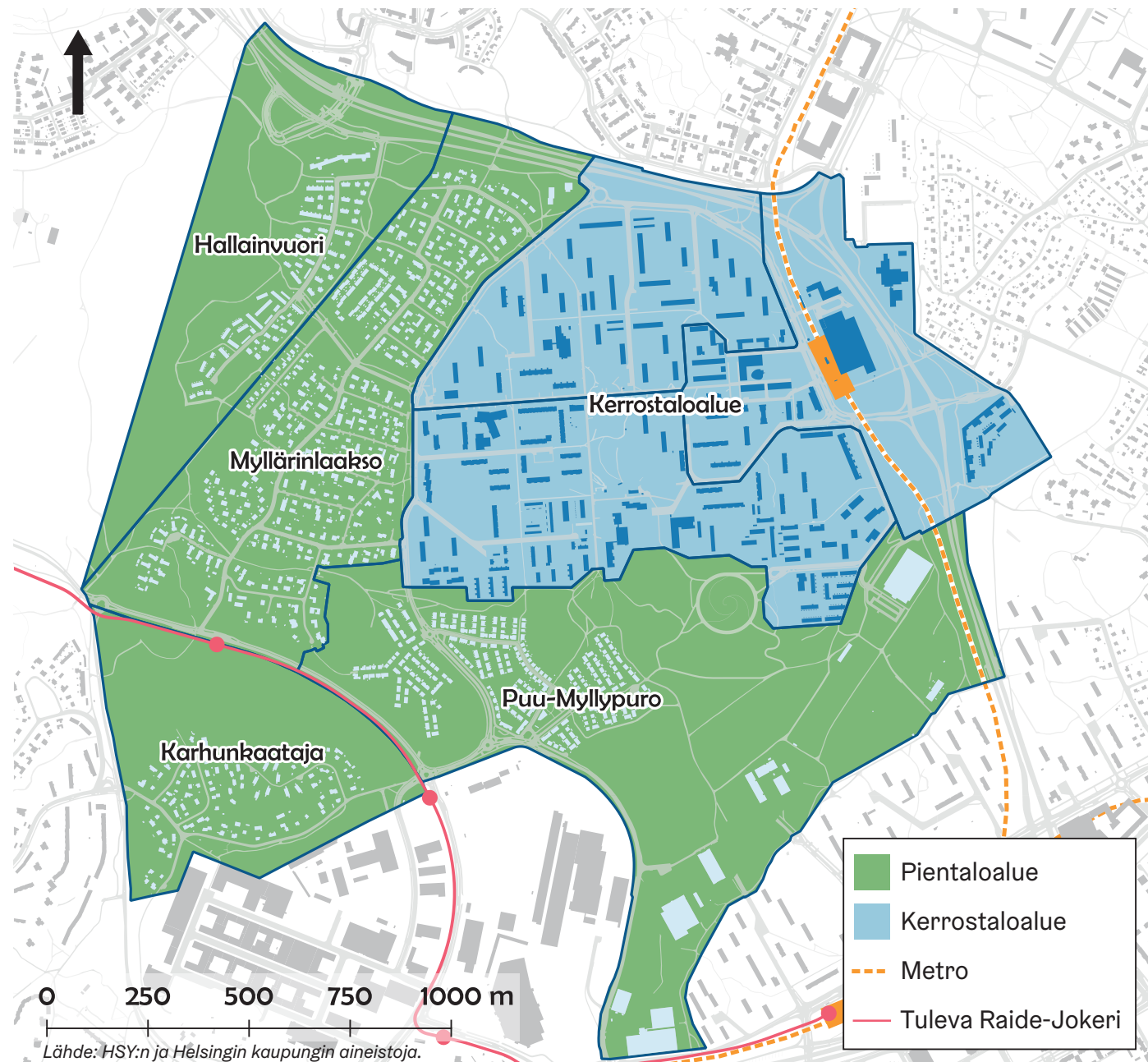
TÄMÄN PUHTAASTI lähiökehittämisenäkökulman ohella Myllypuro on 2000-luvulta alkaen ollut osana kasvavan Helsingin aluerakentamisprojekteja, minkä voi katsoa sitoneen Myllypuron osaksi myös laajempaa Helsingissä käynnissä olevaa kaupungistumiskehitystä ja siihen kuuluvia investointeja. Viime vuosien merkittäviä kehityskohteita ovat olleet vanhan ostoskeskuksen uudistus ja siihen liittynyt Myllypuron keskustan täydennysrakentaminen, metroaseman viereen rakennettu 6000 opiskelijan Metropolia ammattikorkeakoulun kampus, sekä Myllypuron eteläosan Puu-Myllypuron uusi pientaloalue.

ERILAISILLA SOSIOEKONOMISILLA mittareilla tarkasteltuna Myllypuro onkin kehittynyt myönteisesti viime vuosina. Esimerkiksi koulutus- että tulotasot ovat kasvaneet positiivisesti viimeisten kymmenen vuoden aikana, erityisesti verrokkialueisiin muualla Itä-Helsingissä verrattuna (Pulkkinen & Idström 2017, 55). Vuosina 2015–2018 Myllypuron työttömyysaste pieneni toiseksi eniten koko kaupungissa ja 2010-luvun taitteessa se laski alle koko itäisen suurpiirin keskiarvon (Salorinne 2019, 5). Myös asunton hintakehitys, erityisesti 1960-luvun asuntojen osalta, on ollut nopeaa suhteessa vastaaviin vertailualueisiin (Miettinen 2018).

TÄMÄN ARTIKKELIN aiheena on Myllypuron koulutus- ja tulotasojen nousun tarkasteleminen 2000-luvun aikana peruspiirin sisällä. Myllypuron peruspiiri koostuu erillisistä kerrostalo- ja pientaloalueista, joiden välinen dynamiikka muodostaa koko alueen kehityssuunnan. Artikkelissa pyritään kuvaamaan tarkemmin, mistä pienemmistä alueellisista muutoksista koko Myllypuron kehityssuunta mahdollisesti juontuu. Peruspiiritasoinen tilastollinen luokittelu peittää aina alleen monimuotoisuutta, joka olisi tärkeää tunnistaa esimerkiksi kaupunkikehittämissä päätöksiä tehdessä.

Koulutus- ja tulotasot ovat Myllypurossa kasvaneet erityisesti muualla Itä-Helsingissä sijaitseviin verrokkialueisiin nähden.

Sisäisen tarkastelun lisäksi Myllypuron kerrostaloaluetta on mielenkiintoista verrata iältään ja rakenteeltaan vastaavan Kontulan kerrostaloalueen kanssa. Vertailu antaa käsityksen siitä, kuinka kerrostaloalue on kehittynyt suhteessa lähellä sijaitsevaan vastaavaan alueeseen, johon aivan vastaavia kehittämistoimia ei ole osoitettu.

Tarkastelun asetelma – pientalo- ja kerrostaloalueen erot

Rakennuskantansa suhteen Myllypuro voidaan jakaa karkeasti kahteen osaan: pääasiassa 1960-luvulla rakennettuun metroaseman yhteydessä olevaan kerrostaloalueeseen sekä tätä aluetta reunustavaan pientaloalueeseen (Kuvio 1). Tilastoalueellisesti pientaloalue koostuu Myllypuron pientaloalueista 2, 3, 4 ja 5.

Kerrostaloalueen muodostavat pientaloalueet 6, 7 ja 8. Kerrostaloalueen talot on rakennettu pääasiassa 1960-luvulla. Täydennysrakentamista alueelle on tehty jonkin verran 1970- ja 1980-luvuilla. 2000-luvulla täydennysrakentamalla on tiivistetty tehokkaammin erityisesti metroaseman seutua, jossa ostoskeskusuudistus on tehty. Myös kerrostaloalueen eteläiseen osaan on rakennettu uusia asuintaloja. Myllypuron laaja pientaloalue on puolestaan rakennettu vaihteittain 1950-luvulta Myllärinlaaksosta alkaen, viimeisimpänä suurena lisäyksenä Puu-Myllypuro.

ALUEIDEN EROAVAISUUTTA ja kehitystä voi pyrkiä hahmottamaan esimerkiksi asukasluvun muutoksen kautta. Vuosina 2001–2017 kerrostaloalueen asukasluku on kasvanut 19 prosenttia, 8 400 asukkaaseen, kun taas pientaloalueella vastaava kasvu on ollut peräti 71 prosenttia, 3 900 asukkaaseen. Viimeisen vuosikymmenen asukasluvun kasvu on seurausta voimakkaasta rakentamisesta, ja sen voi katsoa toimivan selittäväksi tekijänä myös koulutus- ja tulotasojen muutokselle, joita seuraavaksi käydään läpi.

jänä myös koulutus- ja tulotasojen muutokselle, joita seuraavaksi käydään läpi.

Koulutustason muutos Myllypurossa

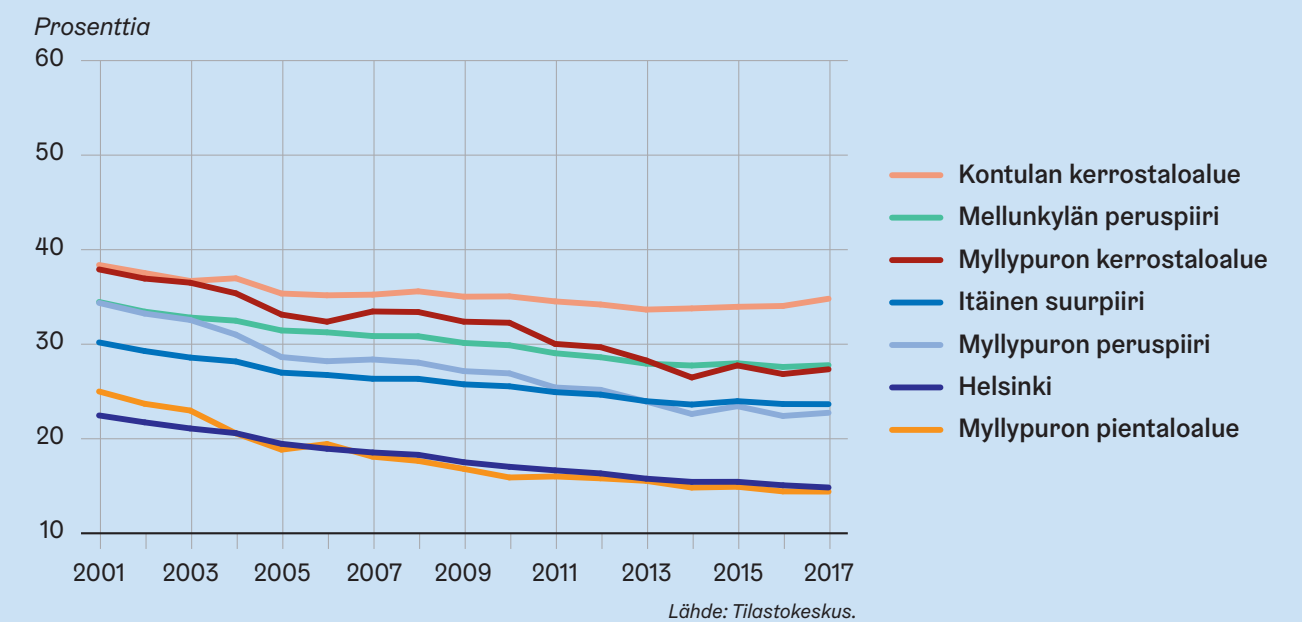
Vuosina 2001–2017 koko Myllypuron koulutusasteen voi katsoa yleisesti nousseen, mikä on ollut myös koko kaupungin kehityssuunta. Myllypuron sisällä kuitenkin nähdään, että kerrostalo- ja pientalovaltaisten alueiden välillä on selvä ero koulutustasossa, pientaloalueen ollessa korkeammin koulutettua ja tasoltaan lähempänä koko kaupungin koulutustasoa.

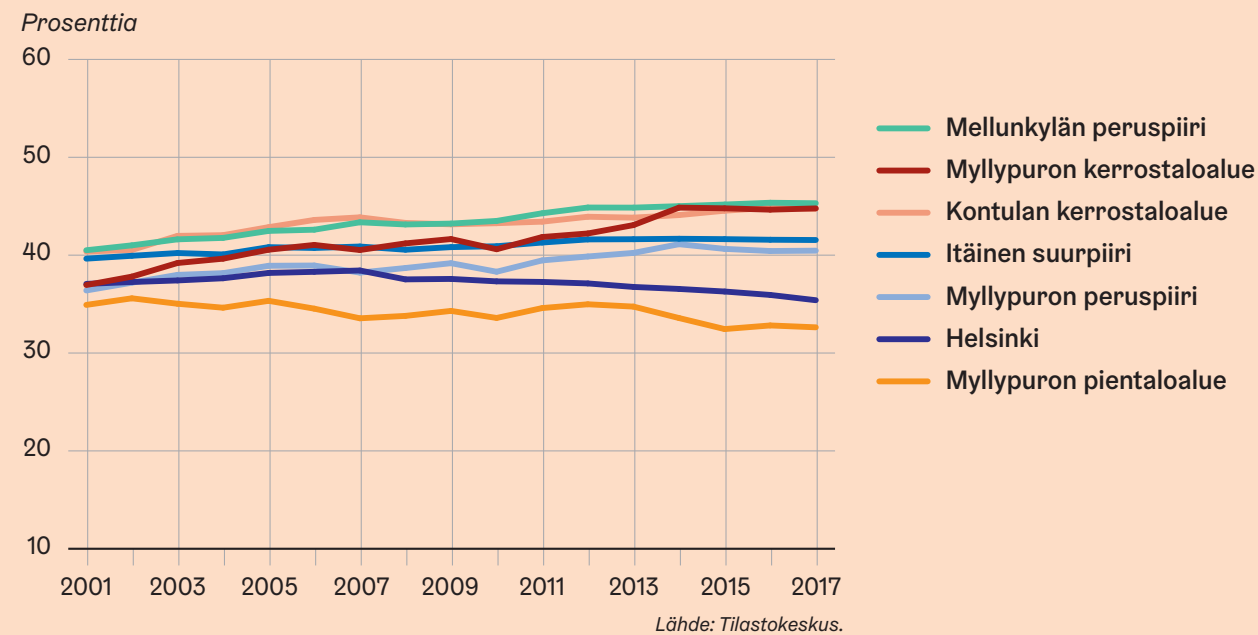
Pelkän perusasteen suorittaneiden osuus on laskenut koko Helsingissä sekä Myllypurossa

Yleinen koulutustason nousu näkyy Helsingissä selvästi. Pelkän perusasteen koulutuksen suorittaneiden osuus työvoimasta on laskenut 7,6 prosenttiyksikköä vuosina 2001–2017. Myllypurossa pelkän perusasteen käyneiden osuus on selvästi tätä koko kaupungin tasoa

korkeampi, mutta lasku on ollut kuitenkin koko kaupungin tasoa nopeampaa, 11,6 prosenttiyksikköä 2001–2017. Myllypuron sisäisesti kerros- ja pientaloalueiden välillä ei tällä mittarilla ole suurta eroa havaittavissa. Päinvastoin kummallakin alueella osuus on laskenut saman verran, 10,6 prosenttiyksikköä (Kuvio 2).

MERKITTÄVÄ HAVAINTO on, että kun Myllypuron kerrostaloaluetta tarkastellaan suhteessa lähistöllä sijaitseviin verrokialueisiin Kontulaan ja Mellunkylään, huomataan että pelkän perusasteen suorittaneiden osuus on laskenut Myllypurossa selvästi näitä enemmän. Vuoteen 2017 mennessä pelkän perusasteen koulutuksen suorittaneiden osuus Myllypuron kerrostaloalueella oli 7,5 prosenttiyksikköä alle Kontulan kerrostaloalueen tason, vaikka lähtötaso oli sama. Vuonna 2013 pelkän perusasteen suorittaneiden osuus Myllypuron kerrostaloalueella oli alittanut myös koko Mellunkylän peruspiirin tason, johon ero oli ollut lähtöpis- teessä 4,1 prosenttiyksikköä.

Tämän perusteella koko Myllypuron pelkän perusasteen käyneiden osuuden laskua ei voida pitää ainoastaan pientaloalueen huomattavan väestönkasvun seurauksena, sillä kerrostaloalueen koulutusaste on myös yksinään kirinyt eroa kiinni verrokkialueisiin.

Keskiasteen koulutuksen osuus kehittyä eri suuntiin Myllypuron eri osissa

Keskiasteen tutkinnon suorittaneiden osuus työvoimasta laski koko Helsingissä kolme prosenttiyksikköä vuosina 2007–2017, mikä yhdessä pelkän perusasteen osuuden laskun kanssa kertoo laajemmin korkeakouluttautuneisuuden yleistymisestä. Myllypurossa keskiasteen suorittaneiden osuus oli kuitenkin vielä nousussa vuosina 2001–2014 (kasvua 4,7 prosenttiyksikköä), jonka jälkeen kasvuun tuli ainakin hetkellinen seisahdus (Kuvio 3).

TOISIN KUIN pelkän perusasteen tutkinnon suorittaneiden kohdalla, Myllypuron pientalo- ja kerrostaloalue ovat lähteneet vastakkaisiin suuntiin keskiasteen suorittaneiden osuuden kehityksessä. Vuonna 2001 keskiasteen suorittaneiden osuus oli pientaloalueella vain kaksi prosenttiyksikköä matalampi kuin kerrostaloalueella, mutta vuoteen 2017 mennessä ero oli kasvanut 12,1 prosenttiyksikköön. Pientaloalueella keskiasteen koulutuksen osuus on laskenut, kun kerrostaloalueella se on noussut.

Eri kulkusuunnista huolimatta kummasakin tapauksessa kyse on yleisen koulutustason noususta. Kerrostaloalueella tämä johtuu vain perusasteen käyneiden osuuden laskusta, ja pientaloalueella taas korkeakoulutettujen osuuden noususta.

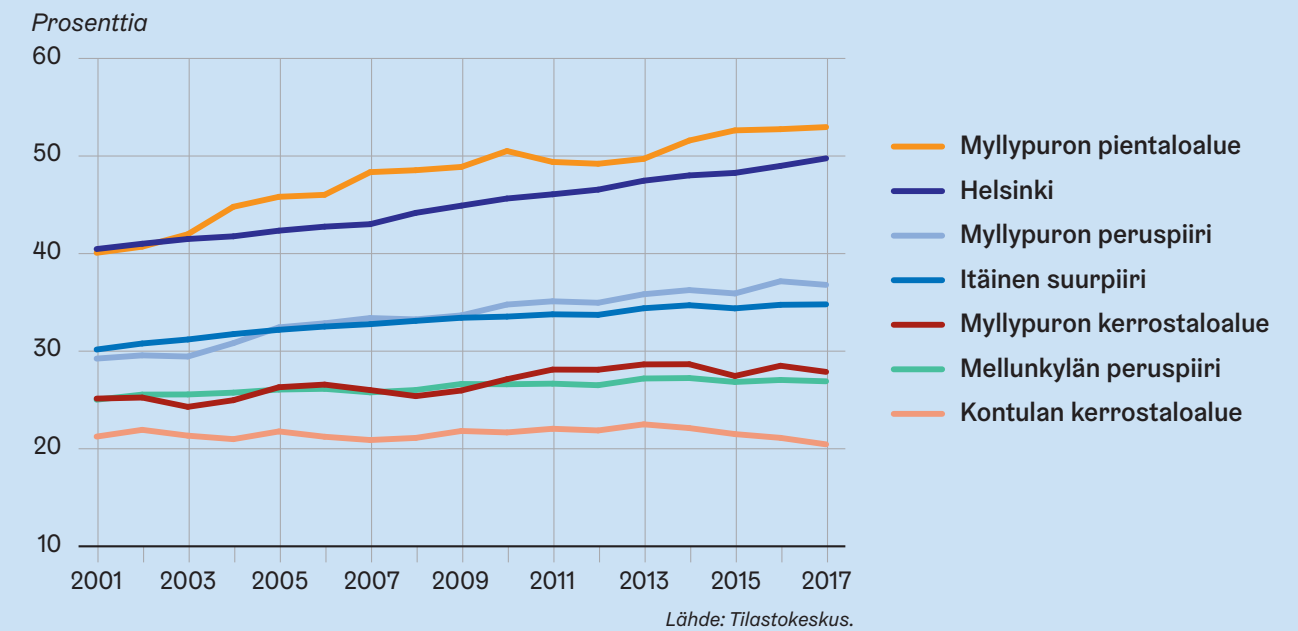
KUN TARKASTELLAAN Myllypuron kerrostaloalueen keskiasteen koulutuksen suorittaneiden osuuden kehitystä suhteessa Itä-Helsingin muihin vertailualueisiin, oli lähtötaso Myllypurossa huomattavasti matalammalla. Vuosina 2001–2017 5,5 prosenttiyksikön ero Kontulan kerrostaloalueen kanssa kuitenkin kuroutui kiinni, samoin ero Mellunkylän peruspiiriin. Merkittävää Myllypuron kerrostaloalueella tapahtuneessa nousussa on, että se on prosenttiyksiköissä mitaten ollut yli kaksinkertaista kaikkiin vertailualueisiin nähden. Keskiasteen tutkinnon suorittaneiden osuuden nopea kasvu on ollut mahdollista matalan lähtötason ansiosta, jota puolestaan selittää Myllypuron aiempi vanha ikärakenne (Pulkkinen & Idström 2017, 26).

KERROSTALOALUEEN korkeakoulutusaste on pientaloaluetta matalampi, Mellunkylän peruspiiriin verrattessa korkeakoulutettujen osuus Myllypuron kerrostaloalueella on noussut suuremmaksi 2010-luvun vaihteessa. Samoin koko Kontula sekä Kontulan kerrostaloalue ovat jääneet Myllypuron kerrostaloalueen korkeakoulutusasteen kehityksestä. Myllypuron kerrostaloalue on siis nostonan profiiliaan suhteessa idempänä oleviin naapurikaupunginosiin, mutta Myllypuron sisällä se on hieman erkaantunut pientaloalaltaisesta osasta, jossa korkeakoulutettujen osuus on ylittänyt myös koko Helsingin keskiarvon.

Kerros- ja pientaloalueilla eri vauhti korkeakouluttautumisessa

Koko Myllypuron korkeakoulutettujen osuus työvoimasta vuosina 2001–2017 on kasvanut 7,6 prosenttiyksikköä, mikä on hieman vähemmän kuin koko Helsingin keskiarvo 9,3 prosenttiyksikköä. Kasvu on kuitenkin ollut suurempaa kuin vertailualueilla Itä-Helsingissä (ks. myös Pulkkinen & Idström 2017, 37).

TARKASTELTAESSA MYLLYPURON sisäistä kehitystä muutos korkeakoulutuksessa ei ole ollut yhtä tasaista kuin se oli pelkän perusasteen käyneiden muutoksen vertailussa. Korkeakoulutettujen osuus on kasvanut huomattavasti voimakkaammin Myllypuron pientaloalueella kuin kerrostaloalueella, vaikka lähtötaso

on pientaloalueella ollut korkeampi (Kuvio 4). Vuosina 2001–2017 pientaloalueen korkeakoulutusaste on noussut 12,9 prosenttiyksikköä, kun Myllypuron kerrostaloalueella vastaava muutos on ollut 2,8 prosenttiyksikköä. Myös tässä muutosta selittää vahvimmin pientaloalueelle rakennettujen asuntojen suuri määrä, ja niiden uuden asukaskunnan yleisesti korkeampi koulutustaso.

VAIKKA KERROSTALOALUEEN korkeakoulutusaste on pientaloaluetta matalampi, Mellunkylän peruspiiriin verrattessa korkeakoulutettujen osuus Myllypuron kerrostaloalueella on noussut suuremmaksi 2010-luvun vaihteessa. Samoin koko Kontula sekä Kontulan kerrostaloalue ovat jääneet Myllypuron kerrostaloalueen korkeakoulutusasteen kehityksestä. Myllypuron kerrostaloalue on siis nostonan profiiliaan suhteessa idempänä oleviin naapurikaupunginosiin, mutta Myllypuron sisällä se on hieman erkaantunut pientaloalaltaisesta osasta, jossa korkeakoulutettujen osuus on ylittänyt myös koko Helsingin keskiarvon.

KARKEA JAOTTELU pientalo- ja kerrostaloalueisiin ei kuitenkaan paljasta hienojakoisempaa kehitystä alueiden sisällä. Kummassakin osassa Myllypuron on ollut merkittäviä kaupunki-uudistuskohteita, ja toisaalta kaupunginosasta löytyy pienalueita, jotka ovat pysyneet rakennuskannallisesti jokseenkin muuttumattomina. Tällainen on esimerkiksi kerrostaloalueen omistusasumisalueen pohjoisosassa, joka on ainoa kol-

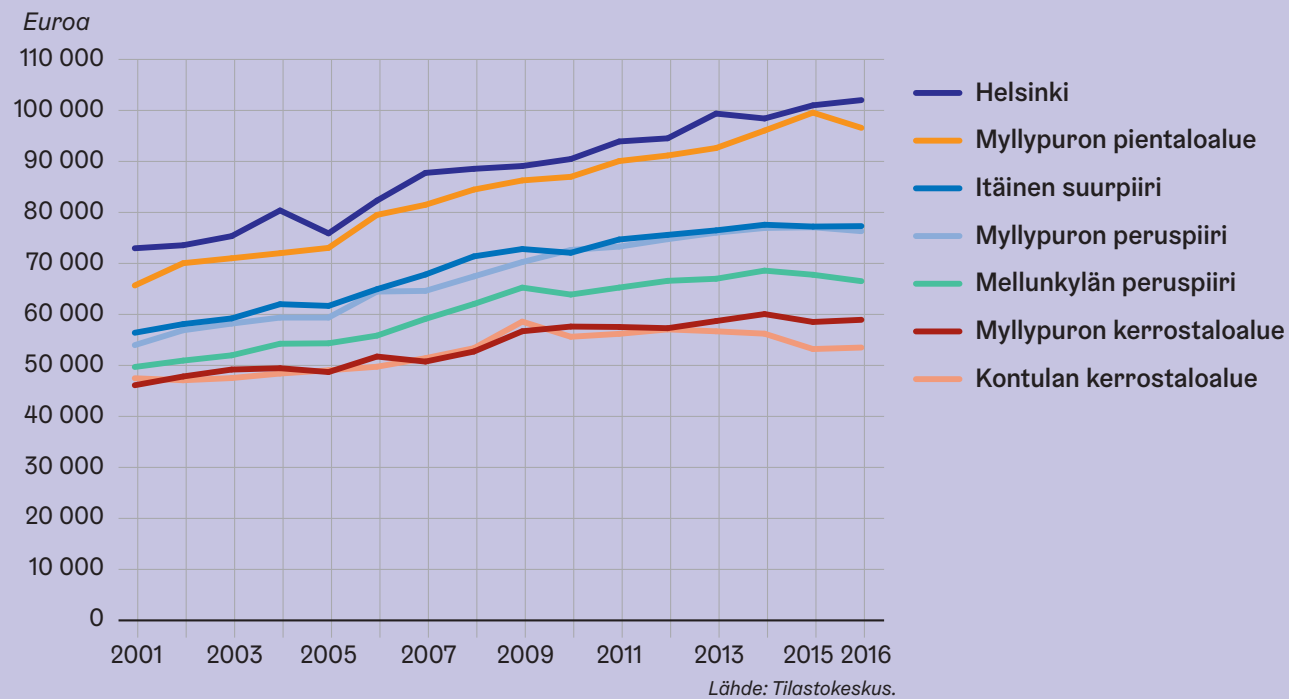
mesta kerrostalopienalueesta, jossa korkeakouluttautuneiden osuus on kasvanut vuosina 2012–2017, vaikka merkittävää rakentamista ei ole ollut.

2010-LUVULLA RAKENNETUN Puu-Myllypuron väkimäärä muodosti vuonna 2017 melkein kolmanneksen koko pientaloaluettaisen alueen asukkaista, joten tällä alueella on ollut selvä vaikutus pientaloalueen demografisiin mittareihin.

PUU-MYLLYPURON KORKEAKOULUTUSASTE paljastaa, että uusi asuinalue on houkuttellut asukkaikseen korkeasti koulutettua väkeä. Puu-Myllypuron korkeakoulutettujen osuus vuonna 2017 oli 54,4 prosenttia, kun koko Helsingissä vastaava luku oli 49,8 prosenttia. Kuvaavaa Puu-Myllypuron asukkaille on siis korkea koulutustaso sekä se että asukaskunnista yli puolet oli lapsiperheitä vuonna 2016 (ks. myös Pulkkinen & Idström 2017, 28–29).

Myllypuron tulotason suhteellinen kehitys koko kaupunkia suurempaa

Yleinen havainto Myllypuron tulotasosta on, että 2000-luvulla se on noussut suhteellisesti enemmän kuin koko Helsingin keskiarvo, mutta absoluuttisin euromäärin mitattuna vähemmän. Sama kehitys on nähtävissä, kun tulotason kehitystä tarkastellaan asuntokuntatyypeittäin lapsiperheiden, lapsettomien pariskuntien ja yksinasuvien osalta. Myllypu-

ron sisäisessä tarkastelussa eri asutokuntatyyppien tulot näyttävät hieman erkaantuneen koulutusasteiden tapaan siten, että pientaloalueen asutokunnat ovat lähtökohtaisesti parempituloisia.

Lapsiperheiden tulojen kehitys on ollut tasaista suhteessa vertailualueisiin

Myllypuron sisäisessä vertailussa pientalo- ja kerrostaloalueiden kahden vanhemman lapsiperheiden¹ tulotasoissa on havaittavissa selvä ero, joka on kasvanut tarkasteluajankohtana. Vuonna 2001 näiden lapsiperheiden tulot olivat pientaloalueella 42,4 prosenttia kerrostaloaluetta suuremmat, ja vuonna 2016 eroa oli jo 63,4 prosenttia. Pientaloalueella näiden perheiden tulot ovat kehittyneet pitkälti samassa linjassa Helsingin tulotason kanssa (Kuvio 5).

KUN VERRATAAN Kontulan kerrostaloalueeseen, Myllypuron kerrostaloalueella kahden vanhemman lapsiperheiden tu-

1) Kaikki avio- ja avoparilapsiperheet, joissa on vähintään yksi alle 18-vuotias lapsi.

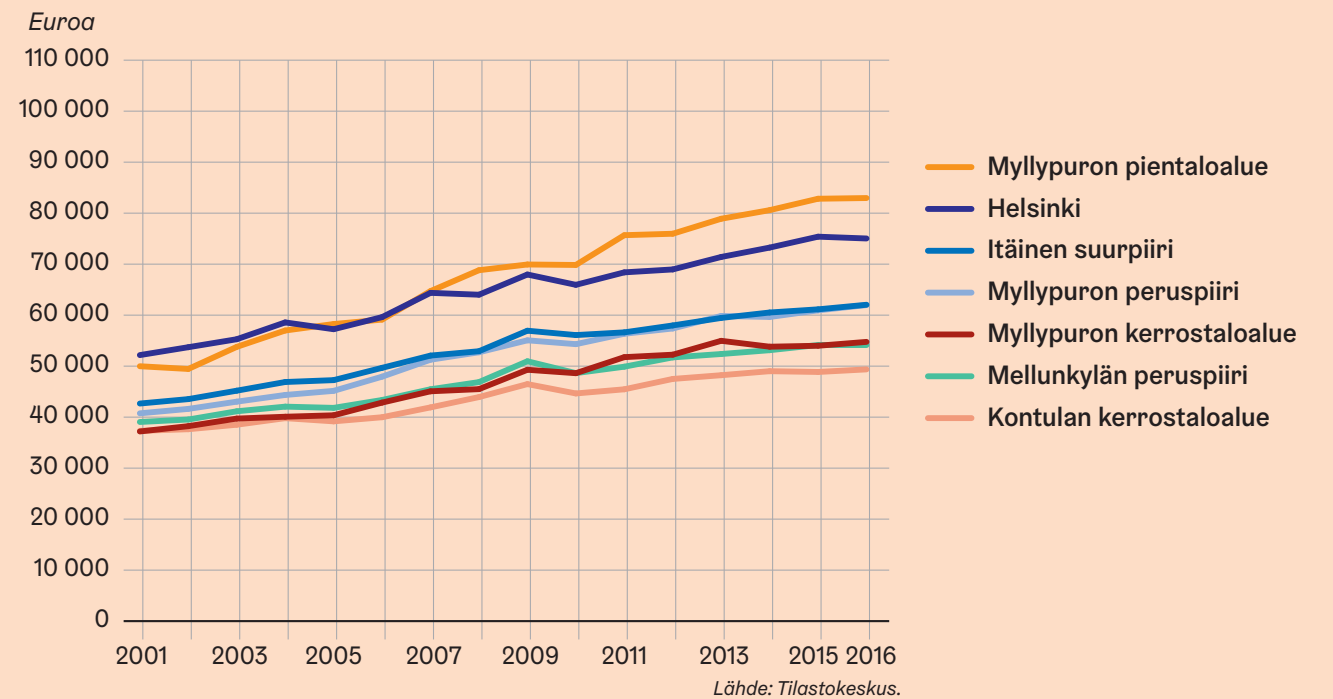
lotaso on 2000-luvun alusta alkaen ollut melkein identtinen. Ainoastaan vuodesta 2013 eteenpäin alueiden välille on tullut eroa siten, että Myllypuron puolella näiden lapsiperheiden tulot ovat hieman kasvaneet suhteessa Kontulaan. Ajankohta, jolloin tulotasot lähtevät eriytymään, osuu samaan aikaan Myllypuron ostoskeskusuudistuksen valmistumisen kanssa. Ero pysyy tosin melko pienenä.

LAPSIPERHEIDEN MÄÄRÄ sekä osuus kaikista asutokunnista on kasvanut Myllypurossa erityisesti 2010-luvun vaihteesta. Erityisesti Puu-Myllypuro sekä itäinen ja eteläinen osa kerrostaloaluetta ovat houkuttelleet paljon lapsiperheitä. Puu-Myllypurossa kahden vanhemman lapsiperheiden tulotaso on hieman Myllypuron muita pientaloalueita pienempi, vaikka korkeakoulutusaste onkin suhteessa korkea. Puu-Myllypurossa merkittävä osa asunnoista on Hitas- ja asumisoikeusasuntoja (Pulkkinen & Idström 2017, 14), mikä osaltaan saattaa selittää, miksi alueella asuvilla on matalampi tulotaso kuin muiden pientaloalueiden lapsiperheillä.

Lapsettomien pariskuntien tulotaso kasvanut voimakkaimmin

Lapsettomien pariskuntien suhteellinen tulokehitys oli vuosina 2001–2016 koko Myllypurossa nopeampaa kuin lapsiperheillä ja myös nopeampaa kuin koko Helsingissä. Sisäisessä vertailussa pientaloalueella asuvien lapsettomien pariskuntien tulot olivat vuonna 2001 34,4 prosenttia suuremmat kuin kerrostaloalueella asuvien pariskuntien. Vuonna 2016 vastaava luku oli kasvanut 51,5 prosenttiin. Myllypuron sisäiset tuloerot ovat siis kasvaneet myös tässä, vaikka suhteessa muuhun itäiseen Helsinkiin, esimerkiksi juuri Kontulan kerrostaloalueeseen, Myllypuron kerrostaloalueen lapsettomien pariskuntien tulotaso onkin hieman kasvanut (Kuvio 6).

MYLLYPURON VARAKKAAMMAN pientalovaltaisen alueen lapsettomien pariskuntien tulot eivät ole nousseet pelkästään suhteessa Myllypuron kerrostaloalutaiseen osaan, vaan tulotaso on noussut selvästi yli myös koko Helsingin lapset-

tomien pariskuntien keskiarvon. Alueen lapsettomien pariskuntien määrä on myös ollut nousussa, samoin kuin eläkeläisten määrä, mistä voitaneen päätellä, että vanhemmalla pientaloalueella asuu hyvin toimeentulevia pariskuntia, joilla mahdollisesti lapset ovat jo muuttaneet kotoa.

Myllypuron yksinasuvien tulot nousseet Kontulaa nopeammin

Muiden tarkasteltujen asutokuntatyyppien tapaan myös Myllypuron pientalo- ja kerrostaloalueilla yksinasuvien tulot ovat erkaantuneet tarkastelujaksolla (Kuvio 7). Vuonna 2001 pientaloalueella tulot olivat 20,5 prosenttia korkeammat, vuonna 2016 jopa 48,5 prosenttia korkeammat kuin kerrostaloalueella. Myllypuron pientaloalueella yksinasuvat ovat tulotasoltaan selvästi myös koko Helsingin tason yläpuolella. Määrällisesti yksinasuvia on pientaloalueella kuitenkin verran vähän (noin 300 henkilöä vuonna 2016), että koko Myllypuron yksinasuvien tulotaso muodostuu pitkälti kerrostaloalueen yksinasuvien (noin 2 300 henkilöä vuonna 2016) tuloista.

VIELÄ 2000-LUVUN alkupuolella yksinasuvien tulotaso Myllypuron kerrostaloalueella oli hyvin pitkälle yhteneväinen Kontulan kerrostaloalueen tulotason kanssa, paikoitellen jopa sitä matalampi. Vuosikymmenen vaihteessa tapahtui kuitenkin selvä irtiotto; kuudessa vuodessa Myllypurossa yksinasuvil-

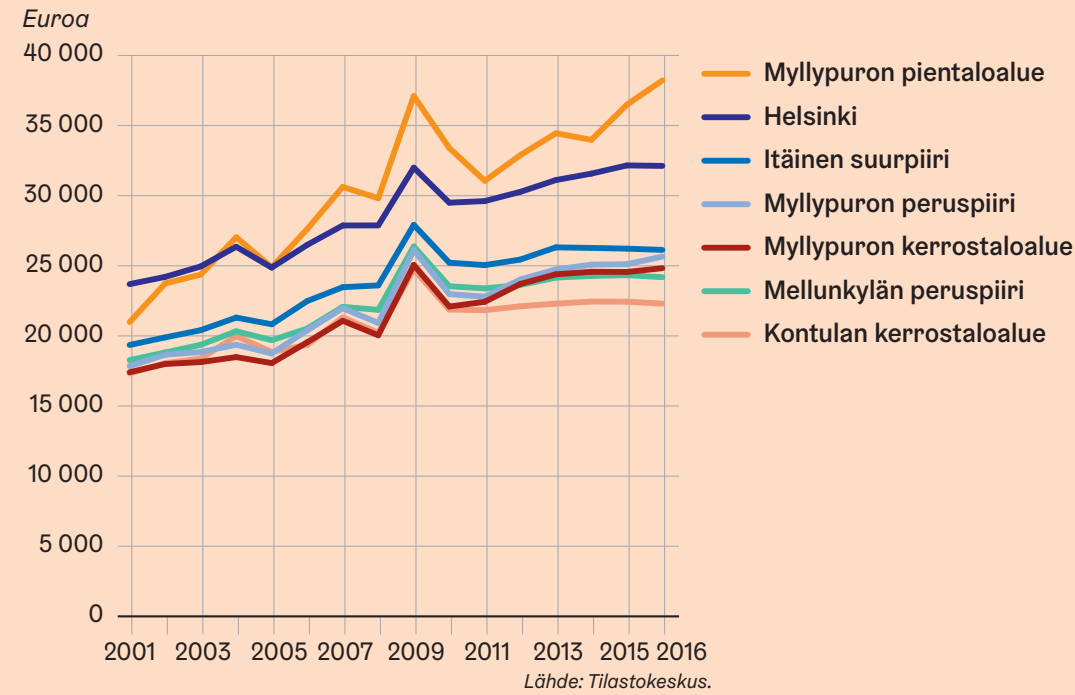
la tulot nousivat 11,3 prosenttia korkeammiksi kuin Kontulassa asuvilla.

Myllypuro kehitty myönteisesti mutta kahta eri tahtia

Koko Myllypuron tasolla tarkasteltuna sekä koulutusaste että eri asutokuntatyyppien tulot ovat kehittyneet myönteisesti suhteessa koko Helsinkiin, sekä erityisesti naapurikautunginisiin kuten Kontulaan verrattuna. Myllypuron sisäinen kehitys ei kuitenkaan ole ollut aivan tasaista, vaan pientaloalueella nämä mittarit ovat nousseet kerrostaloaluetta enemmän, erityisesti korkeakoulutuksen ja tulojen osalta.

KERROSTALOALUEELLA SUURIN muutos näyttää tapahtuneen keskiasteen tutkinnon suorittaneiden osuuden kasvussa ja pelkän perusasteen tutkinnon suorittaneiden osuuden laskussa. Ajankohdallisesti suurimmat hyppäykset tässä kehityksessä voi ajoittaa 2010-luvun vaihteeseen, jolloin Myllypuron keskustaa uudistettiin voimakkaasti. Kerrostaloalueen tulotasoissa tapahtuneet nousut osuvat vielä tarkemmin tähän ajankohtaan.

KORKEAKOULUTUKSEN JA tulotasojen kehityksen osalta Myllypuron pientaloalue on kulkenut samaa kehityskulkua muun Helsingin kanssa, ja joillakin mittareilla myös ylittänyt sen. Kerrostaloalueen kehitys on tähän verrattuna ollut hitaampaa. Toisaalta siinä missä Kontulan kerrostaloalueen kor-

keakoulutettujen osuus on jopa hieman laskenut viimeisinä tarkastelu vuosina, Myllypuron kerrostaloalueella vastaavaa laskua ei ole ollut näkyvässä.

KOKO MYLLYPURON tulo- ja koulutustason nousua näyttäisi selittävän erityisesti väkimäärän kasvu pientaloalueella, mutta myös kerrostaloalueella on oma osansa kehityksessä. Kaupunki uudistusprojektit, kuten ostoskeskuksen jäl-

leenrakentaminen, Metropolian uuden kampuksen valmistuminen sekä uusien asuntojen rakentaminen Myllypuroon, ovat mahdollisesti nostaneet Myllypurossa myös muiden asuntojen kysyntää.

MYLLYPURON KERROS- ja pientaloalue kehittyvät eri suuntiin keskiasteen koulutuksen osuuden osalta. Yleisen koulutustason nousun näkökulmasta nämä alueet ovat ikään kuin eri vaiheissa, kos-

ka kerrostaloalueella koulutustason nousu liittyy selkeämmin keskiasteen koulutuksen osuuden kasvuun ja pientaloalueella etenkin korkeakoulutettujen osuuden kasvuun. Koko Helsingin tasolla pelkän perusasteen tai keskiasteen käyneiden osuus on laskussa, ja korkeakoulutettujen osuus näyttää ainakin vielä toistaiseksi kasvavan. Myllypurossa pientaloalue on tarkemmin seurannut tätä koko Helsingin kehitystä, kun taas

kerrostaloalueella keskiasteen käyneiden osuuden kasvu alkaa ehkä vasta nyt hidastua. Ei ole poissuljettua, että tulevaisuudessa myös kerrostaloalueella pelkän keskiasteen käyneiden osuus kääntyy laskuun, jos korkeakoulutettujen osuus alkaa yhä nousta.

ALUERAKENTAMISKOHTENA MYLLYPURON kehitys on vielä kesken, sillä rakenteilla olevan Raide-Jokerin myötä Myllypurossa sijaitsevat Karhunkaatajan ja Hallainvuoren alueet tulevat osaksi tiivistyvää kaupunkirakennetta. Jatko-tarkastelun kannalta onkin mielenkiintoista seurata, kuinka pientalovaltaisen alueen yhteyteen rakennettavat kerrostalot tulevat vaikuttamaan koko alueen kehitykseen. ■

TUOMAS TAVI toimi korkeakouluharjoittelijana Helsingin kaupunginkansliassa kesällä 2019.

Kirjallisuus:

Korhonen-Wälkä, U., Mattila, M., & Majjala, O. 2008. Kontulan ja Myllypuron uusi ilme – lähiöprojektin ympäristöparannukset puntarissa. Myönteisiä muutoksia ja kasvavia haasteita – Kokemuksia Helsingin lähiöprojektin v. 2004–2007 ja Urban II –yhteisöaloiteohjelman v. 2001–2006 toiminnasta. Nupponen, T., Broman, E.-L., Korhonen, E. & Laine, M. (toim.). Tutkimuksia 2008:6. Helsingin kaupungin tietokeskus.

Miettinen, A. 2018. Myllypuron omistusasuntojen hintakehitys esimerkkinä Helsingin aluekehittämistoimien vaikutuksista. Kvartti-verkkolehti. Helsingin kaupunginkanslia, kaupunkitutkimus ja -tilastot. <<https://www.kvartti.fi/fi/artikkelit/myllypuron-omistusasuntojen-hintakehitys-esimerkkina-helsingin-aluekehittamistoimien>>

Nupponen, T., E. Broman, E. Korhonen & M. Laine (toim.) 2008. Myönteisiä muutoksia ja kasvavia haasteita: kokemuksia Helsingin lähiöprojektin v. 2004–2007 ja Urban II-yhteistyöohjelman v. 2001–2006 toiminnasta. Tutkimuksia 2008:6. Helsingin kaupungin tietokeskus.

Pulkinen, E. & Idström, A. 2017. Muuttuva Myllypuro – katsaus esikaupunkialueen menneisyyteen ja nykypäivään. Työpapereita 2017:1. Helsingin kaupunginkanslia, kaupunkitutkimus ja -tilastot.

Salorinne, M. 2019. Työttömyys Helsingissä alueittain vuoden 2018 lopussa. Tilastoja 2019:8. Helsingin kaupunginkanslia, kaupunkitutkimus ja -tilastot.

Stjernberg, M. 2017. Helsingin seudun 1960- ja 1970-lukujen lähiöiden sosioekonominen ja demografinen kehitys vuoden 1990 jälkeen. Tutkimuksia 2017:1. Helsingin kaupunginkanslia, kaupunkitutkimus ja -tilastot.

Jatkotarkastelun kannalta onkin mielenkiintoista seurata, kuinka pientalovaltaisen alueen yhteyteen rakennettavat kerrostalot tulevat vaikuttamaan koko alueen kehitykseen.

Kestäviä kaupunkeja ei voi suunnitella sektori kerrallaan

● SUSA ERÄRANTA

KAUPUNGIT ovat jatkuvasti muuttuvia kokonaisuuksia, joiden toisistaan riippuvat osatekijät vaativat kykyä systeemiseen ymmärrykseen. Kaupunkien kehittämiseen pyritään vaikuttamaan suunnittelulla, jonka vaikutukset ulottuvat vuosikymmenienkin päähän. Yksittäisten ihmisten kyky ratkaista tällaisia kompleksia suunnittelukysymyksiä on rajallinen. Kaupunkien kestävä tulevaisuus vaatii kykyä asiantuntijuusrajat ylittävään yhteistyöhön. Emme kuitenkaan ymmärrä vielä

riittävästi sitä, miten tällaisen asiantuntijayhteistyön rakenteet vaikuttavat suunnitteluratkaisuiden kestävyteen - ja sen myötä kaupunkeihin elinympäristöinä. Tässä artikkelissa kuvataan tutkimusta, jossa asiantuntijayhteistyön arkea tarkasteltiin aidossa kaupunkisuunnittelukontekstissa. Tutkimuksen tavoitteena oli ymmärtää, miten asiantuntijayhteistyötä tehdään, ja miten se tukee kokonaisvaltaisen suunnitteluymmärryksen luomista. Tulosten perusteella yhteistyön rakenteilla on vahva merkitys sektorirajan ylittävän ymmärryksen syntymiseen. Kaupunkien kohtaamat kompleksit haasteet vaativat tavoitteellista verkostoajattelua sekä kykyä ja halua asiantuntemuksen jakamiseen yli sektorirajojen.

Viheliäisiin haasteisiin vastataan parhaiten verkostomaisella toiminnalla

Maailman tilaa koskevat tuoreet raportit nostavat esiin laajan kirjon haasteita, jotka vaikuttavat kaupunkiemme tulevaisuuteen. Arvioiden mukaan yli 60 % ihmisistä asuu kaupungeissa vuoteen 2030 mennessä. Kaupunkien merkitys kestävänsä tulevaisuuden kannalta on keskeinen, eikä se miten suunnittelemme ja kehitämme kaupunkiamme ole yhdentekevää. Ilmastonmuutos, sosiaalinen eriarvoistuminen ja muut kaupunkien kohtaamat kompleksit haasteet vaativat kykyä yhteistyöhön ja sujuvaan tiedonkulkuun kestävänsä tulevaisuuden mahdollistamiseksi.

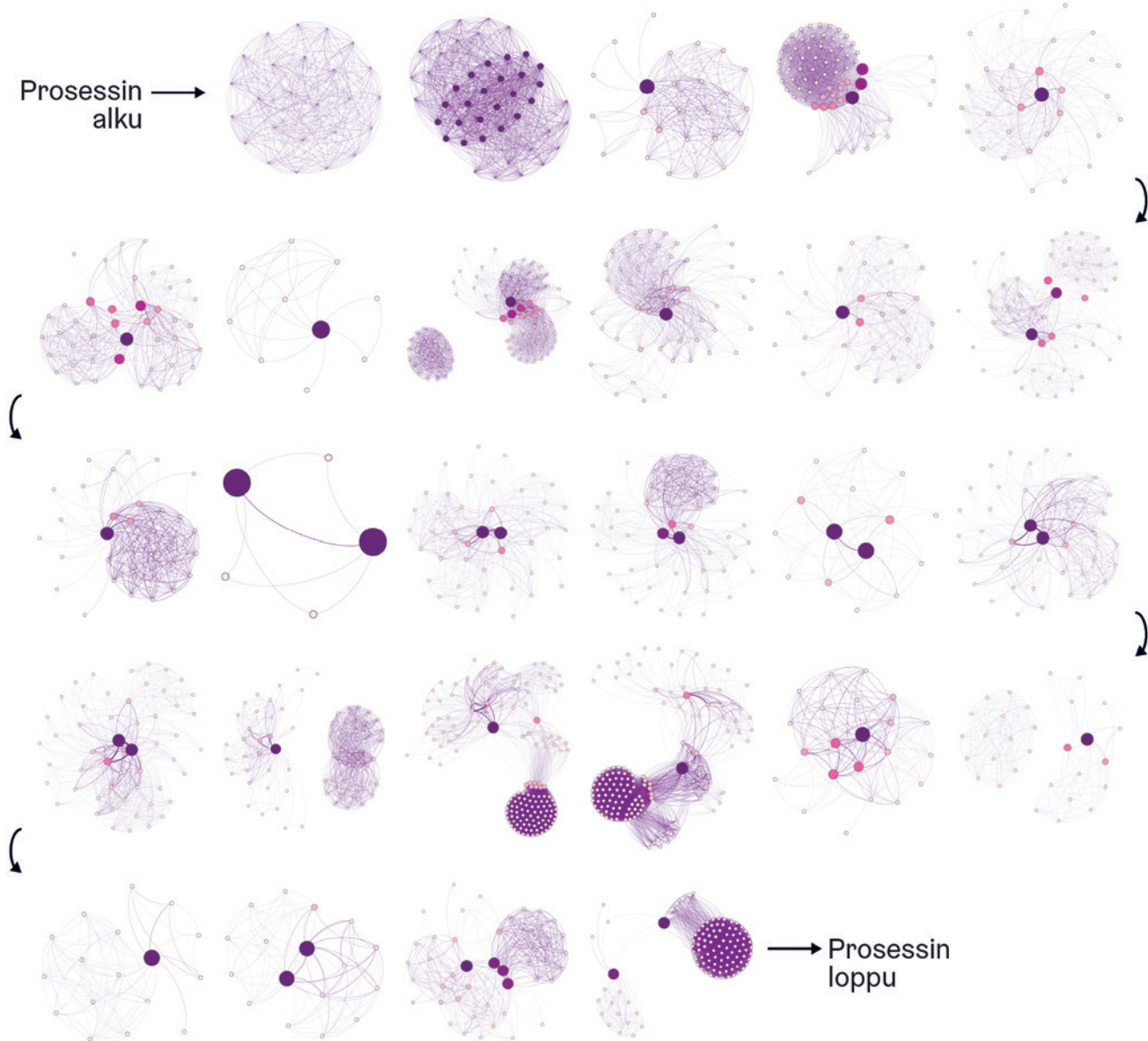
KAUPUNKISUUNNITTELUN AVULLA ratkotaan kestävyden haasteita elinympäristömme tasolla. Suunnittelun vaikutukset ulottuvat vuosikymmenienkin päähän ja koskevat monia eri toimijaryhmiä. Suunnittelulla määritellään esimerkiksi minne ja miten rakentuminen sijoittuu, millaiset liikkumisyhteydet ovat mahdollisia ja millaisia viher- ja virkistysalueita on saavutettavissa. Kaupunkien onkin todettu olevan kompleksia systeemejä (Innes & Booher 2010, Batty 2005, de Roo 2017, Boonstra 2015), joissa jatkuvasti muuttuvat osasysteemit, kuten ekosysteemit, liikennejärjestelmät, palveluverkot ja asuminen vaikuttavat toisiinsa sekä siihen kuinka kestäviksi kaupungit kehittyvät. Ominaista tällaisille systeemeille on, ettei niitä voi ymmärtää yksittäisten osatekijöidensä kautta. Näissä systeemeissä syntyy jatkuvasti uusia ominaisuuksia, jotka eivät tule ilmi yksittäisiä osatekijöitä tarkastelemalla. Kestäviä kaupunkeja ei voikaan suunnitella sektori kerrallaan, vaan tarvitaan kokonaisvaltaista ymmärrystä.

YKSITTÄISTEN IHMISTEN kyky ratkaista tällaisia komplekseja kysymyksiä on rajallinen. Suunnittelukysymykset vaativat eri asiantuntijuuksien yhteensovittamista mahdollistaakseen toimivan ja viihtyisän kaupungin - kodin, jossa on hyvä elää. Suunnitteluun osallistuukin usein joukko erilaisia toimijoita, kuten suunnittelijoita, maanomistajia, konsultteja, rakennuttajia, muita viranomaisia, poliittisia päätöksentekijöitä, erilaisia järjestöjä sekä asukkaita. Näiden toimijoiden näkemykset tulevaisuuden kaupungeista voivat olla hyvinkin erilaisia vaatien usein ristiriitaisten intressien ja arvojen yhteensovittamista suunnitteluprosessien aikana (Healey 1997, Forester 2008).

KUVIO 1.

Kahden kuukauden jaksoihin jaettu kuvaus prosessin asiantuntijaverkoston muutoksesta neljän vuoden aikana. Yksi piste kuvaa yhtä ihmistä, yhteys pisteiden välillä merkitsee, että henkilöt ovat osallistuneet samaan tapaamiseen.

Suunnittelun arkea eletään sosiaalisissa verkostoissa

Suunnitteluprosessit, joissa tieto kulkee eri toimijoiden välillä tukevat kykyämme vastata muuttuvan maailman asettamiin haasteisiin. Kun viheliäisimmät haasteemme ovat poikkitieteellisiä, myös prosessiemme tulee vastata tähän mahdollistaen monipuolisen asiantuntemuksen hyödyntäminen (Holden 2012). Kompleksisuus ei olekaan enää vain kaupunkiympäristön ja yhteiskunnan haaste, vaan olennainen osa suunnitteluprosessien sisältä rakennetta. Monialainen ja jatkuvasti muuttuva asiantuntijajoukko sekä tiedonkulun katkokset haastavat suunnittelun arjen korostaen tarvetta asiantuntijayhteistyön parempaan ymmärtämiseen.

ON OLEELLISTA tarkastella, miten oikeastaan suunnittelemmme. Suunnittelua ei tehdä kasvottomissa instituutioissa, vaan sitä tekevät tuntevat ja ajattelevat ihmiset, joilla on prosessien toimijaverkostoissa erilaisia arvoja sekä hierarkisia ja sosiaalisia asemia. Mitä näissä verkostoissa tapahtuu vuosia kestävien prosessien aikana? Miten voidaan varmistua siitä, että prosessit mahdollistavat asiantuntijajiedon hyödyntämisen kestäviin suunnitteluratkaisuihin pääsemiseksi? Tätä asiantuntijaprosessin sosiaalista puolta ja sen vaikutusta suunnitteluun – ja kaupunkiemme tulevaisuuteen – ei kuitenkaan ymmärrä vielä riittävän hyvin. Käytössämme ei ole ollut riittäviä menetelmiä prosessin sosiaalisen kompleksisuuden kuvaamiseen tavalla, joka tukisi myös toimijoiden ja organisaatioiden ymmärrystä ja kykyä oppia omasta tekemisestään (Argote 2013, Argyris & Schön 1996, Schön 1983).

Jokapäiväinen asiantuntijayhteistyö tutkimuskohteena

Tutkimuksessa, jonka tuloksiin tämä artikkeli perustuu, tarkasteltiin kaupunkisuunnittelun arkea asiantuntijayhteistyön näkökulmasta (Eräranta 2019). Tutkimuksen tavoitteena oli ymmärtää, miten suunnittelutietoa jaetaan ja kehitetään eteenpäin eri asiantuntijoiden vuorovaikutuksessa, ja miten yhteistyö tukee kokonaisvaltaisen suunnitteluymmärryksen syntymistä. Tutkimuksessa hyödynnettiin esimerkkinä aitoa monivuotista strategisen maankäytön suunnittelun prosessia eräästä pääkaupunkiseudun kunnasta, jotta voitiin testata käytännössä johdettujen tulosten ja kehitysjatusten viemistä heti takaisin käytäntöön. Strateginen maankäytön suunnittelu on tyyppillinen esimerkki kontekstista, jossa erilaisen asiantuntijajiedon huomioiminen sekä jatkuvasti muuttuvan epävarmuuden sietäminen on keskeistä suunniteltaessa vuosikymmeniksi eteenpäin. Tutkimuseettisten syiden vuoksi prosessi on täysin anonymisoitu.

PROSESSIN AIKANA järjestetyistä asiantuntijatapaisista koottiin aikasarja, josta ilmenivät tapaamisiin osallistuneet toimijat ja niissä keskustellut teemat. Aikasarja analysoitiin sosiaalisten verkostojen analyysillä (Wasserman & Faust 1994), joka on alunperin kehitetty erilaisen verkostorakenteiden kuvaamiseen. Menetelmää ei ole aiemmin hyödynnetty suunnittelun asiantuntijayhteistyön tutkimiseen, joten saadut tulokset validoitiin yksilöhaastatteluilla prosessiin osallistuneiden henkilöiden kanssa. Tulosten hyödynnettävyyttä arvioitiin ryhmähaastatteluilla eri organisaatioita edustavien suunnittelijoiden kanssa. Ryhmähaastatteluiden perusteella tulokset ovat tyyppillisiä myös muissa kuin nyt analysoidussa prosessissa.

ESIMERKKIPROSESSIN AIKANA järjestettiin noin 400 tapaamista, joihin osallistui noin 400 henkilöä pois lukien asukkaat, joita ei pystytty yksilöimään tutkimuskäyttöön saadusta datasta. Kokouksissa käsitellyt teemat luokiteltiin 15 pääteeman alle vastaamaan yleispiirteisesti kaupunkisuunnittelun aikana teetetävien asiantuntijaselvitysten teemoihin. Näihin teemoihin sisältyi esimerkiksi liikumiseen, viheralueisiin ja palveluihin liittyviä aiheita sekä yleiseen prosessin hallintaan kuuluvia teemoja. Prosessin aikana kokoustamiseen käytettiin noin 4000 tuntia, jonka lisäksi prosessissa tuotettiin noin 10500 tiedostoa noin 1100 tiedostokansioon. Puhutaan siis valtavista määristä resursseja jo yhden suunnitteluprosessin kohdalla.

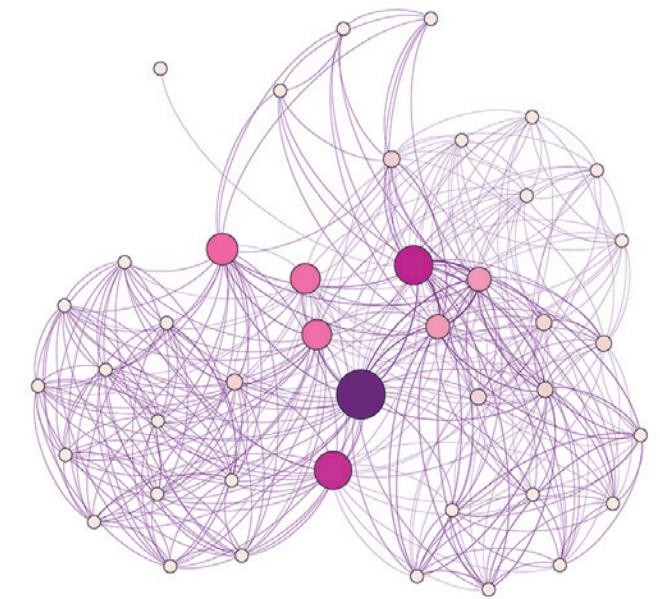
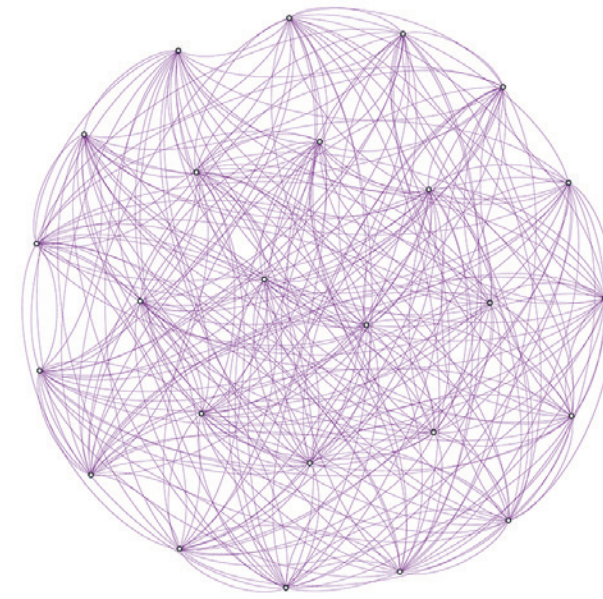
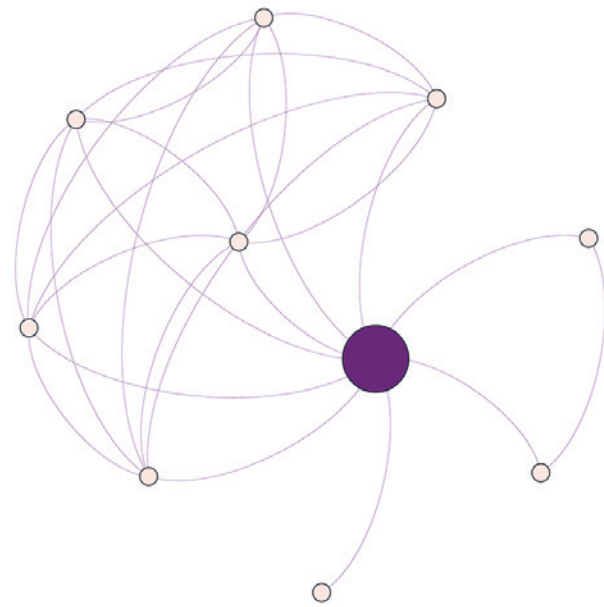
Vastaavatko suunnitteluprosessit kestävyden systeemiseen haasteeseen?

Yhteistyön verkostorakenteet vaihtelivat jatkuvasti prosessin aikana (Kuvio 1). Näillä rakenteilla viitataan siihen, miten paljon eri asiantuntijat osallistuiivat samoihin kokouksiin keskustelakseen teemojen keskinäisistä vaikutuksista, eli tapoihin, joilla tieto eri suunnitteluteemojen välillä liikkui. Myös prosessiin osallistuvien henkilöiden määrä, eli verkoston koko, vaihteli prosessin aikana. Toimijoita liittyi prosessin aikana mukaan tai poistui prosessista vieden mukanaan hiljaista ja dokumentoimatonta tietoa. Huolimatta siitä, että henkilöstön vaihtuvuus oli maltillista, vain yksi neljästä sadasta henkilöstä osallistui lähes kaikkiin kuvattuihin vaiheisiin.

ERITYISESTI PROSESSIN alkuvaiheessa asiantuntijoiden oli mahdollista keskustella toistensa kanssa oppiakseen toistensa teemoihin liittyvistä mahdollisuuksista ja rajoitteista sekä teemojen välisistä riippuvuuksista. Tämä näkyy verkostorakenteen tasapainoisuutena kuvion 1 ensimmäisissä kuvaajissa. Prosessin edetessä suunnitelman sisällöstä keskusteltiin kuitenkin pääosin erillisissä teematapaamisissa, joiden välillä

KUVIO 2.

Kolme esimerkkiä prosessin perusrakenteista: yksikeskuksinen, täydellinen ja monikeskuksinen verkosto.

tieto liikkui vain yhden tai kahden henkilön kautta. Yli puolet toimijoista työskenteli vain yhden viidestätoista teemasta parissa prosessin aikana käyden keskusteluita vain muutaman keskushenkilön kanssa. Tähän viittaavat kuvion 1 verkostorakenteet, joissa näkyy useita aliverkostoja. Nämä rakenteet olivat tyypillisiä prosessin alkuvaiheen jälkeen ja vaikuttivat haitallisesti tiedonkulkuun, oppimiseen, suunnitteluratkaisun kokonaisvaltaiseen ymmärrykseen sekä osallisten työmotivaatioon. Monet haastelluista korostivat, ettei prosessista muodostunut kokonaisvaltaista ymmärrystä yhteistyön temaattisen erottelun vuoksi. Tulosten perusteella sektorikohtaiset kokoukset eivät edistä kestäviin kokonaisratkaisuihin pääsemistä. Herääkin kysymys siitä, miten tämä vaikuttaa kaupunkisuunnittelun kykyyn käsitellä komplekseja haasteita.

TULOSTEN PERUSTEELLA suunnittelun kokonaisvaltaisen ymmärryksen syntyminen riippuu vahvasti yhteistyön rakenteista. Tutkitun prosessin verkostorakenteet jakautuivat viiteen perustyyppiin, joista on esitetty kolme keskeisintä kuviossa 2. Yksikeskuksisessa rakenteessa tiedonkulku ja teemojen yhteensovittaminen keskittyivät yhdelle henkilölle. Keskustelua käytiin sektorikokouksissa, eivätkä eri alojen asiantuntijat juurikaan olleet suorassa kontaktissa toisiinsa systeemisen kokonaisymmärryksen tukemiseksi. Täydellisessä rakenteessa toimijat osallistuivat prosessiin tasavertaisesti ja keskustelu eri alojen asiantuntijoiden välillä oli jatkuvaa. Rakenteen haasteena on kuitenkin resurssi-intensiivisyys, kun suuri määrä henkilöitä tapaa toisiaan usein. Monikeskuksiset rakenteet mahdollistivat samanaikaisesti temaattisen asiantuntemuksen syventämisen ja suunnittelun kokonaisymmärryksen vahvistamisen muodostamalla joustavan verkoston, jossa yhden toimijan vaihtuminen ei aiheuttanut riskiä ymmärryksen ja tiedon säilymisen kannalta.

Tiedon jakamattomuus estää kestävien suunnitteluratkaisujen syntymistä

Tutkimuksen perusteella kaupunkisuunnittelu vaatii aidosti verkostomaisen toimintatavan. Ymmärryksen lisääminen asiantuntijayhteistyöstä on edellytys suunnitteluprosessien kehittämiseksi sekä kestävien suunnitteluratkaisuiden mahdollistamiseksi. Tulosten perusteella vahvasti tavoitteellinen verkostojajattelu ei kuitenkaan ole vielä tyypillistä monissa suunnitteluorganisaatioissa. Useissa kunnissa on tunnistettu digitalisaation mahdollisuudet suunnittelun tietopohjan kehittämisessä. Tämän rinnalla on kuitenkin tärkeää muistaa, että kaikkien tiedonkulun rakenteiden perustaso ovat ihmiset, joiden työmotivaatio, persoonallisuus, ja henkilökohtaiset arvot vaikuttavat siihen miten he tätä käytössä olevaa tietopohjaa hyödyntävät, ja miten he tekevät yhteistyötä eri asiantuntijamustensa välillä.

TAVOITTEELLINEN VERKOSTOAJATTELU korostaa suunnitteluyhteistyön olevan enemmän kuin ihmisten kokoamista saman pöydän ympärille. Tärkeää on, että tieto eri asiantuntijoiden välillä saadaan kulkemaan ja kehittymään eteenpäin. Kun prosessit perustuvat jaettuun asiantuntemukseen, käytössä olevan osaamisen määrä kasvaa. Tällainen asiantuntijusrajat ylittävä yhteistyö ei kuitenkaan rakennu hetkessä, vaan verkoston kehittyminen ja luottamuksen syntyminen vaativat aikaa ja pitkäjänteistä suunnittelua. Tietoinen pyrkimys eri asiantuntijuuksia integroivaan prosessirakenteeseen tukee organisaation kykyä oppia ja työskennellä kompleksien haasteiden parissa jatkuvan muutoksen keskellä. Kaupunkien kohtaamat kompleksit haasteet vaativatkin kaupunkisuunnittelun toimijoilta kykyä ja halua asiantun-

temuksensa jakamiseen yli sektorirajojen kestävämpien suunnitteluratkaisuiden mahdollistamiseksi. ■

SUSA ERÄRANTA toimii arkkitehtina Helsingin kaupungin kaupunkiympäristön toimialalla. Artikkelin perustuu kirjoittajan väitöskirjaan maankäytön suunnittelun ja liikennetekniikan alalta Aalto-yliopistossa.

Kirjallisuus:

Argote, L. 2013. *Organizational Learning: Creating, Retaining and Transferring Knowledge*. Heidelberg: Springer.

Argyris, C. & Schön, D.A. 1996. *Organizational Learning II. Theory, Method, and Practice*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Batty, M. 2005. *Cities and Complexity: Understanding Cities with Cellular Automata, Agent-based Models, and Fractals*. Cambridge, MA: MIT Press.

Boonstra, B. 2015. *Planning Strategies in an Age of Active Citizenship: A Post-Structuralist Agenda for Self-Organization in Spatial Planning*. In *Planning*.

de Roo, G. 2017. Ordering Principles in a Dynamic World of Change-On Social Complexity, Transformation and the Conditions for Balancing Purposeful Interventions and Spontaneous Change. *Progress in Planning*.

Eräranta, S. 2019. *Memorize the Dance in The Shadows? Unriddling the Networked Dynamics of Planning Processes through Social Network Analysis*. Väitöskirja, Aalto-yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-60-8403-9>

Forester, J. 2008. *Understanding Planning Practice. Contemporary Movements in Planning Theory*, 35–76.

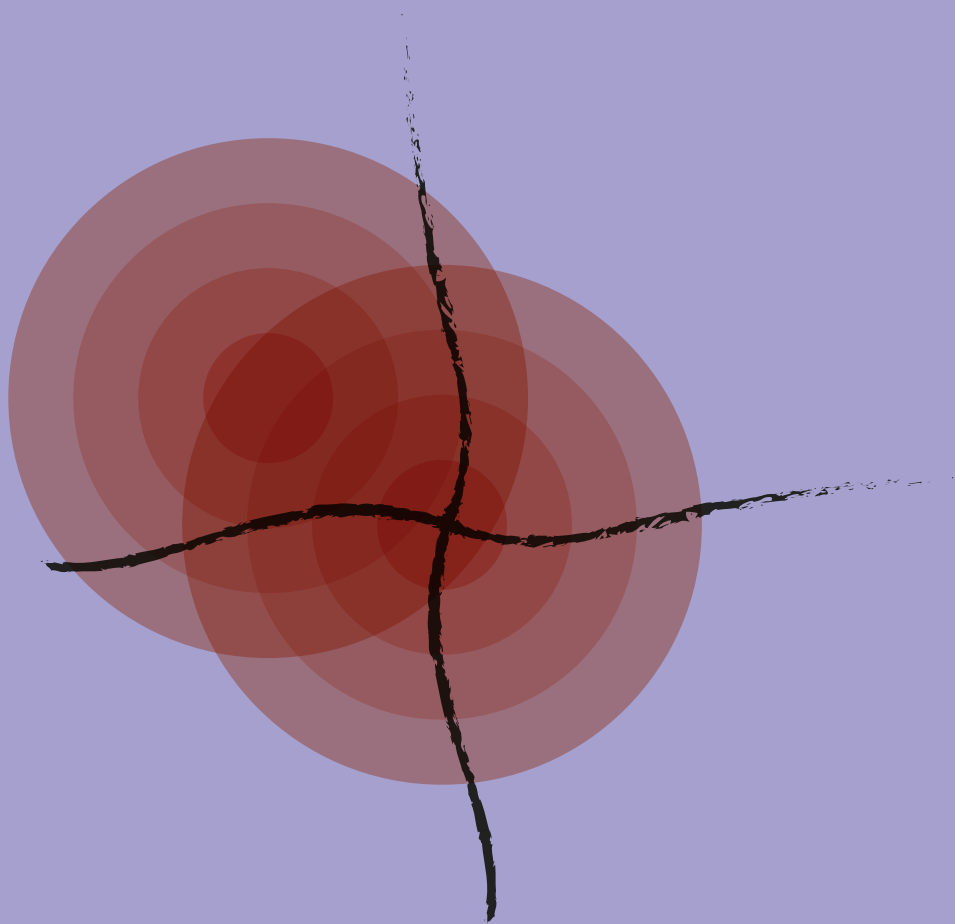
Healey, P. 1997. *Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies*. Basingstoke: Macmillan.

Holden, M. 2012. Is Integrated Planning Any More than the Sum of Its Parts? Considerations for Planning Sustainable Cities. *Journal of Planning Education and Research*, 32(3), 305–318.

Innes, J.E. & Booher, D.E. 2010. *Planning with Complexity: An Introduction to Collaborative Rationality for Public Policy*. London: Routledge.

Schön, D.A. 1983. *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. New York: Basic Books.

Wasserman, S. & Faust, K. 1994. *Social Network Analysis: Methods and applications (Vol. 8)*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Unohdettu alueliitoshanke 1970–72 – mihin Helsingin toinen suuri laajenemisyritys kariutui?

● **MATTI O. HANNIKAINEN**

Kasvavat kaupungit tarvitsevat maata. Jo 1900-luvun alusta alkaen Suomen kaupungistuminen kiihdytti niin Helsingin kuin myös Espoon kauppala- ja Helsingin maalaiskunnan väestönkasvua, mistä syystä Helsingin kaupunki pyrki koko 1900-luvun varmistamaan kasvulleen välttämättömän maan sekä ostoin että alueliitoksin. 1960-luvun lopulla, parikymmentä vuotta suuren alueliitoksen (ks. alempana) jälkeen, Helsingin kaupungin johto ryhtyi valmistelemaan uutta alueliitosta. Tämä artikkeli tarkastelee vuosina 1970–72 tehtyä alueliitosselvitystä ja asettaa sen osaksi pääkaupunkiseudun kasvua.

Väärinkäsitys?

Vuosi 1972 oli juuri alkamassa, kun pääministerinä toiminut ylipormestari Teuvo Aura piti Senaatintorilla perinteisen kaupunginjohtajan uudenvuodenpuheen. Aura onnitteli uusia Espoon ja Kauniaisten kaupunkeja sekä Vantaan kauppala¹ toivoen samalla, että ”paljon väärinkäsityksiä aiheuttaneeseen alueliitoskysymykseen voitaisiin suhtautua tämän jälkeen asiallisesti” (Aura 1972). Mihin alueliitoskysymykseen Aura viittasi ja miksi hän puhui väärinkäsityksistä? Pääkaupunkiseudulla vuosina 1970–72 käyty liitoskeskustelu on jäänyt yllättävän vähälle huomiolle, vaikka sen tavoitteena oli suur-Helsingin luominen. Tämä artikkeli pyrkii valottamaan Helsingin kenties vähiten tunnettua liitoskeskustelua: mikä käynnisti liitoshankkeen ja miksi se jäi toteutumatta?

1) Espoon maalaiskunnasta tuli kauppa vuonna 1963 ja kaupunki vuonna 1972. Helsingin maalaiskunta muuttui Vantaan kauppalaksi vuonna 1972 ja kaupungiksi 1974. Kauniaisista tuli kauppa vuonna 1920 ja kaupunki 1972.

Kuntaliitoksia

Suomi oli 1960-luvun lopulla voimakkaassa muutoksessa kaupungistumisen kiihtyessä ja yhteiskunnan teollisuudessa. Maan suurimpana kaupunkina Helsingin väkiluku oli jatkanut kasvuaan samalla, kun Espoon kauppala ja Helsingin maalaiskunnan väestöt kasvoivat huomasti hyötyen pääkaupungin vetovoimasta (Taulukko 1).

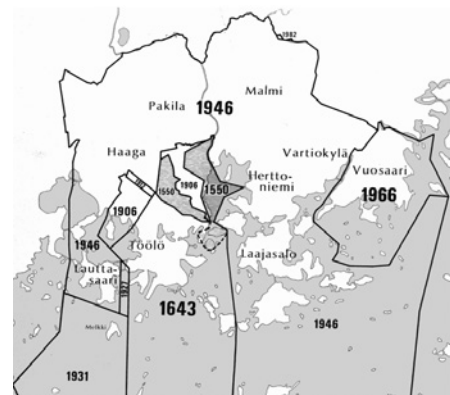
KAUPUNGISTUMINEN OLI johtanut muualla Suomessa kuntaliitosten aaltoon: 1960-luvulla peräti 30 kuntaa lakkautettiin (Perälä 1983, 71). Helsingin johto vaistosi tilaisuutensa uuteen suureen alueliitokseen (SK 1967; SSD 1968). Tavoitetta ilmensi apulaiskaupunginjohtaja Aatto Väyrysen näkemys Helsingistä ahtaana kaupunkina:

” Helsingin seudun kannalta [ei] voisi olla oikein, että kaupungin alueliitostarpeisiin suhtauduttaisiin ennakkoluuloisemmin ja kielteisemmin kuin kasvavien asutuskeskusten vastaaviin tarpeisiin muualla maassa.” (Väyrynen 1968, lisäys sulkeissa kirjoittajan).

AJATUS ALUELIITOKSESTA ei ollut uusi. Vuonna 1946 Helsinki oli kasvanut suuren alueliitoksen tuloksena pinta-alaltaan lähes viisinkertaiseksi (Kuvio 1). Siinä missä useat kaupungit kuten Viipuri, Turku, Tampere ja jopa Joensuu olivat kasvaneet alueliitoksin 1920- ja 30-luvuilla, oli Helsinki joutunut odottamaan (Perälä 1983, 64–74). Helsingin kasvun seurauksena oli sen ympärille rakentunut esikaupunkivyöhyke, joka koostui neljästä Helsingin maalaiskunnasta itsenäistyneestä kunnasta (Huopalahden 1920, Oulunkylä 1921, Kulosaari 1922 ja Haagan kauppala 1923) sekä useista taajaväkisistä yhdyskunnista, joihin lukeutuivat muiden muassa Leppävaara, Lauttasaari, Munkkiniemi, Pitäjänmäki, Pakinkylä (Pakila), Pukinmäki ja Degerö (Laajasalo)² (Turpeinen 1997, 13).

VUONNA 1928 valtioneuvosto oli nimittänyt maisteri Yrjö Harvian selvittämään Helsingin alueliitosta, mutta selvitys valmistui vasta vuonna 1936. Selvityksessään Harvia ehdotti koko esikaupunkialueen liittämistä Helsinkiin sekä kahden uuden kunnan perustamista. Tärkeimpänä perusteena oli useimmiten kaavoittamatta kasvaneiden esikaupunkien yhdistäminen kaupunkiin ja siten

2) Taajaväkisiä yhdyskuntia sijaitsi sekä Helsingin maalaiskunnan että Espoon ja Huopalahden alueilla.

KUVIO 1. Helsingin kasvu 1550–1966. Lähde: Helsingin kaupunki.

osaksi säänneltyä rakentamista. Toisena perusteena oli Helsingin kaupungin huomattava maanomistus liitosalueilla. Kolmantena perusteena oli taata riittävän laajan alue Helsingin kasvulle. Neljäntenä syynä oli yhtenäisen talousalueen hahmottaminen, sillä Harvia piti suur-Helsingin luomista koko pääkaupunkiseudun etuna (Yrjänä 2013, 92–94). Kaupunginvaltuusto hyväksyi Harvian ehdotuksen pienin muutoksin kesäkuussa 1939, minkä jälkeen Harvia luovutti lopullisen selvityksensä valtioneuvostolle toukokuussa 1940, mutta toinen maailmansota siirsi asian käsittelyä (Turpeinen 1997, 13). Harvian työn merkitystä korosti se, että seuraavat liitoskeskustelut kohdistuivat selvityksessä mainittuihin alueisiin.

Ylipormestari Lauri Aho piti kuitenkin kuntaliitosta voimassaolevan lain perusteella helpoimpana ratkaisuna Helsingin ongelmiin.

JATKOSODAN PÄÄTTYTYÄ valtioneuvosto hyväksyi Helsingin alueliitoksen lokakuussa 1944, mutta supisti huomattavasti Harvian viimeisintä ehdotusta. Tästä huolimatta Helsingin pinta-ala kasvoi yli 130 neliökilometrillä, mistä suurin osa oli entistä Helsingin maalaiskuntaa (110 km²). Samalla kaupunki sai uusia asukkaita noin 51 000. Helsinkiin liitettiin niin Huopalahden, Oulunkylän, Haagan ja Kulosaaren kunnat sekä Helsingin maalaiskunnasta Pakilan ja Laajasalon taajaväkiset yhdyskunnat sekä muiden muassa Malmin että Pukinmäen tilat (Kuvio 1). Sen sijaan Espoo ja Sipoo säilyivät koskemattomina, vaikka Harvia oli ehdottanut Hagalundin (Tapiola), Kilon, Leppävaaran kuin myös Vestersundin alueen liittämistä kaupunkiin (Turpeinen 1997; Yrjänä 2013).

HELSINKI HALUSI valtioneuvoston alueliitoksesta rajaamia Espoon itäosia, mikä johti uuteen liitoselvitykseen. Sen toimitti hallitussihteeri Otto Larma vuosina 1947–49 päätyen suosittamaan Espoon itäosien liittämistä Helsinkiin. Valtioneuvosto jätti asian pöydälle johtuen niin Helsingin kaupungin kuin myös Espoon maalaiskunnan vastustuksesta. Kaupungilla oli suuria vaikeuksia selvittää vuonna 1946 liitettyjen alueiden kaavoittamisesta ja rakentamisesta. Espoon hallinto vastusti väkierikkaiden alueiden menetystä (Yrjänä 2013, 111). Jälkiviisaana Teuvo Aura harmitteli sitä, että Helsinki oli luopunut Espoon itäosien liittamisestä kaupunkiin 1950-luvulla, jolloin se oli-

si ollut mahdollista toteuttaa (Hbl 1972). Vaikka Espoo selvisi kahdesta liitosselvityksestä jakamattomana kuntana, ei Helsinki luopunut tavoitteesta saada Espoon itäosat omakseen.

VUODEN 1946 jälkeen seuraava suurempi alueliitos kohdistui Helsingin maalaiskuntaan ja Vuosaareen. Helsingin maalaiskunnan hallinto oli pyrkinyt varjelemaan ”kunnan maalaismaista olemusta”, mutta 1960-luvun alussa tavoite ei enää vastannut todellisuutta maalaiskunnan kaupungistumisen nopeutuessa (Ahtiainen & Tervonen 2002, 124) (Taulukko 1). Vuosaari muodostui ongelmaksi Helsingin maalaiskunnalle, koska yksityisen rakennuttajan (Asuntosäästäjät ry.) tiiviisti kaavoittama ja pääosin rakentamakin alue sijaitsi erillään muusta maalaiskunnasta liittyen tiiviimmin kaupunkiin. Joulukuussa 1964 Helsingin kaupunginjohto ehdotti Vuosaaren liittämistä Helsinkiin (Kolbe 2002, 200). Vieriset Rastilan ja Uutelan tilat oli liitetty kaupunkiin jo 1950-luvun alkupuolella (Yrjänä 2012, 106). Kaupungin ja maalaiskunnan yhteinen Vuosaari-toimikunta sopi alueliitoksesta huhtikuussa 1965 ja jo kesäkuussa valtioneuvosto päätti Vuosaaren (yhteensä 33,5 km² ja noin 8000 henkilöä) liittämistä Helsinkiin vuoden 1966 alusta (Johansson 1971b, 9; Yrjänä 2013, 123–127) (Kuvio 1). Samalla Helsingin johto hahmotteli jo suurkuntaa ja uutta suurta alueliitosta.

Liitosintoa ja -pelkoa

Julkisen keskustelun uudesta alueliitoksesta välttämättömänä ratkaisuna Helsingin maapulaan käynnisti Helsingin kaupunginvaltuuston puheenjohtaja Teuvo Aura Arkkitehtiliiton neuvottelupäivillä huhtikuussa 1966 (HS 1966a). Auran asema merkitsi sitä, että puhe uutisoitiin useassa sanomalehdessä (ks. esim. HS 1966b; Hbl 1966; SSD 1966; US 1966; Helsinki-lehti 1966; KU 1966). Ylipormestari Lauri Aho suhtautui ajatukseen varauksellisemmin, koska ehdotettu liitos tarkoittaisi Helsingin maalaiskunnan lakkauttamista (HS 1966c). Aho piti kuitenkin kuntaliitosta voimassaolevan lain perusteella helpoimpana ratkaisuna Helsingin ongelmiin. Näistä merkittävimmät olivat sekä asuntorakennus- ja teollisuustoimintaan kaavoitetun maan loppuminen että suurteollisuuden ja hyvätyuloisten veronmaksajien poismuutto (HS 1967a; US 1967; Suomenmaa 1968; Hbl 1968; HS 1968a).

NAAPURIKUNTIEN EDUSTAJAT tyrmäsivät liitosajatuksen pitäen kuntien yhteistyötä mielekkäämpänä. Esimerkiksi Espoon kauppala- ja valtuuston puheenjohtaja Erkki Laine arvosteli Helsinkiä veronmaksajien haalimisesta omien suurhankkeidensa kuten metron ja keskustasuunnitelman rahoittajiksi (Suomenmaa 1966; HS 1967c). Valtiokaan ei tukenut ajatusta suur-Helsingistä. Sisäministeriön kansliapäällikkö Arno Hannus piti ehdotusta epärealistisena, josta ”olisii syytä luopua ja kohdistaa pyrkimykset yhteistyön pohjalle rakentuvaan tarkoituksenmukaiseen ratkaisuun.” (HS 1967b) Samalla muodostui alkavan keskustelun asetelma: Helsinki halusi lisämaata, Espoon kauppala ja Helsingin maalaiskunta vastustivat kaikkia liitosehdotuksia (HS 1967d).

HELSINGIN KAUPUNGINVALTUUSTO hyväksyi kaupunginhallituksen esityksen joko suurkunnan muodostamisesta tai suurista alueliitoksista hyläten niin sanotun Hannuksen komitean jaoston ehdotuksen laajasta kuntaliitosta lokakuussa 1967 (Helsingin kaupunginhallitus 1967; Helsingin kaupunginvaltuusto 1967). Seuraavan vuoden huhtikuussa kaupunginvaltuusto vahvisti päätöksensä (Helsingin kaupunginvaltuusto 1968). To-

TAULUKKO 1.

Väestönkasvu Espoossa, Helsingissä ja Helsingin maalaiskunnassa vuosina 1920–70.

	1920	1930	1940	1950	1960	1970	Kasvu (1920–70)	Kasvu (%)
Espoo	8 817	11 370	13 378	22 776	53 042	92 655	83 838	951
Helsinki	152 200	205 833	252 484	368 519	448 315	523 677	371 477	244
Helsingin kanta-kaupunki	152 200	205 833	252 484	283 335	268 712	220 978	68 778	45
Helsingin maalaiskunta	17 343	21 927	30 266	14 976	41 906	72 215	54 872	316

(Helsinki 2018, 25; Espoon kaupunki 2007, 22; Vantaa 2012, 29)

sin Helsingin Sanomat ennakoivat, että "Helsingin kaupungin ja maalaiskunnan liitos ei kuitenkaan ole ainakaan lähivuosina näköpiirissä ja tuskinpa siitä myöhemminkään mitään tulee" johtuen valtionhallinnon varauksellisesta suhtautumisesta (HS 1968b). Uudenmaan lääninhallituksen esitys koko läänin kuntajakouudistukseksi ei käsitellyt pääkaupunkiseutua, mikä herätti tyytymättömyyttä kaupunginjohtajistossa ja -valtuustossa (Helsingin kaupunginvaltuusto 1969). Helmikuussa 1970 kaupunginvaltuusto käsiteli kunnallisen yhteistoiminnan järjestysmuotokomitean mietinnön päättäen vahvistaa aikaisemmat päätöksensä. Käytännössä valtuusto asetti ensisijaiseksi tavoitteeksi Helsingin sekä Espoon ja Kauniaisten kauppalat että Helsingin maalaiskunnan kattavan suurkunnan perustamisen ja sitä valmistelevalle selvityksen teettämisen puolueettomalla selvitysmiehellä (Helsingin kaupunginvaltuusto 1970). Kesäkuussa 1970 Helsingin kaupunginhallitus esitti sisäasiainministeriölle selvitysmiehen asettamista pääkaupunkiseudun kunnallisen jaotuksen muuttamisen tarkistamiseksi (Järvinen 1970).

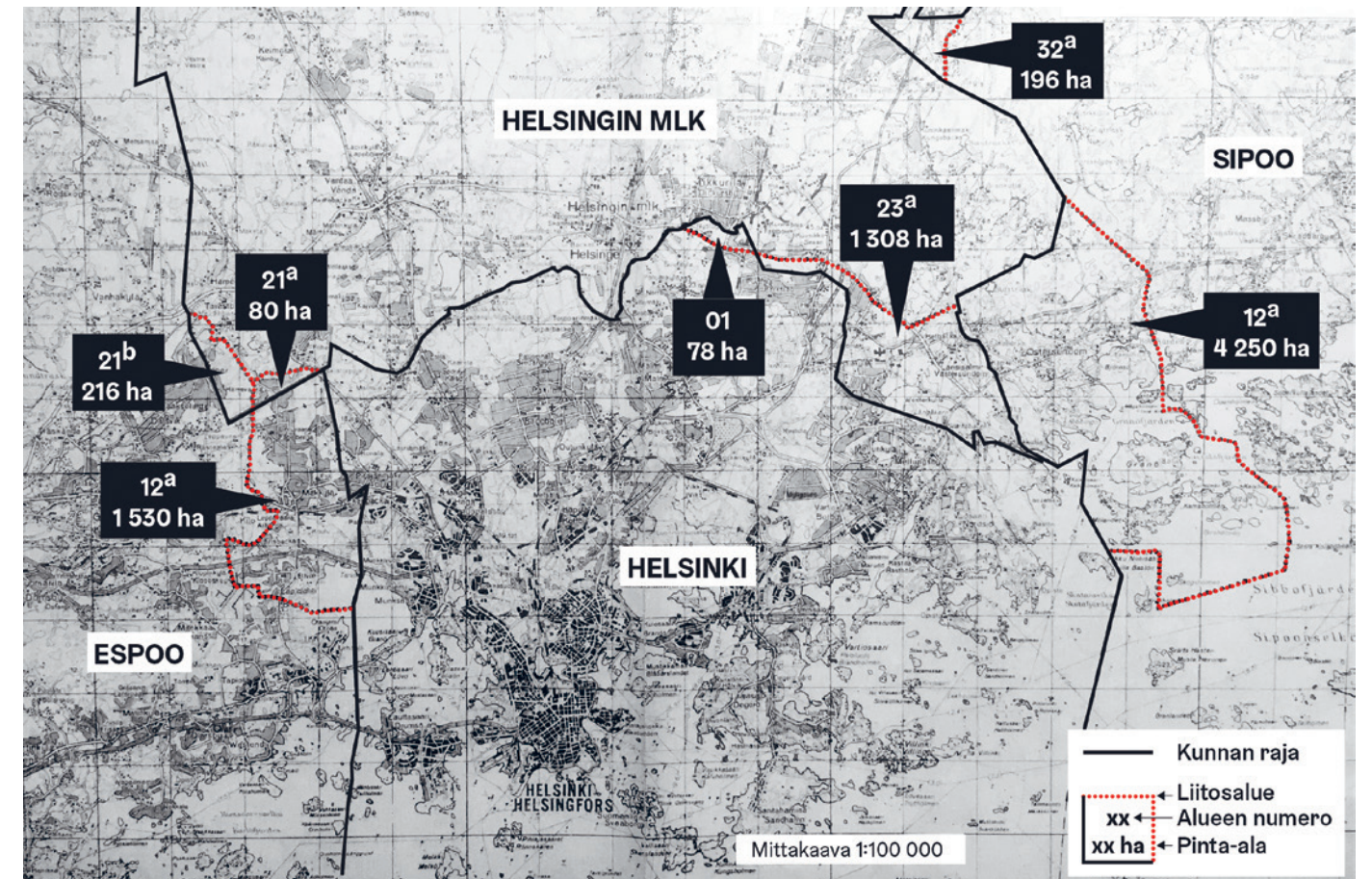
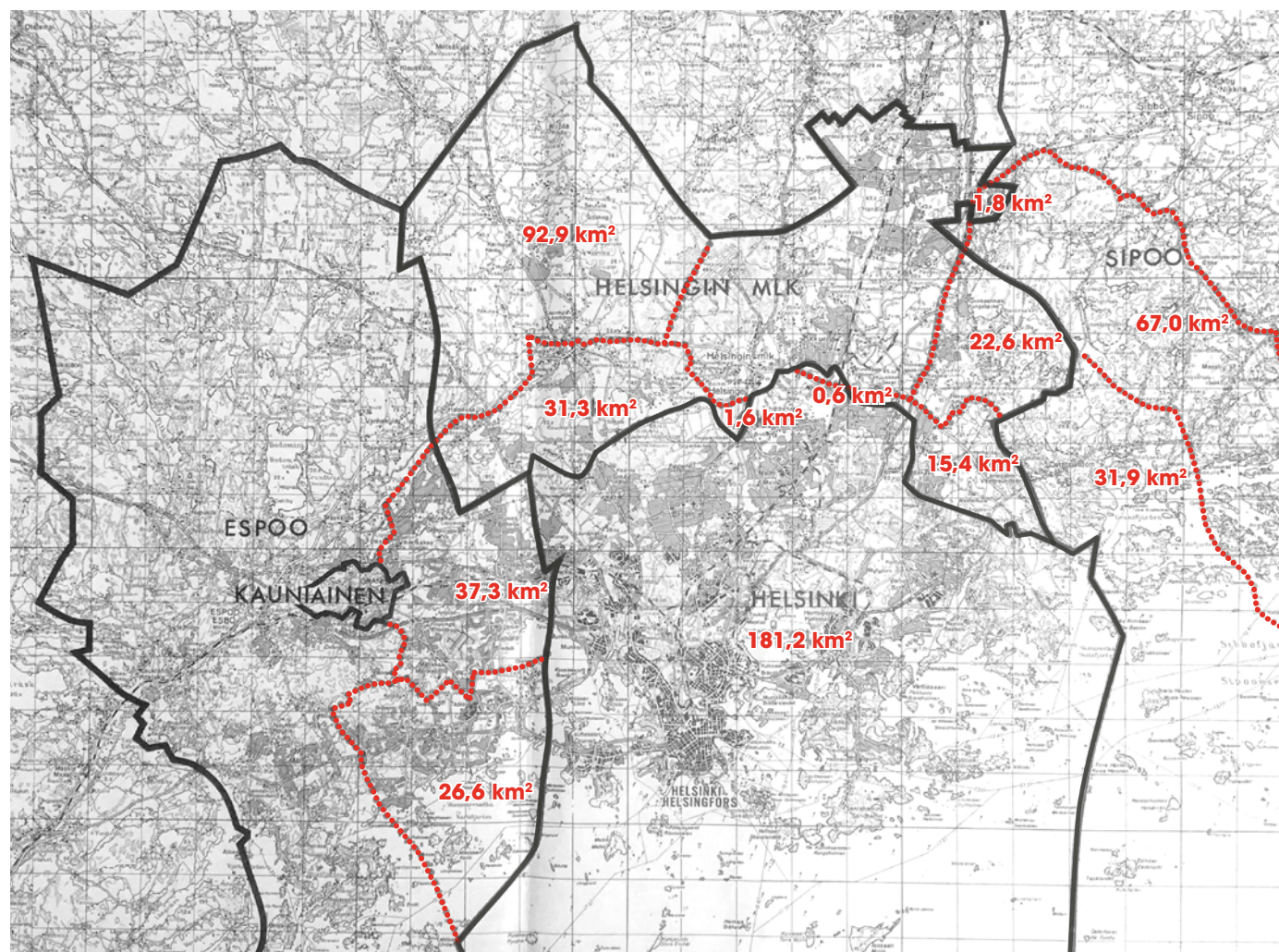
VALTION INTO kuntaliitoksiin oli laimennut vuonna 1967 toteutetun Lappeenrannan kaupungin suuren alueliitoksen aiheuttaman arvostelun jälkeen (Perälä 1983, 72–73). Osana liitosta oli lakkautettu Lauritsalan kauppalat, mikä toimi esimerkkinä kauppalan liittämistä kaupunkiin. Se nostatti Helsingin naapurikunnissa pelon kuntaliitoksesta, kuten ylipormestari Lauri Aho totesi (US 1967). Helsingin valtuuston päätettyä liitosselvityksestä Espoon kauppalanvaltuusto sekä Helsingin maalaiskunnanvaltuusto päättivät hakea kaupunkioikeuksia (HS 1967e; HS 1967f). Helsingin Sanomat arvostelivat kaupunginjohtajan liitosintoa ja kuntien yhteistyön sivuuttamista, mikä osaltaan oli johtanut asetelman lukkiutumiseen (HS 1967g).

Ehdotus ja selvitys

Selvitystyö käynnistyi sisäasiainministeriön määrättyä 6.7.1970 Kaupunkiliiton toimitusjohtajan Lars Olov (L. O.) Johanssonin tekemään selvityksen tarpeesta muuttaa kunnallista jaotusta Helsingin kaupungin ja sen naapurikuntien vä-

KUVIO 2.

Helsingin esittämät alueliitosvaatimukset. Lähde: Johansson 1971b. Helsingin esittämät liitosalueet merkitty pisteiviivoituksella.

KUVIO 3.

Selvitysmiehen alueliitosehdotukset. Lähde: L.O. Johanssonin selvitykset pääkaupunkiseudun alueliitosmahdollisuuksista 1970–72, Ubj:1. KLA.

lillä sekä mahdollisista suppeahkoista rajansiirroista. Helsingin toiveen vastaisesti selvityksen tavoitteena ei ollut laajat alueliitokset tai peräti kuntaliitos (Sisäministeriö 1970a). Tosin Johansson kirjasi selvityksen lähtökohdaksi Helsingin "aluetarpeen" selvittämisen (Johansson 1971a). Selvityksen pohjaksi varten Johansson pyysi Helsingiltä ehdotuksen kaupungin alueliitostoiveista (Johansson 1971b, III). Helsingin neuvottelijat – apulaiskaupungin johtaja Aatto Väyrynen, virastopäälliköt Pentti Lehto ja Lars Hedman sekä rahoitusjohtaja Pentti Linturi – luovuttivat ehdotuksensa Espoosta ja Helsingin maalaiskunnasta liitettävistä alueista 29. maaliskuuta 1971, kun taas ehdotus Sipoon kunnasta liitettävistä alueista valmistui vasta 8. huhtikuuta. Ehdotukset edustivat enemmän tekijöidensä kuin kaupunginvaltuuston tai edes kaupunginhallituksen näkemystä. Silti neuvottelijoiden toimiminen kaupunginhallituksen val-

tuuttamina teki ehdotuksista Helsingin kaupungin virallisia esityksiä (ks. Helsingin mlk 1971a). Käytännössä alueliitoskeskustelua käytiin vähintään yhtä paljon Helsingin ehdotuksesta kuin virallisesta selvityksestä.

HELSINGIN NEUVOTTELIJOIDEN ehdotus ylitti Harvian ehdotuksen niin pinta-alaltaan (326,6 neliökilometriä) kuin väestömäärältään (100 900 henkilöä). Helsingin maalaiskunnasta liitettäisiin yhteensä 165,6 km² ja noin 33 900 henkilöä eli noin 47 % maalaiskunnan väestöstä. Vastaavasti Espoosta liitettäisiin yhteensä 62,1 km² ja noin 62 500 espoolaista eli lähes 70 % kauppalan väestöstä. Sipoosta Helsinkiin liitettäisiin koko läntinen Sipoo (Östersundom ja Nikkilä) eli yhteensä 98,9 km² ja noin 2000 henkilöä (Johansson 1971b, Espoon kauppalat 1971) (Kuvio 2). Perusteena näiden alueiden liittämiseen oli se, että ne muodostivat yhtenäisen työ- sekä

asunto(markkina-)alueen kaupungin kanssa. Todelliset syyt olivat taloudelliset: Helsingin kaupunki oli erityisen huolissaan teollisuuden ja varakkaiden veronmaksajien muutosta ympäryskuntiin (Johansson 1971b, 11–69).

HELSINGIN EHDOTUKSEN sekä Espoon, Helsingin maalaiskunnan ja Sipoon siitä antamien vastineiden perusteella Johansson laati virallisen alueliitosehdotuksen. Se valmistui jo toukokuun 4. päivänä 1971, vaikka se julkistettiin vasta 24. päivä. Selvitys noudatti Johanssonin saamia ohjeita suppeahkoista rajansiirroista, joiden tarkoituksena oli tasapainoisemman kuntarakenteen luominen. Johansson pyrki säilyttämään kaikki neljä kuntaa "elinkelpoisina ja voimakaina peruskuntayksikköinä" (Johansson 1971b, 224). Johansson ehdotti, että Sipoosta liitettäisiin Östersundom (42,5 km²) Helsinkiin ja Myras (1,94 km²) Helsingin maalaiskuntaan. Helsingin maa-

Helsinki näkee itselleen negatiivisena seikkana sen, että espoolaiset käyvät työssä Helsingissä ja katsoo tästä aiheutuvan itselleen taloudellisia rasitteita. Toisaalta Helsinki tulkitsee negatiiviseksi seikaksi sen, että elinkeinoelämää kehittyi ympäryskuntiin.

laiskunnasta puolestaan liitettäisiin Hämevaara, Tammisto, Vaarala, Rajakylä, Länsimäki ja Länsisalmi (11,75 km²) Helsinkiin ja Linnainen (2,1 km²) Espooseen. Espoosta taas liitettäisiin Laajalahti, Leppävaara, Lintuvaara ja Mäkkylä (13,74 km²) Helsinkiin. Vastaavasti Helsingistä liitettäisiin Ala-Tikkurila (0,78 km²) Helsingin maalaiskuntaan (Kuvio 3). Käytännössä Espoon maapinta-ala vähenisi 11,64 km² ja kauppalaan väestö 10 490 henkilöä, Helsingin maalaiskunnan 13,21 km² ja 5 135 henkilöä sekä Sipoon 26,26 km² ja 700 henkilöä, kun taas Helsingin pinta-ala kasvaisi peräti 51 neliökilometrillä ja kaupungin väkiluku 16 325 henkilöllä (Johansson 1971b, 220–222). Tärkeimpinä perusteluina alueliitoksille Johansson piti toimivampien kuntarajojen luomista, Helsingin lisämaatarvetta erityisesti ”sosiaalisen asuntorakennustoiminnan” jatkamiselle sekä kaupungin maanomistusta ehdotetuilla liitosalueilla. Esimerkkinä sopivasta liitosalueesta Johansson piti Leppävaaraa, josta oli vielä paremmat yhteydet Helsingin keskusta kuin Espoon keskukseen (Johansson 1971b, 195–196).

TOSIN JOHANSSON arvosteli Helsingin kaavoitusta ja väljää rakentamista selvityksessään varsin voimakkaasti, vaikka huomioi kaupungin liiallisen tiivistämisen ongelmat esimerkiksi viheralueiden vähenemisenä (Johansson 1971b, 171–172). Helsingin vedottua kaavoitettavan maa-alueen loppumiseen, Johanssonin käsin kirjoittama kommentti: ”Entä rakennuskelpoista?” viittasi selvitysmiehen huomaamaan eroon kaavoitetun ja toistaiseksi kaavoittamattoman, mutta rakentamiskelpoisen maan välillä, mitä Helsingistä löytyi paljon (Järvinen 1970). Johansson esitti valtioneuvostolle ehdotettujen liitosten toimittamista vuoden 1973 alkuun mennessä, vaikka ympäryskunnat vastustivat niitä (Johansson 1971b, 228). Johansson totesikin ehdotuksensa täyttävän ”lain mukaiset edellytykset siinäkin tapauksessa, että kunnat niitä vastustavat” (Yhteenveto 1971, 3).

Vastarinta

Espoo, Helsingin maalaiskunta ja Sipoo vastustivat yhtä määrätietoisesti niin Helsingin epävirallista ehdotusta kuin myös Johanssonin virallista selvitystä. Niiden mielestä kummassakaan ei oltu kyetty osoittamaan yhtään merkittävää epäkohtaa, jonka ehdotetut alueliitokset poistaisivat. Esimerkiksi kaavoituslainsäädäntö oli yhdenvertaistanut kaupungit, kauppalat ja maalaiskunnat 1960-luvulla (Yrjänä 2013, 130). Liitosten sijaan ympäryskunnat korostivat uuden Pääkaupunkiseudun yhteistyötoimikunnan (YTT) merkitystä. Tosin Johansson piti ympäryskuntien asennoitumista periaatteellisena niiden vastustaessa itse aikaisemmin ehdottamia suppeita alueliitoksia kuten Myraksen ja Hämevaaran liittämistä Helsingin maalaiskuntaan (Johansson 1971b, 222–223). Verrattuna Harvian liitosselvitykseen

Helsinki oli ymmärtänyt muutoksen alueliitosperusteluissaan todeten, että merkittävin syy ei enää ollut kaavoittamattomien esikaupunkien synnyn esittäminen, vaan laajempi taloudellinen näkökulma. Helsinki vetosi kanta-kaupungin liikenteellisiin ongelmiin, mitkä johtuivat juuri ympäryskunnista tulevasta henkilöautoliikenteestä (Helsingin mlk 1971b; Espoon kauppa 1971). Espoon kauppalaan edustajat pitivät perustelua kestävämmänä:

Helsingin taloudelliset alueliitosperustelut kaiken kaikkiaan ovat selvästi ristiriidassa keskenään. Helsinki näkee itselleen negatiivisena seikkana sen, että espoolaiset käyvät työssä Helsingissä ja katsoo tästä aiheutuvan itselleen taloudellisia rasitteita. Toisaalta Helsinki tulkitsee negatiiviseksi seikaksi sen, että elinkeinoelämää kehittyi ympäryskuntiin. Jos ensin mainittua seikkaa Helsinki pitää itselleen epäedullisena, tulisi sen johdonmukaisuuden vuoksi pitää elinkeinoelämän kehittymistä ympäristökunnissa myönteisenä asiana, sillä tämä vähentää työssäkäyntiä Helsingissä ja samalla kaikkea Helsingin väittämiä työssäkäynnin negatiivisia seurauksia.”
(Johansson 1971b, 90)

ESPOO PÄÄTTELI kaunistelematta, että: ”liitoshankkeiden ainoa todellinen tarkoitus on saada Espoosta veronmaksajia Helsingin kaupunkiin.” (Espoon kauppa 1971, 40) Keskinäiseen syyttelyyn keskittynyt liitoskeskustelu jätti huomion: kuntien välisen taloudellisen kilpailun kiristymisen. Johansson totesi, että pääkaupunkiseutu kaipasi vahvempaa seutukaavoitusta, jotta koveneva kilpailu ei heikentäisi palveluiden saavutettavuutta (Johansson 1971b, 224).

YMPÄRYSKUNNAT HYÖDYSIVÄT sangen tavasti ajan hengen mukaista aluepolitiikkaa. Niiden näkökulmasta Helsingin rajoittamaton kasvu ei vastannut ”yleistä etua” alueellisesti tai valtiollisesti sen kiihdyttäessä muun Suomen. (Espoon kauppa 1971) Espoo tosin jätti mainitsematta oman väestönkasvunsa, joka suhteellisesti ylitti Helsingin kasvun (ks. taulukko 1 edellä). Samaten Sipoo vetosi valtakunnalliseen aluepolitiikkaan, jonka ”tulee luoda toimintakykyisiä ja elinvoimaisia yksiköitä myös Helsingin ulkopuolelle eikä keskittää toimintoja yksinomaan Helsingin seudulle.” (Sipoo 1971) Espoo varoitti myös suur-Helsingin kasvavan liian voimakkaaksi poliittiseksi toimijaksi, jolla olisi ”vähintään 50 kansanedustajaa eduskunnassa. Sen taloudellinen ja poliittinen voima kääntäisi päälaelleen nykyiset kehitysaluepoliittiset suuntaviivat. Se olisi valtio valtiossa.” (Westerlund 1971; ks. Espoon kauppa 1971).

YMPÄRYSKUNNAT PYRKIVÄT kuvaamaan itsensä kunnallisen itsehallinnon ja lähidemokratian esimerkkeinä. Valtioneuvostolle toimittamassaan vastineessa Espoo määritteli oman kunnallishallintonsa toimivaksi lähidemokratiaksi, kun taas Helsinki oli varoittava esimerkki

suuruudenhulluudesta, jollaiseen Suomessa ei olisi varaa. Suur-Helsingin ongelmina olisivat:

yksilön etäännyminen yhteisten asioiden hoidosta, luottamusmiesten lukumäärän vähäisyys asukasluokan verrattuna, politiikan ja päätösvalan käytön etäännyminen kansasta, virkavaltaistuminen ja toimintojen byrokratisoituminen.”
(Espoon kaupunki 1972)

SAMOIN HELSINGIN maalaiskunnan johto vastusti liitosta sen heikentäessä maalaiskunnan ”asukkaiden mahdollisuuksia päättää omista asioistaan” (Helsingin mlk 1971b). Sipoon maalaiskunnan neuvottelijat puolestaan vetosivat kunnan perustuslailliseen itsehallintoon ja koskemattomuuteen (Sipoo 1971). Johansson ei pitänyt ympäryskuntia missään suhteessa kunnallisdemokratian esimerkkeinä muistuttaen niin Espoon kuin Helsingin maalaiskunnankin väestön kasvavan jatkuvasti ja saavuttavan yli 300 000 asukkaan rajan vuonna 2000 (Johansson 1971b, 165–166).

HELSINGIN LIITOSHAAVEET kariutuivat lopulta ympäryskuntien kaupungistumisiin. Espoosta tuli kaupunki tammi-kuussa 1972 samalla, kun Helsingin maalaiskunnasta tuli Vantaa-niminen kauppa, josta tuli kaupunki kak-

si vuotta myöhemmin. Huhtikuussa 1972 Johansson pyysi sisäasiainministeriötä julistamaan selvitystyön päättyneeksi, minkä sisäasiainministeri Martti Viitanen hyväksyi (Johansson 1972; Viitanen 1972). Kuitenkin jo toukokuussa 1972 sisäasiainministeriö ilmoitti mahdollisten alueliitosten pääkaupunkiseudulla siirtävän vähintään vuoteen 1974, mikä johtui asianomaisten kuntien, maanmittausviranomaisen ja Uudenmaan lääninhallituksen lausuntojen viivästyemisestä (Sisäministeriö 1972). Käytännössä liitosasian annettiin raueta, koska sisäasiainministeriö ei halunnut kaupunkien välisiä alueliitoksia. Vastaavasti Helsingillä ei ollut enää intoa vaatia alueita Espoon kaupungilta, jolloin kaupunki luopui tavoitteestaan levittäytyä länteen.

Liitoskeskustelun pitkä varjo

Helsingin uusi liitoshanke ajoittui osaksi 1960-luvun laajaa kuntaliitoskeskustelua. Toisin kuin Teuvo Aura asiaa kaunisteli, Helsingin kaupungin tavoittelema suurkunta tai vähintäänkin laajat alueliitokset eivät jättäneet paljoa väärin käsitettävää. Silti Helsinki ei saanut haluamaansa kunta- tai alueliitosta. Sisäasiainministeriön nurja suhtautuminen pääkaupungin liitosajatuksiin typisti Helsingin esittämät laajat alueliitokset virallisen selvityksen suppeiksi ehdotuksiksi. Vastaavasti Espoon ja Helsingin maalaiskunnan kaupungistuminen muutti pääkaupunkiseudun rakennetta yhtäältä tasapuolisemmaksi, toisaalta kilpailevammaksi. Siinä missä Helsingin haave laajentumisesta Espooseen päättyi vuonna 1972, yksi Johanssonin ehdottamista suppeista alueliitoksista toteutui vuonna 2009, jolloin valtioneuvosto päätti liittää Helsinkiin sekä Östersundomin alueen Sipoosta että Västerkullan alueen Vantaasta.

LIITOSKESKUSTELU LOI kaksi pääkaupunkiseudun kehitykseen merkittävästi vaikuttanutta kaksi ilmiötä. Pääkaupunkiseudun kuntien yhteistyö tiivistyi uuden Pääkaupunkiseudun kuntien yhteistyötoimikunnan (YTT, vuodesta 1973 alkaen yhteistyövaltuusto YTV) perustamisen myötä (Kolbe 2002, 269). Tosin liitoskeskustelun haavat viilsivät liian syvälle parantuakseen nopeasti, jolloin luottamuksen sekä todellisen yhteistyön syntyyn kului reilu vuosikymmen (ks. Kolbe 2002, 410–412). Toisena ilmiönä kehittyi Helsingin aikaisempaa tiiviimpi kaavoittaminen. Kasvavan kaupungin rakenteet on pyritty sijoittamaan rajatulle alueelle liitosalueiden sijaan. Samalla etenkin uusien asuinalueiden kaavoitus kohdistui alun perin muihin tarkoituksiin varattuihin alueisiin kuten satamiin sekä viheralueisiin, mitä Teuvo Aura ennakoi jo vuonna 1968 (HS 1968c). ■

Kuvassa nähdään Espoon ja Helsingin alueliitosalueita vuonna 1972.

MATTI O. HANNIKAINEN toimii tutkijatohtorina Helsingin yliopiston kulttuurien tutkimuksen osastolla.

Lähteet ja kirjallisuus:

Teuvo Aura vuonna 1972.

Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka (2002). Vantaan historia 1946–1977 – kasvaa, yhteistyötä, hyvinvointia. Vantaan kaupunki.

Aura, Teuvo (1972). Pääministeri Teuvo Auran uuden vuoden puhe Senaatintorilla 1.1.1972 klo 00.10. Teuvo Auran puheet 1963–70, Ua:1. Helsingin kaupunginarkisto (HKA).

Espoon kauppala (1971). Espoon kauppalan neuvottelijoiden vastine Helsingin kaupungin valtuuttamien neuvottelijoiden esitykseen: Espoon kauppalasta Helsingin kaupunkiin liitettäväksi ehdotettujen alueiden yleis- ja erityisperustelut (16.4.1971). Espoon kauppalanvaltuusto ja –hallitus, kunnanjakoa koskevia asiakirjoja Faa:128, Espoon kaupunginarkisto (EKA).

Espoon kaupunki (2007). Espoon kaupungin tilastollinen vuosikirja 2007. (Vuosikirja_2007_nettiin.pdf). Luettu 5.8.2019.

(1972). Valtioneuvostolle (28.12.1972), Espoon kauppalanvaltuusto ja –hallitus, kunnanjakoa koskevia asiakirjoja Faa:128, EKA.

Helsingin mlk (1971a). Kirje L. O. Johanssonille (27.4.1971). L.O. Johanssonin selvitykset pääkaupunkiseudun alueliitosmahdollisuuksista 1970–72, Ubj:1. Kaupunkiliiton arkisto (KLA).

(1971b). Helsingin maalaiskunnan nimeämien neuvottelijoiden vastine Helsingin kaupungin neuvottelijoiden esitykseen eräiden alueiden liittämisestä Helsingin maalaiskunnasta Helsingin kaupunkiin (26.4.1971). L.O. Johanssonin selvitykset pääkaupunkiseudun alueliitosmahdollisuuksista 1970–72, Ubj:2. KLA.

Helsinki (2018). Helsingin tilastollinen vuosikirja 1970. (https://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/19_01_07_tilastollinen_vuosikirja2018.pdf). Luettu 5.8.2019.

Helsinki-lehti (1966). Auran megatonnipommi, 29.4.1966. Lehtileike 60597, HKA.

Helsingin Sanomat (HS) (1966a) Suuri alueliitos olisi ratkaisu Helsingin seudun kehityspulmiin, 23.4.1966. Lehtileike 60478, HKA.

(1966b) Tuskin suurta liitosta, 23.4.1966. Lehtileike 92789, HKA.

(1966c) Ei imperialistia pyrkimyksiä Helsingillä, ei kantaa Espoolla, 16.10.1966. Lehtileike 64084, HKA.

(1967a). Lauri Aho: Olen valmis alueliitokseen, 21.1.1967. Lehtileike 65881, HKA.

(1967b). Suur-Helsingin kaupunki on epärealistinen ajatus, 12.7.1967. Lehtileike 93046, HKA.

(1967c). Espoo vastustaa jyrkästi Helsingin alueliitosajatuksia, 30.9.1967. Lehtileike 71368, HKA.

(1967d) Helsingin seudun yhteistyö ei saa loukata kuntien itsenäisyyttä, 18.10.1967. Lehtileike 71911, HKA.

(1967e) Espoon ja Vantaan kaupungit, 28.4.1967. Lehtileike 93030, HKA.

(1967f) Neljän kaupungin rypäle syntyy Helsingin seudulle, 11.5.1967. Lehtileike 93034, HKA.

(1967g). Helsingin seudun ongelma, 15.10.1967. Lehtileike 71823, HKA.

(1968a) Helsingin kuntaliitossaaveet murenevät, 19.11.1968. Lehtileike 81174, HKA.

(1968b). Valtuuston välisoitto, 19.4.1968. Lehtileike 77000, HKA.

(1968c). Helsingin tärkein tavoite, 14.7.1968. Lehtileike 78805, HKA.

Hufvudstadsbladet (Hbl) (1966). Inkorporeningsproblem, 23.4.1966. Lehtileike 60480, HKA.

(1967). Helsinges framtid, 10.4.1968. Lehtileike 76310, HKA.

(1972) Teuvo Aura 60, sitter perioden ut, 28.12.1972. Lehtileike 99274, HKA.

Johansson, L. O. (1971a). Käsinkirjoitettu luonnos (14.1.) L.O. Johanssonin selvitykset pääkaupunkiseudun alueliitosmahdollisuuksista 1970–72, Ubj:2. KLA.

(1971b). Ehdotus Helsingin kaupungin ja sen naapurikuntien kunnallisen jaotuksen tarkistamisesta. Ensimmäinen nide. Helsinki.

(1972) Sisäasiainministeriölle (24.4.1972). L.O. Johanssonin selvitykset pääkaupunkiseudun alueliitosmahdollisuuksista 1970–72, Ubj:3. KLA.

Järvinen, Veikko O. (1970) Selvitysmiehen asettaminen tutkimaan eräiden alueiden liittämistä Helsingin kaupunkiin. L.O. Johanssonin selvitykset pääkaupunkiseudun alueliitosmahdollisuuksista 1970–72, Ubj:3. KLA.

Kansan Uutiset (KU) (1966). Nielaiseeko Helsinki kappaleen Uttamaata?, 23.4.1966. Lehtileike 60489, HKA.

Helsingin kaupunginhallitus (1967). 10. Lausunnon antaminen ns. Hannuksen komitean jaoston mietinnöstä ja ehdotuksen tekeminen kuntauudistusta koskeviksi suunnitelmiksi, Helsingin kaupunginhallituksen mietinnöt 1967. HKA.

Helsingin kaupunginvaltuusto (1967). Helsingin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat liitteineen, lokakuu. Ca:337, HKA.

(1968). Helsingin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat liitteineen, huhtikuu. Ca:345, HKA.

(1969). Helsingin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat liitteineen, maaliskuu. Ca:358, HKA.

(1970). Helsingin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat liitteineen, helmikuu I. Ca:373, HKA.

Kolbe, Laura (2002). Helsinki kasvaa suurkaupungiksi – Julkisuus, politiikka, hallinto ja kansalaiset 1945–2000. Teoksessa Kolbe, Laura & Helin, Heikki. Helsingin historia vuodesta 1945 – Osa 3. Edita, Helsinki, 10–511.

Perälä, Tauno (1983). Kaupunkien aluepolitiikka ja esikaupunkiliitokset. Päiviö Tommila (toim.) Suomen kaupunkilaitoksen historia 3 – itsenäisyyden aika. Suomen kaupunkiliitto 1984, 39–85.

Sipoo (1971). Vastaus Helsingin kaupungin neuvottelijoiden ehdotukseen tiettyjen Sipoon kunnan alueiden liittamisestä Helsinkiin. L.O. Johanssonin selvitykset pääkaupunkiseudun alueliitosmahdollisuuksista 1970–72, Ubj:3. KLA.

Sisäministeriö (1970a). Kiertokirje (6.7.1970). Espoon kauppalanvaltuusto ja –hallitus, kunnanjakoa koskevia asiakirjoja Faa:128, EKA.

(1972). Kiertokirje (4.5.1972). L.O. Johanssonin selvitykset pääkaupunkiseudun alueliitosmahdollisuuksista 1970–72, Ubj:3. KLA.

Suomen Kuvalehti (SK) (1967) 6/1967, 11.2.1967, sivu 35

Suomenmaa (1966). Mammutti-Helsinki ei kiinnosta naapurikuntia, 27.4.1966. Lehtileike 92792, HKA.

(1968). Miljoona-metropoli-Helsinki mieletön vaihtoehtona kuntien kiinteä yhteistyö, 22.2.1968. Lehtileike 93103, HKA.

Suomen Sosiaalidemokraatti (SSD) (1966). Päivän POP: alueliitos ja nuorikeskustasuunnitelma, 23.4.1966. Lehtileike 60481, HKA.

(1968). H:gin kaupunginhallitus puoltaa alueliitosanomusta, 8.4.1968. Lehtileike 76760, HKA.

Turpeinen, Oiva (1997). Väestö. Teoksessa Turpeinen, Oiva, Herranen, Timo & Hoffaman, Kai. Helsingin historia vuodesta 1945 – Osa 1. Edita, Helsinki, 13–117.

Uusi Suomi (US) (1966) Laaja alueliitos tarpeen Helsingin seudun kunnille, 23.4.1966. Lehtileike 60476, HKA.

(1967) Espoon ja Kauniaisten kauppaloiden syytä harkita Helsinkiin liittymistä. 25.4.1967. Lehtileike 93027, HKA.

Vantaa (2012). Vantaan kaupungin tilastollinen vuosikirja 2012. (https://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaawwwstructure/107562_Tilastollinen_vuosikirja_2012.pdf) Luettu 5.8.2019.

Väyrynen, Aatto (1968). Muistio 10.6.1968. L.O. Johanssonin selvitykset pääkaupunkiseudun alueliitosmahdollisuuksista 1970–72, Ubj:1. KLA.

Westerlund (1971). Espoon kauppalanvaltuuston puheenjohtaja Seppo Westerlund (28.4.1971). Espoon kauppalanvaltuusto ja -hallitus, kunnanjakoa koskevia asiakirjoja Faa:128, EKA.

Yhteenvedo (1971). Yhteenvedo selvitysmies L. O. Johanssonin ehdotuksista. Päiväämätön muistio, todennäköisesti 24.5.1971. L.O. Johanssonin selvitykset pääkaupunkiseudun alueliitosmahdollisuuksista 1970–72, Ubj:1. KLA.

Yrjänä, Jouni (2013). Maata näkyvissä – Helsingin maanhankinnan viisi vuosisataa. Helsingin kaupungin kiinteistövirasto. Edita, Helsinki.

Ledare

Den låga nativiteten i Finland har i år väckt mycket diskussion bland både massmedia och experter på befolkningsutveckling. Även i Helsingfors är nativiteten historiskt låg just nu. Men i Helsingfors är läget annorlunda än i hela landet: här föds det flera än det dör, vilket inte är fallet i Finland som helhet. Å andra sidan har fruktsamheten alltid varit lägre hos oss än i övriga Finland eller grannstäderna. I sin artikel i detta nummer gläntar Netta Mäki på problematiken kring fruktsamhet och benar ut särdragen i Helsingfors.

TILL BEFOLKNINGSSTRUKTUREN avviker Helsingfors från Finland som helhet på många sätt. Här har vi folkökning, och den väntas fortgå länge. Migrationen kommer att spela en stor roll. Vi är ju de unga vuxnas stad, och vi har en stor andel invandrare av första eller andra generationen. Samtidigt ökar våra äldre medborgare snabbt både i antal och andel de närmaste åren. Seppo Laakso granskar i sin artikel migrationens inverkan på befolkningsutvecklingen och ekonomin i Helsingforsregionen och på differentieringen mellan regionens kommuner. Som exempel studerar, enligt artikeln, de inflyttare som bosätter sig i Helsingfors längre, men har svårare att få jobb än de som bosätter sig i regionens övriga kommuner.

PARALLELLT MED de positiva trenderna ser vi också negativa drag i stadsutvecklingen, såsom anhopad social utsatthet och differentiering bostadsområden emellan. Många mätare visar på skillnader i framgång mellan befolkningsgrupper. Trots att vårt läge i internationellt perspektiv ser förhållandevis bra ut bör vi noga studera dessa saker. Venla Bernelius och Katja Vilkama synar i sin artikel beroendena mellan intern migration inom Helsingfors och differentieringen mellan skoldistrikten. Laura Ansala granskar för sin del skillnader i hur mycket utbildning dels invandrabarn, dels barn till ursprungsbefolkningen skaffar sig, och på vilket sätt åldern vid hitkomsten, familjebakgrunden och bostadsområdet förklarar dessa skillnader. ■

Timo Cantell

Småbarnsfamiljernas flyttande formar skolornas elevunderlag i Helsingfors

KATJA VILKAMA • VENLA BERNELIUS

Skillnaderna i kunskapsnivå skolor emellan har vuxit i Finland, och en betydande faktor bakom denna trend är befolkningsstrukturen i skolornas elevområden. Befolkningsstrukturen påverkas bland annat av hur barnfamiljer flyttar, alltså i praktiken av hurdana områden skolbarnens föräldrar vill bo i. Barnfamiljernas flyttande uppvisar klara drag av att vissa områden ratas och andra föredras. Vid differentieringen i elevunderlaget skolor emellan är det ändå inte skolbarnens familjer som är den viktigaste flyttargruppen utan de familjer där barnen ännu inte börjat skolan. I denna artikel tittar vi på hurdana områden barnfamiljerna flyttar till i Helsingfors och på hur deras flyttbeslut formar befolkningsunderlaget i skolornas elevområden.

Skolan och barnfamiljernas flyttbeslut

”Ser trevligt ut. Men hurdan skola finns här?” Forskning runtom i Europa och Nordamerika vittnar om att grundskolorna blivit en allt viktigare faktor då familjer väljer var de ska bo. I och med att man vill att i synnerhet små barn ska ha en trygg och inte för lång väg till skolan inverkar skolorna på vart man flyttar. Detta syns också i städer där det inte finns fastställda rekryteringsområden för skolorna. Och då valet av skola regleras med egentliga elevintagningsområden stärks sambandet mellan grannskap och skola ytterligare (se t.ex. Cheshire & Sheppard 2004). I synnerhet i Förenta staterna har man på bostadsförmedlingars och tidningars fastighetssidor skraddarsydda instruktioner för hur föräldrarna kan välja skola och grannskap.

ETT AV de centrala rönen internationellt är att folks bild av en skola tenderar handla mera om skolans elevunderlag och grannskapets socioekonomiska sammansättning än om undervisning-

ens kvalitet. I synnerhet i Finland är skolornas kvalitet mycket jämn, men även hos oss finns det tecken på att föräldrarnas uppfattning om olika skolor spelar in då de överväger var de ska bo (Dhalmann et al. 2013; Harjunen et al. 2018). Fenomenet är av stor vikt för städerna, eftersom familjernas flyttbeslut inverkar på bostadsområdenas befolkningsstruktur och därmed till exempel på lokala socioekonomiska och etniska skillnader. Samtidigt avspeglar sig den befolkningsstruktur som uppstår i skolornas elevområden på elevunderlaget och inlärningsresultaten. Ändå har man hittills hos oss forskat förhållandevis lite i flyttbeslutens kopplingar till skolor och elevområden (Komulainen 2012; Bernelius 2013; Dhalmann et al. 2013; Harjunen et al. 2018).

I EN undersökning vi nyligen fick publicerad i tidskriften *Urban Studies* märkte vi att det även i Helsingfors kan finnas faktorer som har med skolor och barnfamiljers flyttande att göra och som formar det sociala landskapet i staden (Bernelius & Vilkkama 2019). I artikeln

synar vi hur barnfamiljernas flyttningar riktar in sig i stadsstrukturen. Dessutom gör vi observationer om vilken ålders barns föräldrar det är som flyttar från ett elevintagningsområde till ett annat, alltså i hurdan skede man i främsta rummet fattar sina flyttbeslut – vilket sedan i slutändan inverkar på stadens sociala struktur och skolornas kommande elevunderlag.

Förändringar i skolornas omvärld i Helsingfors

DE SENASTE årtiondena har den omvärld grundskolorna och daghemmen i Helsingfors verkar i genomgått stora förändringar. Snabb folkökning, arbetsmarknadsförändringar, en mångkulturellare befolkningsstruktur och ökande samhällslig ojämlikhet har vidgat de socioekonomiska och etniska skillnaderna mellan bostadsområden (t.ex. Kortteinen & Vaattovaara 2015). Att de lokala sociala skillnaderna vuxit har också avspeglat sig på skolorna: de socioekonomiska skillnaderna mellan elevintagningsområdena har vuxit klart, i synnerhet jämfört med läget i början av 1990-talet (Bernelius & Vilkkama 2019; Sydänlammi 2019). Förutom skolornas har även daghemmens verksamhetsmiljö i Helsingfors klart differentierats enligt vuxenbefolkningens utbildnings- och inkomstnivå (Bernelius et al. 2018). Barnen i Helsingfors lever och bor således i mycket skiftande grannskap, och de går i dagis och skola i socialt skilda miljöer.

ETT INTRESSANT särdrag i den lokala differentieringen är att den sociala och etniska differentieringen mellan grannskap ofta är klart starkare för barnens del än för vuxenbefolkningen (Saikkonen et al. 2018: 51–54; Bernelius & Vilka 2019). Mellan barn i låginkomst- eller höginkomstfamiljer är differentieringen starkare än mellan stadsborna i dessa inkomstklasser i medeltal.

SAMMA FENOMEN kan skönjas i de lokala etniska skillnaderna. Andelen barn och unga med invandrabakgrund bland den minderåriga befolkningen i ett område är typiskt större än invandrabefolkningens andel av områdets hela befolkning. Fenomenet har delvis förklarats med större barnantal bland invandrarfamiljer, men i studier både utomlands och i Finland har man märkt att det inte bara handlar om antal barn utan tydligen också om att det förekommer selektivt flyttande bland barnfamiljerna i ursprungsbefolkningen (Vilkama 2011; Kauppinen & van Ham 2018). Fenomenet syns också inom småbarnspedagogiken och i skolorna. Man har redan länge märkt att skolorna är etniskt mer differentierade än bostadsområdena, då måttstocken är andelen barn med invandrabakgrund (Riitaoja 2010; Bernelius & Vilka 2019).

SAMTIDIGT VÄCKS frågan hur barnfamiljernas flyttande kan inverka på hur grannskapen och skolornas befolkningsunderlag utvecklas.

Undersökning med material om flyttningsrörelse

I DENNA artikel riktas vårt intresse på flyttandet bland barnfamiljer som hör till ursprungsbefolkningen. I vår analys tog vi med alla finskspråkiga 0–12-åringar i Helsingfors, och via dem granskar vi barnfamiljers flyttande mellan olika skolers elevområden åren 2005–2014.

FÖR ATT kunna se den förändring i befolkningsstrukturen som haft betydelse

se för just skolorna utslöt vi ur analysen de flyttningar som skett inom ett och samma bostadsområde. Samtidigt möjliggjorde analysmetoden en granskning av huruvida befolkningsstrukturen i elevområdena ser ut att ha samband med flyttandet. Vi ville se om barnfamiljer är positiva eller negativa gentemot olika områden uttryckligen då de flyttar från ett område till ett annat. Vi utgick från Statistikcentralens statistik om flyttningsrörelse och från Helsingfors stads elevområdesindelning (mera om metoden i Bernelius & Vilka 2019).

DE SOCIOEKONOMISKA och etniska dragen i stadsstrukturen uttryckte vi genom att slå ihop befolkningsuppgifterna i Statistikcentralens Rutdatabas till medeltal för elevområdena. Vi delade upp områdena i grupper enligt deras socioekonomiska struktur och avstånd till stadskärnan. Avståndet till stadskärnan uttryckte vi som tre zoner: innerstaden, de inre förstäderna och de yttre förstäderna.

Småbarnsfamiljerna aktivaste flyttarna

Enligt våra rön har barnfamiljernas flyttbenägenhet ett starkt samband med barnets ålder. Flyttbenägenheten är som högst bland familjer med 0–2 år gamla barn, och sjunker sedan jämnt tills barnen är i förskoleåldern. En be-

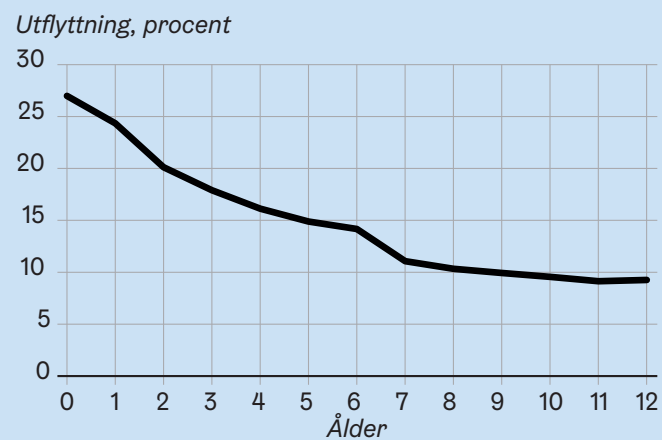
tydande stabilisering sker när barnen kommer upp i skolåldern. Såsom framgår av Figur 1 flyttar bara vart tionde finskspråkigt barn i Helsingfors från ett bostadsområde till ett annat under sin lågstadieålder – att jämföra med att 20–25 procent av 0–2-åringarna byter bostadsområde årligen.

BARNFAMILJERNA TYCKS verkligen försöka välja var de ska bo i god tid innan barnen kommer upp i skolåldern, och tycks sedan hållas kvar dit de flyttat. Detta är i sig ingenting förvånande, men på skolornas elevsammansättning har det en betydande inverkan. Aktivast med att välja var de ska bo är alltså inte skolbarnsföräldrarna, som diskussionen om skolor och val av skola mest typiskt handlar om, utan de föräldrar vars barn ännu håller på att lära sig gå eller leker på daghemmens gårdar.

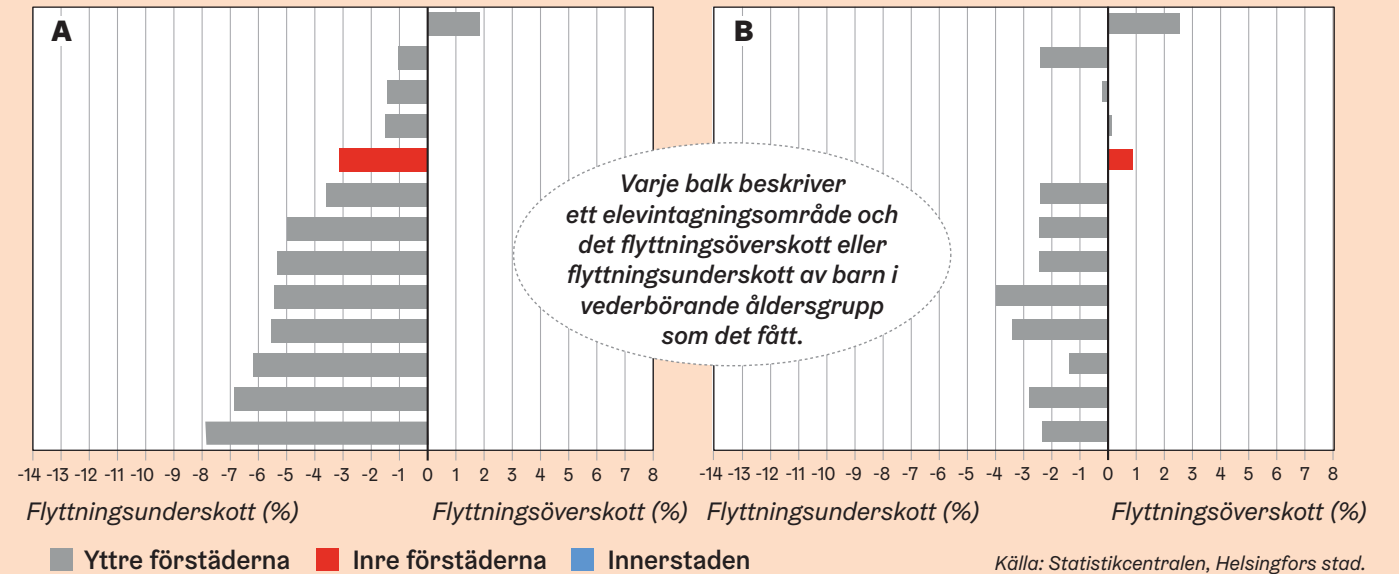
Avvisande eller godkännande attityd till områden

Småbarnsfamiljerna flyttar aktivare än andra barnfamiljer. Dessutom skönjer vi i deras flyttande en klarare lokal struktur än i skolbarnsfamiljernas flyttande. Trots att minskande flyttbenägenhet i takt med barnens stigande ålder tycks gälla alla slags bostadsområden, finns det klara lokala skillnader mellan flyttningarna till resp. från områdena. De elevintagningsområden som ligger

FIGUR 1. Genomsnittlig andel barn i Helsingfors som bytt bostadsområde åldersgruppsvis åren 2005–2014. Figuren gäller barn med finska som modersmål.

Källa: Statistikcentralen, Helsingfors stad.

Källa: Statistikcentralen, Helsingfors stad.

FIGUR 2. Nettoflyttning i medeltal bland (a) barn yngre än skolåldern och (b) barn i lågstadieåldern i procent i de elevintagningsområden som hade lägsta inkomst- och utbildningsnivån åren 2005–2014.

i områden med lägsta inkomst- och utbildningsnivån tappade systematiskt finskspråkiga barn yngre än skolåldern under hela den period vi analyserade, 2005–2014 (Figur 2a). Ett undantag är elevintagningsområdet i Kvarnbäcken, där det byggts många nya bostäder, och där antalet barnfamiljer i och med nybyggena börjat växa klart (se Pulkkinen & Idström 2017, samt Tavi i denna Kvartti).

ELEVINTAGNINGSMRÅDEN MED låg inkomst- och utbildningsnivå har genom flyttandet tappat finskspråkiga barn även i skolålder, men bland barn i skolålder är flyttningsunderskottet klart mindre än bland dem som ännu inte nått skolåldern (Figur 2b).

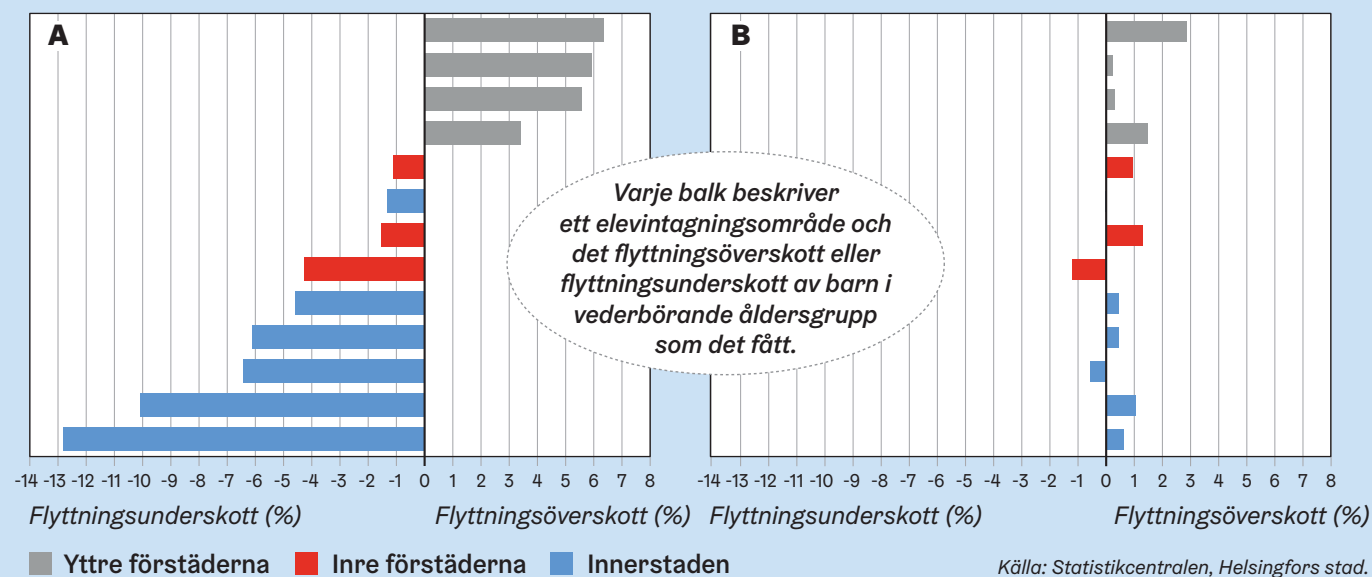
NÅGON LIKANDE, lika systematisk utflyttning av småbarnsfamiljer kan inte skönjas i de andra elevintagningsområdena i Helsingfors – där har det varit större variation i flyttandet. I elevintagningsområden där inkomst- och utbildningsnivån är allra högst har småbarnsfamiljernas flyttningar haft två mönster (Figur 3a). De elevintagningsområden i Helsingfors innerstad eller dess närhet där bostadspriserna är höga har förlorat småbarn som följd av flyttandet. Detta har skett trots att det samtidigt blivit populärare bland barnfamiljer att bo i innerstaden (Mustonen & Lindholm 2016; Niska 2017). De elevintagningsområden i de yttre förstäder (som alltså ligger längre borta från stadskärnan) där inkomst- och utbildningsnivån är högst, och där bostadsbeståndet ofta är småhusdominerat, har i sin tur fått flyttningsöverskott av barn yngre än skolåldern.

FÖR SKOLBARNENS del har flyttande från eller till de till inkomst- och utbildningsnivån högsta elevintagningsområdena varit mycket jämnt, och de flyttningsunder- eller överskott områdena fått har varit relativt små (Figur 3b).

VÅRT MATERIAL möjliggör ingen analys av orsakerna till barnfamiljernas flyttbeslut. Men av rönen att döma tycks flyttbesluten verkligen handla om såväl bostadspriserna och bostadstypen som områdets sociala struktur och dynamik, i synnerhet för småbarnsfamiljernas del. Då barnen är i skolåldern flyttar barnfamiljerna inte lika mycket, och deras välvillighet eller avoghet mot områden är inte lika stark. Men särskilt för områden där inkomst- och utbildningsnivån är lägst kan man se tecken på en viss grad av avoghet mot området även då barnen är i skolåldern.

TIDIGARE FORSKNINGRESULTAT om orsaker till barnfamiljers val av bostad stöder tolkningen att den sociala miljön i områden påverkar flyttbesluten. Undersökningar har visat att barnfamiljer vid val av bostad utgått inte bara från att bostaden är lämplig och lämpligt belägen utan också, och i synnerhet, hur lämpligt området är för barnens uppväxt (Kytö & Väliniemi 2009; Dhalman et al. 2013). I dessa överväganden betonas skolan som en del av en bra uppväxtmiljö.

OAVSETT VILKA grundläggande orsaker som i slutändan ligger bakom flyttbesluten vidmakthålls och stärks skillnaderna mellan grannskap och elevintagningsområden av snedvridningen i flyttandets destination. Då vissa områden systema-

FIGUR 3. Nettoflyttning i medeltal bland (a) barn yngre än skolåldern och (b) barn i lågstadieåldern i procent i de elevintagningsområden som hade högsta inkomst- och utbildningsnivån åren 2005–2014.

tiskt undviks och andra föredras glider de sociala strukturerna i områdena småningom isär, och därmed stärks differentieringen både inom områdenas befolkning och skolornas omvärld.

Barnfamiljernas flyttande – en dynamik som formar staden

I DE skolor vi analyserat finns det ett starkt samband mellan skolans elevområde och barnfamiljernas flyttbeslut, och det kan få oväntade drag. Ett av våra centrala rön är att barnfamiljerna flyttar inom staden på ett sätt som upprätthåller och stärker skillnaderna mellan elevområden och – i slutändan – skolor. Samtidigt visar vår analys att det inte ur skolornas synvinkel är skolbarnfamiljerna som är den viktigaste flyttargruppen utan småbarnsfamiljerna.

SAMBANDET MELLAN elevområdenas befolkningsstruktur och flyttandet innebär att flyttandet kan vara en kraft som fördjupar segregationen. Samtidigt som man i det finländska samhället försöker minska på skillnaderna mellan områden och skolor har elevområdenas socioekonomiska status ett starkt samband med hur populära eller impopulära områdena är bland flyttande barnfamiljer.

FENOMENET ÄR särskilt problematiskt i sådana områden som ursprungsbefolkningen konsekvent tycks undvika. På det viset går de områden vars utgångsläge är svagast miste om barnfamiljer från ursprungsbefolkningen, och risken för ofördelaktig utveckling ökar. Denna iakttagelse kan vara en förklaring till det vi redan sett, att segregeringen områden emellan är starkare bland barnfamiljer. Fenomenet ökar risken för differentiering mellan skolorna, då största delen av skolbarnen i staden går i sin geografiskt bestämda närskola.

I VÅR analys är det omöjligt att göra skillnad på dels skolornas egen inverkan, dels verkan av bostadsutbudet i grannskapet, den allmänna befolkningsstrukturen eller till exempel områdets rykte. Att flyttandet har samband med elevområdets befolkning och att flyttandet minskar då barnen kommer upp i skolåldern pekar ändå starkt på att skolorna och folks uppfattningar om dem potentiellt spelar en stor roll för barnfamiljers flyttbeslut också i finländska förhållanden.

Skolorna är med och bygger staden

Med tanke på utvecklandet av städer betonar våra iakttagelser skolornas

självständiga roll i stadsutvecklandet och i ökandet av grannskapens dragningskraft. Hos oss är, internationellt sett, möjligheterna att lyfta fram skolornas positiva lokala roll utmärkta, i och med att våra skolnät starkt bygger på lokala offentliga skolor och på högklassig undervisning överallt. En extra svårighet i många länder är att en del av skolorna är kända för låg akademisk standard och sociala problem som blivit mycket starka. Men hos oss har vi goda utgångspunkter för att stärka skolornas positiva roll. Särskild betydelse i sammanhanget får de grannskap och skolor som kämpar mot utsättningsrisker eller annars är i ett känsligare läge.

ETT ANNAT centralt rön är att, fastän man ofta då det gäller sambandet mellan skolor och urban segregation fokuserar på skolbarnen, det faktiskt är småbarnen som är den mest avgörande gruppen för flyttbesluten. Småbarnsfamiljerna flyttar mera än andra familjer mellan områden, och det är i synnerhet just deras val av grannskap som mest påverkar skillnaderna mellan bostadsområden och – då barnen når skolåldern – även skillnaderna mellan skolor. Vid gemensamt utvecklande av skolor och bostadsområden lönar det sig att upp-

märksamma just denna grupp. Då barnen nått skolåldern har de sociala skillnaderna grannskap emellan redan i många områden blivit varaktiga ur skolornas synvinkel.

I OCH med att småbarnsfamiljernas roll betonats kan vi ur vår analys som en tredje iakttagelse lyfta fram den lokala småbarnspedagogikens och skolkarriärernas betydelse. Den omständigheten att dagisbarnsfamiljerna spelar en central roll för uppkomsten av skolsegregation betonar hur viktiga daghemmen – deras standard och uppfattningarna om dem – är för hurdan elevunderlaget för skolorna i området senare blir. Särskilt viktiga i sammanhanget blir daghemmens upplevda standard, barnens möjligheter att få gå i sitt närdaghem, samt också hur barnen och familjerna knyts till de lokala gemenskaperna på barnens väg till utbildning. Ur det perspektivet lönar det sig att fästa särskild vikt även vid den lokala segregationen i anknytning till daghem (se även Bernelius et al. 2018).

OM VI ser bredare på stadens framtid och stadspolitikens möjligheter är en fjärde viktig iakttagelse att segregationsdynamiken delvis är annorlunda bland barnen än bland vuxenbefolkningen, och det formar stadens och dess sociala landskap mera än man ofta tror. Enligt vår analys är den lokala differentiering starkare bland barnbefolkningen än bland vuxenbefolkningen, och detta ser i sin tur ut att påverka såväl barnfamiljernas flyttbeslut och daghemmens och skolornas verksamhetsbetingelser som, i slutändan, hur områdenas befolkning förändras då barnen når skolåldern och småningom går vidare till nya utbildningsnivåer. Om vi riktar in segregationsanalysen närmast på vuxenbefolkningen eller på lokala befolkningsmedeltal kan vi missa en del viktiga drag kring de lokala förändringsprocesserna. Barnen och barnfamiljerna framstår som en betydande specialgrupp i det arbete där många aktörer utvecklar grannskapen, och barnens geografi har vittgående följder för lokal möjlighetsjämlighet och för hur vår stad ser ut när dessa generationer växer upp. ■

KATJA VILKAMA är forskningschef vid Helsingfors stadskansli.

VENLA BERNELIUS är biträdande professor i stadsgeografi vid Helsingfors universitet.

Källor:

- Bernelius, V. (2013). Eriytyvät kaupunkikoulut: Helsingin peruskoulujen oppilaspuhjan erot, perheiden kouluvalinnat ja oppimistuloksiin liittyvät aluevaikutukset osana kaupungin eriytymiskehitystä. Undersökningar 2013: 1. Helsingfors stads faktacentral, Helsingfors.
- Bernelius, V., Bergström, K. & Sydänlammi, H. (2018). Kaupunkipäiväkotien eriytyvät toimintaympäristöt. Helsingin sosioekonomisen segregaatoin vaikutus peruskoulujen ja päiväkotien lähialueisiin. Kvartti 4/2018, 38–45.
- Bernelius, V. & Vilkama, K. (2019). Pupils on the move: School catchment area segregation and residential mobility of urban families. *Urban Studies*. DOI: 10.1177/0042098019848999
- Boterman, W. (2013). Dealing with diversity. Middle-class family households and the issue of 'black' and 'white' schools in Amsterdam. *Urban Studies* 50: 5, 1130–1147.
- Cheshire, P. & Sheppard, S. (2004). Capitalising the value of free schools: The impact of supply characteristics and uncertainty. *Economic Journal* 114: 499, 397–424.
- Dhalmann H., Vaattovaara, M. & Vilkama, K. (2013). Hyvää kasvuympäristöä etsimässä. Asuinalueen ja koulun merkitys lapsiperheiden muuttopäätöksille pääkaupunkiseudulla. *Yhdyskuntasuunnittelu* 51: 4, 11–29.
- Harjunen, O., Kortelainen, M. & Saarimaa, T. (2018). Best education money can buy? Capitalization of school quality in Finland. CESifo Economic Studies Working papers, 23 January.
- Kauppinen, T.M. & van Ham, M. (2019). Unravelling the demographic dynamics of ethnic residential segregation. *Population, Place and Space* 25: 2, 1–12.
- Komulainen, S. (2012). Porvarillisen idyllin vai pikku-Moskovan lapset? Monikulttuurisuuden vaikutus suomalaisperheiden koulupaikan valintaan Turussa. Tutkimuksia A39. Migrationsinstitutet, Åbo.
- Kortteinen, M. & Vaattovaara, M. (2015). Segregaation aika. *Yhteiskuntapolitiikka* 80: 6, 562–574.
- Kytö, H. & Väliniemi, J. (2009). Pääkaupunkiseudun muuttovirrat muutoksessa. Julkaisuja 3/2009. Centret för konsumentforskning, Helsingfors.
- Lareau, A. & Goyette, K. (2014; toim.). *Choosing Homes, Choosing Schools*. Russel Sage, New York.
- Mustonen, P. & Lindholm, T. (2016). Kantakaupungissa asuu tyytyväisiä lapsiperheitä. Kvartti 1/2016, 52–67.
- Niska, A. (2017). Lasten määrän kasvu keskittyä nyt kantakaupunkiin. Kvartti 3/2017, 10–19.
- Pulkkinen, E. & Idström, A. (2017). Muuttuva Myllypuro – katsaus esikaupunkialueen menneisyyteen ja nykypäivään. *Arbetspapper 2017:1*. Helsingfors stadskansli, Helsingfors.
- Riitaoja, A.-L. (2010). Asuinalueiden ja koulujen eriytyminen Helsingissä – yhteiskunnalliset ja kasvatukselliset haasteet. *Terra* 122: 3, 137–151.
- Rowe, E. & Lubienski, C. (2017). Shopping for schools or shopping for peers: public schools and catchment area segregation. *Journal of Education Policy*, 32: 3, 340–356, DOI: 10.1080/02680939.2016.1263363
- Saikkonen P., Hannikainen K., Kauppinen T., Rasinkangas, J. & Vaalavuo, M. (2018). Sosiaalinen kestävyys: Asuminen, segregaatoin ja tuloerot kolmella kaupunkiseudulla. Raportteja 2/2018. Institutet för hälsa och välfärd, Helsingfors.
- Tavi, T. (2019). Myllypuron koulutus- ja tulotaso 2000-luvulla – myönteistä mutta epätasaisa kehitystä. Kvartti 3/2019, 46–55.
- Vilkama K (2011) Yhteinen kaupunki, eriytyvät kaupunginosat? Kantavaestön ja maahanmuuttajataustaisten asukkaiden alueellinen eriytyminen ja muuttoliike pääkaupunkiseudulla. Undersökningar 2011: 2. Helsingfors stads faktacentral, Helsingfors.

Flyttningsrörelsen till Helsingforsregionen leder till differentiering i befolkningsstrukturen mellan Helsingfors och de övriga kommunerna i regionen

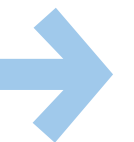
● SEPPÖ LAAKSO

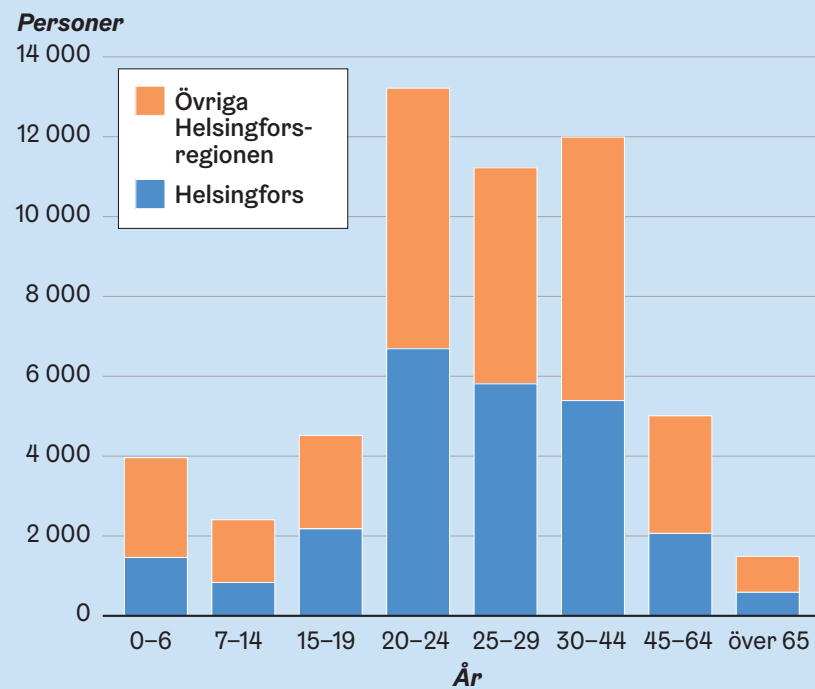
I årtionden har Helsingforsregionen vuxit snabbt tack vare flyttningsrörelsen. Regionen drar till sig unga vuxna för att studera eller arbeta, men även servicen och stadslivet lockar. Flyttandet är selektivt, i synnerhet i åldershänseende. Valet av hemkommun inom regionen påverkas av livsskede, ålder, utbildning och arbete. Helsingfors får ett mycket stort flyttöverskott av unga vuxna, men i gengäld flyttunderskott av barnfamiljer i synnerhet med barn yngre än skolåldern. De som flyttar till själva Helsingfors utbildar sig längre men har svårare att få jobb än de som flyttar till de övriga kommunerna.

Föreliggande artikel avhandlar flyttningsrörelsens inverkan på Helsingforsregionens ekonomi samt jämför inflyttare från dels övriga Finland, dels utlandet, till Helsingfors och övriga Helsingforsregionen. Med tanke på regionekonomin begrundas huruvida det inom de högproduktiva specialbranscherna i regionen skulle finnas tillväxtpotential utan en ständig inflyttningsström. Jämförelsen mellan Helsingfors och övriga Helsingforsregionen tar fasta på inflyttarnas åldersstruktur, utbildning, sysselsättning och inkomstnivå. En intressant fråga är varför de som flyttar till själva Helsingfors utbildar sig högre men ändå har svårare att få arbete och blir på efterkälken inkomstmässigt jämfört med dem som flyttar till de övriga kommunerna. Hårtill an knyter en betydande skillnad i boendet både beträffande upplåtelseformen och bildandet av hushåll. Artikeln bygger i huvudsak på en undersökning om migranter och Nylands regionekonomi utgiven våren 2019 (Laakso 2019).

Nästan hälften av de unga vuxna som flyttar till regionen bosätter sig i Helsingfors

Åren 2013–2017 flyttade det i medeltal 54 000 personer om året från övriga Finland eller utlandet till Helsingforsregionen. Av dem har 47 procent placerat sig i Helsingfors, vars andel av regionens invånare är 44 procent. De som flyttar till Helsingforsregionen är i stor utsträckning unga vuxna: i regionen som helhet är 45 procent, i Helsingfors 50 procent, av inflyttarna mellan 20 och 29 år gamla.

FIGUR 1. Inflyttning till Helsingforsregionen från övriga Finland eller utlandet enligt ålder och målområde, i medeltal per år 2013–17.

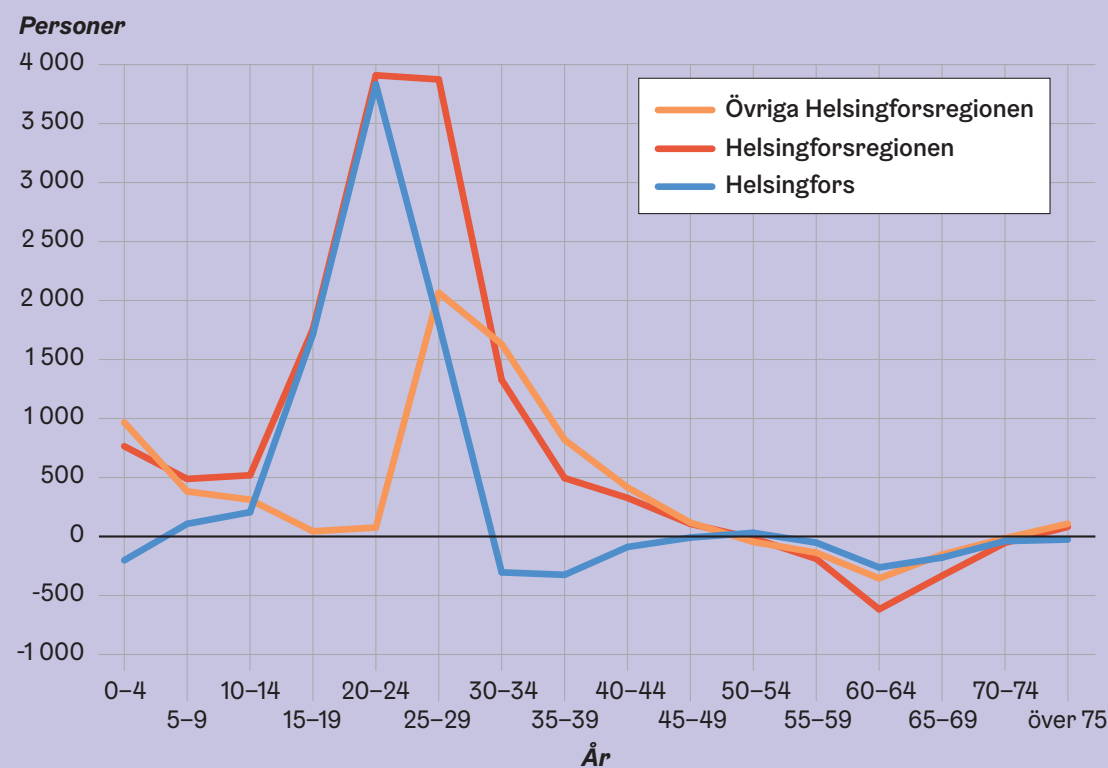
25–29-åringar fördelas nästan jämnt mellan Helsingfors och övriga regionen. För de små barnens och 30–44-åringarnas del har Helsingfors ett flyttunderskott både till övriga Helsingforsregionen och till världen utanför den.

Migrationen gör Helsingfors till de unga vuxnas stad

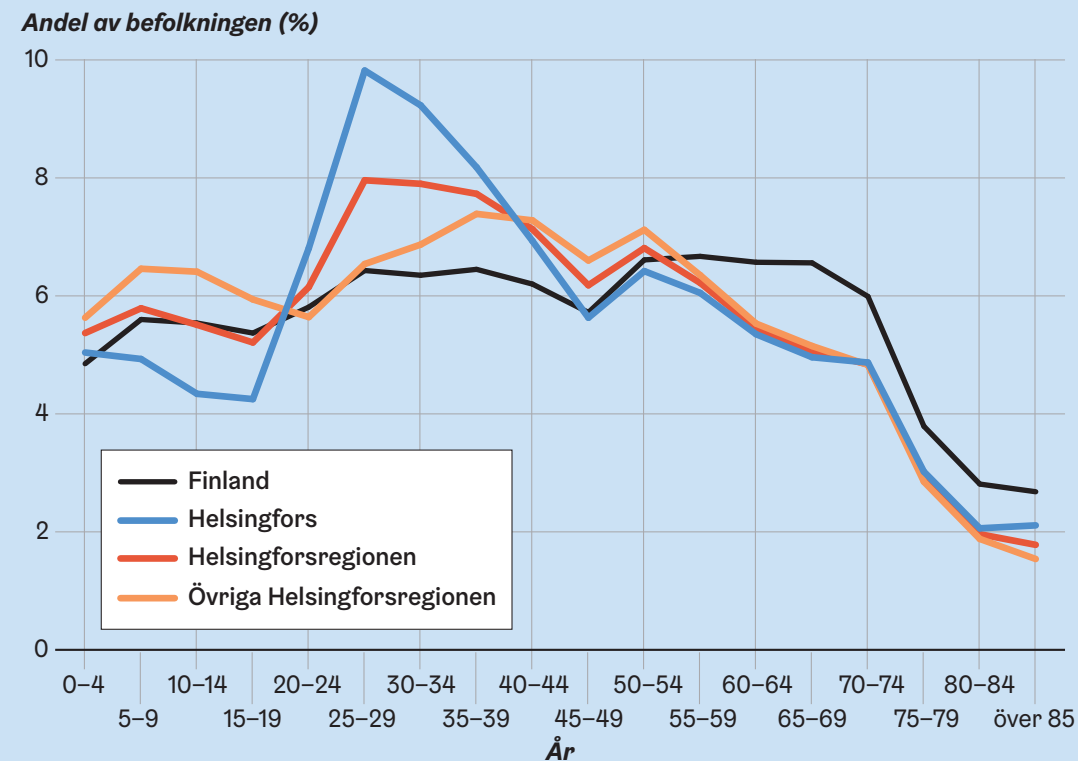
Flyttningsrörelsens selektivitet enligt ålder och område inverkar starkt på befolkningens åldersstruktur. Med nästan 10 procent 25–29-åringar i sin befolkning – över 3 procentenheter mera än i övriga Helsingforsregionen eller hela Finland – är Helsingfors de unga vuxnas stad. Även andelen 20–24-åringar och 30–39-åringar är klart större än i övriga Helsingforsregionen eller hela landet. I gengäld har Helsingfors mindre andelar under 20-åringar och 45–59-åringar än övriga Helsingforsregionen.

I Helsingforsregionen som helhet är den vuxna befolkningens åldersstruktur klart ungdomligare än i övriga Finland. Andelarna invånare i åldersklasserna mellan 20 och 54 är klart större och andelarna över 55-åringar klart mindre än i hela landet.

SELEKTIVITETEN ENLIGT ålder och område framträder ännu tydligare om vi i stället för inflyttningen ser på nettomigrationen. Till Helsingfors flyttar det många unga vuxna utifrån men också inifrån Helsingforsregionen, samtidigt som Helsingfors tappar i synnerhet unga barnfamiljer till resten av regionen. Regionens flyttöverskott av 15–24-åringar kommer i sin helhet till Helsingfors, medan flyttöverskottet av

FIGUR 2. Nettoflyttning enligt ålder och område i Helsingforsregionen, årsmedeltal 2013–17.

FIGUR 3. Befolkningens åldersstruktur i Helsingforsregionen områdesvis samt i hela Finland 1.1.2019.

De som flyttat till Helsingfors utbildar sig högre

I det följande ser vi på förändringen (under 13 år efter flytten) i utbildningsnivå, sysselsättning, inkomstnivå och hushållsstorlek bland dem som året 2000–2002 flyttade till Helsingforsregionen från övriga Finland eller utlandet. Ett tilläggs perspektiv på förändringstrenden i regionen är skillnaderna mellan dem som flyttat till dels Helsingfors, dels Helsingforsregionen som helhet. Som flyttat till Helsingfors räknade vi de migranter som bodde i Helsingfors under det sista året av den undersökta perioden.

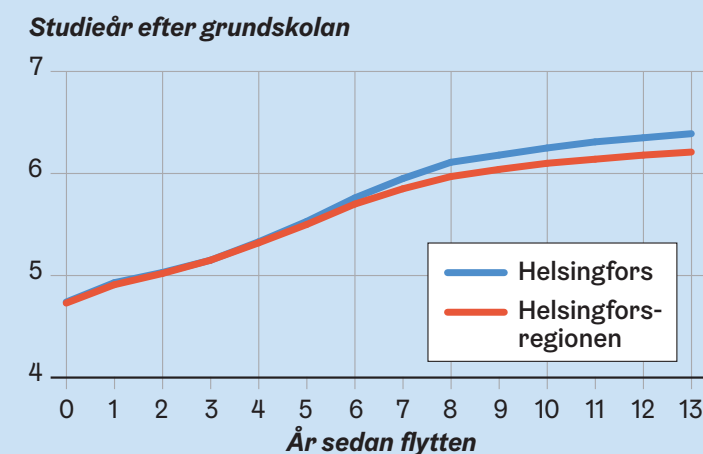
RÖNEN BYGGER på opublicerat material från ovan nämnda undersökning (Laakso 2019). Sysselsättningsgraden och inkomstnivån bland dem som flyttat till regionen påverkades av ekonomins vändningar, i synnerhet recessionen efter finanskrisen år 2008, som för dem som flyttat åren 2000–2002 började under deras 8.–10. år efter flytten (Fig. 4–6).

ENLIGT VÅR undersökning har de som flyttat till Helsingforsregionen före de

fyllt 25 (varav största delen flyttat in uttryckligen p.g.a. studier) under de därpå följande åren utbildat sig högre än sina i regionen födda jämnåringa. Bland dem som flyttat som över 25-åringar hade en stor del redan vid flytten relativt hög utbildning - de hade flyttat till regionen för arbete eller vidarestudier. Allt som allt var utbildningsnivån i medeltal högre

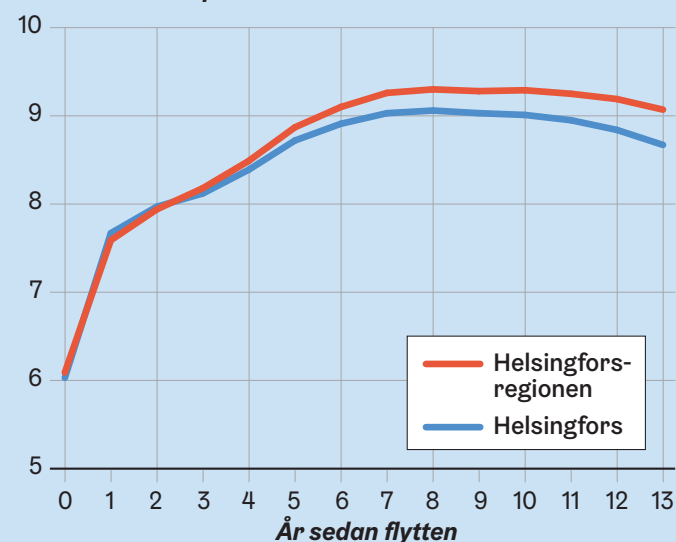
bland dem som fötts i Finland utanför Helsingforsregionen och i något skede flyttat till Helsingforsregionen än bland dem som fötts i Helsingforsregionen.

BLAND DEM som flyttat till regionen var utbildningsnivån i medeltal lite högre hos dem som bosatt sig i Helsingfors än hos alla som flyttat till regionen, då vi

FIGUR 4. Utbildningsnivån bland dem som flyttat till Helsingforsregionen åren 2000–2002 (dvs. antal studieår efter grundskolan) efter flytten i Helsingfors respektive hela regionen.

Arbetsmånader per år

FIGUR 5. Sysselsättning (arbetsmånader per år) efter flytten bland dem som flyttat till Helsingforsregionen åren 2000–2002, i Helsingfors respektive hela regionen.

men då recessionen satte in efter cirka 8 år avbröts den trenden, för att efter ytterligare några år övergå i långsam minskning. Bland dem som bosatte sig i Helsingfors utvecklades sysselsättningstiden sämre, och särskilt under recessionen sjönk sysselsättningen brantare i snitt än bland alla som flyttat. Störst var skillnaden i sysselsatt tid mellan dem som bosatt sig i Helsingfors resp. hela regionen i slutet av perioden: 0,4 arbetsmånader.

ÄVEN FÖRVÄRVSINKOMSTEN (mätt med löne- eller företagarinkomst) utvecklades i snitt sämre bland dem som bosatt sig i Helsingfors än bland alla som flyttat till regionen. En skillnad började uppstå redan två år efter flytten, förmodligen beroende på att andelen studerande var större bland dem som bosatt sig i Helsingfors. Mot slutet av perioden började skillnaden växa då förvärvsinkomsten bland dem som bosatt sig i Helsingfors började sjunka då recessionen fortsatte och sysselsättningsläget försämrades. Som störst var skillnaden i inkomstnivå mellan dem som bosatt sig i Helsingfors resp. hela regionen i slutet av perioden: 7 procent.

SKILLNADEN I sysselsättning och inkomstnivå beroende på om man bosatt sig i Helsingfors eller hela regionen är av samma storleksordning och riktning som bland hela befolkningen i arbetsför ålder. Bland 35–39-åringar har sysselsättningsgraden länge varit några pro-

centenheter lägre i Helsingfors än i Helsingforsregionen i medeltal. Skillnaden är av samma storleksordning oavsett modersmålsgrupp, så skillnaden förklaras inte av till exempel en relativt större och lägre utbildad invandrarbefolkning i Helsingfors än i övriga regionen.

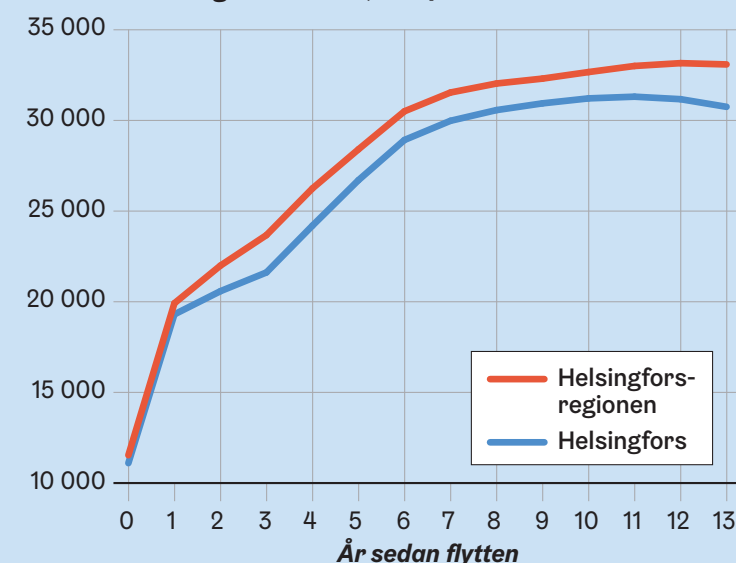
Helsingfors har fått ett annat invånarunderlag än den övriga regionen

I Helsingforsregionen, en 14 kommuners funktionell stadsregion, byter invånare och hushåll flera gånger under sitt liv både bostad och grannskap, och dessutom också boendekommun. Hur invånarna placerar sig i de olika kommunerna beror på deras livsskede, deras hushålls storlek och typ och deras värderingar, behov och resurser gällande boende, förflyttning, service och boende- och levnadskostnader. De möjligheter till boende och leverne som kommunerna erbjuder beror på deras geografiska och trafikmässiga läge, deras samhällsstruktur och den service de har att erbjuda hushållet – och till vilket pris. I Helsingforsregionen försiggår en för storstadsområdet typisk process av invånarurval och -förändring, där kommuner med olika läge och samhällsstruktur erbjuder alternativa bostadsområden och livsmiljöer åt dem som överväger byte av bostad. Det är uppenbart att kriterierna för val av boendekommun, grannskap och bostad blir allt mer likartade bland dem som flyttat till Helsingforsregionen som bland de infödda vartefter tiden går sedan man flyttat till regionen.

VÅR UNDERSÖKNING (Laakso 2019) studerade också hur invånarnas egenskaper och bakgrundsfaktorer inverkar på valet av boendekommun i Helsingforsregionen. I det följande sammanställer vi de faktorer på personnivå som förklarar varför man bosätter sig just i Helsingfors. Analysens målgrupp var Helsingforsregionens 18–64 år gamla invånare år 2015.

ENLIGT RÖNEN ökar sannolikheten att bosätta sig i Helsingfors om man bor ensam och minskar om man hör till en barnfamilj. Är man mellan 20 och 34 år gammal ökar sannolikheten att det blir

Löne- och företagarinkomster, euro/år

FIGUR 6. Inkomstnivå efter flytten bland dem som flyttat till Helsingforsregionen åren 2000–2002, i Helsingfors och hela regionen.

Helsingfors. Bland dem som flyttat från utanför regionen är sannolikheten att bo i Helsingfors desto större ju kortare tid det gått sedan flytten. Även avlagd högskoleexamen ökar sannolikheten att det blir Helsingfors. Däremot minskar en hög inkomstnivå benägenheten att välja Helsingfors, då man bortser från de övriga faktorerna, i synnerhet ålder och utbildning.

Urbanitet och hyresbostadsdominans i Helsingfors påverkar invånarstrukturen

I Helsingfors finns bostäderna övervägande i höghus, och hyresboende är vanligt. Andra ytterligheten är de landsortsaktiga kommunerna i yttre Helsingforsregionen, där småhusboende är vanligast och man för det mesta bor i ägarbostad. Till Helsingfors och de stora bostadscentra i Esbo och Vanda flyttar det unga vuxna från övriga Helsingforsregionen, övriga Finland och utlandet. Det som lockar dem är studieplatserna, jobben och de små hyresbostäderna samt service och andra attraktionsfaktorer i en storstad. Med stigande ålder och avancerande livsskede stiger också utbildningsnivån, sysselsättningsgraden och inkomstnivån. Samtidigt minskar andelen ensamboende och ökar bildandet av familj. I det skedet flyttas det livligt till de yttre delarna av stadsregionen, alltså dels övriga huvudstadsregionen (närmast Helsingfors), dels yttre Helsingforsregionen där det finns större och förmånligare bostäder.

Invånarnas val av kommun inverkar på kommunekonomin

Kommunekonomin påverkas i mycket hög grad av hur folk väljer att flytta mellan kommunerna, i och med att inflyttare och utflyttare vanligen avviker från varandra beträffande åldersstruktur, hushållstyp, familjetyp, utbildningsnivå och inkomstnivå. Samma skillnader finns mellan dem som flyttar in och dem som redan bor i kommunen. Migranterna inverkar både på kommunens inkomster och dess utgifter. De faktorer som mest påverkar kommunernas inkomster handlar om kommunalskatt och

med utbildningsnivå avser antal studieår efter grundskolan. En skillnad började synas fem år efter flytten. Högskoleexamen avlade en större del av dem som bosatt sig i Helsingfors än av dem som flyttat till de övriga kommunerna. I detta avseende påminner migranterna om hela befolkningen i arbetsför ålder, vars utbildningsnivå är högre bland helsingforsbor än i regionen i medeltal. Ändå är utbildningsnivån klart högre i Grankulla och Esbo än i Helsingfors.

Sysselsättning och inkomst utvecklades sämre bland dem som bosatt sig i Helsingfors än bland flyttarna i medeltal

De som flyttat från övriga Finland till Helsingforsregionen klarar sig bra på regionens arbetsmarknad, till stor del tack vare sin höga utbildning. Sysselsättningstiden bland dem som flyttat till regionen åren 2000–2002 ökade snabbt under åren strax efter flytten,

” De som flyttat från övriga Finland till Helsingforsregionen klarar sig bra på regionens arbetsmarknad, till stor del tack vare sin höga utbildning.

Utan en ständig och stor inflyttning från utanför Helsingforsregionen hade tillväxten inom expertarbetskraften och specialiseringsbranscherna inte varit möjlig på 2000-talet eller årtiondena strax innan.

statsandelar. Utgifterna handlar mest om kostnader för kommunens basservice, som varierar starkt beroende på åldersstrukturen.

OM MAN ser på enskilda år finns det en obalans mellan den skatt många invånare betalar och den service de får. Kostnaderna för basservicen kommer sig främst av barn och unga, som har låga eller inga inkomster, och av äldre, som har lägre inkomster men större behov av social- och hälsovårdstjänster än de som är i arbetsför ålder. Skatteinkomsterna kommer främst från dem i arbetsför ålder, som i medeltal behöver förhållandevis lite basservice. Så om vi ser på invånarnas hela livsspann är det ganska god balans mellan den kommunalskatt genomsnittliga inkomsttagare betalar och den basservice de konsumerar. En kommuns befolkning vid en given tidpunkt består ju av invånare i olika livsskedan, så den helhet invånarna bildar kan vara i balans i kommunekonomiskt hänseende även om så inte är fallet för enskilda invånare.

FÖR KOMMUNEKONOMIN är en skattebetalare med höga inkomster odiskutabelt en bättre invånare än en med låga, i synnerhet då det gäller barnfamiljer. Stats-

andelssystemets utjämning av skatteinkomster kompenserar i någon mån att en del kommuner har högre skatteinkomster än andra, men ändrar inte den stora bilden. Detta är i princip en sporre för kommuner att locka till sig invånare med högre än inkomster än genomsnittligt och undvika invånare med lägre. Men samtidigt är det nödvändigt för en regions ekonomi och arbetsmarknad att ha ett mångsidigt arbetskraftsutbud. Detta förutsätter att det finns boendalternativ även för låginkomsttagare i ett pendlingsområdes samtliga kommuner. Det förutsätter i sin tur att det finns ett omfattande avtalssystem för kommuner och stat där man också kan avtala om det socialt styrda utbudet av bostäder och om antagningskriterierna för dessa bostäder. I Helsingforsregionen har MBT-avtalet fungerat som ett sådant.

Helsingforsregionen får och behöver migranter

Invånarnas verksamhet och inkomstnivå förändras under deras livsspann. I fråga om huvudsaklig sysselsättning växer de sysselsattas andel av befolkningen och studerandenas krymper ända till ca. 35 års ålder, varpå följer ett ca. 20 års förhållandevis oförändrat skede. På sam-

ma sätt stiger även inkomstnivån och når sin kulmen efter 45 års ålder. Utbildningsnivån bland dem som fötts utanför regionen och i något skede flyttat dit stiger med tiden och blir i medeltal högre än bland dem som fötts i Helsingforsregionen. Därmed har de som flyttat in i Helsingforsregionen goda framgångar på arbetsmarknaden – utbildning ökar sannolikheten att få arbete i Helsingforsregionen.

ENLIGT BEKANT mönster från storstäder avviker näringsstrukturen i Helsingforsregionen från resten av landets. Helsingforsregionen är specialiserad på i synnerhet kunskapsintensiv service (informationstjänster, finansiering, juridik, ekonomi, vetenskap och teknik), inom vilken regionens andel av landets totala förädlingsvärde är över 60 procent. Starka i regionen är också handel (i synnerhet partihandel), transport och magasinering, hotell och restaurang, samt specialiserad konsumentservice såsom konst, underhållning och rekreation. Förutom servicen är Helsingforsregionen specialiserad på kunskapsintensiv industri (tillverkning av elektronik, elapparater, maskiner och apparatur), inom vilka produktiviteten är särskilt hög.

INOM ALLA huvudnäringsgrenar utom primärproduktion är produktionen produktivare (förädlingsvärde per avverkad arbetstimme) i Helsingforsregionen än i landet som helhet. (Statistikcentralens regionalräkenskaper). Skillnaden i produktivitet är mellan 10 och 30 procent beroende på näringsgren. Inom de flesta specialiseringsbranscher har regionens andel av hela landets förädlingsvärde och sysselsättning vuxit under 2000-talet. Produktivitetsovertaget bygger på flera faktorer: Helsingforsregionens närhet internationellt och nationellt, anhopningsfördelarna för företagsverksamheten, arbetskraftens utbildningsnivå och kunnande samt forsknings- och utvecklingsmiljöns styrka.

AV STUDERANDENA vid universiteten i Finland studerar 35 procent vid universitet i huvudstadsregionen, och en lika stor del av examina avläggs vid dem. Nästan hälften av forskningen och utvecklandet (mätt med arbetsår) i Finland sker vid företag, högskolor och övriga forskningsorganisationer belägna i Helsingforsregionen. Nästan 40 procent av dem i Finland som jobbar inom sakkunnigyrken (direktörer, specialister, experter) jobbar i regionen. Högskolorna i regionen drar till sig unga, och efterfrågan på arbetskraft med hög utbildning och kunnskap motiverar dem att stanna kvar i regionen. Samtidigt har folkökningen och den höga lönenivån inom högkvalificeringsbranscher fått bostadspriserna och -hyrorna att stiga. De höga boendekostnaderna höjer tröskeln för potentiell arbetskraft inom i synnerhet låglönebranscher att stanna kvar i eller flytta till regionen.

STUDIER VISAR att den höga produktiviteten vid företagen i regionen drar till sig nya företag, vilket leder till ökande efterfrågan på arbetskraft. Inverkan går också i motsatt riktning: livlig inflyttning till regionen leder på sikt till att företagets produktivitet stiger (Lewis & Peri, 2015). En central faktor i sammanhanget är den kunskapsdiversifiering som migranterna – i synnerhet invandrarna – innebär då de hämtar med sig nytt kognitivt, socialt och kulturellt kunnande, som sedan blandas med kunskapskapitalet hos dem som bott länge i regionen. Detta främjar spridningen och tillämpandet av både teknisk-vetenskapliga och samhällsliga innovationer.

EN ANNAN betydande faktor är att konkurrensen om jobben skärps i och med inflyttarna och får dem som bott länge i stadsregionen att specialisera sig för mera krävande och produktiva uppgifter. Ett centralt rön av forskningen är att migration och, i synnerhet, invandring leder till höjd förtjänstnivå bland dem som bott länge i området. Men åtminstone på kort sikt kan ökad invandring leda till att sysselsättningen och inkomstnivån bland ursprungsbefolkningen sjunker inom de närliggande arbetsuppgifter där invandrarna placerar sig. Däremot skulle, enligt forskningen, invandringen inte på lång sikt leda till försämrat sysselsättningsläge bland ursprungsbefolkningen (bl.a. Cattaneo et al. 2013; D'Amuri & Peri 2014). Under 2010-talet har andelen sysselsatta med invandrarbakgrund vuxit snabbt i Helsingforsregionen bland

annat inom byggande, transport, hotell och restaurangverksamhet samt stadservice. För att kunna dra längre gående slutsatser skulle det nu behövas mera forskning i hur förändringen påverkar ursprungsbefolkningens arbetsmarknadsläge och inkomstnivå.

TILLVÄXTEN I Helsingforsregionens regionalekonomi och sysselsättning har på 2000-talet byggt i synnerhet på tillväxten inom högproduktiva specialiseringsbranscher, som även nationellt varit betydande. Utan en ständig och stor inflyttning från utanför Helsingforsregionen hade tillväxten inom expertarbetskraften och specialiseringsbranscherna inte varit möjlig på 2000-talet eller årtiondena strax innan. Behovet av högt utbildad arbetskraft har påkallat både inflyttning för studier vid högskolorna och att folk som tagit examina i övriga Finland eller utomlands flyttat till regionen. ■

SEPPÖ LAAKSO, pol. dr., är forskare och verkställande direktör vid stadsforskningsfirman Kaupunkitutkimus TA.

Litteratur:

- Cattaneo, C. & Fiorio, C.V. & Peri, G. (2013). What happens to the careers of European workers when immigrants 'take their jobs'? IZA Discussion Papers 7282.
- D'Amuri, F. & Peri, G. (2014). Immigration, jobs and employment protection: evidence from Europe before and during the great recession. *Journal of European Economic Association*, 12 (2), 432–464.
- Laakso, S. (2019). Muuttajat ja Uudenmaan aluetalous. Nylands förbunds publikation E219 – 2019.
- Lewis, E. & Peri, G. (2015). Immigration and the Economy of Cities and Regions. *Handbook of Regional and Urban Economics*, Volume 5A, Elsevier B.V.

Skillnaderna i fortsatt utbildning mellan invandrarbarn och barn med finländsk bakgrund förklaras av ålder vid hitkomsten, familjebakgrund och bostadsområde

● LAURA ANSALA

- Att avlägga examen på andra stadiet (dvs. vid gymnasium eller yrkesinstitut) är i snitt ovanligare bland invandrarbarn än bland barn med finländsk bakgrund i huvudstadsregionen. Men bland invandrarbarnen varierar den andel som gör det starkt beroende på i vilken ålder och varifrån man kommit till Finland. Dessa jämförelser beaktar dock icke de socioekonomiska skillnaderna mellan familjer med utländsk resp. inhemsk bakgrund.
- En jämförelse mellan barn från liknande familjeförhållanden och bostadsområden i huvudstadsregionen med antingen invandrabakgrund eller finländsk bakgrund visar att invandrarbarn födda i Finland har minst lika stor sannolikhet som liknande barn med finländsk bakgrund att avlägga examen på andra stadiet.
- Det finns ett kausalt samband mellan den ålder då invandrarbarn anländer till Finland och hur de utbildar sig, och de invandrarbarn som kommit hit som barn eller tonåringar har mindre sannolikhet att avlägga examen på andra stadiet än vad invandrarbarn födda i Finland har. Sålunda skulle invandrarbarn som kommer till Finland under sin barndom kunna ha nytta av utbildningsfrämjande åtgärder skräddarsydda för deras behov.

statistikens ljus har barn och unga med utländsk bakgrund sämre framgångar i det finländska skolsystemet än barn med finländsk bakgrund. Detta syns bland annat i form av betydande skillnader i kunskaper vid PISA-undersökningarna mellan barn med invandrar- versus finländsk bakgrund, och i att andelen unga som läser på andra stadiet är mindre bland invandrare än infödda. Dessa skillnader ger i sig orsak till oro, och dessutom kan sämre utbildning på sikt inverka på invandrarbarnens möjligheter att ha framgång i det finländska samhället. Oron för hur invandrarbarnen integreras betonas i synnerhet i huvudstadsregionen, där omkring hälften av hela Finlands invandrarbefolkning har bostad sig.

PLANERINGEN AV åtgärder för att integrera invandrarnas barn förutsätter underbyggda uppfattningar om de orsaker som ligger bakom deras sämre framgångar. Det kan dels handla om att invandrarbarn ofta växer upp i familjer i socioekonomiskt svagare situation och

socialt mera utsatta bostadsområden än vad barn med finländsk bakgrund gör. Då vore det skäl att inrikta eventuella åtgärder på alla sådana unga som har svagare ställning, och inte nödvändigtvis bara på dem med invandrabakgrund. Samtidigt är det möjligt att åtminstone en del av invandrarbarnen behöver särskild uppmärksamhet. Om så är fallet vore det viktigt att identifiera de allra sårbaraste grupperna.

DEN ANALYS föreliggande artikel lägger fram av invandrarbarns fortsatta utbildning i huvudstadsregionen ger några perspektiv på detta resonemang. Analysen klarlägger hur stora skillnaderna i avläggande av examen på andra stadiet är mellan invandrarbarn och barn med finländsk bakgrund, hur mycket olika invandrargrupper avviker sinsemellan i detta avseende, och hur stor del av skillnaderna i avläggande av nämnda examen kan förklaras med skillnader i andra bakgrundsfaktorer – i synnerhet familjebakgrund, bostadsområde och barnets ålder då man kommit till Finland.

TILL FRÅGESTÄLLNING och metod bygger analysen på en färsk undersökning av författaren, Ulla Härmäläinen och Matti Sarvimäki som granskar fortsatt utbildning och annan framgång bland barn till invandrare i Finland som helhet (Ansala et al. 2019). Trots att rönen från analysen i huvudstadsregionen numeriskt något avviker från den ursprungliga undersökningens rön om läget i hela Finland, är de kvalitativa rönen mycket likartade. Sålunda är de slutsatser och tolkningar om fortsatt skolgång bland invandrarbarn i huvudstadsregionen som läggs fram i denna artikel i linje med de slutsatser som lades fram i den ursprungliga undersökningen.

DET PANELMATERIAL från Statistikcentralen som används i analysen innehåller uppgifter om barnens och föräldrarnas födelseland och invandringstidpunkt, samt ett flertal demografiska och socioekonomiska egenskaper. Föremål för analysen är barn födda åren 1975–1994 som bodde i Helsingfors, Esbo eller Vanda som 15-åringar. Med invandrarbarn avses i urvalet sådana barn vars föräldrar är födda utomlands och som själva antingen fötts utomlands och kommit till Finland som högst 15-åringar, eller fötts i Finland. Med barn med finländsk bakgrund avses barn vars föräldrar fötts i Finland. Barnens utbildning mäts här med huruvida de vid 23 års ålder har en avlagd examen på andra stadiet.

Invandrarbarn födda i Finland avlägger examen på andra stadiet minst lika sannolikt som liknande barn med finländsk bakgrund

De genomsnittliga skillnaderna i utbildning mellan invandrarbarn och barn med finländsk bakgrund är betydande i huvudstadsregionen. Medan 75 procent av de barn som har finländsk bakgrund avlagt student- eller yrkesexamen senast vid 20 års ålder är motsvarande andel bland invandrarbarn 46 procent. En del av denna skillnad förklaras av att invandrarbarnens skolgång går lite långsammare än de barns som har finländsk bakgrund. Trots det är skillnaden ännu vid 23 års ålder mellan invandrarbarn och barn med finländsk bakgrund i andelen som avlagt examen på andra stadiet i medeltal ca. 20 procentenheter i huvudstadsregionen.

DESSA GENOMSNIITTLIGA skillnader döljer dock en hel del variation av olika slag. För det första spelar barnets ålder då man kommit till Finland en stor roll för fortsatt skolgång efter grundskolan. Att avlägga examen på andra stadiet är klart ovanligare bland invandrarbarn om de fötts utomlands. För det andra utgör

invandrarbarnen, vars föräldrar ju kommer från många olika länder, ingen enhetlig grupp i utbildningshänseende. Särskilt liten är sannolikheten att avlägga examen på andra stadiet om barnens föräldrar kommit från Somalia, Turkiet eller Irak.

MEN INTE heller dessa jämförelser ger hela bilden av läget bland invandrarbarnen, för de beaktar inte att de familjer som har invandrarbakgrund i medeltal har ett sämre socioekonomiskt läge än de som har finländsk bakgrund. Bland invandrarföräldrarna är den genomsnittliga inkomstnivån lägre, de har i snitt fler arbetslöshetsmånader och en större andel ensamförsörjare, och de har typiskt fler barn att försörja än vad föräldrar födda i Finland har. Dessutom är det vanligare bland invandrarbarn än barn med finländsk bakgrund att bo i socialt mera utsatta områden.

BILDEN AV invandrarbarnens utbildning förändras rejält då de jämförs med sådana barn med finländsk bakgrund som vuxit upp i familjer med likartade inkomster, sysselsättningsläge och hushållsstruktur i samma postnummerområden som de. Faktum är att sannolikheten att ha avlagt examen på andra stadiet då man är 23 år gammal är i snitt fyra procentenheter större bland invandrarbarn födda i Finland än bland barn med finländsk bakgrund från motsvarande familjeförhållanden och bostadsområde i huvudstadsregionen.

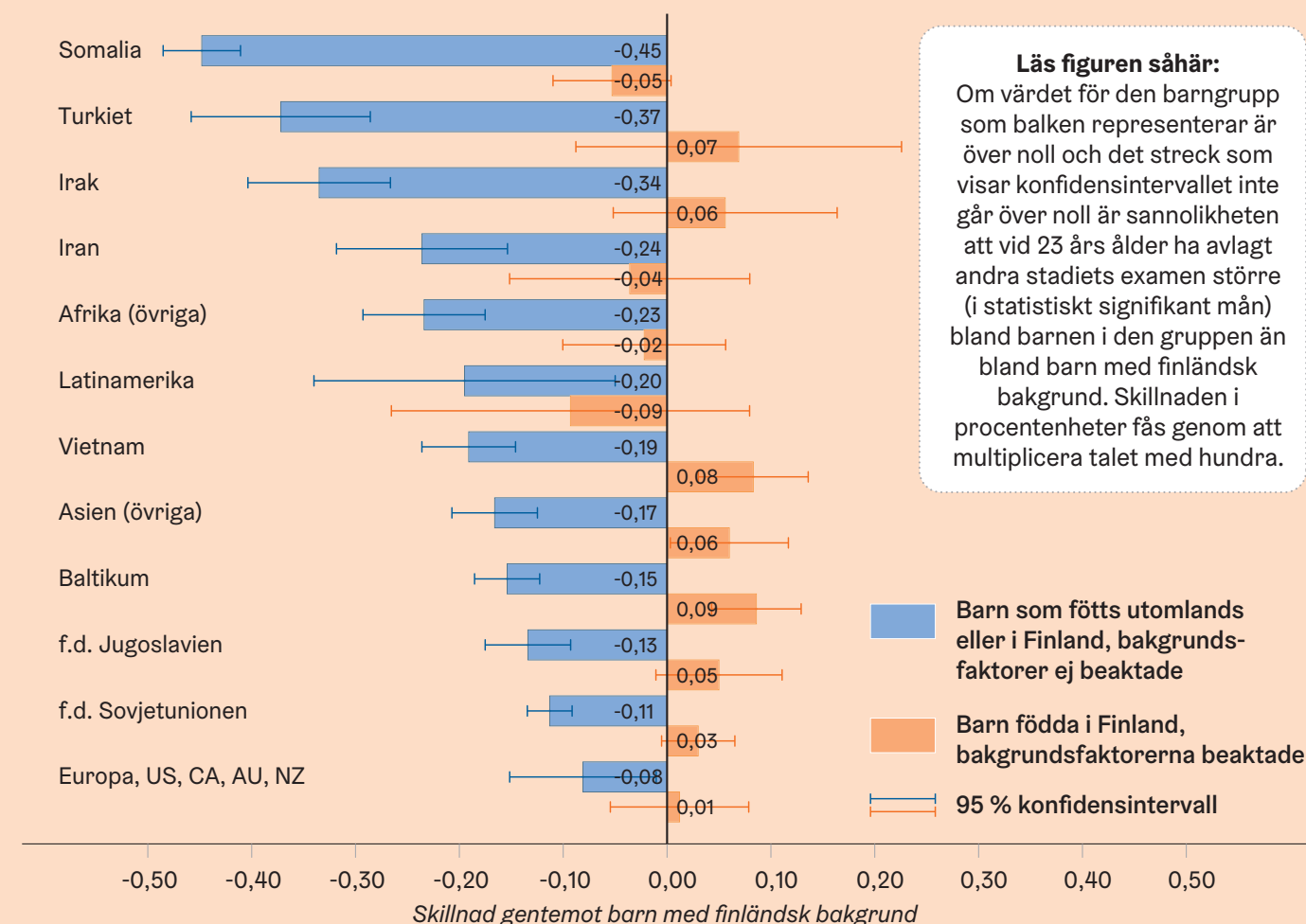
DÅ MAN bedömer skillnaderna i utbildning mellan invandrarbarn och barn med finländsk bakgrund är det således helt avgörande att beakta barnens ålder vid hitkomsten och deras familjebakgrund och bostadsområde. Detta åskådliggörs i synnerhet av en analys enligt invandrargrupp (Figur 1). Om man inte beaktar någon av nämnda bakgrundsfaktorer är, som exempel, sannolikheten att ha avlagt andra stadiets examen vid 23 års ålder i snitt 45 procentenheter mindre bland barn till somaliska föräldrar än bland barn till fin-

ländska. Som minst är skillnaden då det gäller barn till föräldrar födda i Europa¹, Nordamerika, Australien eller Nya Zeeland, i medeltal åtta procentenheter.

DÅ OLIKA hitkomstålder, familjebakgrund och bostadsområde beaktas ser vi att barn födda i Finland av föräldrar från de baltiska länderna², Vietnam eller övriga Asien har 6-9 procentenheter större sannolikhet att vid 23 års ålder ha avlagt examen på andra stadiet än vad barn med finländsk bakgrund har. Mellan barn födda i Finland vars föräldrar är från någon annan invandrargrupp än nyss nämnda och barn med finländsk bakgrund från likartade förhållanden finns ingen statistiskt signifikant skillnad i utbildning. Skillnaderna i utbildning invandrargrupper emellan ser alltså i stor utsträckning ut att bero på skillnader i hitkomsttidpunkt, familjebakgrund och bostadsområde.

ÄVEN ANNANSTANS i Europa har barn till invandrare ofta mindre utbildning än barn till ursprungsbefolkningen. Skillnaden gentemot ursprungsbefolkningen är typiskt större bland invandrarbarn födda utanför invandringslandet och bland barn vars föräldrar har svårigheter på arbetsmarknaden (t.ex. Dustmann et al. 2012, Algan et al. 2010, Schnepf 2007). I många europeiska studier har man också konstaterat att skillnaden i utbildning mellan invandrarbarn och barn från ursprungsbefolkningen i allmänhet blir mindre då föräldrarnas bakgrund beaktas (t.ex. Baert och Cockx 2013, Bratsberg et al. 2012, Belzil och Poinas 2010, Hällsten och Szulkin 2009, Van Ours och Veenman 2003, Gang och Zimmerman 2000). Samma slutsats drar även Kilpi-Jakonen (2011), som analyserat övergång från grundskolan till andra stadiet bland invandrarbarn och barn med finländsk bakgrund.

1) Till Europa räknas i denna klassificering inte länderna i Baltikum, före detta Sovjetunionen eller före detta Jugoslavien
2) De baltiska länderna Estland, Lettland och Litauen bildar en egen grupp som inte hör till gruppen f.d. Sovjetunionen.

Läs figuren såhär:
Om värdet för den barngrupp som balken representerar är över noll och det streck som visar konfidensintervallet inte går över noll är sannolikheten att vid 23 års ålder ha avlagt andra stadiets examen större (i statistiskt signifikant mån) bland barnen i den gruppen än bland barn med finländsk bakgrund. Skillnaden i procentenheter fås genom att multiplicera talet med hundra.

FIGUR 1. Skillnad i sannolikhet att ha avlagt examen på andra stadiet vid 23 års ålder mellan invandrarbarn och barn med finländsk bakgrund, enligt föräldrarnas födelseland eller -område.

Högre ålder vid ankomst till Finland förutspår osannolikare avläggande av examen på andra stadiet, men varför?

Enligt ovan anförda rön avlägger invandrarbarn födda i Finland examen på andra stadiet minst lika sannolikt som barn med finländsk bakgrund som har liknande familjebakgrund och bostadsområde som de. Däremot är sannolikheten att avlägga examen på andra stadiet mindre bland liknande invandrarbarn som fötts utomlands. Sannolikheten är desto mindre ju äldre dessa barn är då de kommer till Finland. Utgående från dessa iakttagelser kunde man tänka sig att det vid planering av åtgärder för att främja utbildning bland invandrarbarn vore skäl att beakta behoven hos i syn-

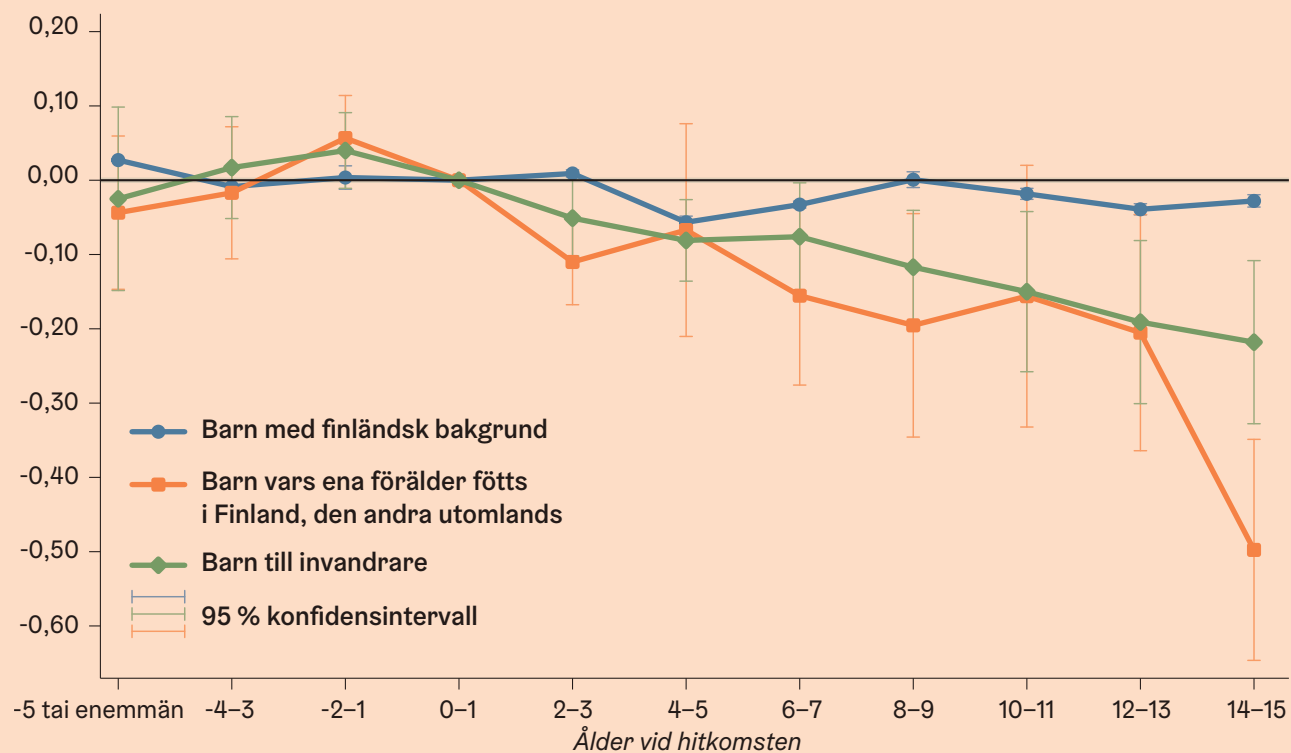
nerhet dem som kommit till Finland under barndomen.

DET VORE dock väsentligt att också förstå orsaken till att högre ålder vid hitkomsten har samband med sämre utbildning. Men tolkningen av ovan anförda rön är inte helt enkel: sambandet mellan hitkomstålder och utbildning kan ju också tänkas avspegla andra osynliga faktorer som anknyter i synnerhet till barnets familj. Som exempel kan en del av invandrarföräldrarna förlägga flytten till ett skede som är fördelaktigt för barnets utbildning – men för en del familjer är detta inte möjligt av en eller annan orsak. De osynliga familjefaktorerna kan också i sig främja eller hämma barnens senare utbildning. Eftersom dessa

faktorer inte beaktats i vår analys så här långt kan vi inte göra skillnad mellan dels deras, dels hitkomstålderns inverkan på barnens utbildning.

DET ÄR alltså inte klart huruvida det negativt verkande sambandet mellan hitkomstålder och utbildning beror helt, delvis eller inte alls på denna eventuella skillnad invandrarfamiljer emellan i barnens ålder vid hitkomsten. Men vi kan bli kvitt detta eventuella urvalsfel om vi sinsemellan jämför syskon med invandrarbakgrund som vuxit upp i samma familj men som kommit till Finland som olika gamla. Högst sannolikt avslöjar denna metod att sambandet mellan hitkomstålder och avläggande av examen på andra stadiet är kausalt, eftersom inver-

Skillnad gentemot barn födda i Finland eller som anlänt som 0–1-åringar

Läs figuren såhär: Då värdet för den hitkomståldersgrupp som punkten representerar är under noll och strecket som beskriver konfidensintervallet inte går över noll är sannolikheten (i statistiskt signifikant mån) att vid 23 års ålder ha avlagt examen på sekundärnivå mindre bland barnen i denna åldersgrupp än bland barn som fötts i Finland eller kommit hit som 0–1-åringar. Skillnaden i procentenheter fås genom att multiplicera talet med hundra. Negativ hitkomstålder avser den tid som föräldrarna varit i Finland innan barnets födelse.

FIGUR 2. Skillnad i sannolikhet att vid 23 års ålder ha avlagt examen på andra stadiet mellan barn som kommit till Finland vid olika ålder och barn som fötts i Finland eller kommit hit som 0–1-åringar, enligt föräldrarnas bakgrund i syskonupplägget.

kan av hitkomståldern vid en jämförelse mellan syskon inte störs av eventuell inverkan från familjefaktorer som syskonen har gemensamt och inte förändras med tiden.

RESULTATEN AV jämförelsen syskon emellan stärker ovan anförda rön, och den negativa verkan av högre hitkomstålder på avläggande av andra stadiets examen är statistiskt signifikant bland barn med invandrabakgrund. Ett år högre ålder vid ankomsten till Finland sänker sannolikheten att avlägga examen på andra stadiet med i medeltal

nästan två procentenheter. Med andra ord avlägger, som exempel, det syskon av två som vid hitkomsten varit ett år yngre än sitt syskon examen på andra stadiet nästan två procentenheter sannolikare än vad det äldre syskonet gör.

ÄVEN TIDIGARE undersökningar där man tillämpat syskonupplägget har konstaterat ett negativt verkande samband mellan ankomstålder och olika slags utbildning (t.ex. Hermansen 2017, Bratsberg et al. 2012, Böhlmark 2008). Men det kan också finnas andra faktorer bakom den negativa inverkan. Vid en del tidiga-

re studier har man till exempel konstaterat att inläringen av det nya landets språk går klart sämre bland invandrabarn som anlänt först efter den så kallade kritiska perioden, alltså de lägre tonåren, än bland dem som invandrat under den tidigare barndomen (t.ex. Bleakley och Chin 2004, 2010). Då kan skolgången vara besvärlig för i synnerhet dem som anlänt först under den senare barndomen, vilket skulle synas som klart sämre utbildning än bland andra.

MEN DEN förklaringen får inte stöd av rönen från vår analys. I huvudstadsregionen minskar invandrabarnens sannolikhet att avlägga examen på andra stadiet inte starkare för dem som anlänt i lägre tonåren eller senare, och även bland dem som anlänt före skolåldern är sannolikheten att avlägga andra stadiets examen mindre än bland barn födda i Finland. (Figur 2). Dessutom kan man skönja ett negativt verkande samband mellan högre hitkomstålder och utbildning även bland barn vars ena förälder är född i Finland och den andra utomlands. Bland sådana barn kunde man anta att språkfärdigheterna är bättre än bland barn till invandrarföräldrar, eftersom flertalet av de förstnämnda torde lära sig finska eller svenska åtminstone i någon mån av den ena föräldern.

DET NEGATIVT verkande sambandet mellan högre hitkomstålder och utbildning kunde också handla om följder av att skolgång och sociala band avbrutits vid flytten – följder som eventuellt vore kännbarare för dem som anlänt som äldre än för andra. Detta borde i så fall minska sannolikheten att utbilda sig även bland barn som kommit till Finland med sina hemvändande finländska föräldrar. Men vår analys visar att hitkomstålderns inverkan på utbildningen i hemvändande finländares fall är mycket liten och inte varierar systematiskt enligt barnets hitkomstålder.

ÄVEN DEN tid invandrarföräldrar hunnit vara i Finland kunde vara en bakgrundsfaktor för det negativt verkande sambandet mellan hitkomstålder och utbildning. Vuxna invandrades integration på arbetsmarknaden och i samhället kan vara besvärlig och tidskrävande. För de barn som anländer tillsammans med föräldrarna sammanfaller en större del av barndomsåren med föräldrarnas integreringsskede än för de barn som föds i Finland när föräldrarna haft mer tid att integrera sig. Men om den tid som föräldrarna varit i Finland vore en central förklarande faktor för det negativt verkande sambandet mellan hitkomstålder och utbildning borde de år

som föräldrarna varit i Finland före barnets födelse ha en liknande inverkan på barnens utbildning som åren i Finland efter barnets födelse. Att döma av vår analys tycks dock åren före barnets födelse inte spela någon roll för barnens avläggande av examen på andra stadiet.

YTTERLIGARE EN tänkbar förklaring till den negativa verkan av högre hitkomstålder vore att den tid som barnet tillbragt i det finländska samhället och dess institutioner skulle främja utbildningen. Den hypotesen får två slags stöd av vår analys. För det första konstaterar vi att de invandrabarn som fötts i Finland eller kommit hit i sin tidigaste barndom har större sannolikhet att utbilda sig än de som anlänt som lite äldre. Dessutom ser vi att hitkomstålderns inverkan är klart starkare bland invandrabarn än bland barn till hemvändande finländare. Eftersom en stor del av de hemvändande finländarna har bott i länder vars samhälle påminner om det finländska på många sätt (t.ex. Sverige och Storbritannien) anpassar de sig snabbare till de finländska systemen än invandrabarnen, som kan komma från mycket annorlunda förhållanden. Trots att rönen av vår analys är i linje med denna institutionella förklaring kan vi inte – i och med att de uppskattade verkningarna är inexakta – utesluta att det finns alternativa mekanismer.

Vad kan vi lära oss av våra rön?

Vi kan lyfta fram två av de iakttagelser vi gjort i denna artikel om vår analys om invandrabarn bosatta i huvudstadsregionen, nämligen: För det första är sannolikheten att avlägga examen på andra stadiet minst lika stor för invandrabarn födda i Finland som för barn med finländsk bakgrund från liknande familjeförhållanden och bostadsområden som invandrabarnens. Detta skulle tyda på att den mindre andelen 23-åringar med andra stadiets examen bland invandrabarn födda i Finland snarare avspeglar deras sämre socioekonomiska bakgrund än deras invandrabakgrund i sig.

Det skulle i sin tur tala för att åtgärder som dels stöder alla unga i utsatt ställning, dels förbättrar invandrarföräldrarnas socioekonomiska läge skulle kunna främja utbildning även bland invandrabarn födda i Finland.

FÖR DET andra finns det stora skillnader i fortsatt skolgång mellan invandrabarn beroende på var deras föräldrar är födda. Dessa skillnader förklaras ganska mycket av skillnader i barnens familjeförhållanden och bostadsområde, och rönen av jämförelsen mellan syskon tyder på att högre ålder vid ankomsten till Finland också har en negativ verkan på barnens utbildningsbenägenhet. Det kan alltså tänkas att de invandrabarn som kommer till Finland som barn eller tonåringar skulle ha nytta av åtgärder skräddarsydda för deras behov.

VI HAR skäl att betona att den analys som läggs fram i artikeln, liksom den undersökning den bygger på, är av deskriptiv natur. På grundval av de rön vi gjort i dessa kan vi alltså inte dra slutsatser om vilken politik eller vilken service som skulle vara effektivast för att förbättra utbildningsnivån hos barn till invandrare. Men våra rön ger ändå infallsvinklar på hurdana åtgärder det kunde vara effektivast att testa och undersöka med adekvata forskningsupplägg. ■

LAURA ANSALA verkar som specialforskare vid Helsingfors stadskanslis enhet Stadsforskning och -statistik.

Litteratur:

- Algan, Y., Dustmann, C., Glitz, A., Manning, A. (2010) The Economic Situation of First and Second-Generation Immigrants in France, Germany and the United Kingdom. *Economic Journal* 120 (542): F4–F30.
- Ansala, L., Hämäläinen, U., Sarvimäki, M. (2019). Age at Arrival, Parents and Neighborhoods: Understanding the Educational Attainment of Immigrants' Children. *Journal of Economic Geography*. Förhandspublicerad på nätet, <https://doi.org/10.1093/jeg/lbz017>.
- Baert, S., Cockx, B. (2013) Pure Ethnic Gaps in Educational Attainment and School to Work Transitions: When Do They Arise? Discussion paper No. 7262. IZA Institute of Labor Economics.
- Belzil, C., Poinas, F. (2010) Education and Early Career Outcomes of Second-Generation Immigrants in France. *Labour Economics* 17: 101–110.
- Bleakley, H., Chin, A. (2010) Age at Arrival, English Proficiency, and Social Assimilation among US Immigrants. *American Economic Journal: Applied Economics* 2 (1): 165–192.
- Bleakley, H., Chin, A. (2004) Language Skills and Earnings: Evidence from Childhood Immigrants. *The Review of Economics and Statistics* 86 (2): 481–496.
- Bratsberg, B., Raaum, O., Røed, K. (2012) Educating Children of Immigrants: Closing the Gap in Norwegian Schools. *Nordic Economic Policy Review*. Economics of Education, Copenhagen: Nordic Council of Ministers, pp. 211–251.
- Böhlmark, A. (2008) Age at Immigration and School Performance: A Siblings Analysis Using Swedish Register Data. *Labour Economics* 15: 1366–1387.
- Dustmann, C., Frattini, T., Lanzara, G. 2012. Educational Achievement of Second-Generation Immigrants: An International Comparison. *Economic Policy* 27 (69): 143–165.
- Gang, I.N., Zimmermann, K.F. (2000) Is Child like Parent? Educational Attainment and Ethnic Origin. *The Journal of Human Resources* 35 (3): 550–569.
- Hermansen, A.S. (2017) Age at Arrival and Life Chances Among Childhood Immigrants. *Demography* 54 (1): 201–229.
- Hällsten, M., Szulkin, R. (2009) Families, Neighborhoods, and the Future: The Transition to Adulthood of Children of Native and Immigrant Origin in Sweden. Working Paper 2009:9. The Stockholm University Linnaeus Center for Integration Studies.
- Kilpi-Jakonen, E. (2011) Continuation to Upper Secondary Education in Finland: Children of Immigrants and the Majority Compared. *Acta Sociologica* 54 (1): 77–106.
- Schnepf, S.V. (2007) Immigrants' Educational Disadvantage: An Examination across Ten Countries and Three Surveys. *Journal of Population Economics* 20 (3): 527–545.
- Van Ours, J.C., Veenman, J. (2003) The Educational Attainment of Second-Generation Immigrants in the Netherlands. *Journal of Population Economics* 16 (4): 739–753.

”

De genomsnittliga skillnaderna i utbildning mellan invandrabarn och barn med finländsk bakgrund är betydande i huvudstadsregionen. Medan 75 procent av de barn som har finländsk bakgrund avlagt student- eller yrkesexamen senast vid 20 års ålder är motsvarande andel bland invandrabarn 46 procent.

Rekordlåg fruktsamhet i Helsingfors

– stark nedgång i unga åldersgrupper fertilitet

På sistone har det pratats mycket om sjunkande fruktsamhet i Finland. I synnerhet den befolkningsprognos fram till år 2050 som Statistiskcentralen gav ut i november 2018 väckte stor oro om nuvarande och kommande barnantal. Prognosen bygger på födelsetalen de senaste åren, och ifall dessa skulle hållas oförändrade skulle barnens och de ungas antal och befolkningsandel minska betydligt och de äldres växa i framtiden. Befolkningens åldersstruktur skulle alltså förändras klart och äldreförsörjningskvoten försämrats betydligt. Föreliggande artikel analyserar fruktsamhetsförändringar i Helsingfors, och jämför dem med läget i såväl övriga nordiska huvudstäder som i grannstäderna, samt dryftar utgående från forskningslitteratur vad som kan tänkas ligga bakom den sjunkande fruktsamheten.

Fruktsamheten har sjunkit i Helsingfors, men mindre än i Finland som helhet

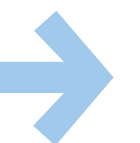
Den naturliga folkökningen, alltså skillnaden mellan antalet födda och avlidna har varit negativ i Finland redan ett par år, så fastän livslängdsförväntan stadigt växer lite leder befolkningens åldersstruktur till flera avlidna än födda. Dessutom har det summerade fruktsamhetstalet under 2010 minskat från 1,87 till 1,41 barn, alltså med en fjärdedel. Ändå gör en större invandring än utvandring att Finland fortsättningsvis har folkökning

I **HELSINGFORS** är läget lite annorlunda. Där är fruktsamheten klart lägre än i landet som helhet, men som följd av den ungdomligare åldersstrukturen är de födda fler än de avlidna. Även invandringen och flyttandet från andra delar av Finland, i synnerhet från utanför Nyland, gör att folkökningen hålls ganska snabb i Helsingfors.

I **HELSINGFORS** har fruktsamheten i medeltal sjunkit långsammare än i hela landet, och egentligen först sedan år 2016 har fruktsamhetstalen börjat sjunka klart (Tabell 1). Det summerade frukt-

samhetstalet, alltså antalet barn som kvinnor i medeltal får, sjönk först från 1,30 år 2015 till 1,24 år 2016, och sedan ännu till 1,13 år 2018. Under 2010-talet har fruktsamheten minskat med 19 procent. Senast fruktsamheten varit såhär låg eller lägre i Helsingfors var år 1973 och i slutet av 1930-talet. År 2018 var det summerade fruktsamhetstalet för Helsingfors 1,13, alltså 0,28 lägre än hela Finlands (1,41), så fruktsamheten var en femtedel lägre i Helsingfors än i hela Finland.

NÅGON SÄRSKILD analys av orsakerna till fruktsamhetens nedgång har inte gjorts för Helsingfors del, men de torde vara ungefär desamma som i övriga Finland. Orsakerna till sjunkande fruktsamhet analyseras i denna artikel på ett allmänt plan utgående bland annat från enkäterna inom Befolkningsförbundets Familjebarmeter. För Helsingfors del presenteras relevanta figurer i den mån sådana kan uppgöras utgående från befintliga material.

Lägre fruktsamhet i Helsingfors än i grannkommunerna och övriga nordiska huvudstäder

Fruktsamheten har brukat var lägre i Helsingfors än i grannkommunerna (Figur 1). År 2017 var skillnaden 25 procent. Orsakerna är många. Befolkningens åldersstruktur är klart annorlunda i Helsingfors än i Esbo och Vanda. Till Helsingfors flyttar man från övriga Finland och även grannkommunerna vanligtvis för att till exempel studera, och därmed blir de unga vuxna åldersklasserna mycket stora. Men redan då man blivit trettio flyttar man sedan ganska typiskt till grannkommunerna (Mäki & Vuori 2018). I Helsingfors är 28-åringarna, i Esbo och Vanda 34–35-åringarna största årsklassen. Sistnämnda är i den mest typiska åldern för att bilda familj.

EN BAKGRUNDSFAKTOR är skillnader i bostadsbeståndet kommunerna emellan. I Helsingfors är ett och två de vanligaste bostäderna, med sammanlagt över 60 procent av bostäderna. I Esbo och Vanda är denna andel 40–46 procent. I Helsingfors ligger 85 procent av bostäderna i höghus, och bara en förhållandevis liten del i radhus eller egnahemshus. Trots att det så kallade Nurmijärvifenomenet, som var typiskt i början av 2000-talet, har mattats av och det inte längre är så vanligt att barnfamiljer flyttar till de omgivande kommunerna, har flyttandet till större bostäder i dem inte upphört.

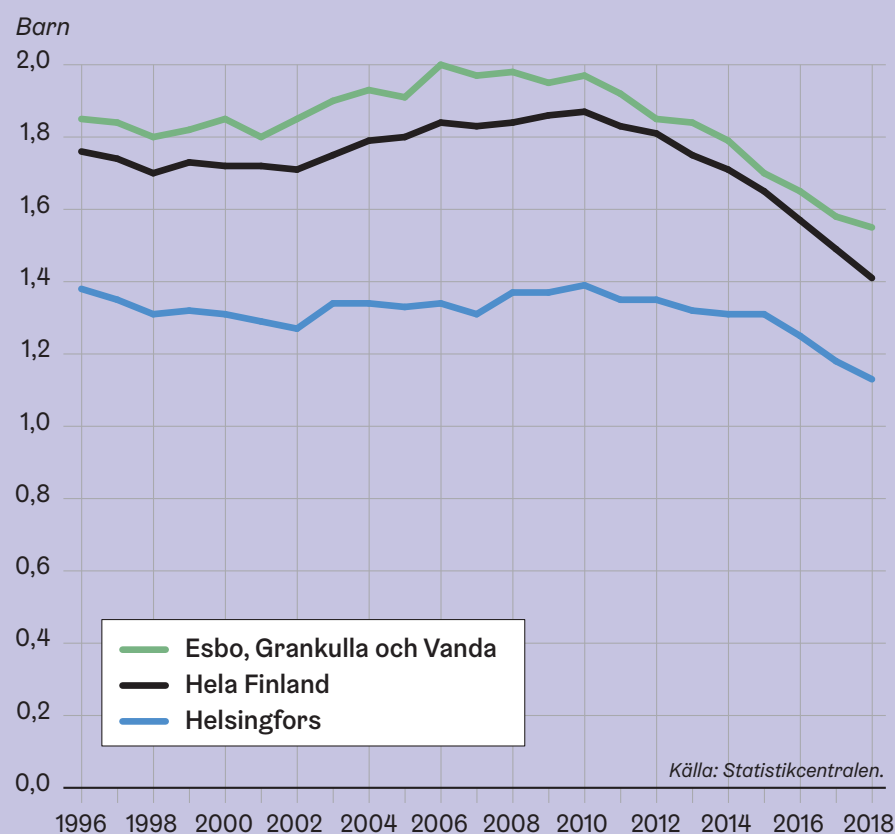
TABELL 1.
Summerade fruktsamhetstal i Helsingfors och hela Finland 1971–2018.

År	Helsingfors	Hela Finland	Skillnad i antal barn	Skillnad i procent
1971–75 ¹	1,26	1,62	0,36	22,2
1976–80 ¹	1,25	1,67	0,42	25,1
1981–85 ¹	1,31	1,69	0,38	22,5
1986–90 ¹	1,36	1,68	0,32	19,0
1991–95 ¹	1,46	1,82	0,36	19,8
1996–00 ¹	1,32	1,74	0,42	24,1
2001–05 ¹	1,31	1,76	0,45	25,6
2006–10 ¹	1,35	1,85	0,50	27,0
2011–15 ¹	1,32	1,75	0,43	24,6
2010	1,38	1,87	0,49	26,2
2011	1,34	1,83	0,49	26,8
2013	1,31	1,75	0,44	24,9
2014	1,30	1,71	0,41	23,8
2015	1,30	1,65	0,35	21,3
2016	1,24	1,57	0,33	21,0
2017	1,18	1,49	0,31	20,8
2018	1,13	1,41	0,28	19,9

1) Årsmedeltal

Källa: Statistikcentralen

FIGUR 1.
Summerat fruktsamhetstal i Helsingfors och andra områden 1996–2018.

Källa: Statistikcentralen.

FRUKTSAMHETEN i Helsingfors är också lägre än i de övriga skandinaviska huvudstäderna, men i och för sig är den sjunkande fruktsamheten i Helsingfors de senaste åren inget unikt (Figur 2). Endast i Köpenhamn har fruktsamheten hållits på ungefär samma nivå de senaste drygt tio åren – eller rentav stigit lite. I Stockholm och Oslo har fruktsamheten, liksom i Helsingfors, sjunkit: i Helsingfors med 16 procent, i Stockholm 13 procent och i Oslo drygt tjugo procent sedan år 2006. En mycket likartad utveckling är alltså på gång i dessa kulturellt besläktade städer – låt vara i sinsemellan olika makroekonomiska lägen.

Varför har fruktsamheten sjunkit?

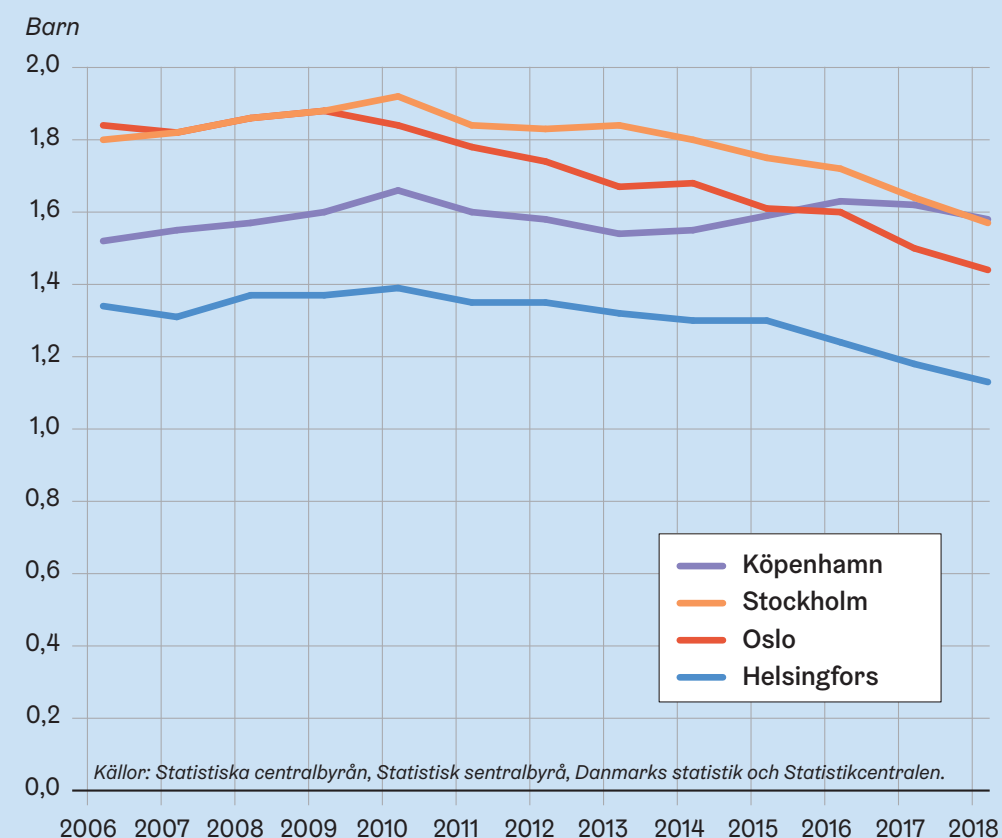
Att fruktsamheten sjunkit har förmodligen ungefär samma orsaker bland helsingforsborna som resten av finländarna. De faktorer som inverkar på fruktsamhetsnivån uppdelas i proximala och distala. Proximala är de direkta bio-

logiska eller beteenderelaterade faktorer genom vilka de distala, alltså sociala, ekonomiska och kulturella faktorerna inverkar på fruktsamheten. Som exempel är tidpunkten för att skaffa barn en proximal beteendefaktor, men bakom den kan det ligga mera omfattande samhälleliga orsaker, såsom värderingar och kulturella – eller t.ex. ekonomiska – faktorer kring familjebildning och skaffande av barn. Då dessa distala faktorer förändras kan man se förändringar även i fruktsamheten.

DESSUTOM ÄR det skäl att minnas att de faktorer som påverkat skaffandet av dels det första barnet – och att alltså bli förälder – dels det andra eller tredje kan vara olika. På hela befolkningens nivå kan nativiteten förbli oförändrad även om antalet barn per familj minskar, förutsatt att samtidigt allt flera blir föräldrar – och dessa motsatta verkningar alltså tar ut varandra.

GÄLLANDE BEFOLKNINGSDYNAMIKEN är det skäl att notera att förändringar som sker samtidigt kan påverka – till och med alltför mycket – indikatorerna vid en viss tvärsnittstidpunkt: om till exempel åldern för födande stiger och fruktsamheten samtidigt sjunker, kan det summerade fruktsamhetstalet se mycket lågt ut för en viss period, även om det antal barn kvinnorna i slutändan får (det s.k. kohortfruktsamhetstalet) skulle förändras betydligt mindre. På samma sätt kan andelen barnlösa bland till exempel 45-åringarna hållas oförändrad trots att, vid en tvärsnittstidpunkt, det blivit ovanligare att bli förälder i och med att åldern för att föda har stigit. I det följande begrundas, utgående från tidigare forskningslitteratur, tänkbara orsaker till sjunkande fruktsamhet, och vilken roll de kan ha spelat i Helsingfors.

FIGUR 2.
Summerat fruktsamhetstal i jämförda nordiska huvudstäder 2006–2018.

Källor: Statistiska centralbyrån, Statistisk sentralbyrå, Danmarks statistik och Statistikcentralen.

1. Skaffandet av barn har skjutits upp, och ett tredje barn har blivit ovanligare

En faktor som i alla tider hängt ihop med nativiteten är andelen barnlösa bland befolkningen. I Finland började barnlösheten öka i och med att andelen barnlösa började växa på 1980- och -90-talet bland de stora årskullarna födda på 1940-talet, och andelen är betydligt större än i de övriga nordiska länderna. I de yngsta kohorterna, alltså de som föddes i början av 1970-talet, är 27 procent av männen och ca. 20 procent av kvinnorna barnlösa (Jalovaara et al. 2018). I de yngsta av de analyserade kohorterna, alltså de som föddes i början av 1970-talet, är 27 procent av männen och ca. 20 procent av kvinnorna barnlösa (Jalovaara et al. 2018).

STATISTIKCENTRALENS (2011) lite annorlunda analys gav ett liknande värde för år 2010: då var 21 procent av de 40-åriga kvinnorna barnlösa. Figur 3 visar motsvarande andel bland 40–44- respektive 45–49-åringar i Helsingfors. Andelen barnlösa är större i Helsingfors än i hela landet i medeltal. Bland 45–49-åringarna var 37 procent av männen och 32 procent av kvinnorna barnlösa år 2017 (Statistikcentralen 2019).

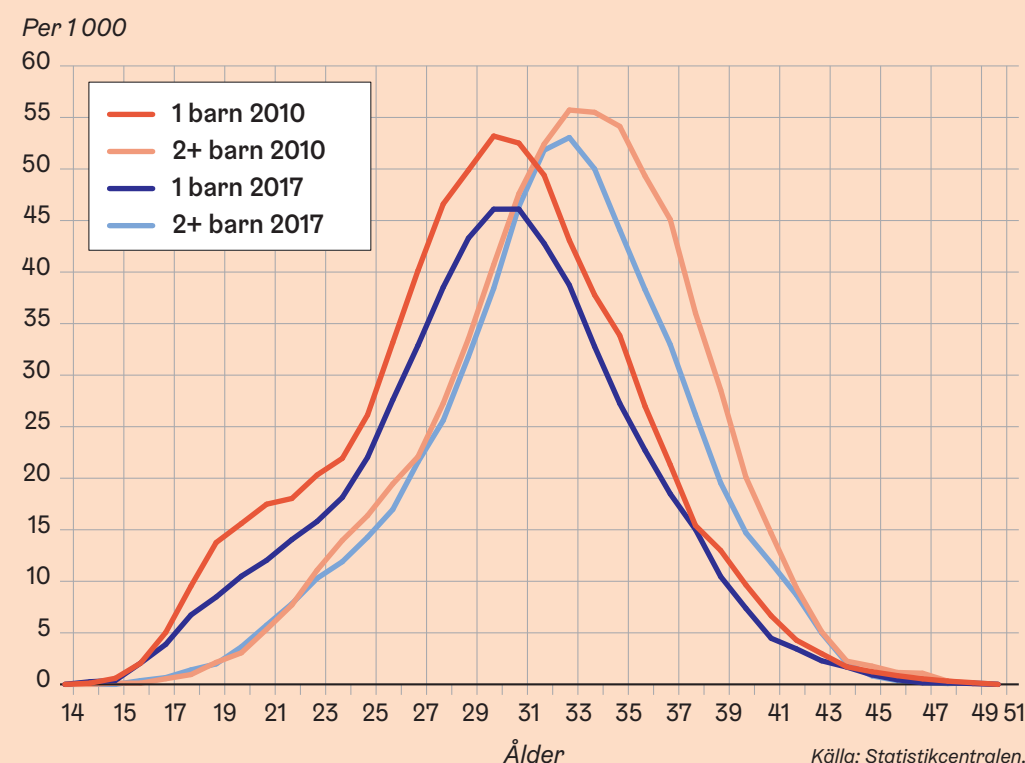
BARNLÖSHETEN BLAND män minskar ännu bland dem som fyllt 40, men bland kvinnorna har förändringen varit mycket liten speciellt de senaste åren. Andelen barnlösa bland dem som fyllt 40 beskriver i praktiken andelen slutgiltigt barnlösa, och avspeglar alltså frukt-samhetsbeteendet även under de två

föregående årtiondena. Förändringen med tiden i andelen barnlösa har varit liten på 2010-talet. I Helsingfors har andelen barnlösa bland männen vuxit med 1,7 procentenheter (5 procent), medan andelen barnlösa bland kvinnorna minskat något.

AVSAKNAD AV parförhållande och lämplig partner har i alla tider hört till de centrala faktorerna bakom barnlöshet. Parbildningsbakgrunden bland de barnlösa är mycket annorlunda än bland dem som fått barn, och typiskt för barnlösa är att vara "evig singel" eller frånskild. Forskarna påpekar att familjepolitikens medel är begränsade, eftersom barnlöshet ofta har att göra med avsaknad av stadigt parförhållande. Möjligen kan man med familjepolitiska åtgärder främja skaffandet av barn bland de par som kanske vill ha barn, men på barnlöshet som följd av brist på parförhållandena inverkar de inte mycket. Om man vill hjälpa barnlösa att få barn räcker det inte att ge ekonomiskt stöd åt barnfamiljer. Det behövs en mer vittomfattande välfärdspolitik som kan påverka familjebildandet i större utsträckning (Jalovaara & Fasang 2017).

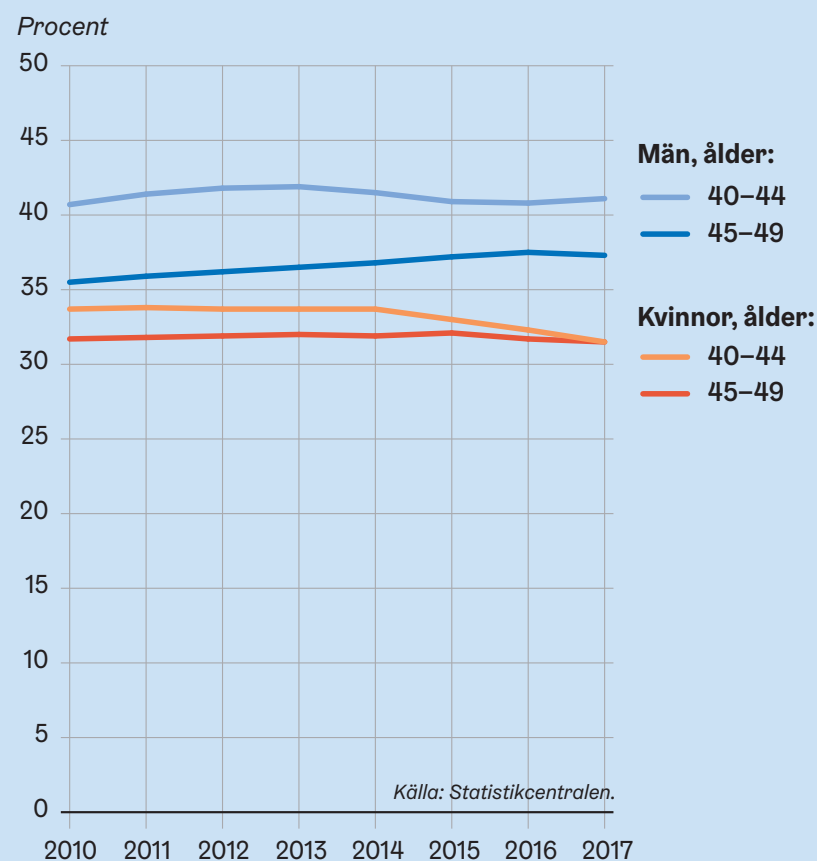
SÅLUNDA ÄR en ökning i andelen slutgiltigt barnlösa ingen nämnvärd förklaring till den sjunkande fruktsamheten på sistone i Helsingfors, utan förklaringen måste sökas i förändrat frukt-samhetsbeteende bland yngre åldersklasser. I och för sig kan en förändring bland de yngre komma att förstora andelen slutgiltigt barnlösa i framtiden.

DEN FRÄMSTA faktorn bakom den sjunkande nativiteten är att folk blir föräldrar i allt högre ålder. Åldern då man blir förälder hänger delvis ihop med antalet barn: ju senare folk i snitt får sitt första barn, desto färre barn får de – och desto fler barnlösa blir det (Miettinen et al. 2015). Då barnanskaffandet skjuts upp hinner folk kanske inte med alla planerade graviditeter under kvinnans frukt-samma ålder. Samtidigt har åldern då man blir förälder att göra med intervallen mellan förlossningarna. Enligt en finländsk undersökning har intervallen mellan syskons födelser med tiden blivit kortare, och i synnerhet finns det ett samband mellan högre förstföderskeål-

FIGUR 4. Fruktsamhet åldersgruppsvis enligt barnantal i Helsingfors åren 2010 och 2017, tre års glidande medeltal.

FIGUR 3. Andelen (%) barnlösa män resp. kvinnor åldersgruppsvis i Helsingfors 2010–2017.

der och kortare intervall till nästa barns födelse (Berg & Rotkirch 2014). Detta kan i någon mån ta ut verkan av en stigande förstföderskeålder på fruktsamheten.

EN FÄRSKARE undersökning (Hellstrand et al. 2019) tyder dock på att uppskjutet barnanskaffande i de yngre ålderskohorterna skulle ha samband också med ett mindre slutligt antal barn. Medan det slutliga antalet barn hölls ganska oförändrat ända från de mödrar som fötts på 1940-talet till dem som fötts på 1970-talet, ser det slutliga antalet barn bland mödrar födda på 1980-talet ut att bli mindre.

FRUKTSAMHETEN ÅLDERSGRUPPSVIS bland kvinnor i Helsingfors har förändrats märkbart, i synnerhet i ett längre perspektiv: medan fruktsamheten för 30 år sedan var som högst bland 29-åringarna, var den det bland 34-åringarna år 2018. Men också på 2010-talet har läget förändrats märkbart: fruktsamheten bland under 30-åringar har sjunkit med

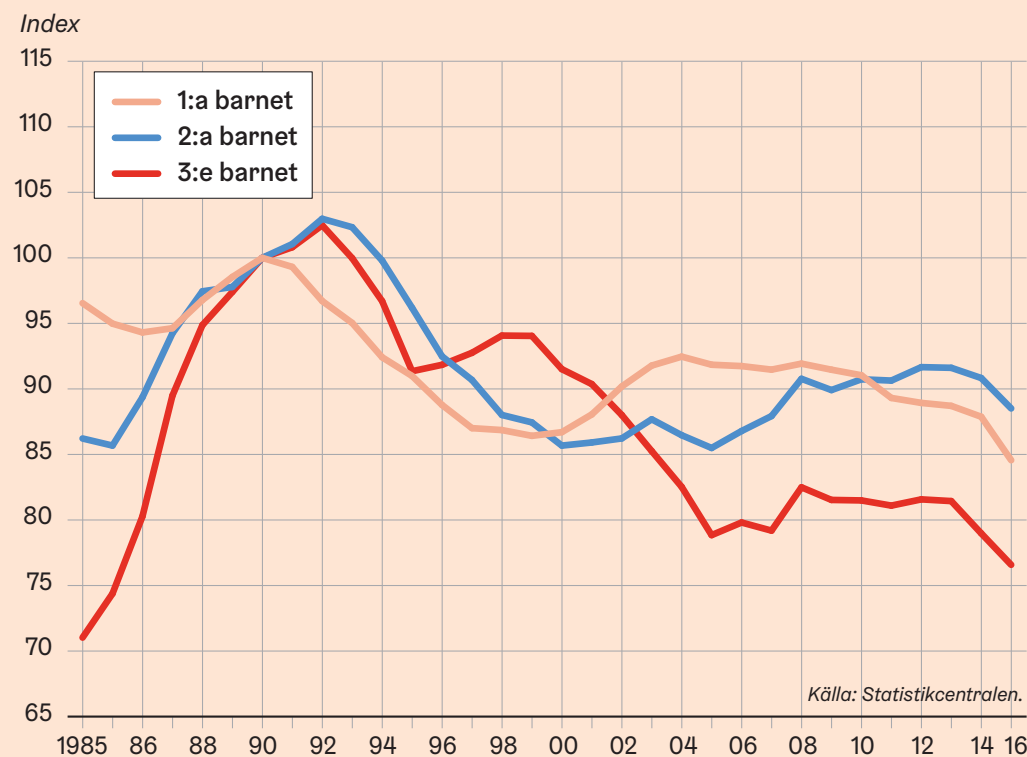
36 procent, och som högst är fruktsamheten inte längre bland 31- utan 34-åringarna. År 2018 sjönk fruktsamheten i samtliga åldersgrupper. Fortfarande var det 30–34-åringarna som hade högsta fruktsamheten, även om också deras fruktsamhet sjönk något.

EN ANNAN central faktor bakom den sjunkande fruktsamheten är att andelen kvinnor som skaffar ett andra och, i synnerhet, ett tredje barn har minskat. Figur 4 visar fruktsamhetstalen i olika åldersgrupper enligt barnantal åren 2010 och 2017. Då det gäller barn nummer ett har fruktsamhetstalen sjunkit i nästan alla åldersgrupper, men klarast bland under 30-åringarna. Då det gäller barn nummer två (eller de följande) syns en sjunkande fruktsamhet bland de kvinnor som är 34 år eller äldre, men inte bland dem som är yngre än så. Överlag har alltså andelen som blir föräldrar minskat, och dessutom har skaffandet av ett tredje eller ännu fler barn, som i snitt sker vid högre ålder, minskat. Saken kan granskas noggrannare genom

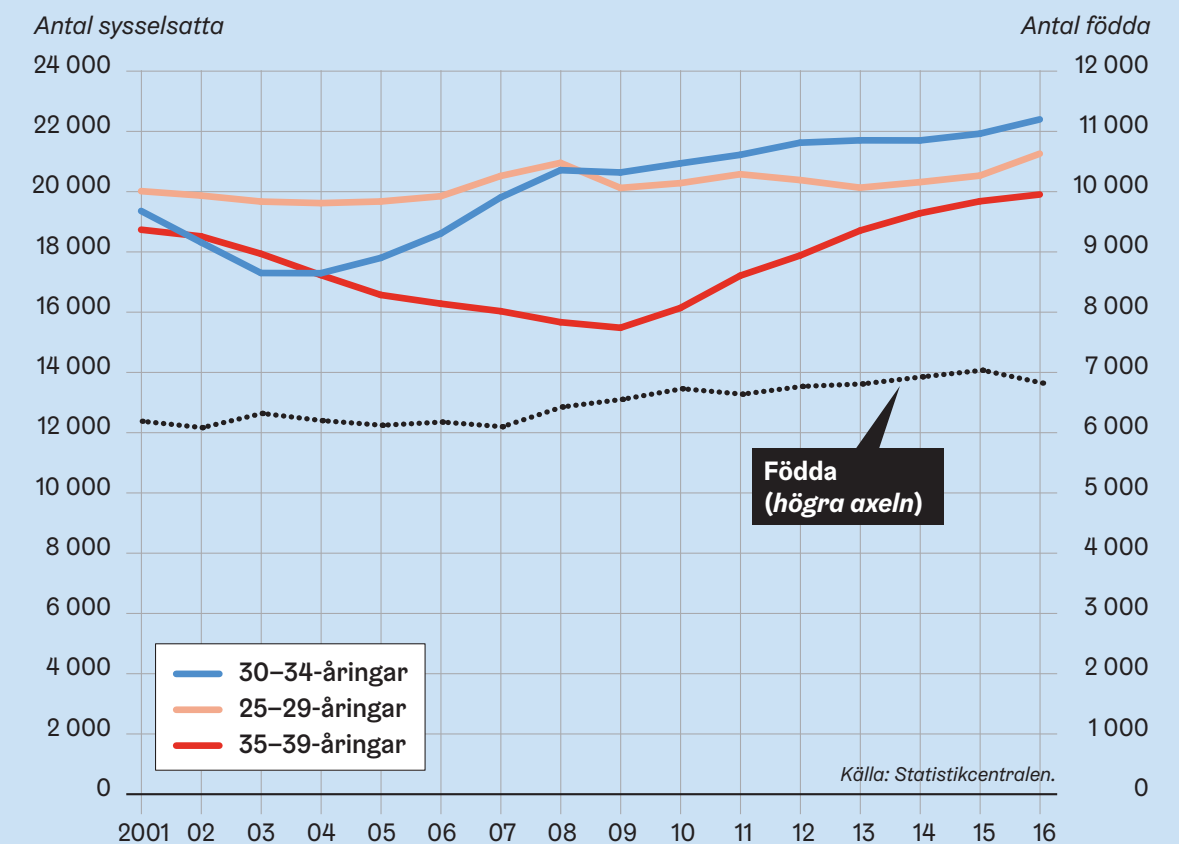
att se på den relativa förändringen mellan att få sin förstfödda och ett andra eller tredje barn (Figur 5).

FIGUR 5 visar födandet av ett första, andra och tredje barn jämfört med läget år 1991. Under den ekonomiska högkonjunkturen i slutet av 1980-talet fick man färre barn än år 1991. I synnerhet var det mera ovanligt att skaffa ett andra eller tredje barn. Under depressionsåren i början av 1990-talet blev det ovanligare att få ett första barn, medan man fick flera andra eller tredje barn än tidigare. I ett svagt ekonomiskt läge var det kanske inte så lockande att bli förälder. Det kan tänkas att somliga under den praktiskt taget fulla sysselsättning som rådde under högkonjunkturen sköt upp skaffandet av i synnerhet ett tredje barn, och sedan passade på när sysselsättningsläget blev sämre.

MEN STRAX därpå blev det åter ovanligare att skaffa ett andra eller särskilt ett tredje barn. Familjernas barnantal har i medeltal minskat i Helsingfors, och i

FIGUR 5. Summerat fruktsamhetstal efter barnets ordningstal i Helsingfors 1985–2017 (1991=100 för varje barn i ordningen bland syskonen), tre års glidande medeltal.

FIGUR 6. Antalet sysselsatta 25–39-åriga män samt antalet födda i Helsingfors 2001–2016.

många familjer har en eventuell dröm om ett tredje barn inte uppfyllts.

EN MOTSVARANDE jämförelse av nedgången i fruktsamhet under 2010-talet visar att förändringen är störst både då det gäller ett första barn – så det har alltså överlag blivit ovanligare att vara förälder – och ett tredje barn.

2. Förändring i attityden till att bilda familj och till frivillig barnlöshet

I bakgrunden till nyss beskrivna proximala fruktsamhetsfaktorer finns kulturella, sociala och ekonomiska faktorer, och förändringar i dessa faktorer kan påverka fruktsamhetsnivån.

ATT DÖMA av Befolkningsförbundets Familjebarometers enkätundersökning år 2015 tycks den idealiska familjestorleken för finländarna ha minskat klart jämfört med tidigare år, och idealfamiljen har numera i snitt lite under två barn. Dessutom tycks idealet med en riktigt liten

familj ha förstärkts: andelen som har barnlöshet, eller högst ett barn, som ideal har vuxit från ca. 7–15 procent åren 2001–2007 till nästan 25 procent år 2015 (Miettinen 2015).

SÄRSKILT STOR är förändringen i andelen sådana som ser barnlöshet som ett ideal. Vid tidigare enkäter har andelen svarare som haft barnlöshet som ideal varit kring 2–4 procent i Finland, men vid Familjebarometern 2015 hade nästan 15 procent barnlöshet som ideal. Ett enda barn upplevdes då som det idealiska antalet barn av var tionde svarare – en ungefär lika stor andel som vid tidigare enkäter. Samtidigt hade andelen svarare som vill ha tre eller fler barn minskat klart. I huvudsadsregionen är barnantalsidealet mindre än i övriga städer och tätorter eller glesbygder på landsorten, och skillnaden är stor i synnerhet i andelen svarare som ser barnlöshet som sitt ideal.

I LÄNGRE perspektiv uppvisar barnafödandet bland finländare en starkare po-

larisering än tidigare. Samtidigt som en allt större del av befolkningen inte alls har barn är tre eller fyra barn vanliga bland föräldrar födda på 1960- eller 70-talet än det var bland dem som var födda strax efter Andra världskriget (Miettinen 2015, 12–13). Differentieringen syns också i en internationell jämförelse. Hos oss har andelen barnlösa länge varit större än i de övriga nordiska länderna. Att vårt summerade fruktsamhetstal liknar till exempel Norges beror på att vi har förhållandevis många stora familjer, alltså kvinnor som fött åtminstone tre barn. I Finland har nästan tio procent av kvinnorna fått fyra eller fler barn, vilket de senaste åren varit europeiskt rekord (Eurostat 2017). I övriga Europa har andelen både barnlösa och storfamiljer varit mindre, och tvåbarnsfamiljer vanligare.

ATT FRUKTSAMHETEN sjunkit de senaste åren syns däremot inte ännu som en förändrad andel slutgiltigt barnlösa i Helsingfors. Men om idealet om barn-

löshet lever kvar och efterlevs kommer andelen barnlösa att växa.

BLAND FINLÄNDARNA håller det önskade antalet barn alltså på att minska, och avsiktlig barnlöshet har ökat klart i synnerhet bland män, stadsbor och låginkomsttagare. Men det har diskuterats huruvida det handlar om en stark förändring i livsidealskulturen eller snarare om villkor dikterade av de yttre omständigheterna och om anpassning till rådande förhållanden. Enligt Familjebarometern 2015 var de vanligaste orsakerna till att unga vuxna väntade med att skaffa barn att man ville hinna göra sådant som man själv var intresserad av och att man i och med barnen skulle vara tvungen att ge upp sin nuvarande livsstil. Jämfört med Familjebarometern 2008 hade den andel som uppgav dessa orsaker vuxit klart mera än den andel som uppgav ekonomiska orsaker. Som tredje orsak nämnde man att man inte hade någon lämplig partner, vilket vid

barometern 2008 varit vanligaste orsaken till att man ännu inte ville ha barn. Först efter det kom ekonomiska och jobbrelaterade orsaker (Miettinen 2015).

PÅ DET hela taget kan det tänkas att enhetskulturens inverkan är mindre och variationen i familjeformer större i Helsingfors, och att kulturförändringen som helhet kommit längre här än i övriga Finland.

3. Socioekonomiska faktorer och fruktsamhet

På sistone har det också diskuterats mycket om vilka samband den sjunkande fruktsamheten har med ekonomisk osäkerhet och ökad arbetslöshet – i synnerhet växande andelar arbetslösa, personer utanför arbetskraften och män med låg inkomst. Man har rentav hävdats att den sjunkande nativiteten till stor del skulle bero på marginaliseringen bland unga män. Men sambandet

mellan nativiteten och till exempel ekonomiska svackor och låga inkomster är inte på något sätt entydigt.

DESSUTOM BYGGER dessa påståenden på metodologiskt problematiska mätare – såsom jämförelser av sådana absoluta och relativa tal som saknar gemensam måttstock. I stället för att jämföra sysselsättningsgraden med antalet födda skulle det vara naturligare att jämföra antalet sysselsatta eller personer som inte hör till arbetskraften med antalet födda, eller sysselsättnings-/arbetslöshetsgraden med det relativa antalet födda. På samma sätt bygger många framlagda rön på material på totalnivå, där man alltså jämför trender inom arbetslöshet, låginkomst och nativitet. Det har följaktligen riktats en hel del kritik mot överdriven förenkling av dessa komplicerade sammanhang (t.ex. Wessman 2018).

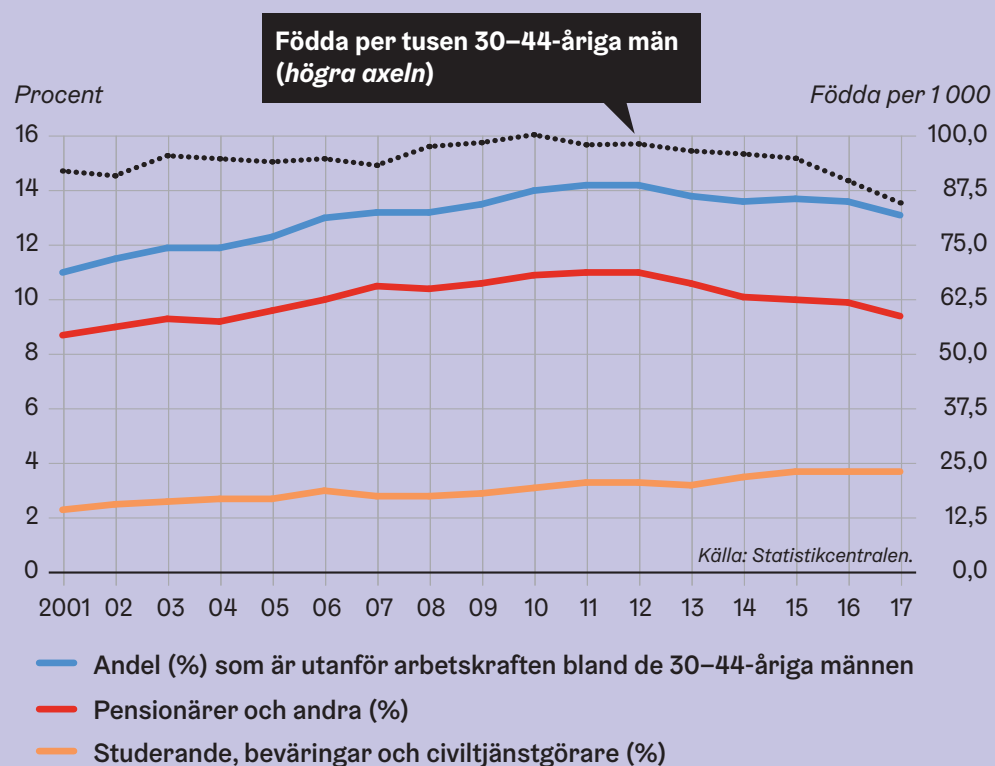
TROTS ATT det inte räcker till att på totalnivå beskriva sambandet mellan två fenomen för att bevisa ett orsakssamband mellan dessa fenomen granskas här med hjälp av några figurer utvecklingen i dels det ekonomiska läget bland män i familjebildande ålder, dels nativiteten i Helsingfors. Figur 6 analyserar antalet förvärvsarbetande män i åldern 25–39 år samt antalet födda i Helsingfors åren 2001–2016. Man skulle få en mycket likartad bild om man i stället för bara de sysselsatta såg på alla 25–39-åriga män – om än antalen vore något större. Den sysselsatta arbetskraftens numerär har vuxit i dessa åldersgrupper. Likaså har antalet födsel vuxit lite under 2000-talet. Sålunda kan man inte rätteligen förklara den minskande fruktsamheten med brist på förvärvsarbetande män.

ANALYSEN KAN preciseras genom att se på andelen män, som inte hör till arbetskraften resp. andelen låginkomsttagarmän samt det relativa antalet födda. Enligt Figur 7 har andelen 30-44-åriga män som inte hör till arbetskraften minskat i Helsingfors under 2010-talet. Om låginkomst finns det data enligt kön och ålder för kortare perioder, och åren 2013–2017 ser även andelen låginkomsttagare bland de 20-49-åriga männen ut att ha minskat något (Figur 8). Ändå är det svårt att se något som helst samband mellan dels de trender som beskriver dåligt ekonomiskt läge bland män, del det relativa antalet födda.

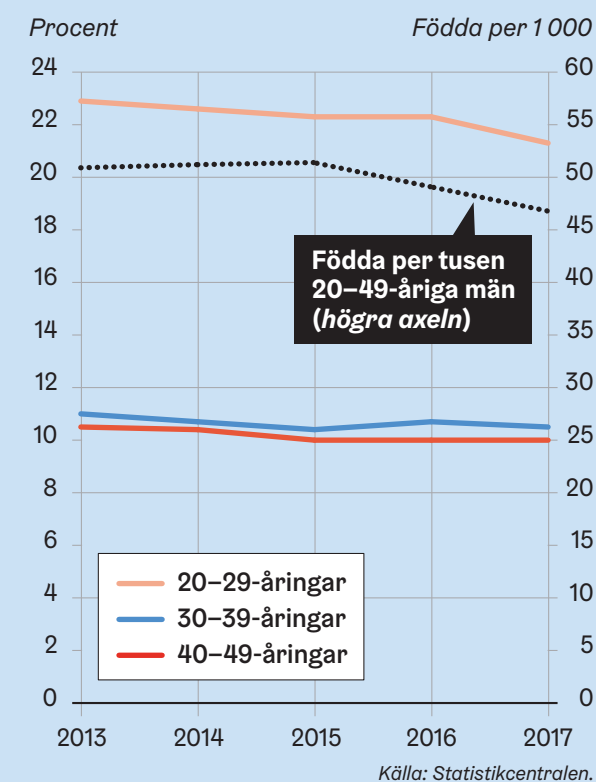
JÄMFÖRANDE STUDIER i Europa tyder på att folk skjuter upp att skaffa barn när de ekonomiska tiderna är kärva (t.ex. Goldstein et al. 2013). Men i Finland steg faktiskt nativiteten under recessionen i början av 1990-talet. Kanske är det därför man i den offentliga debatten i Finland menat att folk skaffar barn när det är recessionen (Rotkirch et al. 2017). Ändå minskade antalet förstfödda även i Finland under 90-talsrecessionen, då de unga väntade med att bilda familj. Däremot ökade antalet andra resp. tredje barn i familjerna, varmed även den summerade fruktsamheten steg (Miettinen 2015).

ÖVAN HAR på hela materialets nivå analyserats allmänna trender kring nativitet och ekonomi. Men med dem är det dock icke möjligt att klarlägga vilka det i praktiken är som fått barn. För att förstå hela sammanhanget behövs en analys av registerdata på individnivå. På basis av analyser gjorda utgående från sådana data tycks arbetslöshet – i synnerhet långvarig – bland män, liksom också låginkomst bland män och kvinnor, verkligen ha sam-

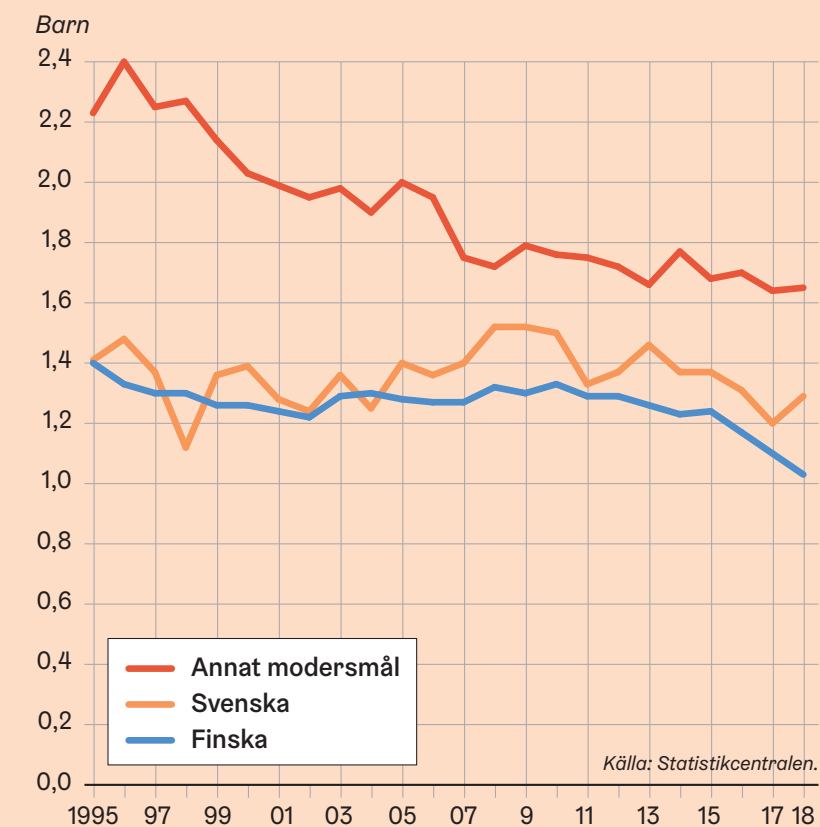
FIGUR 7. Andelen (%) personer som är utanför arbetskraften bland 30-44-åriga män samt antalet födda per tusen män av denna ålder.

FIGUR 8. Andelen (%) låginkomsttagare bland de 20-49-åriga männen samt antalet födda per tusen 20-49-åriga män i Helsingfors 2013-2017.

FIGUR 9. Summerat fruktsamhetstal enligt moderns modersmål i Helsingfors 1995-2018.

band med uppskjutande av det första barnet, även då man beaktat verkan av många andra förklarande och interfererande faktorer (Miettinen och Jalovaara 2018). Enligt en annan undersökning (Hilamo 2017) var sambandet mellan arbetslöshet och lägre fruktsamhet starkare under den finanskris som började 2008 än under recessionen på 1990-talet. Förändringen gällde de unga åldersgrupperna, som i och med försämrade jobbsikter sköt eventuellt föräldraskap på framtiden. Men enligt ytterligare en studie är det i parförhållanden kvinnans inkomster och förvärvsarbetande som är viktigare än mannens med tanke på att skaffa barn. En faktor som ännu mer än arbetslöshet påverkar uppskjutet föräldraskap är, i synnerhet bland unga, att man inte tillhör arbetskraften. Sannolikheten att skaffa barn är allra minst bland de par där ing-

endera tillhör arbetskraften utan till exempel är studerande (Jalovaara & Miettinen 2013).

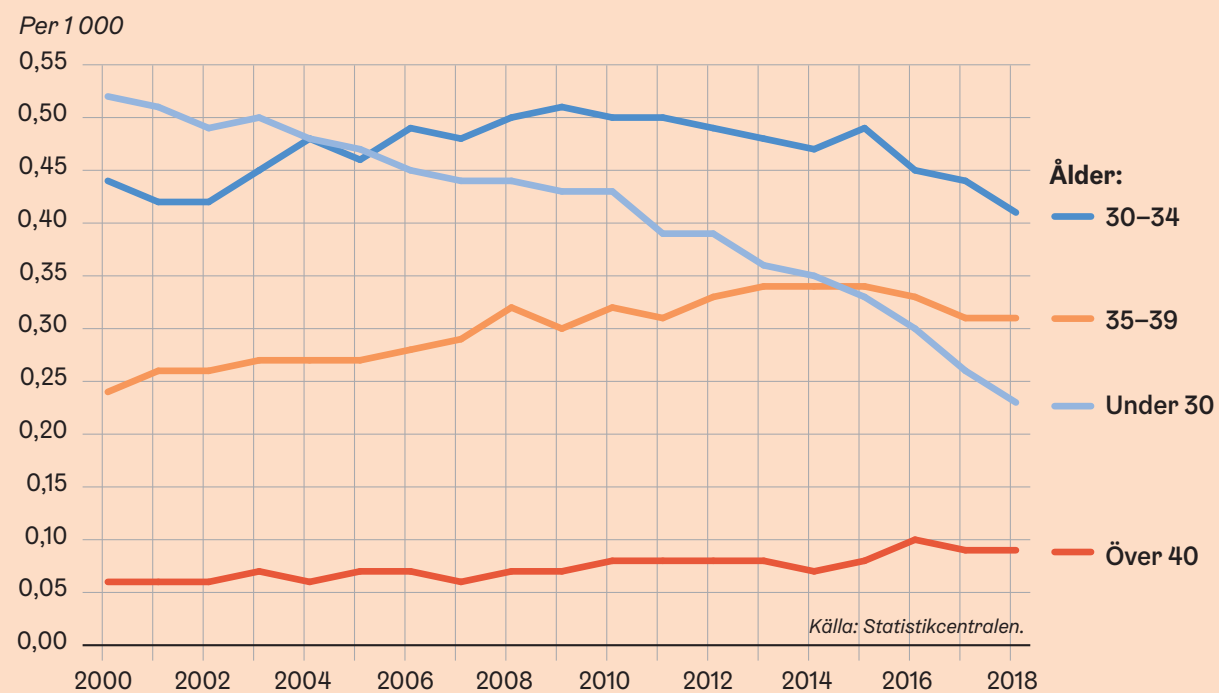
AV DE socioekonomiska indikatorer som har samband med fruktsamhet har utbildningen studerats allra mest. En analys av det slutgiltiga antalet barn kohortvis visar att högt utbildade kvinnor får färre barn än lågt utbildade. En del av denna skillnad förklaras av kvinnans egen socioekonomiska bakgrund: kvinnor vars föräldrar haft hög utbildning eller yrkesställning, färre syskon, eller som bostad i stadsmiljö som barn, får färre barn (Nisén et al. 2014). Eftersom dessa faktorer är vanligare i Helsingfors än i övriga Finland i snitt kan de förklara både socioekonomiska skillnader i fruktsamhet och även varför fruktsamheten är lägre i Helsingfors.

TVÄRTEMOT KVINNORNA får de högt utbildade männen fler barn än de lägre utbildade, och dessutom har låg socioekonomisk ställning för männen samband med slutgiltigt barnlöshet (Jalovaara et al. 2018). Att leva utan partner och att ha kortvariga samband är vanligast bland de lågutbildade (Jalovaara & Fasang 2017). Tydligt är avsaknad av varaktigt parförhållande en viktig mekanism som, i synnerhet bland män, kopplar ihop låg utbildning och barnlöshet.

DET HAR också framkastats att osäker utkomst och, i synnerhet för kvinnor, de allt vanligare visstidsanställningarna skulle ligga bakom den sjunkande nativiteten. Dels är det ovanligare att leva i parförhållande eller äktenskap bland visstidslöntagare än bland fast anställda. Dels minskar anställning på bara viss tid sannolikheten att få det första barnet även bland de löntagare som bor i parförhållande eller äktenskap – till och med när man beaktar om maken/makan jobbar eller inte. I par där bägge parterna är löntagare inverkar också i synnerhet huruvida kvinnan är anställd på visstid eller varaktigt. Om kvinnan är fast anställd och mannen på viss tid är sannolikheten att paret skaffar barn större än om mannen är fast anställd och kvinnan på viss tid. Allra minst är sannolikheten att bilda familj bland de löntagarpar där bägge parterna är anställda bara på viss tid. Den negativa inverkan av anställning på viss tid syns framför allt på skaffandet av det första barnet, alltså då man ska bli förälder. Men visstidsanställning förutspår inte en mindre sannolikhet att skaffa barn ifall man utgår från samtliga löntagare, alltså även dem som redan har barn och för vilka det handlar om att få fler barn (Sutela 2013).

4. Högre fruktsamhet bland invandrarna kompenserar läget en smula

I Helsingfors har en betydande del av befolkningen ett främmande modersmål. Vid årsskiftet 2018-2019 hade över 100 000 av stadens invånare ett annat modersmål än finska, svenska eller samiska. Bland dem som hade främmande modersmål var fruktsamheten i synnerhet tidigare klart högre än bland

FIGUR 10. Fruktsamhet enligt ålder bland dem med inhemskt modersmål i Helsingfors 2000–2018.

ursprungsbefolkningen, men skillnaden minskade snabbt ända fram till år 2006. Därefter har fruktsamheten bland dem med främmande modersmål förändrats bara lite (Figur 9), och år 2018 var deras summerade fruktsamhetstal 1,65 barn. Den nedgång i fruktsamheten som pågått sedan år 2016 gäller alltså uttryckligen dem som har inhemskt modersmål.

MEDAN 77 procent av kvinnorna i åldern 15–49 år i Helsingfors hade finska, svenska eller samiska som modersmål, föddes bara 69 procent av barnen av dessa kvinnor. Bland dem med inhemskt modersmål var summerade fruktsamhetstalet bara 1,04 barn år 2018, så den högre fruktsamheten bland invandrarna höjde nativiteten med åtta procent.

FRUKTSAMHETEN BLAND dem i Helsingfors som har finska eller svenska som modersmål har sjunkit i synnerhet bland dem som inte fyllt 30– mellan åren 2000 och 2018 med hela 56 procent – och största delen av den förändringen har skett under 2010-talet (Figur 10). Även bland dem med främmande modersmål har fruktsamheten sjunkit i de yng-

re åldersgrupperna, men betydligt långsammare.

Avslutningsvis

År 2018 var det summerade fruktsamhetstalet för Helsingfors 1,13 barn. Under 2010-talet har fruktsamheten sjunkit med 19 procent, vilket är lite mindre än i hela landet i medeltal eller i Esbo och Vanda. Förändringen i Helsingfors har ändå varit ganska lik den som skett i de skandinaviska huvudstäderna.

PÅ NATIVITETENS och fruktsamhetens nivå och förändring inverkar många faktorer – en del av dem så att de kompenserar eller tar ut varandras verkan. Dessutom är det delvis skilda faktorer som inverkar på dels att skaffa det första barnet, alltså bli förälder, dels skaffa senare barn. Allt detta gör det till en verklig utmaning att förstå orsakerna till den sjunkande fruktsamheten på 2010-talet. De faktorer som påverkar fruktsamheten indelas vanligen i proximala, alias direkt påverkande faktorer, och distala faktorer – alltså kulturella, sociala och ekonomiska bakgrundsfak-

torer. Det förefaller som om det skett förändringar i vartdera slagets faktorer.

ANDELEN BARNLÖSA är större i Helsingfors än i övriga Finland. I längre perspektiv har andelen slutgiltigt barnlösa vuxit, men i Helsingfors på 2010-talet är det bara bland männen som andelen slutgiltigt barnlösa vuxit något. På kort sikt handlar den sjunkande fruktsamheten alltså inte om att önskad barnlöshet blivit vanligare. Enligt en enkät har det önskade antalet barn för finländarna dock minskat, och i synnerhet har andelen personer som ser barnlöshet som ett ideal vuxit. Om idealet omsätts i praktiken kan detta ta sig uttryck i en växande andel barnlösa även framdeles.

FÖRKLARINGEN TILL den sjunkande fruktsamheten får alltså sökas i en förändring i fruktsamhetsbeteendet bland yngre åldersklasser. Under 2010-talet har det blivit klart ovanligare att bli förälder (alltså få sitt första barn) och i synnerhet att få ett tredje barn, och åldern för barnafödande har stigit. En särskilt märkbar nedgång i fruktsamheten har skett bland under 30-åriga helsing-

- **Nativitet** betyder antalet levande födda barn i förhållande till medelfolkmängden.
- **Naturlig folkökning** är skillnaden mellan nyfödda och avlidna.
- **Fruktsamhet enligt åldersgrupp** avser hur många barn kvinnor av en viss ålder i medeltal föder.
- **(Period)fruktsamhetstalet** avser hur många barn kvinnorna i medeltal skulle få under sin livstid om de summerade fruktsamhetstalen under ett visst år inte förändrades. Det beräknas genom att räkna ihop talen för de olika åldersgrupperna.
- **Slutgiltiga barnantalet** alias kohortfruktsamhetstalet är det antal barn som kvinnor i en viss födelsekohort i medeltal får under sin livstid. Det varierar med tiden klart mindre än periodfruktsamhetstalet.

forsbor med finska eller svenska som modersmål. Då skaffandet av barn skjuts upp kan det i en del fall gå så att de fertila åren inte räcker till för att skaffa de barn man planerat. Enligt en färsk studie verkar det som om det slutliga antalet barn, som länge hållits mycket stabilt, skulle hålla på att bli mindre än förr bland de yngre kohorterna, alltså de på 1980-talet födda.

DE FAKTORER som inverkar direkt på fruktsamheten bestäms av kulturella, sociala och ekonomiska faktorer. Enligt undersökningar på individnivå finns det samband mellan lägre fruktsamhet och till exempel arbetslöshet, låga inkomster och, i synnerhet, att inte höra till arbetskraften. Samtidigt kan, inom ett parförhållande, kvinnans inkomster och förvärvsarbete vara rentav mera avgörande än mannens för skaffandet av barn, och bland kvinnor tycks också till exempel anställning på bara viss tid ha samband med uppskjutet föräldraskap, alltså när det första barnet föds. Ändå påvisar analyser på totalnivå för helsingforsbornas del inget klart och starkt samband mellan förändringar i de ekonomiska faktorerna – såsom i synnerhet då män marginaliseras – och sänkt nativitet, som det ibland påstås. För att förstå detta komplicerade sammanhang behövs en analys av registerdata på individnivå.

TILL EN del kan det vara en mera omfattande kulturförändring som ligger bakom den sjunkande fruktsamheten; att folks personliga val blir allt mer varierade och enhetskulturens betydelse minskar. Folks uppfattningar om den bästa familjestorleken har förändrats, och andelen sådana som ser barnlöshet som ett ideal har vuxit. Tolkningen att det skett en kulturförändring i skaffandet av barn och bildandet av familj får stöd bland annat av att en mycket liknande trend

kan ses även i de övriga skandinaviska huvudstäderna, trots att deras makroekonomiska kontexter – gällande till exempel att få jobb och förvärvsarbete – avviker lite från varandra. Men det kan vara svårt att sätta in politiska åtgärder som svar på att folks val i livet individualiseras, och dessutom kan tänkbara försök till påverkan på många sätt ses som betänkliga.

I OCH för sig kan den låga fruktsamhetsnivån just nu definitivt inte ses som något slutgiltigt. Det är inte första gången som fruktsamheten fluktuerar, och trots att barnantalet i de yngre kohorterna har minskat kan det också bli en förändring åt andra hållet. Icke desto mindre innebär den starka nedgången i fruktsamhet – och osäkerheten om vartåt trenden går – stora utmaningar till exempel då man gör upp befolkningsprognoser.

DEN UNGA åldersstrukturen i Helsingfors håller den naturliga folkökningen på plussidan. Likaså gör invandringen och, i synnerhet, flyttandet från andra delar av Finland än Nyland att Helsingfors folkökning just nu är ganska snabb. Och den något högre fruktsamheten bland invandrabefolkningen bidrar också till att kompensera den mycket låga fruktsamheten bland ursprungsbefolkningen. Helsingfors ser också, åtminstone tillsvidare, ut att dra till sig folk i arbetsför ålder, och försörjningskvoten är än så länge mycket bra. ■

PD, docent **NETTA MÄKI** fungerar som överaktuarie vid enheten för stadsforskning och -statistik på Helsingfors stadskansli.

Litteratur:

- Berg V & Rotkirch (2014): Faster Transition to the Second Child in late 20th Century Finland: A Study of Birth Intervals. Finnish Yearbook of Population Research 49, 73–86.
- Eurostat (2017): Statistics explained. Fertility. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Fertility_statistics#Main_statistical_findings. Läst 17.6.2019
- Goldstein J, Kreyenfeld M, Jasilioniene A, ym. (2013): Fertility reactions to the "Great Recession" in Europe: Recent evidence from order-specific data. Demographic Research, 29, 85–104.
- Hellstrand J, Nisén J & Myrskylä M (2019): All-time low period fertility in Finland: drivers, tempo effects, and cohort implications. MPIDR Working Paper WP 2019-006.
- Hiilamo H (2017): Fertility Response to Economic Recessions in Finland 1991–2015. Finnish Yearbook of Population Research 52, 15–28. <https://doi.org/10.23979/fypr.65254>
- Jalovaara M, Neyer G, Andersson G, ym. (2018): Education, Gender, and Cohort Fertility in the Nordic Countries. European Journal of Population 2018. <https://doi.org/10.1007/s10680-018-9492-2>
- Jalovaara M, & Fasang A. (2017). From never partnered to serial cohabitators: union trajectories to childlessness. Demographic Research 36(55), 1703–1720.
- Jalovaara M & Miettinen A (2013): Does his paycheck also matter? The socioeconomic resources of co-residential partners and entry into parenthood in Finland. Demographic Research 28, 881–916.
- Miettinen A (2015): Miksi syntyvyys laskee? Suomalaisten lastensaantiin liittyviä toiveita ja odotuksia. Befolkningsförbundet: Perhebarometri [Familjebarometern] 2015.
- Miettinen A & Jalovaara M (2018): Unemployment delays parenthood but not for all. Life stage and educational differences in the effects of employment uncertainty on first births. Turku Center for Welfare Research Working Papers on Social and Economic Issues 9/2018
- Miettinen A, Rotkirch A, Szalma I, ym. (2015): Increasing childlessness in Europe: time trends and country differences. Families and Societies Working Paper Series 33.
- Mäki N & Vuori P (2018): Helsingin väestövuodenvaihteessa 2018/2019 ja väestömuutokset vuonna 2017. Helsingfors stadskansli, stadsforskning och -statistik, Statistik 2018:22.
- Nisén J, Myrskylä M, Silventoinen K, ym. (2014): Effect of family background on the educational gradient in lifetime fertility of Finnish women born 1940–50. Population Studies 68(3), 321–337, <http://dx.doi.org/10.1080/00324728.2014.913807>
- Rotkirch A, Tammisalo K, Miettinen A, ym. (2017): Miksi vanhemmuutta lykätään? Nuorten aikuisten näkemyksiä lastensaannista. Befolkningsförbundet: Perhebarometri [Familjebarometern] 2017.
- Statistikcentralen (2019): Timo Nikander, personlig kommunikation 2.4.2019
- Statistikcentralen (2011): http://www.stat.fi/til/vaerak/2010/01/vaerak_2010_01_2011-09-30_tie_001.fi.html Läst 2.4.2019
- Sutela H (2013): Määräaikainen työ ja perheellistyminen Suomessa 1984–2008. Statistikcentralen, Tutkimuksia [Undersökningar] 259.
- Wessman R (2018): Grafiikka nuorten miesten syrjäytymisestä ja syntyvyydestä johtaa vääriin johtopäätöksiin. MustRead 10.4.2018. https://www.mustread.fi/blogit/grafiikka-nuorten-miesten-syrjaytymisesta-ja-syntyvyydesta-johtaa-vaariin-johtopaatoksiin/?_ga=2.68686039.773867326.1561016946-1169183793.1561016946

De faktorer som inverkar direkt på fruktsamheten bestäms av kulturella, sociala och ekonomiska faktorer. Enligt undersökningar på individnivå finns det samband mellan lägre fruktsamhet och till exempel arbetslöshet, låga inkomster och, i synnerhet, att inte höra till arbetskraften.

Utbildnings- och inkomstnivån i Kvarnbäcken på 2000-talet – positiv men ojämn utveckling

● TUOMAS TAVI

Utbildnings- och inkomstnivån bland invånarna i Kvarnbäcken har under 2000-talet stigit i förhållande till både Helsingfors som helhet och andra stadsdelar i östra Helsingfors. Under dessa år har Kvarnbäcken vuxit och varit föremål för aktiv stadsutveckling. Distriktet kan grovt sett indelas i dels den höghusdel som byggdes i huvudsak på 1960-talet, dels en omgivande småhuszon, som bägge utvecklats genom nytt bostadsbyggande och koncentreringsbyggnad under 2000-talet. Föreliggande artikel synar hur en förändring i inkomst- och utbildningsnivån syns i olika delar av Kvarnbäcken. Syftet är att utöka förståelsen av huruvida förändringarna förklaras enbart av kompletteringsbyggnad eller om även det gamla bostadsbeståndet utvecklats fördelaktigt.

Inledning

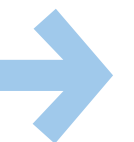
I många av höghusförorterna från 1960- och -70-talet i Helsingfors sjönk – efter den ekonomiska depressionen i början av 1990-talet – den allmänna utbildnings- och inkomstnivån klart ända in på 2010-talet jämfört med hela Helsingforsregionen (Stjernberg 2017, 101). Men det finns skillnader, till och med stora, förorter emellan i detta avseende, och höghusområdet i Kvarnbäcken kan anses höra till de grannskap där till exempel utbildnings- och inkomstnivån för varit klart lägre än medeltalet i Helsingfors. Som en motåtgärd mot oönskad utveckling har Helsingfors stad allt sedan medlet av 1990-talet haft Kvarnbäcken som ett av objekten i sitt förortsutvecklande. Kvarnbäcken var ett av områdena inom Förortsprojektet vid Helsingfors stad, som verkade åren 1996–2017, och inom de EU-bottnade programmen Urban I (1997–2000) och Urban II (2001–2006), vars syfte var att

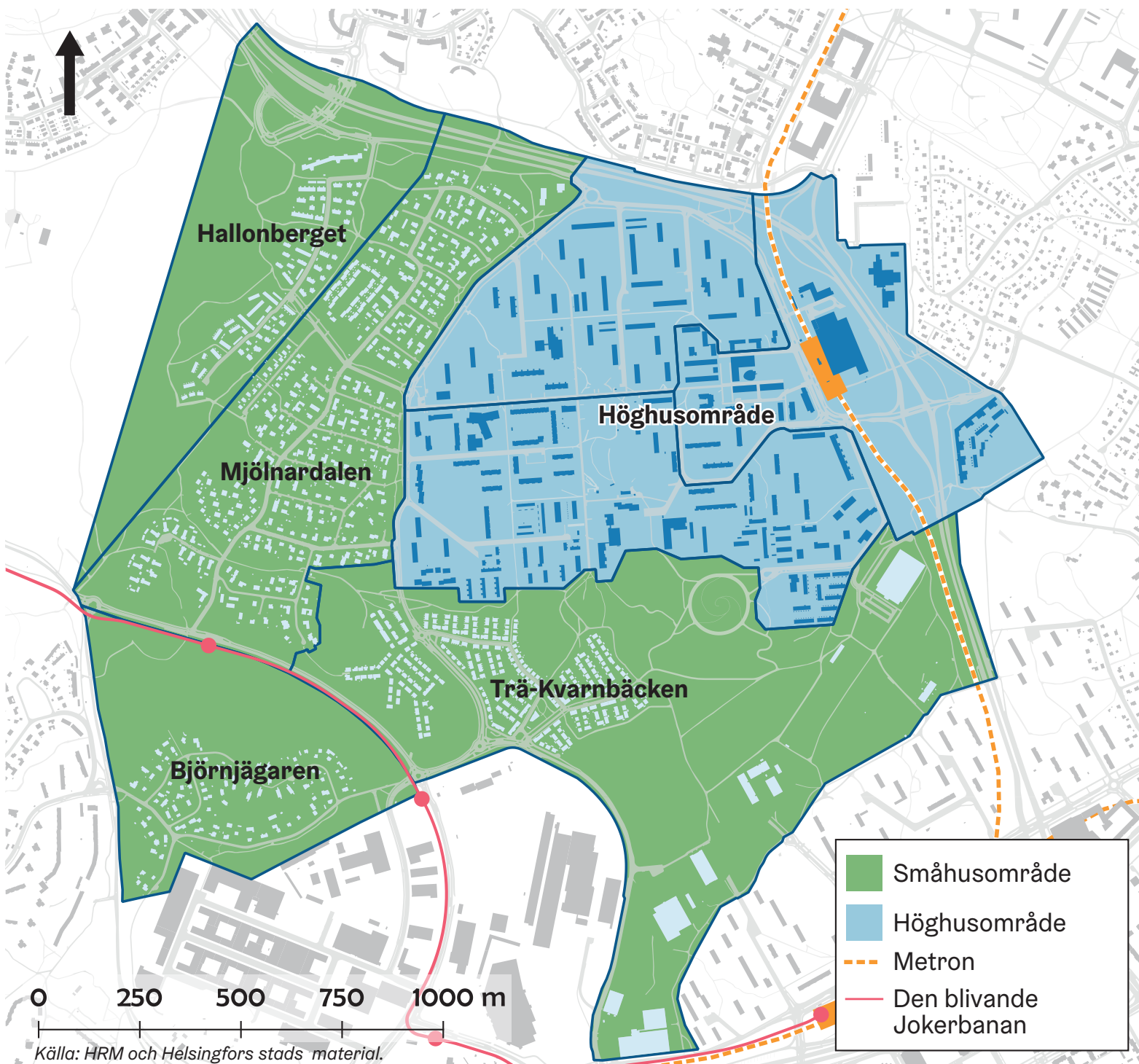
utveckla områden som ansågs ha stagnerat efter 1990-talsdepressionen (Korhonen-Wälmä, et al. 2008; 76, Pulkkinen & Idström 2017, 41; Nupponen et al. 2008).

FÖRUTOM DETTA förortsinriktade utvecklande har Kvarnbäcken under 2000-talet varit en del av områdesbyggprojektet i ett växande Helsingfors, vilket kan anses ha kopplat upp Kvarnbäcken även på en mera omfattande urbanisering och därtill hörande investeringar i Helsingfors. Till de betydande utvecklingsåtgärderna de senaste åren hör moderniseringen av det gamla köpcentret, därtill anknytande kompletteringsbyggnad i centrala Kvarnbäcken, yrkeshögskolan Metropolias campus för 6000 studerande nära metrostationen, samt det nya småhusområdet Trä-Kvarnbäcken i områdets södra del.

MÄTT MED olika socioekonomiska mått har Kvarnbäcken utvecklats positivt de senaste åren. Som exempel har befolkningens utbildnings- och inkomstnivå stigit under hela 2010-talet, i synnerhet jämfört med en del andra områden i östra Helsingfors (Pulkkinen & Idström 2017, 55). Åren 2015–2018 sjönk arbetslöshetsgraden i Kvarnbäcken näst mest i hela staden, och kring år 2010 sjönk den under medeltalet för hela Östra stordistriktet (Salorinne 2019, 5). Även bostadsprisutvecklingen, i synnerhet för bostäder från 1960-talet, har varit snabb jämfört med motsvarande områden (Miettinen 2018).

DENNA ARTIKEL gör en analys av stegringen i utbildnings- och inkomstnivån inom distriktet Kvarnbäcken under 2000-talet. Kvarnbäckens distrikt består av olika höghus- och småhusområden, vars dynamik sinsemellan styr vartåt hela området är på väg. Artikeln försöker mer ingående beskriva vilka mindre lokala förändringar utvecklingstrenden i Kvarnbäcken kan tänkas bero på. En statistisk klassificering på distriktsnivå gömmer ju alltid en mångfald som det vore viktigt att identifiera till exempel då man fattar beslut om urbant utvecklande. Utöver den interna granskningen är det intressant att jämföra Kvarnbäckens höghuszon med den till ålder och struktur likartade höghuszonen i Gårds-

FIGUR 1. Kvarnbäckens distrikt samt den områdesindelning artikeln utgår från.

backa. Jämförelsen ger en uppfattning om hur höghuszonen utvecklats i förhållande till ett närbeläget liknande område där fullt liknande utvecklingsåtgärder inte vidtagits.

Analysens upplägg – skillnader mellan småhus- respektive höghuszonen

TILL SITT byggnadsbestånd kan Kvarnbäcken i grovt uppdelas i två delar: ett i huvudsak på 1960-talet byggt höghusområde invid vilket metrostationen byggts, samt en småhuszon söder och väster om höghusområdet (Figur 1). Statistikmässigt är småhuszonen uppdelad i småområdena 2,3,4 och 5. Höghuszonen består av småområdena 6,7 och 8. Husen i höghuszonen är i huvudsak byggda på 1960-talet. Ett visst kompletteringsbyggande förekom i området under 1970- och 80-talet. Under 2000-talet har man genom kompletteringsbyggande komprimerat i synnerhet zonen kring metrostationen, där köpcentret moderniserats. Nya bostadshus har det byggts också i höghuszonen södra del.

Kvarnbäckens omfattande småhuszon har byggts steg för steg börjande i Mjölndalen på 1950-talet och senast genom det stora nya Trä-Kvarnbäcken.

GENOM ATT se på till exempel förändringar i folkmängden kan vi få en uppfattning om områdenas utveckling och särdrag. Åren 2001–2017 växte höghuszonen folkmängd med 19 procent, till 8 400, medan småhusområdets samtidigt växte med hela 71 procent, till 3 900. Folkökningen under 2010-talet har varit en följd av det livliga byggandet, som också kan anses vara en förklarande faktor bakom förändringen i utbildnings- och inkomstnivån, som vi tar en titt på härnäst.

Förändring i utbildningsnivån i Kvarnbäcken

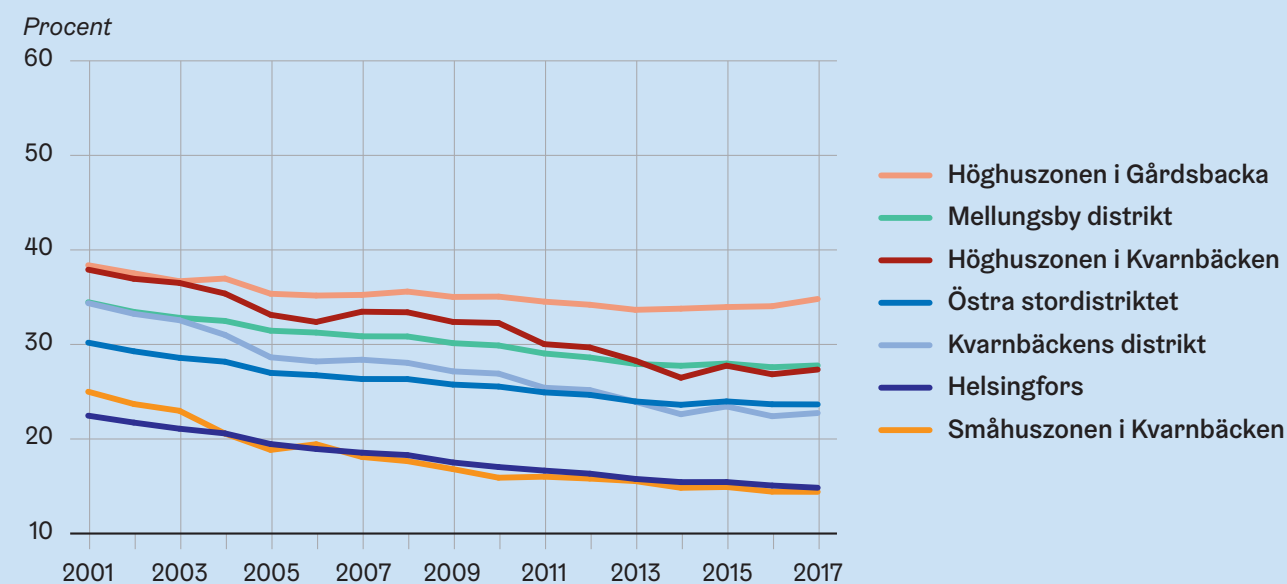
Man får anse att utbildningsnivån i Kvarnbäcken som helhet steg under perioden 2001–2017, en trend som gällt också för hela Helsingfors. Men om vi ser på Kvarnbäcken internt märker vi att det finns klara skillnader i utbildnings-

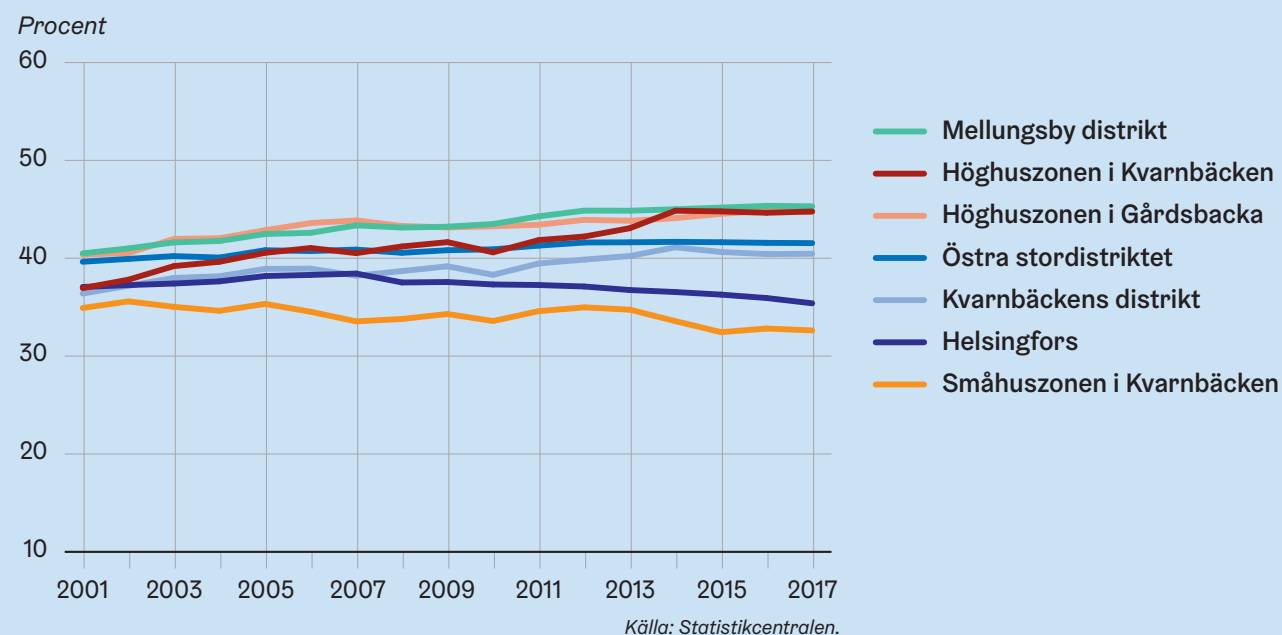
nivå mellan höghus- respektive småhuszonen, med högre utbildningsnivå i småhuszonen, en nivå som är närmare utbildningsnivån i hela Helsingfors.

Andelen invånare med enbart grundläggande utbildning har minskat i hela Helsingfors och i Kvarnbäcken

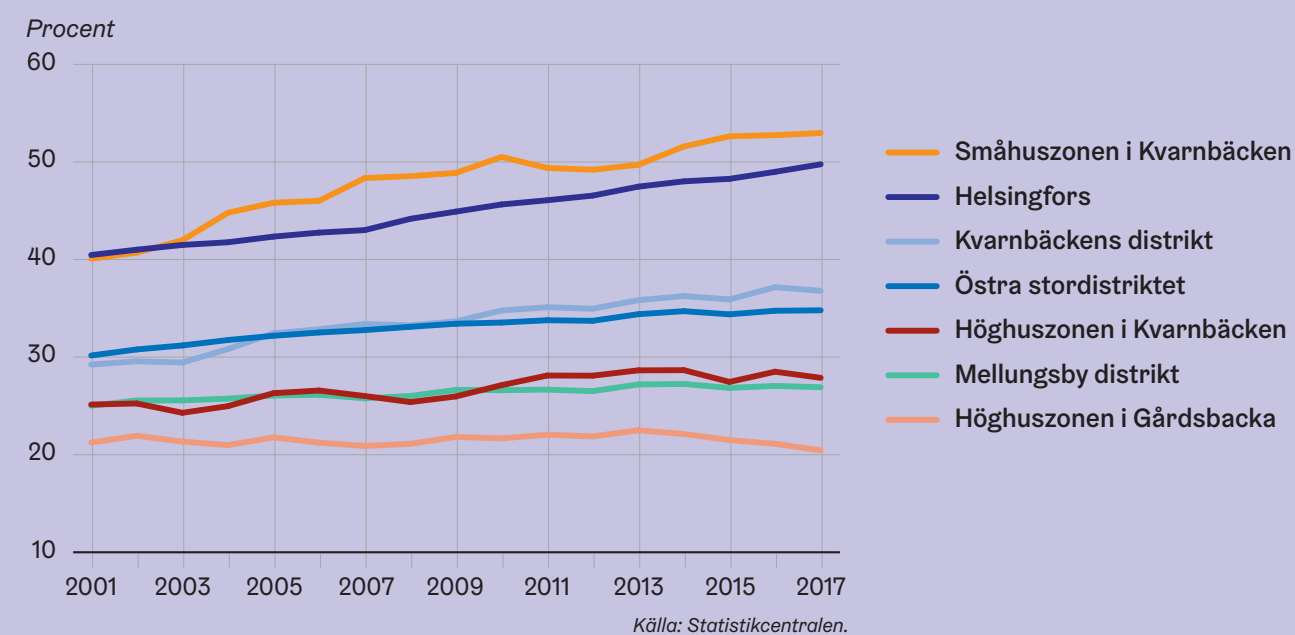
En allmän uppgång i utbildningsnivån är klart skönjbar i Helsingfors. Åren 2001–2017 minskade andelen personer med enbart grundskole- eller motsvarande utbildning inom arbetskraften med 7,6 procentenheter. I Kvarnbäcken är andelen invånare med enbart grundläggande utbildning klart större än stadsmedeltalet, men minskningen har gått snabbare än i hela staden, 11,6 procentenheter under tiden 2001–2017. Någon större skillnad i detta avseende kan inte skönjas mellan höghus- respektive småhuszonen i Kvarnbäcken. Tvärtom har andelen minskat lika mycket i bägge zonerna, med 10,6 procentenheter (Figur 2).

FIGUR 2. Andel (%) personer med enbart grundläggande utbildning inom arbetskraften.

FIGUR 3. Andel (%) personer med utbildning på högst mellannivå inom arbetskraften.

FIGUR 4. Andel (%) personer med utbildning på högskolenivå inom arbetskraften.

ATT LÄGGA märke till är att en jämförelse mellan höghuszonerna i Kvarnbäcken och de närliggande höghusområdena Gårdsbacka och Mellungsby visar att minskningen i andelen invånare med enbart grundläggande utbildning har varit klart större i Kvarnbäcken. År 2017 var andelen invånare med enbart grundläggande utbildning 7,5 procentenheter mindre i Kvarnbäckens höghuszon än i höghuszonerna i Gårdsbacka, efter att ha varit lika stor år 2001. År 2013 hade andelen invånare med enbart grundläggande utbildning redan blivit mindre i Kvarnbäckens höghuszon än i Mellungsby distrikt, där andelen varit 4,1 procentenheter mindre år 2001. Mot bakgrund av detta kan vi inte se minskningen i andelen enbart grundnivåutbildade i hela Kvarnbäcken som en följd bara av den starka folkökningen i småhuszonerna, eftersom höghuszonerna själv till utbildningsnivån kommit ifatt de jämförda områdena.

Andelen invånare med utbildning på mellannivå går åt skilda håll i zoner-na i Kvarnbäcken

Åren 2007–2017 minskade andelen invånare som avlagt examen på mellan-

nivån – sekundärstadiet – i Helsingfors som helhet med tre procentenheter, vilket parat med minskningen i andelen enbart grundnivåutbildade vittnar om att det blivit vanligare att ha ännu högre utbildning. I Kvarnbäcken växte visserligen andelen mellanstadieutbildade ännu åren 2001–2014 (med 4,7 procentenheter) men den slutade sedan växa, åtminstone tillfälligt (Figur 3).

I MOTSATS till då det gällde andelen enbart grundnivåutbildade har höghus- respektive småhuszonerna i Kvarnbäcken börjat gå åt skilda håll då det gäller andelen mellannivåutbildade. År 2001 var andelen invånare med examen på mellannivå bara två procentenheter mindre i småhuszonerna än i höghuszonerna, men år 2017 hade skillnaden vuxit till 12,1 procentenheter. I småhuszonerna har andelen mellannivåutbildade minskat, medan den vuxit i höghuszonerna. Trots att trenderna går åt skilda håll handlar det i bägge fallen om att den allmänna utbildningsnivån stigit. I höghuszonerna beror detta på att andelen enbart grundnivåutbildade minskat, och i småhuszonerna på att andelen högt utbildade vuxit.

OM VI granskar trenden i andelen mellannivåutbildade i dels höghuszonerna i Kvarnbäcken, dels de andra jämförda höghusområdena i östra Helsingfors, ser vi att utgångsnivån var betydligt lägre i Kvarnbäcken. Men åren 2001–2017 utjämnades sedan skillnaden – 5,5 procentenheter – gentemot höghuszonerna i Gårdsbacka, likaså gentemot Mellungsby distrikt. Anmärkningsvärt i den ökning som skedde i höghuszonerna i Kvarnbäcken var att den mätt i procentenheter var mer än dubbelt så stor som i de jämförda områdena. Att andelen mellannivåutbildade vuxit så snabbt har varit möjligt tack vare den låga utgångsnivån, vilken i sin tur torde förklaras av att Kvarnbäcken tidigare hade en äldre åldersstruktur (Pulkkinen & Idström 2017, 26).

Högskoleutbildning ökar olika snabbt i höghus- respektive småhuszonerna

I Kvarnbäcken som helhet växte andelen invånare med högskoleutbildning åren 2001–2017 med 7,6 procentenheter, alltså lite mindre än medeltalet i Helsingfors (9,3 procentenheter). Ändå var ökningen större än i de jämförda områdena i östra Helsingfors (se även Pulkkinen & Idström 2017, 37).

OM VI ser på utvecklingen inom Kvarnbäcken märker vi att förändringen inte varit lika jämn i andelen högskoleutbildade som i andelen enbart grundnivåutbildade. Andelen högutbildade i Kvarnbäcken har vuxit klart mera i småhuszonerna än i höghuszonerna, trots att den redan i utgångsläget var större i småhuszonerna (Figur 4). Under perioden 2001–2017 växte andelen högutbildade i Kvarnbäcken med 12,9 procentenheter i småhuszonerna och 2,8 procentenheter i höghuszonerna. Även här torde förändringen förklaras av det stora antalet nya bostäder, som kraftigast byggdes i småhuszonerna, och av att deras invånare som helhet haft högre utbildning.

TROTS ATT andelen invånare med utbildning på högskolenivå varit mindre i höghus- än småhuszonerna i Kvarnbäcken, blev andelen år 2010 större i höghuszonerna än den var i Mellungsby distrikt. Likaså har hela Gårdsbacka och höghuszonerna i Gårdsbacka sackat efter Kvarnbäckens höghuszon i andelen högt utbildade. Höghuszonerna i Kvarnbäcken har alltså höjt sin profil gentemot grannstadsdelarna österut, men internt inom Kvarnbäcken har den differentierats något från småhuszonerna, där andelen

högt utbildade blivit till och med större än i Helsingfors i medeltal.

DEN GROVA indelningen i dels en småhus-, dels en höghuszon visar inte i detalj den lokala utvecklingen. I vardera zonen har det funnits betydande stadsutvecklingsobjekt, men det finns också sådana småområden där byggnadsbeståndet inte förändrats nämnvärt. Ett sådant är till exempel den norra, ägarbostadsdominerade delen av höghuszonerna, som är det enda av de tre höghusområdena där andelen högutbildade växte åren 2012–2017 – trots att inget nämnvärt byggande skedde.

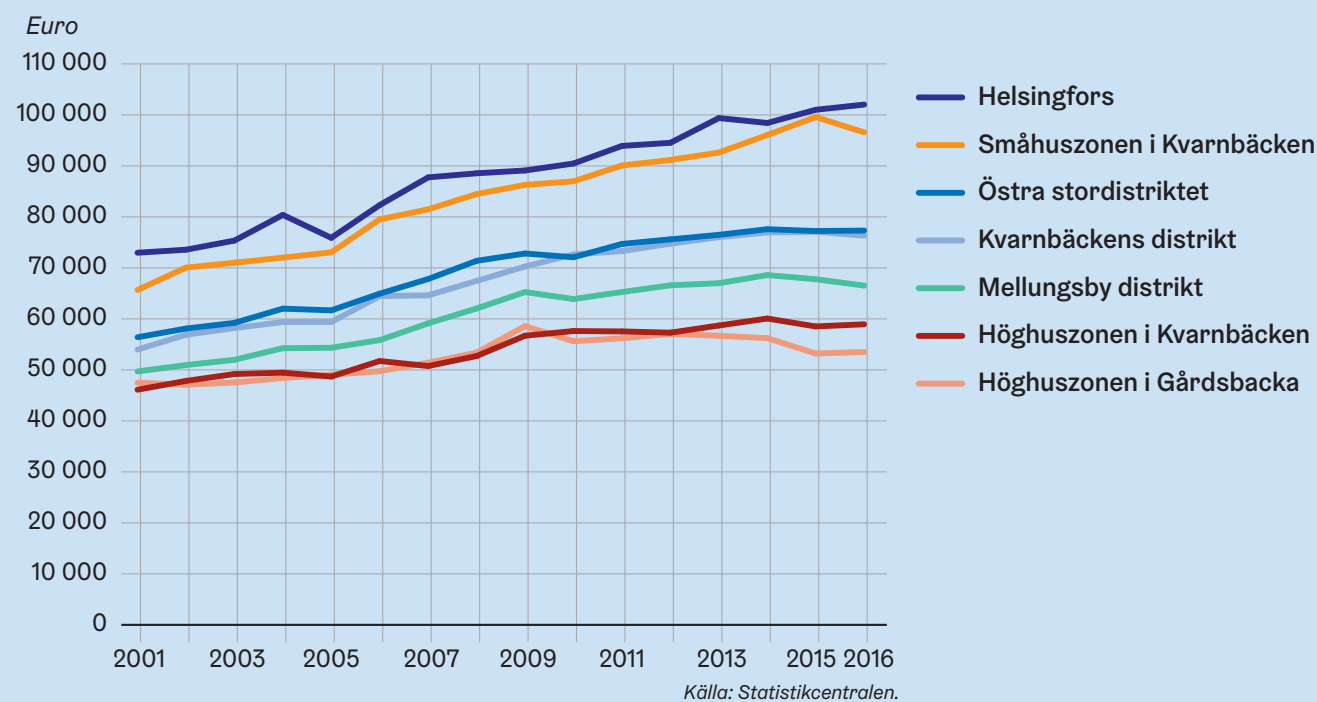
ÅR 2017 utgjorde folkmängden i det på 2010-talet byggda Trä-Kvarnbäcken nästan en tredjedel av småhuszonens invånare, så Trä-Kvarnbäcken har haft en klar inverkan på de demografiska måtarna för småhuszonerna.

ANDELEN HÖGUTBILDADE i Trä-Kvarnbäcken visar att detta nya område lockat till sig högt utbildat folk. År 2017 var andelen högutbildade i Trä-Kvarnbäcken 54,4 procent, att jämföra med 49,8 i hela Helsingfors. Kännetecknande för invånarna i Trä-Kvarnbäcken är alltså dels hög

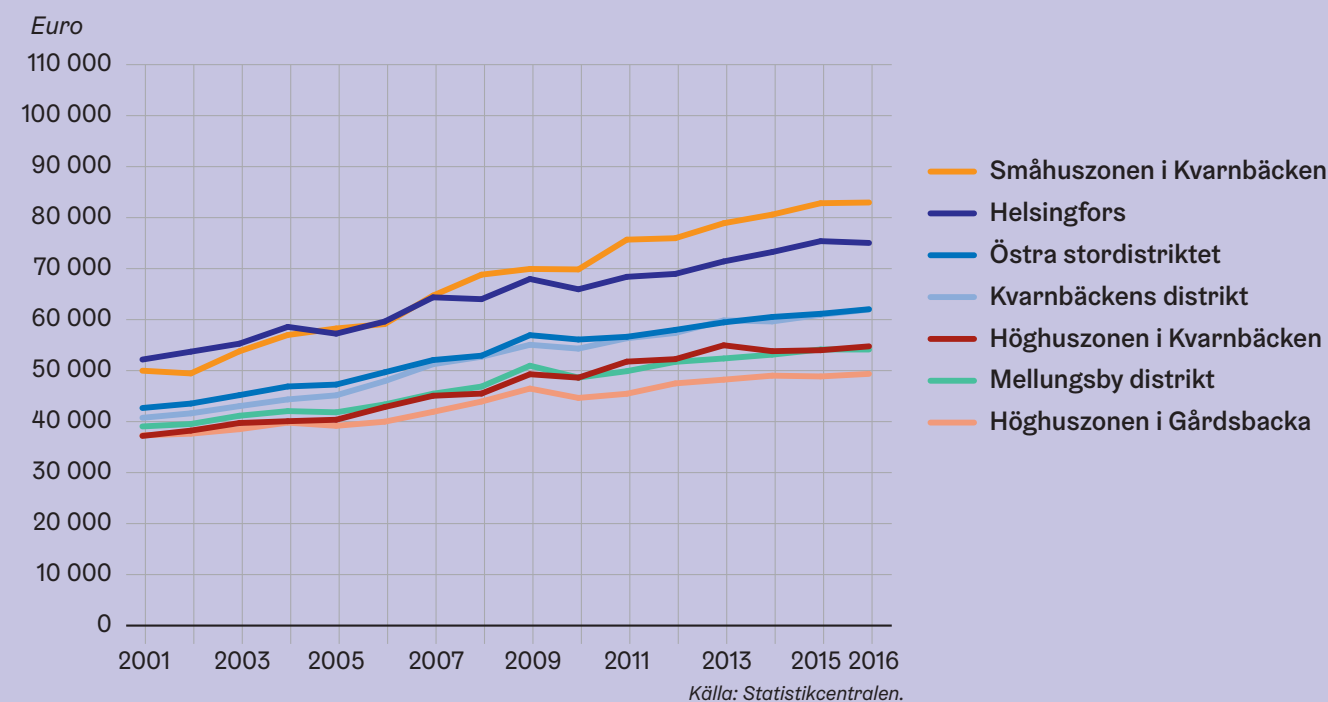
utbildning, dels att över hälften av hushållen var barnfamiljer år 2016 (se även Pulkkinen & Idström 2017, 28–29).

Inkomstnivån stigit relativt mer i Kvarnbäcken än i hela Helsingfors

EN ALLMÄN iakttagelse om inkomstnivån i Kvarnbäcken är att den på 2000-talet stigit relativt mera men absolut sett (i eurobelopp) mindre än i Helsingfors i medeltal. Samma utveckling kan skönjas om vi ser på hur inkomstnivån utvecklats i hushållskategorierna barnfamiljer, barnlösa par respektive ensamstående. I en jämförelse inom Kvarnbäcken ser inkomsterna i olika typer av hushåll ut att, analogt med utbildningsnivån, ha differentierats något: hushållen har typiskt högre inkomster i småhus- än i höghuszonerna.

FIGUR 5. Årsinkomst (€) i medeltal i gifta och sambofamiljer.

FIGUR 6. Årsinkomst (€) i medeltal bland barnlösa par.

Barnfamiljernas inkomstutveckling jämnare än i de jämförda områdena

Om vi tittar på inkomstnivån bland två föräldrars barnfamiljer¹ i Kvarnbäcken ser vi en klar skillnad mellan småhus- och höghuszonerna, en skillnad som växte under den tid vi analyserade. År 2001 var inkomsterna bland dessa barnfamiljer 42,4 procent högre i småhuszonen än i höghuszonerna, och år 2016 var skillnaden 63,4 procent. I småhuszonen har dessa familjers inkomster utvecklats ungefär i linje med inkomstnivån i hela Helsingfors (Figur 5). I höghuszonerna i dels Kvarnbäcken, dels Gårdsbacka var inkomstnivån i två föräldrars barnfamiljer så gott som identisk ända från början av 2000-talet. Men efter år 2013 har det blivit skillnader dessa områden emellan sålunda att dessa barnfamiljer fått lite högre inkomster på Kvarnbäckens än på Gårdsbackas sida. Inkomstnivån började gå åt skilda håll i områdena vid samma tid som moderniseringen av köpcentret i Kvarnbäcken blev klar. I och för sig har skillnaden varit ganska liten.

¹ Alla gifta eller samboapar som har minst ett barn yngre än 18 år.

BARNFAMILJERNAS ANTAL och andel av samtliga hushåll har vuxit i Kvarnbäcken i synnerhet sedan början av 2010-talet. Speciellt har Trä-Kvarnbäcken och östra och södra delen av höghuszonerna lockat till sig många barnfamiljer. I Trä-Kvarnbäcken är inkomstnivån bland två föräldrars barnfamiljer lite lägre än i de övriga småhusområdena i Kvarnbäcken, trots att andelen högutbildade är relativt stor. I Trä-Kvarnbäcken är en betydande del av bostäderna Hitas- eller bostadsrättsbostäder (Pulkkinen & Idström 2017, 14), vilket till en del kan förklara varför inkomstnivån är lägre än bland barnfamiljer i de övriga småhusområdena.

Inkomstnivån har stigit kraftigast bland barnlösa par

Under tiden 2001–2016 var inkomstutvecklingen bland barnlösa par i hela Kvarnbäcken relativt snabbare än bland barnfamiljer och även snabbare än medeltalet i hela Helsingfors. I en intern jämförelse var inkomsterna bland barnlösa par år 2001 en dryg tredjedel (34,4 %) högre i småhuszonen än i höghuszonerna.

År 2016 hade denna skillnad vuxit till 51,5 procent. Inkomstskillnaderna inom Kvarnbäcken har alltså vuxit också i detta avseende, trots att inkomstnivån bland barnlösa par i höghuszonerna i Kvarnbäcken stigit något jämfört med övriga delar av östra Helsingfors, till exempel just Gårdsbacka (Figur 6).

INKOMSTERNA BLAND barnlösa par i Kvarnbäckens småhuszon, där inkomsterna är högre, har inte bara stigit i förhållande till höghuszonerna utan också blivit klart högre än medeltalet för barnlösa par i hela Helsingfors. Likaså har antalet barnlösa par vuxit i Kvarnbäckens småhuszon, liksom också antalet pensionärer, vilket tillåter slutsatsen att det i det äldre småhusområdet bor par med goda inkomster vars barn möjligen redan är utflugna.

Snabbare inkomststegring bland ensamboende i Kvarnbäcken än i Gårdsbacka

Även bland de ensamboende gick inkomsterna åt skilda håll i småhus- respektive höghuszonerna i Kvarnbäcken under den tid vår analys gäller (Figur 7). År 2001 var de ensamboendes inkomster 20,5 procent högre, och år 2016 redan 48,5 procent högre i småhuszonen än i höghuszonerna. Bland ensamboende är inkomstnivån klart högre i småhuszonen i Kvarnbäcken än i hela Helsingfors. Men numerärt är de ensamboende såpass få i småhuszonen (ca. 300 år 2016), att inkomstnivån bland ensamboende i Kvarnbäcken i hög grad bestäms av dem (ca. 2 300 år 2016) som bor i höghuszonerna.

ÄNNU i början av 2000-talet var inkomstnivån bland ensamboende i höghuszonerna i Kvarnbäcken mycket liknande (ställvis rentav lägre än) nivån i höghuszonerna i Gårdsbacka. Men kring år 2010 började det bli skillnad, och på sex år steg inkomsterna bland ensamboende till 11,3 procent högre i Kvarnbäcken än i Gårdsbacka.

Kvarnbäcken utvecklas positivt, men i två skilda tempon

I Kvarnbäcken som helhet har såväl utbildningsnivån som inkomsterna i olika

typer av hushåll utvecklats fördelaktigt jämfört med dels hela Helsingfors, dels – och i synnerhet – grannstadsdelar såsom Gårdsbacka. Men inom Kvarnbäcken har utvecklingen inte varit helt jämn: i småhuszonen har dessa mätare, särskilt andelen högskoleutbildade och inkomsterna, stigit mera än i höghuszonerna.

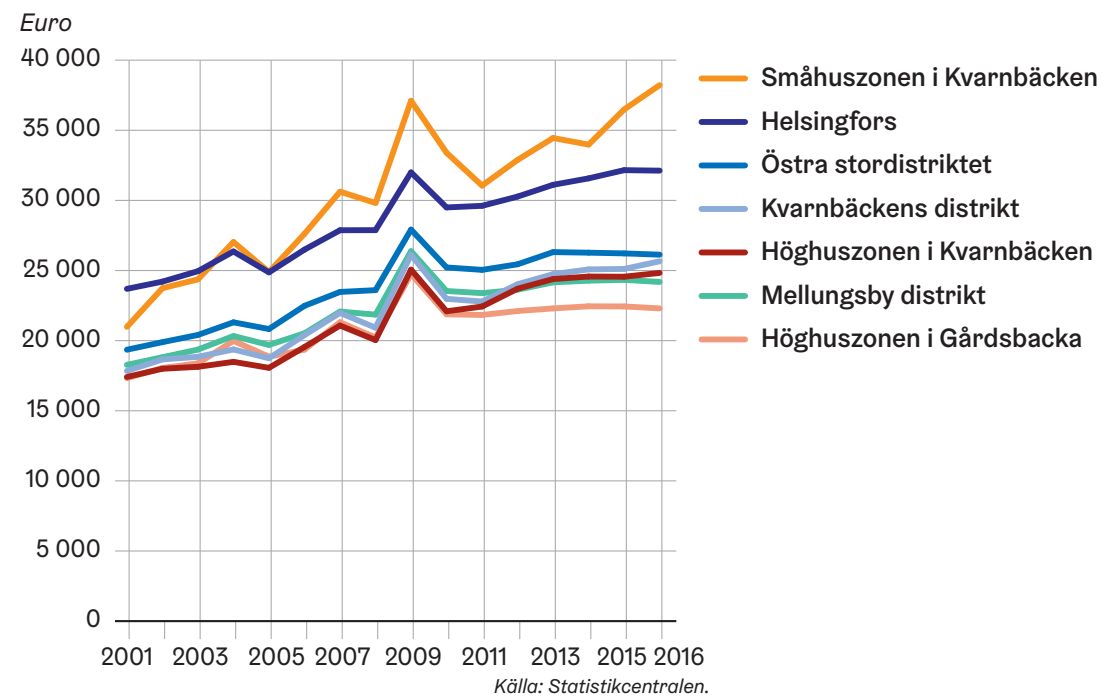
I HÖGHUSZONEN tycks den största förändringen ha varit en ökning i andelen invånare med examen på mellannivå och minskning i andelen med enbart grundläggande utbildning. De största förändringarna i det avseendet skedde omkring år 2010, då man gjorde stora moderniseringar i centrala Kvarnbäcken. Med denna tidpunkt sammanfaller i ännu högre grad inkomststegringarna i höghuszonerna.

BETRÄFFANDE ANDELEN högutbildade och inkomstnivån har småhuszonen i Kvarnbäcken följt samma trend som övriga Helsingfors, och enligt vissa mätare överskridit den. Jämfört med det har utvecklingen varit långsammare i höghuszonerna. Men medan Gårdsbackas

höghuszon under de sista analysåren rentav hade en något minskande andel högutbildade, ser vi ingen motsvarande nedgång i Kvarnbäckens höghuszon.

STEGRINGEN i inkomst- och utbildningsnivån i Kvarnbäcken som helhet ser ut att förklaras i synnerhet av att folkmängden växte i småhuszonen – men även höghuszonerna spelade en roll. Stadsförnyelseprojekten i Kvarnbäcken, såsom ombyggnaden av köpcentret och byggandet av det nya campuset för yrkeshögskolan Metropolia kan, liksom byggandet av nya bostäder i Kvarnbäcken, ha höjt efterfrågan även på andra bostäder i Kvarnbäcken.

HÖGHUS- RESPEKTIVE småhuszonen i Kvarnbäcken utvecklas åt skilda håll beträffande andelen invånare med examen på mellannivå. Ur den allmänna utbildningsstegringens perspektiv befinner sig de två zonerna på sätt och vis i olika skeden, eftersom det i höghuszonerna är andelen mellannivåutbildade som växer, och i småhuszonen andelen högnivåutbildade. I Helsingfors som helhet minskar andelen invånare som har enbart

FIGUR 7. Årsinkomst (€) i medeltal bland ensamboende.

grundläggande utbildning eller utbildning på högst mellannivå, och andelen högutbildade tycks åtminstone tillsvidare växa. I Kvarnbäcken är det småhusområdet som trognare följt den rådande trenden i Helsingfors som helhet, medan ökningen i andelen mellannivåutbildade kanske först nu börjar mattas av i höghuszonen. Det är inte uteslutet att också andelen som har examen på bara mellannivå börjar minska också i höghuszonen i framtiden, om andelen högutbildade växer ytterligare.

SOM OMRÅDESBYGGPROJEKT är Kvarnbäcken ännu inte färdigt, i och med att också småhusområdena Björnjägaren och Hallonberget som följd av Jokerbanan, som håller på att byggas, blir en del av den allt tätare stadsstrukturen. Med tanke på vidare analyser blir det intressant att följa hur höghusbyggandet i anslutning till småhuszonen påverkar utvecklingen i hela området. ■

TUOMAS TAVI arbetade som högskolepraktikant vid Helsingfors stadskansli sommaren 2019.

Litteratur:

Korhonen-Wälmä, U., Mattila, M., & Maijala, O. 2008. Kontulan ja Myllypuron uusi ilme – lähiöprojektin ympäristöparannukset puntarissa. Myönteisiä muutoksia ja kasvavia haasteita – Kokemuksia Helsingin lähiöprojektin v. 2004–2007 ja Urban II –yhteisöaloiteohjelman v. 2001–2006 toiminnasta. Nupponen, T., Broman, E.-L., Korhonen, E. & Laine, M. (toim.). Undersökningar 2008:6. Helsingfors stads faktacentral. Helsingin kaupungin tietokeskus.

Miettinen, A. 2018. Myllypuron omistusasuntojen hintakehitys esimerkkinä Helsingin aluekehittämistoimien vaikutuksista. Webbtidskriften Kvartti. Helsingfors stadskansli, stadsforskning och -statistik. <https://www.kvartti.fi/fi/artikkelit/myllypuron-omistusasuntojen-hintakehitys-esimerkkina-helsingin-aluekehittamistoimien>

Nupponen, T., E. Broman, E. Korhonen & M. Laine (toim.) 2008. Myönteisiä muutoksia ja kasvavia haasteita: kokemuksia Helsingin lähiöprojektin v. 2004–2007 ja Urban II -yhteistyöohjelman v. 2001–2006 toiminnasta. Undersökningar 2008:6. Helsingfors stads faktacentral.

Pulkkinen, E. & Idström, A. 2017. Muuttuva Myllypuro – katsaus esikaupunkialueen menneisyyteen ja nykypäivään. Arbetspapper 2017:1. Helsingfors stadskansli, stadsforskning och -statistik.

Salorinne, M. 2019. Työttömyys Helsingissä alueittain vuoden 2018 lopussa. Statistik 2019:8. Helsingfors stadskansli, stadsforskning och -statistik.

Stjernberg, M. 2017. Helsingin seudun 1960- ja 1970-lukujen Lähiöiden sosioekonominen ja demografinen kehitys vuoden 1990 jälkeen. Undersökningar 2017:1. Helsingfors stadskansli, stadsforskning och -statistik.

Hållbara städer kan inte planeras en sektor i taget

● SUSÄ ERÄRANTA

Städer är helheter som kontinuerligt förändras och vars av varandra beroende delfaktorer kräver systemisk förståelseförmåga. Man försöker påverka städernas utveckling genom planering, vars effekter sträcker sig över till och med flera årtionden. Enskilda människor har en begränsad förmåga att lösa sådana komplexa planeringsfrågor. En hållbar framtid för städerna kräver därför förmåga till tvärdisciplinärt samarbete. Vi har dock ännu inte tillräckligt omfattande förståelse för hur strukturerna inom ett sådant expertsamarbete påverkar planeringslösningarnas hållbarhet – och därigenom städerna som våra livsmiljöer. Den här artikeln beskriver en undersökning där vardagen inom expertsamarbetet studerades i ett verkligt stadsplaneringskoncept. Syftet med undersökningen var att förstå hur expertsamarbete bedrivs och hur det stöder skapandet av en heltäckande planeringsförståelse. Baserat på resultaten har samsamarbetsstrukturerna en stor betydelse för att uppnå förståelse över sektorsgränserna. De komplexa utmaningar som städerna ställs inför kräver ett målinriktat nätverkstänkande samt förmåga och vilja att dela expertis över sektorsgränserna.

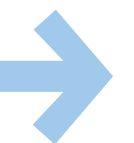
Verksamhet i nätverk är det bästa sättet att tackla usla utmaningar

Färsk rapport om världens tillstånd lyfter fram en stor och brokig samling utmaningar som påverkar våra städernas framtid. Enligt uppskattningar kommer 60 procent av människorna att bo i städer år 2030. Städerna har en central betydelse för en hållbar framtid och hur vi planerar och utvecklar våra städer spelar roll. Klimatförändringen, den sociala segregationen och andra komplexa utmaningar som våra städer står inför kräver samsamarbetsförmåga och förmåga till smidig informationsförmedling för att göra en hållbar framtid möjlig.

MED HJÄLP av stadsplaneringen löser vi hållbarhetsutmaningarna på vår livsmiljönivå. Planeringens effekter sträcker sig över flera årtionden och berör

många olika grupper av aktörer. Med planeringen definieras till exempel var vi bygger och hur vi bygger, hurdana trafikförbindelser som är möjliga och hurdana gröna- och rekreativsområden som finns tillgängliga. Det har konstaterats att städer är komplexa system (Innes & Booher 2010, Batty 2005, de Roo 2017, Boonstra 2015) där ständigt föränderliga delsystem såsom ekosystem, trafiksystem, servicenät och boende påverkar varandra och graden av hållbarhet. Kännetecknande för sådana system är att man inte kan förstå dem utifrån de enskilda delfaktorerna som de består av. I dessa system uppstår det kontinuerligt nya egenskaper som inte blir synliga genom att betrakta enskilda delfaktorer. Hållbara städer kan därför inte planeras en sektor i taget, utan det behövs en holistisk förståelse.

ENSKILDA MÄNNISKORS förmåga att lösa sådana komplexa frågor är begränsad. Planeringsfrågorna kräver samordning av olika expertis för att möjliggöra en fungerande och trivsamt stad – ett hem där man har ett bra liv. I planeringen medverkar också en rad olika aktörer såsom planerare, markägare, konsulter, byggherrar, andra myndigheter, politiska beslutsfattare, olika organisationer och invånare. Dessa aktörer kan ha mycket olika syn på framtidens städer, vilket kräver samordning av ofta motstridiga intressen och värden under planeringsprocesserna (Healey 1997, Forrester 2008).

Planeringens vardag finns i sociala nätverk

Planeringsprocesserna där informationen överförs mellan olika aktörer stöder vår förmåga att bemöta de utmaningar som kommer med den föränderliga världen. Att våra uslaste utmaningar är tvärvetenskapliga måste beaktas även i våra processer genom att möjliggöra utnyttjandet av mångsidig expertis (Holden 2012). Komplexitet är inte längre en utmaning för enbart stadsmiljön och samhället utan en väsentlig del av planeringsprocessernas interna struktur. En mångprofessionell grupp experter som ständigt förändras och avbrott i informationsförmedlingen utmanar planeringens vardag och framhäver behovet av att bättre förstå expertsamarbetet.

DET ÄR essentiellt att granska hur vi egentliga planerar. Planering görs inte i ansiktslösa institutioner utan i processen medverkar människor med känslor och tankar, som introducerar olika värden och har olika hierarkiska och sociala ställningar i de nätverk som deltar i processerna. Vad händer inom dessa nätverk under processerna som pågår i flera år? Hur kan man försäkra sig om att processerna gör det möjligt att utnyttja experternas kunskaper för att uppnå hållbara planeringslösningar? Vi har dock ännu inte tillräckligt bra förståelse av den här sociala sidan av expertprocesserna och dess inverkan på planeringen – och våra städers framtid. Vi har inte haft tillräckliga metoder för att beskriva den sociala komplexiteten inom processerna på ett sätt som även skulle stöda aktörernas och organisationernas förståelse och förmåga att lära sig av sin egen verksamhet (Argote 2013, Argyris & Schön 1996, Schön 1983).

FIGUR 1. Beskrivning av hur processens expertnätverk ändrades under fyra år, indelade i tvåmånadersperioder. En punkt är en person och en koppling mellan punkterna betyder att personerna har deltagit i samma möte.

Dagligt expertsamarbete som forskningsobjekt

I DEN undersökning, vars resultat den här artikeln bygger på, granskades stadsplaneringens vardag ur perspektivet för expertsamarbete (Eräranta 2019). Syftet med undersökningen var att förstå hur planeringsinformation delas och vidareutvecklas i växelverkan mellan olika experter och hur samarbetet stöder uppkomsten av en holistisk förståelse av planeringen. I undersökningen användes som exempel en verklig, mångårig process för strategisk markanvändningsplanering i en kommun i huvudstadsregionen, för att omgående testa i praktiken resultat och utvecklingsidéer som härletts ur praktiken. Strategisk markanvändningsplanering är ett typexempel på en kontext där det är centralt att beakta olika slags expertkunskaper och klara av osäkerhet under den ständiga förändringen, eftersom man planerar för flera årtionden framåt. På grund av forskningsetiska skäl är processen helt anonymiserad.

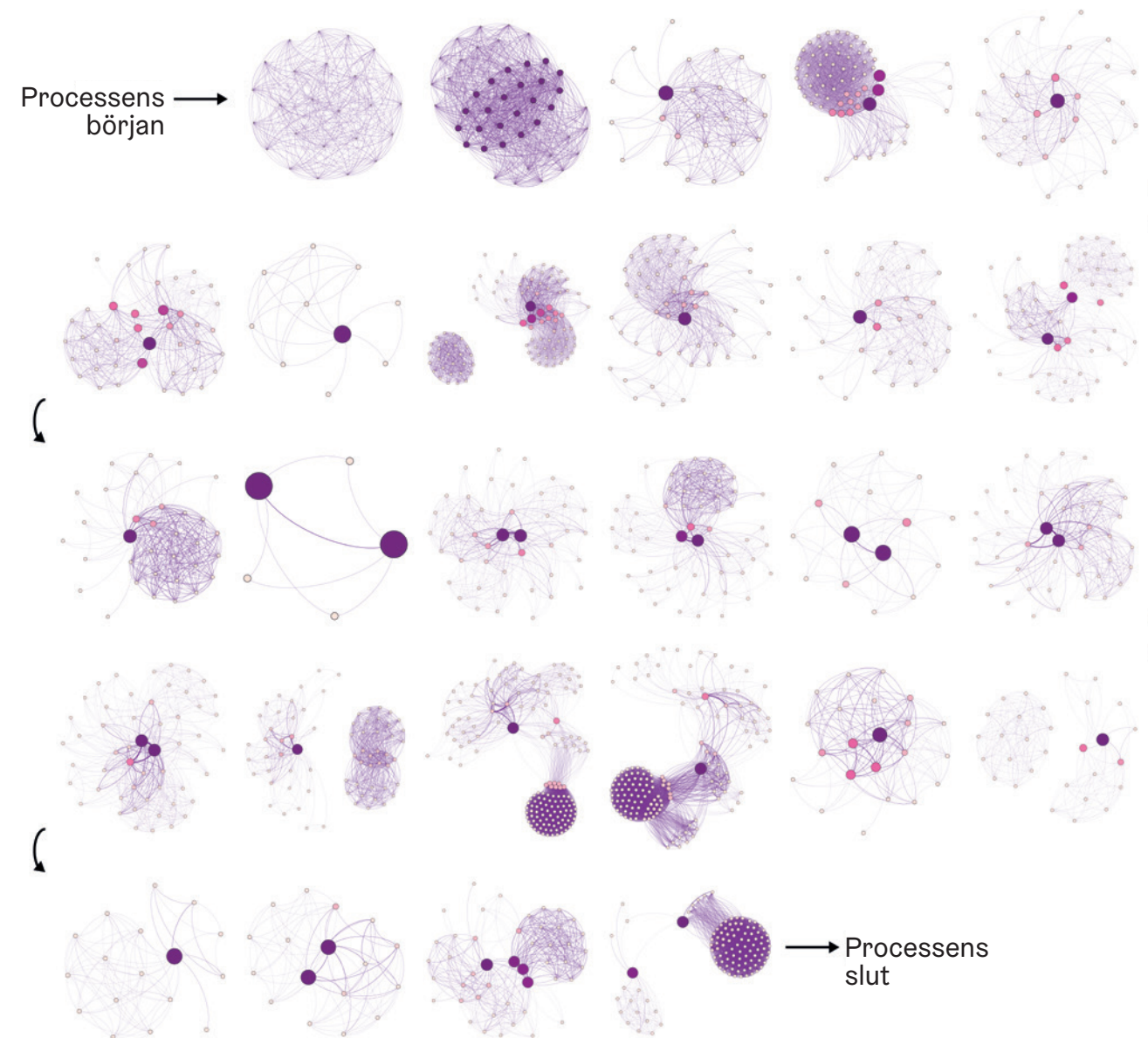
EXPERTMÖTEN SOM ordnades under processen sammanfattades i en tidsserie, ur vilken det framgår vilka aktörer som deltog på mötena och vilka teman som diskuterades på dem. Tidsserien analyserades med en social nätverksanalys (Wasserman & Faust 1994) som ursprungligen togs fram för att beskriva olika slags nätverksstrukturer. Metoden har inte tidigare använts för att undersöka expertsamarbete inom planering, och därmed validerades resultaten med individuella intervjuer med personer som deltog i processen. Resultatens

användbarhet bedömdes med hjälp av gruppintervjuer med planerare från olika organisationer. Baserat på gruppintervjuerna är resultaten typiska även i andra processer än den som nu analyserades.

UNDER EXEMPELPROCESSEN ordnades kring 400 möten, där cirka 400 personer medverkade, exklusive invånarna. Dessa personer kunde inte identifieras ur de data som fåtts för undersökningen. De teman som behandlades på mötena kategoriserades under 15 huvudteman så att de i huvuddrag motsvarade de teman som expertutredningar som beställs under stadsplaneringen behandlar. Dessa teman omfattade bland annat frågor kring trafik, grönområden och tjänster och teman inom ramen för den övergripande processhanteringen. Antalet mötestimmar under processen var cirka 4 000, och utöver det producerades inom processen ungefär 10 500 filer till cirka 1 100 mappar. Vi talar alltså om en enorm mängd resurser under en enda planeringsprocess.

Är planeringsprocesserna lagda för hållbarhetens systemiska utmaning?

Nätverksstrukturerna inom samarbetet varierade hela tiden under processen (Figur 1). Med dessa strukturer avses olika experters deltagande på samma

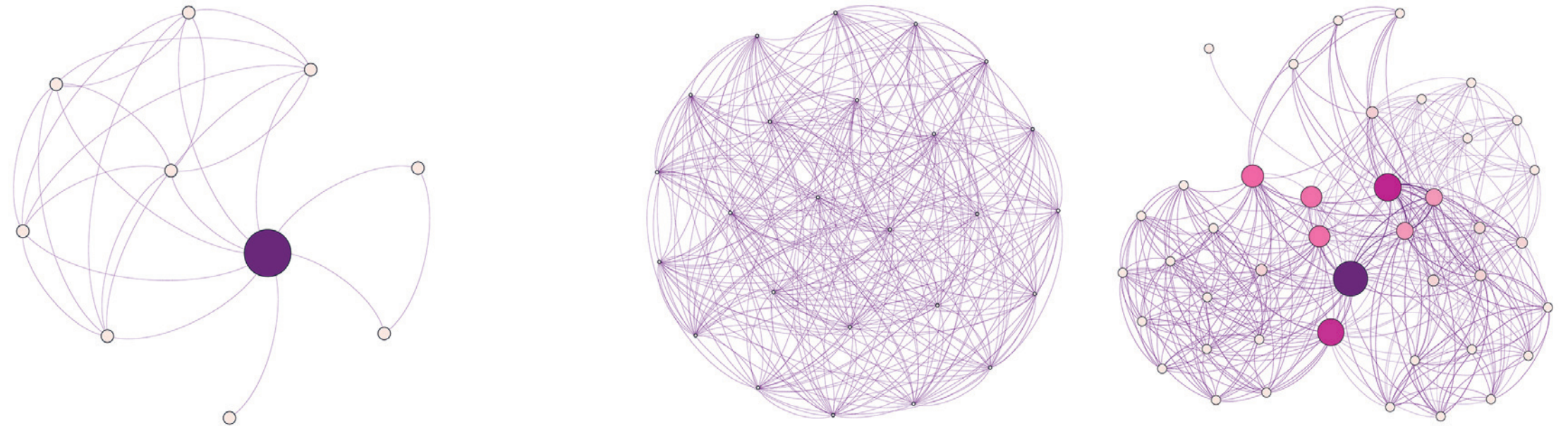
möten för att diskutera de inbördes effekterna av olika teman, alltså sätten för överföring av information mellan olika planeringsteman. Även antalet personer som deltog i processen, med andra ord nätverkets omfattning, varierade under processen. Under processen tillkom nya aktörer, medan andra lämnade processen och tog samtidigt med sig tyst och odokumenterad kunskap. Trots att personalomsättningen var måttlig, deltog endast en av 400 personer i nästan alla de faser som beskrevs.

I SYNNERHET i processens tidiga skede kunde experter diskutera för att lära sig av varandra om de möjligheter och begränsningar som var kopplade till deras respektive teman och om beroendeförhållanden mellan temana. Detta syns om en balans i nätverksstrukturen i de första diagrammen i figur 1. Allteftersom processen framskred diskuterades planens innehåll emellertid främst på separata temamöten, mellan vilka information förmedlades endast via en eller två personer. Över hälften av aktörerna ar-

betade enbart med ett av femton teman under processen och förde samtal endast med några centrala personer. På detta tyder nätverksstrukturen i figur 1 där man ser flera underordnade nätverk. Dessa strukturer var typiska efter den inledande processfasen och hade en negativ inverkan på informationsförmedlingen, lärandet, en holistisk förståelse av planeringslösningen och de delaktigas arbetsmotivation. Många av de intervjuade betonade att de inte kunde bilda sig en holistisk förståelse av pro-

FIGUR 2.

Tre exempel på processens grundläggande strukturer: ett nätverk med ett centrum, ett perfekt nätverk och ett nätverk med flera centrum.

cessen på grund av den tematiska separationen i samarbetet. Baserat på resultaten främjar sektorspecifika möten inte uppnåendet av helhetslösningar. Man frågar sig hur detta påverkar stadsplaneringens förmåga att hantera de komplexa utmaningarna.

BASERAT PÅ resultaten är uppnåendet av en holistisk förståelse av planeringen kraftigt beroende av samsamsstrukturerna. Nätverksstrukturerna inom processen som undersöktes delades in i fem grundläggande typer, varav de tre viktigaste visas i figur 2. I strukturen med ett centrum koncentrerades informationsförmedlingen och samordningen av teman till en person. Diskussioner fördes på sektormöten och experter från olika områden hade knappast någon direkt kontakt med varandra som stöd för en systemisk, holistisk förståelse. I den perfekta strukturen deltog aktörerna jämbördigt i processen och det fanns en kontinuerlig diskussion mellan experter från olika områden. Utmaningen för den här strukturen är dock att den är resursintensiv, eftersom många människor träffar varandra ofta. Strukturerna med flera centrum gjorde det möjligt att samtidigt fördjupa den tematiska expertisen och stärka en holistisk förståelse av planeringen genom att bilda ett flexibelt nätverk där bytet av en aktör inte äventyrade förståelsen eller bevarandet av informationen.

Att information inte sprids förhindrar uppkomsten av hållbara planeringslösningar

Undersökningen tyder på att stadsplanering kräver ett genuint nätverksbaserat verksamhetssätt. Att öka förståelsen för expertsamarbetet är förutsättningen för utveckling av planeringsprocesserna och möjliggörandet av hållbara planeringslösningar. Baserat på resultaten är ett kraftigt målinriktat nätverkstänkande än så länge ändå inte kännetecknande för särskilt många planeringsorganisationer. Många kommuner har identifierat de möjligheter som digitaliseringen ger för utvecklingen av planeringens informationsunderlag. Vid sidan av detta är det emellertid viktigt att komma ihåg att basnivån i alla informationsförmedlingsstrukturer är människor, vars arbetsmotivation, personlighet och individuella värden påverkar hur de utnyttjar det tillgängliga informationsunderlaget och hur de samarbetar mellan sina olika expertisområden.

DET MÅLINRIKTADE nätverkstänkandet betonar att planeringssamarbetet är mer än att bara samla människor kring ett bord. Det viktiga är att man skapar ett informationsflöde mellan olika experter

och att informationen utvecklas på vägen. När processerna bygger på delad expertis ökar mängden kunnskap som är tillgängligt. Ett sådant tvärdisciplinärt samarbete byggs dock inte snabbt, utan nätverkets utveckling och skapandet av tillit tar tid och kräver en långsiktig planering. En medveten strävan efter en processtruktur som integrerar olika expertis stöder organisationens förmåga att lära sig och arbeta med komplexa utmaningar mitt i en förändring som aldrig stannar. De komplexa utmaningar som städerna ställs inför förutsätter därför att aktörerna inom stadsplaneringen har förmåga och vilja att dela sin expertis över sektorsgränserna för att möjliggöra mer hållbara planeringslösningar. ■

SUSA ERÄRANTA arbetar som arkitekt vid Helsingfors stads stadsmiljösektor. Artikeln är baserad på skribentens doktorsavhandling inom området markanvändningsplanering och trafikteknik vid Aalto-universitetet.

Litteratur:

- Argote, L. 2013. *Organizational Learning: Creating, Retaining and Transferring Knowledge*. Heidelberg: Springer.
- Argyris, C. & Schön, D.A. 1996. *Organizational Learning II. Theory, Method, and Practice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Batty, M. 2005. *Cities and Complexity: Understanding Cities with Cellular Automata, Agent-based Models, and Fractals*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Boonstra, B. 2015. *Planning Strategies in an Age of Active Citizenship: A Post-Structuralist Agenda for Self-Organization in Spatial Planning*. InPlanning.
- de Roo, G. 2017. *Ordering Principles in a Dynamic World of Change—On Social Complexity, Transformation and the Conditions for Balancing Purposeful Interventions and Spontaneous Change*. Progress in Planning.
- Eräranta, S. 2019. *Memorize the Dance in The Shadows? Unriddling the Networked Dynamics of Planning Processes through Social Network Analysis*. Doktorsavhandling, Aalto-universitetet. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-60-8403-9>
- Forester, J. 2008. *Understanding Planning Practice. Contemporary Movements in Planning Theory*, 35–76.
- Healey, P. 1997. *Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies*. Basingstoke: Macmillan.
- Holden, M. 2012. *Is Integrated Planning Any More than the Sum of Its Parts? Considerations for Planning Sustainable Cities*. *Journal of Planning Education and Research*, 32(3), 305–318.
- Innes, J.E. & Booher, D.E. 2010. *Planning with Complexity: An Introduction to Collaborative Rationality for Public Policy*. London: Routledge.
- Schön, D.A. 1983. *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. New York: Basic Books.
- Wasserman, S. & Faust, K. 1994. *Social Network Analysis: Methods and applications (Vol. 8)*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Bortglömt inkorporeringsprojekt 1970-72

– vad strandade Helsingfors andra stora utvidgningsförsök på?

MATTI O. HANNIKAINEN

Växande städer behöver mark. Redan i början av 1900-talet medförde urbaniseringen i Finland en allt snabbare folkökning i såväl Helsingfors som Esbo köping och Helsing kommun, och därför ville Helsingfors stad under hela 1900-talet genom markköp och områdesanslutningar trygga tillräckligt med tillväxtutrymme. I slutet av 1960-talet, ett tjugotal år efter de stora inkorporeringarna (se längre fram), började Helsingfors stads ledning förbereda en ny områdesanslutning. Föreliggande artikel analyserar den utredning om områdesanslutning som gjordes åren 1970–72, och ser den som ett led i huvudstadsregionens framväxt. Varför gjordes utredningen, och vilken inverkan kom den att ha på utvecklingen i huvudstadsregionen? Varför blev anslutningen aldrig av?

Missförstånd?

ÅRET 1972 hade precis börjat då överborgmästare Teuvo Aura, som just då var statsminister i en expeditonsregering, höll Helsingfors stadsdirektörs traditionella nyårstal på Senatstorget. Aura lyckönskade de nyblivna städerna Esbo och Grankulla samt Vanda köping¹, och hoppades samtidigt att man

1) Kommunen Esbo blev köping år 1963 och stad år 1972. Kommunen Helsing blev till Vanda köping år 1972, och därpå Vanda stad år 1974. Grankulla blev köping år 1920 och stad år 1972.

hädanefter skulle kunna se sakligt på anslutningsfrågan, som givit upphov till så många missförstånd (Aura 1972). Vilken anslutning syftade Aura på, och varför talade han om missförstånd? Den debatt om anslutning av mark som pågick i huvudstadsregionen åren 1970–72 har rönt förvånansvärt lite uppmärksamhet, trots att syftet var att skapa ett Stor-Helsingfors. Denna artikel belyser debatten kring Helsingfors kanske minst kända anslutningsprojekt: vad var det som satte igång det, och varför blev det inte av?

Kommunsammanslagningar

I slutet av 1960-talet var Finland mitt uppe i stora förändringar i och med en allt snabbare industrialisering och urbanisering. I landets största stad Helsingfors hade befolkningstillväxten fortsatt öka, och samtidigt växte befolkningen mycket snabbt i grannkommunerna Esbo köping och Helsing, som drog nytta av huvudstadens dragningskraft (Tabell 1).

TABELL 1. Folkökning i Esbo, Helsingfors och Helsing åren 1920–70.

	1920	1930	1940	1950	1960	1970	Ökning (1920–70)	Ökning (%)
Esbo	8 817	11 370	13 378	22 776	53 042	92 655	83 838	951
Helsingfors	152 200	205 833	252 484	368 519	448 315	523 677	371 477	244
Helsingfors innerstad	152 200	205 833	252 484	283 335	268 712	220 978	68 778	45
Helsing kommun	17 343	21 927	30 266	14 976	41 906	72 215	54 872	316

(Helsingfors 2018, 25; Esbo stad 2007, 22; Vanda 2012, 29)

URBANISERINGEN HADE i övriga Finland lett till en våg av kommunsammanslagningar: På 1960-talet avslutades inte mindre än 30 kommuner (Perälä 1983, 71). Helsingfors stadsledning såg sin chans till en ny stor markanslutning (SK 1967; SSD 1968). Denna strävan illustreras av biträdande stadsdirektör Aatto Väyryns utspel om trängseln i Helsingfors, i vilket han menade att det ur Helsingforsregionens synvinkel inte var rättvist att man förhöll sig fördomsfullare och negativare till Helsingfors behov av områdesanslutning än till motsvarande behov i tillväxtcentra på andra håll i landet (Väyrynen 1968)

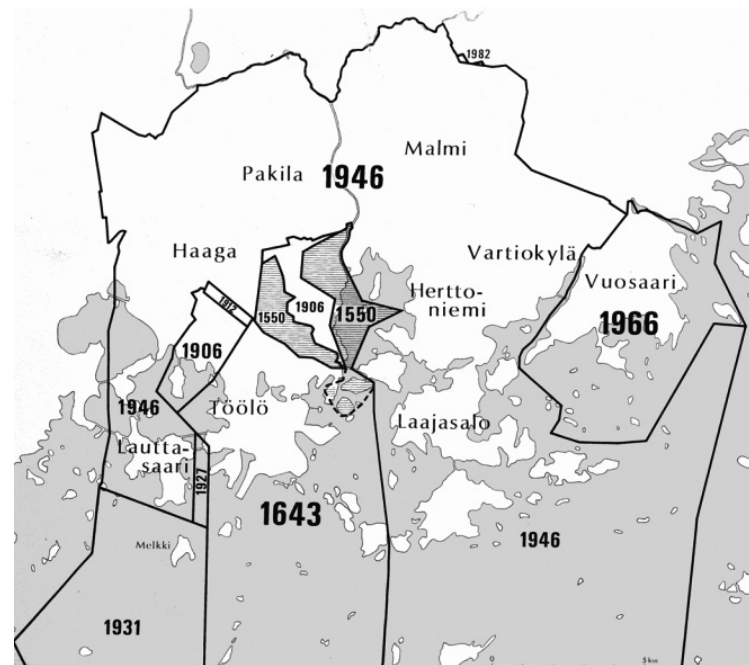
TANKEN PÅ inkorporeringar var ingenting nytt. År 1946 hade Helsingfors stads areal nästan femdubblat vid en stor områdessammanslagning (Figur 1). Medan städer som Viborg, Åbo, Tammerfors och till och med Joensuu under 1920- och 30-talet vuxit genom inkorporeringar hade Helsingfors fått lov att vänta (Perälä 1983, 64–74). Men i och med att Helsingfors hade folkökning hela tiden hade det kring staden uppstått en zon av förstäder bestående av fyra kommuner som brutit sig ur Helsingfors, nämligen Hoppala (1920), Åggelby (1921), Brändö (1922) och Haga köping (1923) och flera tätbefolkade samhällen såsom Alberga, Drumsö, Munksnäs, Sockenbacka, Baggböle, Bocksbacka och Degerö² (Turpeinen 1997, 13).

ÅR 1928 hade statsrådet givit magister Yrjö Harvia i uppdrag att utreda en områdessammanslagning för Helsingfors, men hans rapport blev färdig först 1936. I sin utredning föreslog Harvia att hela förstadzonen skulle anslutas till Helsingfors och två nya kommuner grundas. En av de viktigaste motiveringarna var att man genom att innesluta de ofta utan planläggning framvuxna förstäder skulle få dem med i det reglerade byggandet. En annan orsak var att Helsingfors stad ägde mycket mark i anslutningsområdena. En tredje var att säkerställa tillräckliga markresurser för Helsingfors tillväxt. Det fjärde motivet var att skapa en regional ekonomi – Har-

2) Det fanns tätbefolkade samhällen både i Helsingfors och på Esbos och Hoppala områden.

via upplevde att ett Stor-Helsingfors skulle gagna hela huvudstadsregionen (Yrjänä 2013, 92–94). Stadsfullmäktige godkände Harvias förslag med småre ändringar i juni 1939, varpå denne avgav sin slutliga utredning till regeringen i maj 1940. Men sedan blev behandlingen av ärendet uppskjuten på grund av att kriget fortsatte (Turpeinen 1997, 13). Harvias verks betydelse betonas av att kommande diskussioner om inkorporering gällde områden som nämnts i utredningen.

I OKTOBER 1944, då fortsättningskriget var över, godkände regeringen Helsingfors områdesanslutningar, men skär kännbart ner på Harvias sista förslag. Det oaktat växte Helsingfors areal med över 130 kvadratkilometer, varav 110 inom före detta Helsing kommun. Samtidigt fick staden 51 000 nya invånare. Helsingfors inkorporerade då kommunerna Hoppala, Åggelby, Haga och Brändö samt tätorterna Baggböle och Degerö i Helsing kommun. Bland annat herrgårdarna Malmgårds och Bocksbackas marker ingick (Figur 1). Däremot förblev Esbo och Sibbo helt orörda, trots att Harvia hade föreslagit att Hagalund, Kilo, Alberga och Vestersund skulle anslutas till Helsingfors (Turpeinen 1997; Yrjänä 2013).

FIGUR 1. Helsingfors utbredning 1550–1966.
–Källa: Helsingfors stad

TROTS ATT regeringen uteslutit de östra delarna av Esbo ur inkorporeringarna ville Helsingfors ändå ha dem, och det ledde till en ny anslutningsutredning. Den gjordes åren 1947–49 av regeringssekreterare Otto Larma, vars rekommendation blev att Esbos östra delar skulle anslutas till Helsingfors. På grund av motstånd från både Helsingfors stad och Esbo kommun fattade regeringen inget beslut i frågan. Staden hade stora svårigheter att klara av planläggandet och bebyggandet av de år 1946 inkorporerade områdena. Esbo stad ville inte mista de folkrika östra delarna (Yrjänä 2013, 111). År 1972 harmade sig en efterklok Teuvo Aura över att staden hade givit efter då det gällt att ansluta Esbo till Helsingfors på 1950-talet, då det ännu varit möjligt (Hbl 1972). Fastän Esbo i de två anslutningsutredningarna förblev odelat gav Helsingfors inte upp tanken på att få Esbos östra delar.

EFTER ÅR 1946 inriktades följande större områdesanslutning på Nordsjö bys marker i Helsing kommun. Helsing kommunförvaltning hade försökt värna om kommunens lantliga framtoning, men i början av 1960-talet motsvarade detta mål inte längre verkligheten i ett allt snabbare urbaniserat Helsingfors

(Ahtiainen & Tervonen 2002, 124) (Tabell 1). Nordsjö blev för Helsing ett problem i och med att området, som planlagts och i huvudsak även byggts tätt av en privat byggherre, bostadssparföreningen Asuntosäästäjä r.y., låg avskilt från kommunens övriga delar och närmare staden. I december 1964 föreslog Helsingfors stadsledning att Nordsjö skulle inlemmas i Helsingfors (Kolbe 2002, 200). Gårdarna Rastböles och Nybondas marker strax intill hade anslutits till staden redan i början av 1950-talet (Yrjänä 2012, 106). Helsingfors och Helsingens gemensamma kommission för Nordsjö avtalade om anslutning i april 1965, och redan i juni beslöt regeringen att Nordsjö bys sammanlagt 33,5 km² mark och 8000 invånare skulle införlivas i Helsingfors från och med början av 1966 (Johansson 1971b, 9; Yrjänä 2013, 123–127) (Figur 1). Samtidigt skisserade Helsingfors stadsledning redan upp en storkommun och en ny stor inkorporering.

Iver och rädsla

En offentlig debatt om det nödvändiga av en områdessammanslagning inleddes av Helsingfors stadsfullmäktiges ordförande Teuvo Aura vid Finlands Arkitektförbunds symposiedagar i april 1966 (HS 1966a). Auras tjänsteställning medförde att talet rubricerades i många tidningar, (se bl.a. HS 1966b, Hbl 1966; SSD 1966; US 1966; Helsinki-lehti 1966; KU 1966). Överborgmästare Lauri Aho däremot förhöll sig mera reserverat till förslaget, eftersom anslutningen hade inneburit att Helsing kommun skulle läggas ner (HS 1966c). Ändå ansåg Aho att en kommunsammanslagning med stöd av gällande lag var lättaste lösningen på Helsingfors problem. De viktigaste problemen var dels att markplanlagd för boende eller industri verksamhet hotade att tryta, dels att storindustrin liksom skattebetalare med höga inkomster flyttade bort (HS 1967a; US 1967; Suomenmaa 1968; Hbl 1968; HS 1968a).

GRANNKOMMUNERNAS FÖRETRÄDARE avvisade bestämt tanken på sammanslagningar, och menade att kommunsamarbetet vore bättre. Kritisk var bland annat Esbo köpingsfullmäktiges ordförande

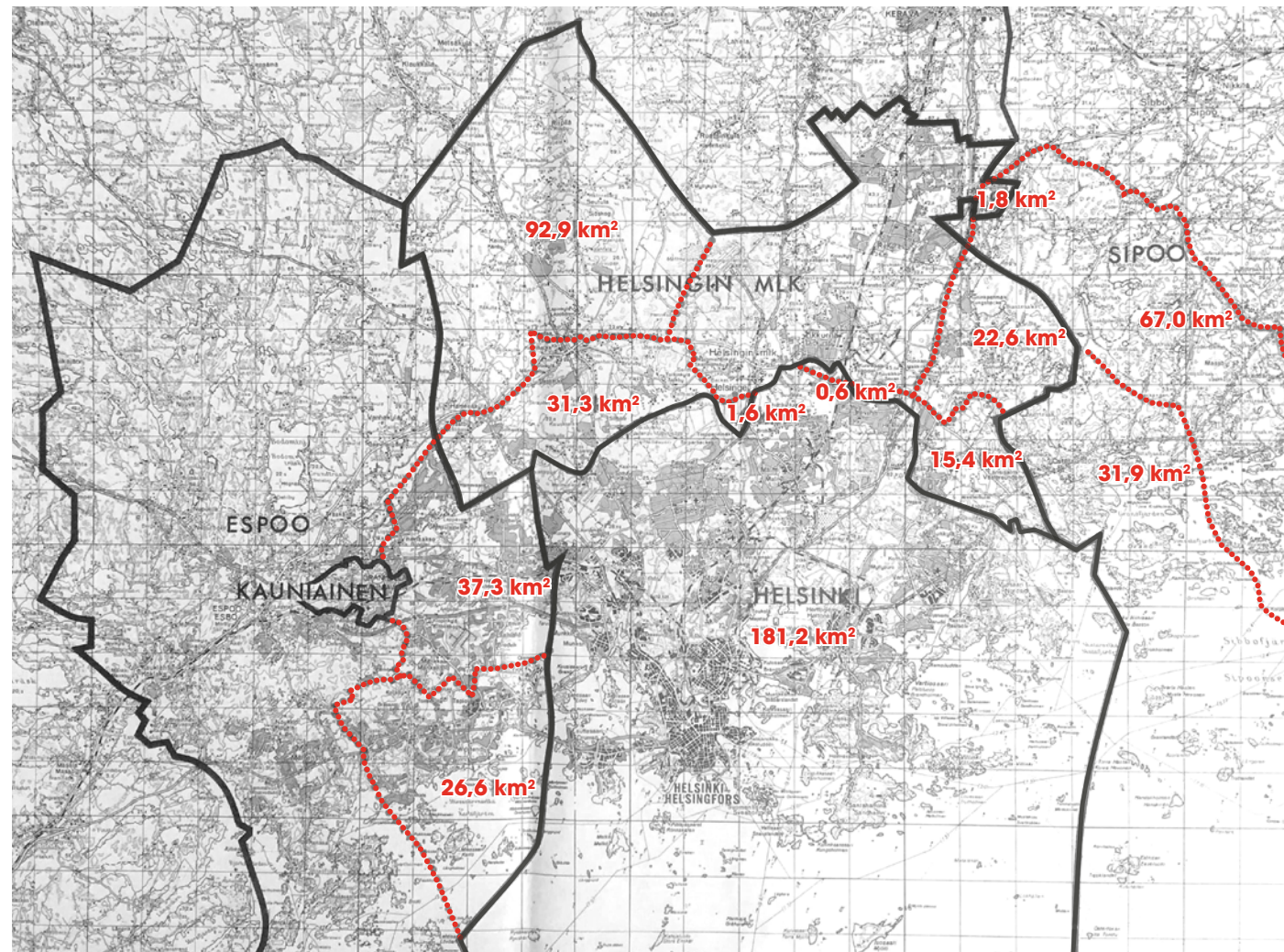
Erkki Laine, som menade att Helsingfors var ute efter nya skattebetalare för att finansiera sina egna storprojekt, såsom metron och centrumplanen (Suomenmaa 1966; HS 1967c). Inte heller staten stödde tanken på ett Stor-Helsingfors. Kanslichef Arno Hannus på inrikesministeriet tyckte förslaget var orealistiskt, och att man borde släppa hela tanken och rikta in strävandena på en ändamålsenlig lösning byggd på samarbete (HS 1967b). Därmed blev ställningarna klara inför den begynnande debatten: Helsingfors ville ha mera mark, och Esbo köping och Helsing kommun motsatte sig alla förslag till sammanslagningar (HS 1967d).

HELSINGFORS STADSFULLMÄKTIGE godkände i oktober 1967 stadsstyrelsens förslag om att antingen bilda en storkommun eller göra stora områdesanslutningar, och förkastade den harnuska kommitténs förslag om ett omfattande kommunförbund (Helsingfors stadsstyrelse 1967, Helsingfors stadsfullmäktige 1967). I april följande år fastställde stadsfullmäktige sitt beslut (Helsingfors stadsfullmäktige 1968). Det oaktat förutspådde dagstidningen Helsingin Sanomat att en sammanslagning av Helsingfors stad och Helsing inte var i sikte åtminstone de närmaste åren, och knappast senare heller, på grund av statsförvaltningens reserverade inställning (HS 1968b). Nylands länsstyrelsens förslag om en reform av kommunindelningen i länet täckte inte huvudstadsregionen, vilket väckte missnöje bland stadsdirektörer och -fullmäktige (Helsingfors stadsfullmäktige 1969). I februari 1970 behandlade stadsfullmäktige ett betänkande från en kommitté för organiserande av det kommunala samarbetet och beslöt fastställa sina tidigare beslut. I praktiken satte fullmäktige som sitt främsta mål att grunda en storkommun omfattande Helsingfors samt Esbo och Grankulla köpingar jämte Helsing kommun, och att i detta syfte beställa ett beredande förslag av en opartisk utredningsman (Helsingfors stadsfullmäktige 1970). I juni 1970 föreslog Helsingfors stadsstyrelse för Inrikesministeriet att en utredningsman måtte tillsättas för att justera ändringen av kommunindelningen i huvudstadsregionen (Järvinen 1970).

STATENS IVER för kommunsammanslagningar hade svalnat efter den kritik som riktats mot de stora sammanslagningarna kring staden Villmanstrand år 1967 (Perälä 1983, 72–73). Som en del av den sammanslagningen hade man upplöst Lauritsala köping, vilket kom att agera exempel på hur en köping ansluts till en stad. I Helsingfors grannkommuner väckte detta en rädsla för kommunsammanslagning, såsom överborgmästare Lauri Aho konstaterade (US 1967). När fullmäktige i Helsingfors beslutit utreda en anslutning beslöt Esbo köpingsfullmäktige och Helsing kommunfullmäktige ansöka om stadsrättigheter (HS 1967e; HS 1967f). Helsingin Sanomat kritiserade stadsledningens fusionsiver och att man förbigått kommunsamarbetet, vilket bidragit till att ställningarna låst sig (HS 1967g).

Förslag och utredning

Utredandet inleddes när inrikesministeriet den 6.7.1970 utsett Stadsförbundets verkställande direktör Lars Olov (L.O.) Johansson för att göra en utredning av behovet att ändra kommunindelningen mellan Helsingfors och dess grannkommuner och eventuellt göra smärre gränsflyttningar. Tvärt emot Helsingfors önskan var utredningens syfte inte att uppnå stora anslutningar eller rentav en kommunsammanslagning (Inrikesministeriet 1970a.) I och för sig skrev Johansson att utgångspunkten för utredningen var att utreda Helsingfors markbehov (Johansson 1971a). Som grund för utredningen bad Johansson Helsingfors göra ett förslag till områdesanslutningar (Johansson 1971b, III). Helsingfors förhandlare – biträdande stadsdirektör Aatto Väyrynen, verksamhetscheferna Pentti Lehto och Lars Hedman samt finansdirektör Pentti Linturi – avgav den 29 mars 1971 sitt förslag till områden i Esbo och Helsing som skulle anslutas, medan förslaget om anslutningsområden från Sibbo kommun blev klart först den 8 april. Förslagen handlade i och för sig mera om deras upphovsmäns åsikter än om stadsfullmäktiges eller ens stadsstyrelsens. Men i och med att förhandlingarna verkade med fullmakt från stadsstyrelsen blev förslagen Helsingfors stads officiella förslag (se Helsing kommun 1971a). I praktiken

FIGUR 2. Helsingfors krav på områdesanslutningar. Källa: Johansson 1971b. De områden som Helsingfors föreslagit anslutas utmärkta med streckade linjer.

gällde anslutningsdebatten åtminstone lika mycket Helsingfors förslag som den officiella utredningen.

HELSINGFORS FÖRHANDLARES förslag överskred Harvias förslag både till arealen (326,6 kvadratkilometer) och folkmängden (100 900 invånare). Ur Helsingfors kommun skulle man ansluta sammanlagt 165,6 km² och 33 900 invånare, dvs. 47 procent av kommunens befolkning. Från Esbo skulle sammanlagt 62,1 km² och ca. 62 500 invånare anslutas, alltså nästan 70 procent av köpingens befolkning. Av Sibbo skulle hela den västra delen (Östersundom och Nickby), sammanlagt 98,9 km² och ca. 2000 invånare inkorporeras (Johansson 1971b, Esbo köping 1971) (Figur 2). Motiveringen var att dessa områden bil-

dade en gemensam arbetsplats- och bostadsmarknad med Helsingfors. De verkliga orsakerna var ekonomiska: Helsingfors stad oroade sig särskilt för att industri och förmögna skattebetalare skulle flytta till grannkommunerna (Johansson 1971b, 11–69).

UTGÅENDE FRÅN Helsingfors förslag och de genmälen Esbo, Helsingfors och Sibbo avgivit uppgjorde Johansson ett officiellt förslag till områdessammanslagning. Det blev klart redan den 4 maj 1971, men publicerades först den 24 maj. Utredningen iakttog de anvisningar Johansson fått om smärre gränsjusteringar, vars syfte var att skapa en mera balanserad kommunstruktur. Johansson försökte bibehålla alla fyra kommuner som livsdugliga och starka grund-

läggande kommunenheter (Johansson 1971b, 224). Johansson föreslog att man från Sibbo skulle ansluta Östersundom (42,5 km²) till Helsingfors och Myras (1,94 km²) till Helsingfors. Från Helsingfors skulle man i sin tur ansluta Tavastberga, Rosendal, Fagersta, Råby, Västerkulla och Västersundom (11,75 km²) till Helsingfors, och Linnais (2,1 km²) till Esbo. Från Esbo skulle Bredvik, Albergå, Fågelberga och Mäkkylä (13,74 km²) anslutas till Helsingfors. Analogt skulle Nedre Dickursby (0,78 km²) i Helsingfors anslutas till Helsingfors (Figur 3). I praktiken skulle Esbo köping ha minskat med 11,64 kvadratkilometer och 10 490 invånare, Helsingfors med 13,21 km² och 5 135 invånare och Sibbo med 26,26 km² och 700 invånare, medan Helsingfors skulle vuxit med hela 51 km² och 16 325 in-

vånare (Johansson 1971b, 220–222). De viktigaste grunderna för anslutningarna var enligt Johansson dels att skapa funktionellare kommungränser, dels Helsingfors behov av mera mark i synnerhet för sitt sociala bostadsbyggande, dels att staden ägde mark i de områden som föreslogs anslutas. Som exempel på ett lämpligt anslutningsområde såg Johansson Albergå, som ju hade bättre förbindelser till Helsingfors centrum än till Esbo centrum (Johansson 1971b, 195–196).

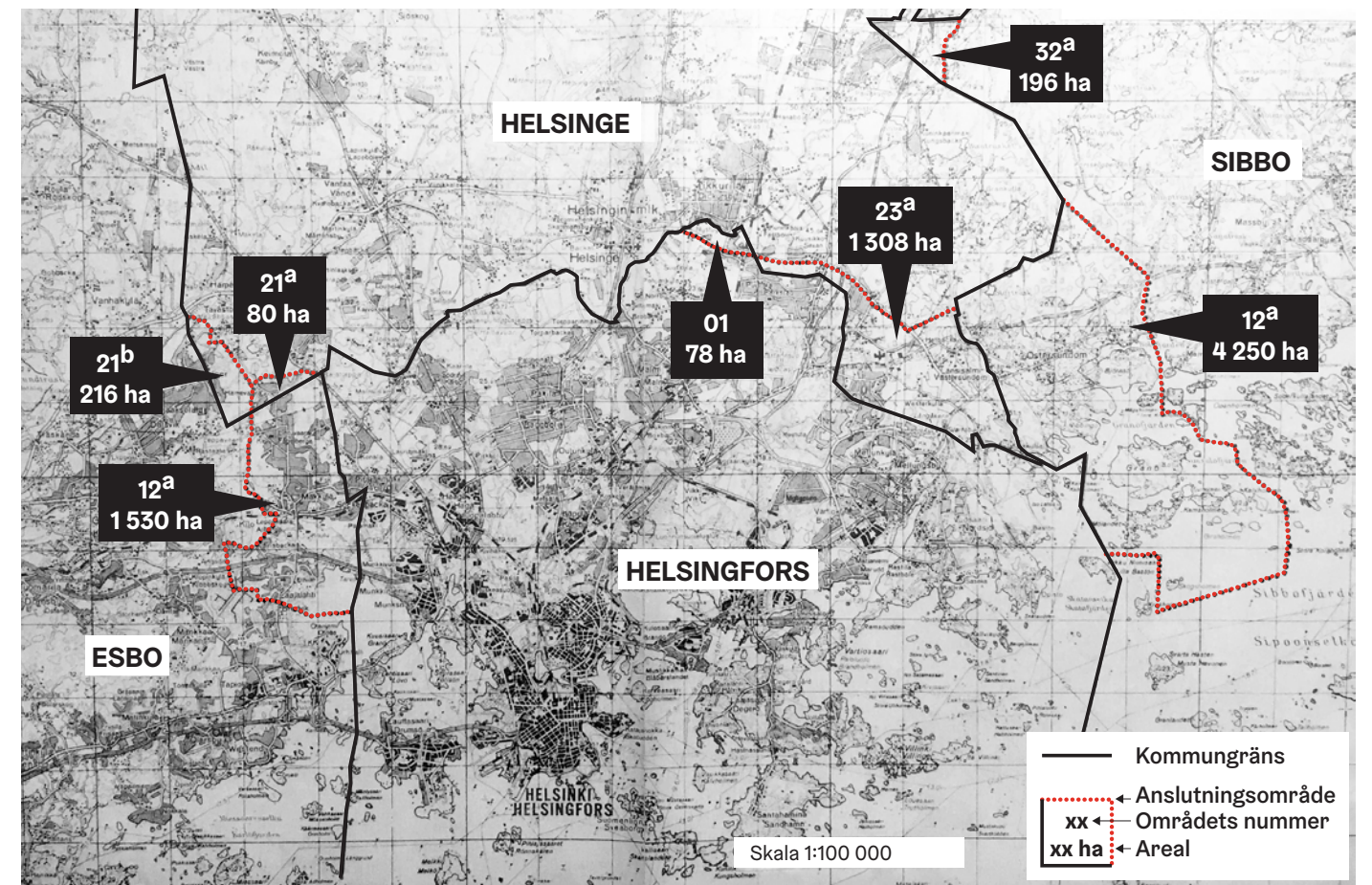
VISSERLIGEN KRITISERADE Johansson i sin utredning friskt planläggningen och det glesa byggandet i Helsingfors – trots att han för all del också noterade att alltför tätt byggande skulle innebära t.ex. minskande grönområden (Johansson 1971b, 171–172). En handskreven kommentar ("Entä rakennuskelpoista?") av Johansson, när Helsingfors hänvisat till att det inte längre fanns ledig mark att planläg-

ga, visade att han märkt att det fanns en skillnad mellan mängden dels planlagd mark, dels oplanlagd men byggduglig mark. Av den senare sorten fanns det gott om i Helsingfors (Järvinen 1970). Johansson föreslog att regeringen skulle verkställa de föreslagna anslutningarna senast i början av 1973, trots att de omgivande kommunerna motsatte sig (Johansson 1971b, 228). Johansson konstaterade att hans förslag fyllde de krav lagen ställde även ifall kommunerna skulle sätta sig emot (Yhteenveto 1971, 3).

Motstånd

Esbo, Helsingfors och Sibbo motsatte sig lika konsekvent både Helsingfors inofficiella förslag och Johanssons officiella utredning. Enligt dem hade ingetdera kunnat lägga fram en enda betydande olägenhet som de föreslagna anslutningarna skulle ha rättat till.

Som exempel hade planläggningslagstiftningen jämställt städer, köpingar och landskommuner på 1960-talet (Yrjänä 2013, 130). I stället för anslutningar betonade grannkommunerna den nya Samarbetskommitténs för huvudstadsregionen roll. Här tyckte Johansson att grannkommunernas inställning var principiell i och med att de motsatte sig att, som de själva tidigare föreslagit, smärre anslutningar kunde göras, såsom av Myras och Tavastberga till Helsingfors (Johansson 1971b, 222–223). Jämfört med Harvias utredning hade Helsingfors i sina motiveringar förstätt ändringen och konstaterat att den viktigaste orsaken inte längre var att förhindra ytterligare oplanlagda förstäder, utan ett större ekonomiskt perspektiv. Helsingfors hänvisade till innerstadens trafikproblem, som berodde på personbilstrafiken från grannkommunerna (Helsingfors kommun 1971b; Esbo köping 1971). Företrädarna för Esbo köping an-

FIGUR 3. Utredningsmannens förslag till anslutningar Källa: L.O. Johanssons utredningar om möjligheter till områdessammanslagningar i huvudstadsregionen 1970–72, Ubj:1. KLA.

Helsingfors upplevde det som en negativ sak att esbobor arbetade i Helsingfors, och ansåg att det förorsakade ekonomisk skada för Helsingfors. Samtidigt skulle Helsingfors ha sett det som negativt att det uppstod näringsliv i grannkommunerna.

såg motiveringen ohållbar för att Helsingfors ekonomiska motiveringar på det hela taget stod i klar konflikt med varandra, och att Helsingfors upplevde det som en negativ sak att esbobor arbetade i Helsingfors, och ansåg att det förorsakade ekonomisk skada för Helsingfors. Samtidigt skulle Helsingfors ha sett det som negativt att det uppstod näringsliv i grannkommunerna. De menade också att om Helsingfors upplevde förstnämnda sak som ett problem borde staden i följdriktighetens namn se spirande näringsliv i grannkommunerna som något positivt i och med att det minskade arbetsresorna till Helsingfors och allt det negativa som dessa enligt Helsingfors medförde. (Johansson 1971b, 90).

ESBO DROG utan omsvep slutsatsen att det enda verkliga syftet med anslutningsprojekten var att få skattebetalare från Esbo till Helsingfors stad (Esbo köping 1971, 40). Inkorporeringsdebatten, som mest gick ut på ömsesidiga beskyllningar, förbisåg den viktigaste iakttagelsen i utredningen: att den ekonomiska konkurrensen mellan kommunerna skärptes. Johansson konstaterade att huvudstadsregionen behövde en starkare regional planläggning för att

den hårdnande konkurrensen inte skulle göra servicen svårare att nå (Johansson 1971b, 224).

GRANNKOMMUNERNA UTNYTTJADE skickligt den regionalpolitik som då låg i tiden. Ur deras synvinkel gagnade en obegränsad tillväxt för Helsingfors inte ”det allmänna bästa”, varken regionalt eller nationellt, då den utarmade övriga Finland (Esbo köping 1971). Esbo nämnde visserligen inte sin egen folkökning, som var proportionellt större än Helsingfors dito (se Tabell 1). Även Sibbo hänvisade till regionalpolitiken, som man hävdade att borde skapa handlingskraftiga och livskraftiga enheter också utanför Helsingfors snarare än koncentrera funktioner enbart till Helsingforsregionen (Sibbo 1971). Esbo varnade också för att ett Stor-Helsingfors skulle växa sig till en alltför stor politisk aktör, med minst 50 ledamöter i riksdagen, vars ekonomiska och politiska kraft skulle ställa upp och ner på de nuvarande utvecklingsområdespolitiska riktlinjerna – en stat i staten, kort och gott. (Westerlund 1971; se Esbo köping 1971).

KOMMUNERNA KRING Helsingfors försökte ge en bild av sig själva som mönsterex-

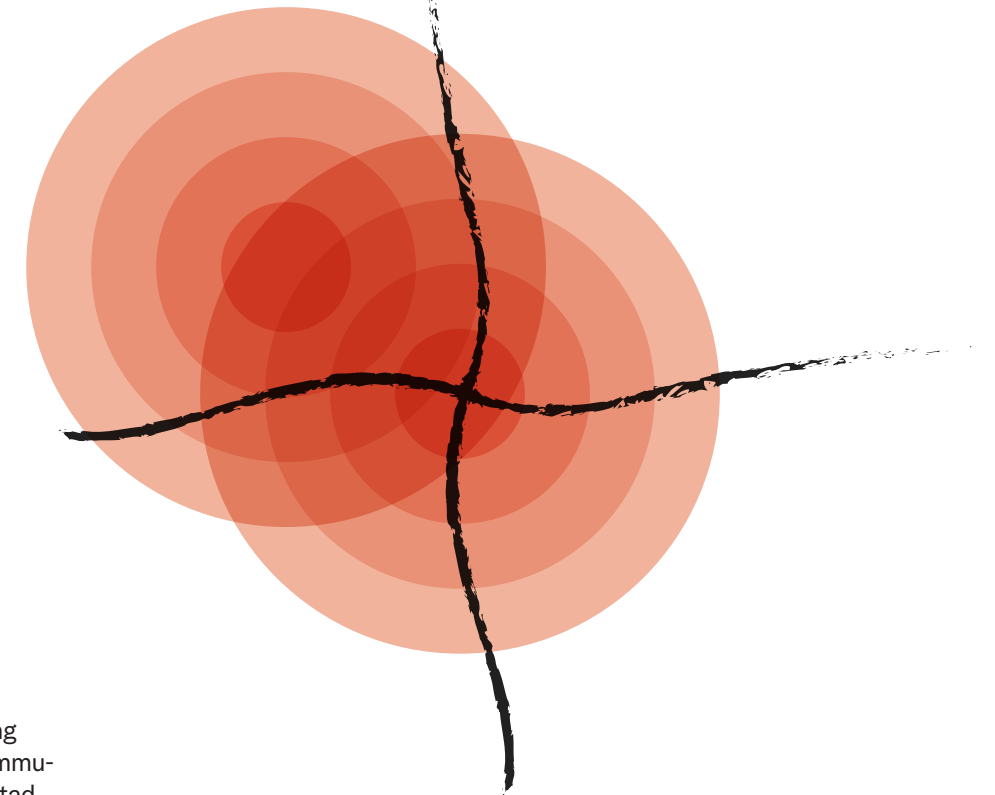
empel på kommunalt självstyre och när demokrati. I ett genmäle till regeringen beskrev Esbo sin egen kommunförvaltning som en funktionell när demokrati och Helsingfors som ett varnande exempel på storhetsvansinne, som Finland inte hade råd med. Problemen för ett Stor-Helsingfors skulle ha varit att individen skulle alieneras från skötseln av gemensamma ärenden, antalet förtroendemän bli litet i förhållande till folkmängden, politik och beslutsmakt fjärnas från folket, och att det skulle bli tjänstemannavälde och byråkrati (Esbo stad, 1972).

LEDNINGEN FÖR Helsingfors kommun motsatte sig anslutningen som man hävdade skulle försvaga invånarnas möjligheter att besluta om sina egna angelägenheter (Helsingfors kommun 1971b). Sibbo kommuns förhandlare hänvisade till kommunens grundlagsbaserade självstyre och integritet (Sibbo 1971). Johansson tyckte för sin del inte att grannkommunerna var mönsterexempel på kommunal demokrati i något som helst hänseende, och påminde om att både Esbo och Helsingfors växte oavbrutet och skulle ha haft över 300 000 invånare år 2000 (Johansson 1971b, 165–166).

HELSINGFORS DRÖMMAR om anslutning strandade slutligen på att grannkommunerna blev egna städer. Esbo blev stad i januari 1972 samtidigt som Helsingfors kommun förvandlades till Vanda köping, som i sin tur blev stad två år senare. I april 1972 bad Johansson inrikesministeriet kungöra att utredningsarbetet var avslutat, och inrikesminister Martti Viitanen gav sitt bifall (Johansson 1972; Viitanen 1972). Men redan i maj 1972 meddelade inrikesministeriet att eventuella områdessammanslagningar i huvudstadsregionen skulle skjutas fram minst till år 1974, vilket berodde på att utlåtanden från de berörda kommunerna, lantmäterimyndigheterna och Nylands länsstyrelse försenats (Inrikesministeriet 1972). I praktiken lade man ner anslutningsfrågan därför att inrikesministeriet inte ville ha sammanslutningar mellan städer. Inte heller Helsingfors hade längre ork att kräva områden av Esbo stad, och avstod från sin strävan att växa västerut.

En lång skugga

Helsingfors nya anslutningsprojekt blev en del av den stora kommunsammanslagningsdebatten på 1960-talet. Trots Teuvo Auras förskönande utsagor läm-

nade den storkommun, eller åtminstone de stora områdesanslutningar, som Helsingfors stad eftersträvade inte mycket rum för missförstånd. Trots det fick Helsingfors inte den anslutning av kommuner eller områden man ville ha. Inrikesministeriets njugga inställning till huvudstadens anslutningstankar kom, efter den officiella utredningen, att banta ner de stora anslutningar Helsingfors föreslagit. Samtidigt innebar det faktum att Esbo och Helsingfors blev städer att huvudstadsregionens struktur blev mer jämställd- och konkurrensen ökade. Helsingfors drömmar om utväxt västerut i Esbo strandade slutligen år 1972, men omsider, år 2009, gjordes ändå en av de smärre anslutningar i öst som Johansson föreslagit, då regeringen beslöt ansluta Östersundom (i Sibbo) och Västerkulla (i Vanda) till Helsingfors.

INKORPORERINGS/områdesanslutningsdebatten ledde till två saker som märkbart påverkat utvecklingen i huvud-

stadsregionen: Dels tätare samarbete mellan regionens kommuner i och med att Huvudstadsregionens samarbetskommitté, sedermera (år 1973) huvudstadsregionens samarbetsdelegation, inrättades (Kolbe 2002, 269). Men såren från den häftiga debatten blev alltför djupa för att läkas snabbt, och det tog över ett årtionde innan man nådde förtroende och genuint samarbete (ks. Kolbe 2002, 410–412). Det andra fenomenet var att man började planlägga Helsingfors tätare. I stället för att ansluta områden har man försökt placera en växande stadsstruktur inom ett visst avgränsat område. Samtidigt har man riktat in planläggandet av i synnerhet nya bostadsområden på områden som tidigare tjänat andra syften, såsom hamnar och grönområden, vilket Teuvo Aura förutsåg redan år 1968 (HS 1968c). ■

MATTI O. HANNIKAINEN verkar som forskardoktor vid Helsingfors universitets avdelning för kulturforskning.

Källor och litteratur:

Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka (2002). Vantaan historia 1946–1977 – kasvua, yhteistyötä, hyvinvointia. Vanda stad.

Aura, Teuvo (1972). Pääministeri Teuvo Auran uuden vuoden puhe Senaatintorilla 1.1.1972 klo 00.10. Teuvo Auran puheet 1963–70, Ua:1. Helsingfors stadsarkiv (HKA).

Esbo köping (1971). Espoon kauppalan neuvottelijoiden vastine Helsingin kaupungin valtuuttamien neuvottelijoiden esitykseen: Espoon kauppalasta Helsingin kaupunkiin liitettäväksi ehdotettujen alueiden yleis- ja erityisperustelut (16.4.1971). Kunnanjakoa koskevia asiakirjoja Faa:128, Esbo köpingsfullmäktige och -styrelsen. Esbo stadsarkiv (EKA).

Esbo stad (2007). Espoon kaupungin tilastollinen vuosikirja 2007. [Statistisk årsbok för Esbo stad 2007] (Vuosikirja_2007_nettiin.pdf). Läst 5.8.2019.

(1972). Valtioneuvostolle (28.12.1972), Kunnanjakoa koskevia asiakirjoja Faa:128, Esbo köpingsfullmäktige och -styrelsen. EKA.

Helsinge (1971a). Kirje L. O. Johanssonille (27.4.1971). L.O. Johanssonin selvitykset pääkaupunkiseudun alueliitosmahdollisuuksista 1970–72, Ubj:1. Kaupunkiliiton arkisto [Finlands stadsförbunds arkiv] (KLA).

(1971b). Helsingin maalaiskunnan nimeämien neuvottelijoiden vastine Helsingin kaupungin neuvottelijoiden esitykseen eräiden alueiden liittämistä Helsingin maalaiskunnasta Helsingin kaupunkiin (26.4.1971). L.O. Johanssonin selvitykset pääkaupunkiseudun alueliitosmahdollisuuksista 1970–72, Ubj:2. KLA.

Helsingfors (2018). Helsingin tilastollinen vuosikirja [Helsingfors statistiska årsbok] 1970. (https://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/19_01_07_tilastollinen_vuosikirja2018.pdf). Läst 5.8.2019.

Helsingfors stadsstyrelse (1967). 10. Lausunnon antaminen ns. Hannuksen komitean jaoston mietinnöstä ja ehdotuksen tekeminen kuntauudistusta koskeviksi suunnitelmiksi. Helsingfors stadsstyrelses betänkanden 1967. HKA.

Helsingfors stadsfullmäktige (1967). Protokoll med bilagor, oktober. Ca:337, HKA.

(1968). Helsingfors stadsfullmäktige, protokoll med bilagor, april. Ca:345, HKA.

(1969). Helsingfors stadsfullmäktige, protokoll med bilagor, mars. Ca:358, HKA.

(1970). Helsingfors stadsfullmäktige, protokoll med bilagor, februari I. Ca:373, HKA.

Helsinki-lehti (1966). Auran megatonnipommi, 29.4.1966. Pressklipp 60597, HKA.

Helsingin Sanomat (HS) (1966a) Suuri alueliitos olisi ratkaisu Helsingin seudun kehityspulmiin, 23.4.1966. Pressklipp 60478, HKA.

(1966b) Tuskin suurta liitosta, 23.4.1966. Pressklipp 92789, HKA.

(1966c) Ei imperialistia pyrkimyksiä Helsingillä, ei kantaa Espoolla, 16.10.1966. Pressklipp 64084, HKA.

(1967a). Lauri Aho: Olen valmis alueliitokseen, 21.1.1967. Pressklipp 65881, HKA.

(1967b). Suur-Helsingin kaupunki on epärealistinen ajatus, 12.7.1967. Pressklipp 93046, HKA.

(1967c). Espoo vastustaa jyrkästi Helsingin alueliitosajatuksia, 30.9.1967. Pressklipp 71368, HKA.

(1967d) Helsingin seudun yhteistyö ei saa loukata kuntien itsenäisyyttä, 18.10.1967. Pressklipp 71911, HKA.

(1967e) Espoon ja Vantaan kaupungit, 28.4.1967. Pressklipp 93030, HKA.

(1967f) Neljän kaupungin rypäle syntyy Helsingin seudulle, 11.5.1967. Pressklipp 93034, HKA.

(1967g). Helsingin seudun ongelma, 15.10.1967. Pressklipp 71823, HKA.

(1968a) Helsingin kuntaliitossaaveet murenevät, 19.11.1968. Pressklipp 81174, HKA.

(1968b). Valtuuston välisoitto, 19.4.1968. Pressklipp 77000, HKA.

(1968c). Helsingin tärkein tavoite, 14.7.1968. Pressklipp 78805, HKA.

Hufvudstadsbladet (Hbl) (1966). Inkorporengsproblem, 23.4.1966. Pressklipp 60480, HKA.

(1967). Helsinges framtid, 10.4.1968. Pressklipp 76310, HKA.

(1972) Teuvo Aura 60, sitter perioden ut, 28.12.1972. Pressklipp 99274, HKA.

Inrikesministeriet (1970a). Kiertokirje [Cirkulär] (6.7.1970). Kunnanjakoa koskevia asiakirjoja Faa:128, Esbo köpingsfullmäktige och -styrelsen. EKA.

(1972). Kiertokirje [Cirkulär] (4.5.1972). L.O. Johanssonin selvitykset pääkaupunkiseudun alueliitosmahdollisuuksista 1970–72, Ubj:3. KLA.

Johansson, L. O. (1971a). Käsinkirjoitettu luonnos [Handskrivet utkast] (14.1.) L.O. Johanssonin selvitykset pääkaupunkiseudun alueliitosmahdollisuuksista 1970–72, Ubj:2. KLA.

(1971b). Ehdotus Helsingin kaupungin ja sen naapurikuntien kunnallisen jaotuksen tarkistamisesta. Ensimmäinen nide. Helsingfors.

(1972) Sisäasiainministeriölle (24.4.1972). L.O. Johanssonin selvitykset pääkaupunkiseudun alueliitosmahdollisuuksista 1970–72, Ubj:3. KLA.

Järvinen, Veikko O. (1970) Selvitysmiehen asettaminen tutkimaan eräiden alueiden liittämistä Helsingin kaupunkiin. L.O. Johanssonin selvitykset pääkaupunkiseudun alueliitosmahdollisuuksista 1970–72, Ubj:3. KLA.

Kansan Uutiset (KU) (1966). Nielaiseeko Helsinki kappaleen Uttamaata?, 23.4.1966. Pressklipp 60489, HKA.

Kolbe, Laura (2002). Helsinki kasvaa suurkaupungiksi – Julkisuus, politiikka, hallinto ja kansalaiset 1945–2000. I Kolbe, Laura & Helin, Heikki. Helsingin historia vuodesta 1945 – Osa 3. Edita, Helsingfors, 10–511.

Perälä, Tauno (1983). Kaupunkien aluepolitiikka ja esikaupunkiliitokset. I Päiviö Tommila (red.) Suomen kaupunkilaitoksen historia 3 – itsenäisyyden aika. Suomen kaupunkiliitto [Finlands stadsförbund] 1984, 39–85.

Sibbo (1971). Vastaus Helsingin kaupungin neuvottelijoiden ehdotukseen tiettyjen Sipoon kunnan alueiden liittämistä Helsinkiin. L.O. Johanssonin selvitykset pääkaupunkiseudun alueliitosmahdollisuuksista 1970–72, Ubj:3. KLA.

Suomen Kuvalehti (SK) (1967) 6/1967, 11.2.1967, s. 35

Suomenmaa (1966). Mammutti-Helsinki ei kiinnosta naapurikuntia, 27.4.1966. Pressklipp 92792, HKA.

(1968). Miljoona-metropoli-Helsinki mieletön vaihtoehtona kuntien kiinteä yhteistyö, 22.2.1968. Pressklipp 93103, HKA.

Suomen Sosiaalidemokraatti (SSD) (1966). Päivän POP: alueliitos ja nuorikeskustasuunnitelma, 23.4.1966. Pressklipp 60481, HKA.

(1968). H:gin kaupunginhallitus puoltaa alueliitosanomusta, 8.4.1968. Pressklipp 76760, HKA.

Turpeinen, Oiva (1997). Väestö. I Turpeinen, Oiva, Herranen, Timo & Hoffaman, Kai. Helsingin historia vuodesta 1945 – Osa 1. Edita, Helsingfors, 13–117.

Uusi Suomi (US) (1966) Laaja alueliitos tarpeen Helsingin seudun kunnille, 23.4.1966. Pressklipp 60476, HKA.

(1967) Espoon ja Kauniaisten kauppaloiden syytä harkita Helsinkiin liittymistä. 25.4.1967. Pressklipp 93027, HKA.

Vanda (2012). Vantaan kaupungin tilastollinen vuosikirja [Statistisk årsbok för Vanda stad] 2012. (https://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaawwwstructure/107562_Tilastollinen_vuosikirja_2012.pdf) Läst 5.8.2019.

Väyrynen, Aatto (1968). Muistio [Memorandum]10.6.1968. L.O. Johanssonin selvitykset pääkaupunkiseudun alueliitosmahdollisuuksista 1970–72, Ubj:1. KLA.

Westerlund (1971). Espoon kauppalanvaltuuston puheenjohtaja Seppo Westerlund (28.4.1971). Kunnanjakoa koskevia asiakirjoja Faa:128, Esbo köpingsfullmäktige och -styrelsen, EKA.

Yhteenvelto (1971). Yhteenvelto selvitysmies L. O. Johanssonin ehdotuksista. Odatemat memorandum, sakerligen skrivet den 24 maj 1971. L.O. Johanssonin selvitykset pääkaupunkiseudun alueliitosmahdollisuuksista 1970–72, Ubj:1. KLA.

Yrjänä, Jouni (2013). Maata näkyvässä – Helsingin maanhankinnan viisi vuosisataa. Helsingfors stads fastighetskontor. Edita, Helsingfors.

HELSINGIN KAUPUNKI / YIPING FENG & LING OUYANG

Kvartti on Helsingin kaupunginkanslian julkaisema lehti, joka esittelee Helsinkiä ja Helsingin seutua koskevaa ajankohtaista tutkimus- ja tilastotietoa. Kvartti on suunnattu paitsi päätöksenteon tueksi Helsingin päättäjiille ja suunnittelijoille, myös kaikille muille, jotka haluavat tarkemmin perehtyä kaupunki-ilmiöitä koskevaan tietoon. Lehti on suomen- ja ruotsinkielinen, ja kerran vuodessa ilmestyy lisäksi englanninkielinen numero **Helsinki Quarterly**. Quarterly pyrkii palvelemaan lukijoita ja yhteistyökumppaneita kansainvälisesti.

Kvartti

NELJÄNNESVUOSIJULKAISU • KVARTALSPUBLIKATION

03
2019

Päätoimittaja

Timo Cantell
puh. 09 310 73362
timo.cantell@hel.fi

Toimitus

Teemu Vass
puh. 09 310 64806
teemu.vass@hel.fi

Osoite

Kaupunginkanslia
Kaupunkitutkimus ja -tilastot
PL 550, 00099 Helsingin kaupunki

Käyntiosoite

Ympyrätalo,
Siltasaarenkatu 18–20 A, 5. krs.

Internet

www.hel.fi/kaupunkitieto

www.kvartti.fi

Kvartti

SISÄLLYS

03
2019

TIMO CANTELL
Pääkirjoitus

KATJA VILKAMA & VENLA BERNELIUS
Pikkulapsiperheiden muuttoliike muovaa koulujen oppilaspohjaa Helsingissä

SEPPO LAAKSO
Muuttoliike Helsingin seudulle eriyttää Helsingin ja seudun muiden kuntien asukasrakennetta

LAURA ANSALA
Maahanmuuttajien lasten ja suomalaistaustaisten lasten välisiä kouluttautumiseroja selittävät saapumisikä, perhetausta ja asuinalueet

NETTA MÄKI
Hedelmällisyys Helsingissä ennätysalhaisella tasolla – nuorten ikäryhmien hedelmällisyys pienentynyt voimakkaasti

TUOMAS TAVI
Myllypuron koulutus- ja tulotaso 2000-luvulla – myönteistä mutta epätasaista kehitystä

SUSA ERÄRANTA
Kestäviä kaupunkeja ei voi suunnitella sektori kerrallaan

MATTI O. HANNIKAINEN
Unohdettu alueliitoshanke 1970–72: mihin Helsingin toinen suuri laajentumisyritys kariutui?

